

”TÄYDELLINEN MORSIAN - JUMALAN LAHJA”

Kahdeksan karaiimien sapattihymniä: historiallinen tausta,
runollinen muoto ja kielelliset piirteet

Pro gradu -tutkielma

Helsingin yliopisto

Seemiläiset kielet ja

kulttuurit/

Aasian ja Afrikan kielten ja

kulttuurien laitos

Riikka Tuori

Syyskuu 2005

SISÄLTÖ

Johdanto	4
1. Tutkielman lähtökohdat ja rakenne	4
2. Tutkielman aineisto	5
3. Aikaisempi tutkimus ja lähteet	6
1. Katsaus karaiittiseen juutalaisuuteen	9
1.1. Karaiittisen juutalaisuuden historia	9
1.2. Krimiltä Itä-Eurooppaan: karaiimit	11
1.3. Karaiittisen juutalaisuuden teologia: oppi, käytäntö ja liturgia	14
1.3.1. Oppi	14
1.3.2. Käytäntö	15
1.3.3. Karaiittinen liturgia ja rukouskirjan kompilointi	16
1.3.4. Karaiittisen juutalaisuuden suhtautuminen sapattiin	18
2. Sapattihymnien esipuheet: tekijöiden historiallinen tausta	19
2.1. Jiṣḥaq ha-Troki (hymni 16)	20
2.2. Ezra hā-rôfe' (hymni 18)	22
2.3. Josef Poziemski (hymni 7)	24
2.4. Abraham hā-rôfe' ben Jošijahu (hymni 8)	26
2.5. Šēlomo ben Aharon Troki (hymni 1)	27
2.6. Josef ben Jiṣḥaq (hymni 2)	30
2.7. Abraham ben Mordokai (hymni 3)	31
2.8. Mordokai Sultanski (hymni 4)	33
2.9. Yhteenveto	36
3. Karaiimien sapattihymnien runollinen muoto muun hepreankielisen runouden kontekstissa	38
3.1. Hepreankielinen runous: historiallinen tausta	38
3.1.1. Heprealaisen Raamatun runous	40
3.1.2. <i>Piyyūt</i> -runous	40
3.1.3. Espanjalainen runous – kvantitatiivisuus	42
3.1.4. Italialainen runous – syllabisuus	44
3.1.5. Karaiittinen runous	44
3.2. Sapattihymnien runollinen muoto	46
3.2.1. Hymnien stroofinen rakenne	46
3.2.2. Sapattihymnien runomitta	47
3.2.3. Loppusoinnollisuus	51
3.3. Yhteenveto: karaiimien sapattihymnien runollinen muoto muun hepreankielisen runouden kontekstissa	55

4. Huomioita karaiimien sapattihymnien kielellisistä piirteistä	58
4.1. Aluksi: karaiittinen heprea ja sapattihymnit	58
4.2. Huomiota sapattihymnien foneettisista piirteistä	60
4.2.1 Sapattihymnien foneettiset piirteet: kvantitatiivis-syllabinen runomitta (vokaalit)	61
4.2.2. Sapattihymnien foneettiset piirteet: loppusoinnollisuus (konsonantit)	77
4.2.3. Yhteenvedo: sapattihymnien foneettiset piirteet	78
4.3. Huomioita sapattihymnien kielipidistä	80
4.3.1. Määräinen artikkeli -ָ	80
4.3.2. Pronominit	82
4.3.3. Numeraalit	84
4.3.4. Substantiivit	86
4.3.5. Verbit	90
4.3.6. Partikkelit	98
4.4. Huomioita sapattihymnien leksikosta	102
4.5. Yhteenvedo: sapattihymnien kielelliset piirteet	106
5. Karaiimien sapattihymnien suomennot	108
5.1. Yleisiä huomioita suomennotuksesta	108
5.2. Sapatti – Jumalan lahja	110
5.2.1. Hymni 16: Jīṣḥaq ha-Troki	110
5.2.2. Hymni 18: Ezra hā-rôfe’	113
5.2.3. Hymni 7: Josef Poziemski	116
5.2.4. Hymni 8: Abraham hā-rôfe’ ben Jošijahu	121
5.3. Sapatti – täydellinen morsian	124
5.3.1. Hymni 1: Šēlomo ben Aharon Troki	124
5.3.2. Hymni 2: Josef ben Jīṣḥaq	127
5.3.3. Hymni 3: Abraham ben Mordokai	130
5.3.4. Hymni 4: Mordokai Sultanski	133
6. Lopuksi	138
6.1. Johtopäätökset	138
6.2. Jatkotutkimus: pohdintaa	142
Lähdeluettelo	143
Liitteet:	
Liite 1	Sapattihymnit esipuheineen (nrot 1, 2, 3, 4, 7, 8, 16 ja 18)
Liite 2	Kartta: karaiimien keskukset Itä-Euroopassa (Szyzsmen 1989: 63)
Liite 3	Sapattihymneissä esiintyvät hepreankieliset lyhennykset
Liite 4	Rabbiiniset sapattihymnit: <i>Kī ’ešmērā šabbāt</i> (Vilna 1892: hymni 9) <i>Šālôm lē-bô’ šabbāt</i> (Hakohen 1977: <i>Zēmîrôt šəl šabbāt</i>)

JOHDANTO

1. Tutkielman lähtökohdat ja rakenne

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen Liettuan karaiimien rukouskirjan *Siddûr hat-těfillôt kě-minhag haq-qārā'îm* (Vilna 1892, osa IV) hymnikokoelmassa julkaistun kahdeksan hymnin historiallista taustaa, niiden runollista muotoa sekä kielellisiä piirteitä. Tutkimuksen kohteeksi hymnit on valittu seuraavin perustein: hymnejä edeltävien esipuheiden perusteella hymnien tekijät ovat juutalaisuuden *karaiittiseen* suuntaukseen kuuluvia itäeurooppalaisia karaiimeja. Karaiittisen juutalaisuuden merkittävin ero *rabbiiniseen* juutalaisuuteen on Talmudin ja muun rabbiinisen suullisen tradition hylkääminen. Teemaltaan hymnit ovat sapattihymnejä (*zēmîrôt šəl šabbāt*), ja ne noudattavat identtistä runomittaa.

Tutkielma on jaettu viiteen päälukuun. Ensimmäisessä luvussa esittelen lyhyesti karaiittisen juutalaisuuden historiaa, oppia ja tapoja. Toisessa luvussa käsittelen hymnien esipuheissa mainittujen karaiimitekiäjöiden historiallista taustaa. Kolmannessa luvussa analysoin sapattihymnien runollista muotoa (säkeistöjen rakennetta, runomittaa ja loppusoinnullisuutta) muun hepreankielisen runouden ts. sekä raamatullisen että raamatunjälkeisen runouden rinnalla. Neljännessä luvussa tarkastelen sapattihymnien kielellisiä piirteitä verrattuna *raamatulliseen* ja *raamatunjälkeiseen* (Mišnan ja keskiajan) hepreaan. Tarkoituksena on tunnistaa sapattihymneille ominaiset kielelliset piirteet heprean kielen historiallisessa kontekstissa. Viidennen luvun suomennoksessa kiinnitän erityistä huomiota runollisen muodon ja kielen lisäksi hymnien leksikkoon. Sekä alkuperäistekstiin (Liite 1) että viidennen luvun suomennokseen viitataan usein jo aiemmissa luvuissa.¹

Tutkielman ensisijainen tarkoitus on esitellä sapattihymnien runollisen ja kielellisen *muodon* pääpiirteet muun hepreankielisen runouden ja heprean kielen historiallisessa kontekstissa. Tutkimusotteeni on kuvaileva. Sapattihymnien varsinaista *sisältöä* käsitellään suppeasti: sapattihymnit on jaettu kahteen temaattiseen ryhmään niiden sisältämän materiaalin perusteella. Myös suomennoksen alaviitteissä pohdin alkuperäistekstin sisältämiä mahdollisia merkityksiä. Sapattihymneissä lienee useita tutkielman ulkopuolelle jääviä filosofisia, mystisiä ja jopa humoristisia viittauksia. Tutkielmani otsikossa (*Täydellinen morsian – Jumalan lahja*) haluan ilmentää tätä sisältöä:

---

¹ Hymneihin viitataan jatkossa hymnin, säkeistön sekä säkeen numerolla (esimerkiksi hymni 4, 1:1). Numerointi viittaa aina suomennokseen (Liitteen 1 alkuperäistekstissä ei ole numerointia).

otsikko viittaa hymnien käsitykseen sapatin syvimmästä olemuksesta. Sapatti on Jumalan lahja, esimakua tulevasta maailmasta, ja se otetaan symbolisesti vastaan kuin hääjuhlaan saapuva morsian.

Hepreankieliset sanat on translitteroitu Suomen Standardisoimisliiton (1998: SFS-käsikirja 131, ohje 5824) tieteellisen translitterointiohjeen mukaan lukuun ottamatta muutamia poikkeuksia, jotka ilmoitan tapauskohtaisesti.²

2. Tutkielman aineisto

Tutkielman aineisto muodostuu karaiimien rukouskirjan hymnikokoelmassa julkaistusta kahdeksasta sapattihymnistä (ks. Liite 1: nrot 1, 2, 3, 4, 7, 8, 16 ja 18).³ Hymnikokoelma sisältää yhteensä kaksisataakolmekymmentä (230) hymniä, joista kolmekymmentäseitsemän (1–37) ensimmäistä ovat teemaltaan sapattihymnejä. Näistä kolmestakymmenestäseitsemästä hymnistä kaksitoista (12) noudattaa tässä tutkielmassa analysoitavaa runomittaa. Tutkielman rajauksen vuoksi tarkastelen näistä kahdestatoista hymnistä kahdeksaa ensimmäistä tunnetun karaiimitekijän hymniä. Hymnikokoelma sisältää lisäksi sapatin päättymistä (*habdālâ*) varten viisi hymniä (hymnit 38–42). Muut hymnit on omistettu muita juhlapäiviä varten: *sukkot*-, *purim*-, *pesah*- ja *šavu‘ot*-juhlia varten sekä kihlauksen, avioliiton, lapsen syntymän ja ympärileikkauksen juhlistamiseen.

Lajityypiltään sapattihymnit kuuluvat raamatunjälkeiseen hepreankieliseen uskonnolliseen runouteen. Sanan *zēmîrâ* (זְמִירָה) juuri *zmr* (זמר) esiintyy jo heprealaisessa Raamatussa (*mizmôr*, *zāmîr* ja *zimrâ*: Psalmien kirjan hymnit, ylistyslaulut ja sävelmät). Myöhemmässä rabbiinisessa juutalaisuudessa termiä *zēmîrâ* on perinteisesti käytetty kahdessa eri merkityksessä. Sefardijuutalaiset, Italian juutalaiset sekä itäiset juutalaisyhteisöt kutsuivat hymneiksi tiettyjä raamatunjakeita ja psalmeja, joita resitoidaan ennen aamuliturgiaa. Keski- ja Itä-Euroopan aškenasijuutalaisten parissa niitä laulettiin sapatin kunniaksi sapattiaterioilla; myöhemmin tämä tapa levisi myös sefardijuutalaisten pariin. Aškenasijuutalaisten rukouskirjoissa hymnit on perinteisesti järjestetty kolmeen eri ryhmään sapattiaterioiden⁴ lukumäärän mukaan, ja niiden laulamista pidettiin ansiokkaana

² Esimerkiksi nimiä ei ole translitteroitu.

³ Kiitän professori Tapani Harviaista materiaalin (sekä rukouskirjan että Mannin teoksen [1931, ks. lisää alla]) ystävällisestä ja pitkäaikaisesta lainaamisesta käyttööni.

⁴ Sapattina on syötävä kolme juhla-ateriaa. Traditio pohjautuu Talmudiin. ([Babylonialainen Talmud, Šabbat 118a] ks. Goldschmidt 1971: 987–989.)

ja hyvänä tekona (*mišwâ*). Tunnetuin sapattihymni on Šelomo Alkabetzin 1500-luvulla Palestiinassa kirjoittama *Lêkâ dôdî*. (Goldschmidt 1971: 987–989.)

Myös tämän tutkielman aineisto kuuluu raamatunjälkeiseen, sapatin ja muiden juhlapäivien kunniaksi resitoituun uskonnolliseen runouteen. Niin ikään ne voidaan luokitella *paraliturgisiksi* teksteiksi, joita lauletaan juutalaisissa kodeissa ja synagogissa pääosin liturgian ulkopuolella (ks. myös Firkavičiūtė 2003: 862).⁵ Rabbiinisten rukouskirjojen hymnijaottelusta poiketen karaiimien rukouskirjan sapattihymnejä ei kuitenkaan lajitella kolmea sapattiateriaa varten, mikä johtuu Talmudin ja muun rabbiinisen kirjallisuuden hylkäämisestä.

3. Aikaisempi tutkimus ja lähteet

Päälähteeni on karaiimien rukouskirjan *Siddûr hat-těfillôt kě-minhag haq-qārā'îm* (Vilna 1892, osa IV) hymnikokoelma (s. 96–230). Muut lähteeni ja aikaisempi tutkimus voidaan jakaa kolmeen tutkielman sisäistä rakennetta vastaavaan ryhmään: (1) karaiittisen juutalaisuuden historiaa käsittelevä tutkimus⁶, (2) karaiittista hepreaa ja karaiimien heprean lukutraditiota käsittelevä tutkimus, ja (3) hepreankielistä (rabbiinista ja karaiittista) runoutta käsittelevä tutkimus.

Karaiittisen juutalaisuuden historia ei ole tässä tutkielmassa keskeisessä asemassa: käsittelen aihetta lyhyenä johdatuksena karaiimien sapattihymnien maailmaan. Karaiittisen juutalaisuuden historiaa Lähi-idässä, Egyptissä, Turkissa ja Itä-Euroopassa ovat tutkineet muun muassa Leon Nemoy, Jacob Mann ja Zvi Ankori⁷. Karaiittien ja karaiimien historiallista taustaa käsittelevä Mannin *Texts and Studies in Jewish Literature* (1931: vol. II) on tutkielmassani erityisen tärkeässä asemassa. Mann tutkii Liettuan ja Puolan alueen karaiittisten juutalaisten historiaa ja julkaisee lisäksi laajan kirje- ja tekstikokoelman. Nemoy'n englanninkielinen antologia *The Karaite Anthology – Excerpts*

⁵ Tutkielmassa sana *zēmîrâ* on suomennettu ”hymniksi”. Toinen mahdollinen suomennos olisi ”sapattiruno”, mutta ”hymni” tavoittaa paremmin niiden alkuperäisen musiikillisen taustan. Karaiimien rukouskirjassa lukuisien hymnien esipuheisiin on jopa painettu karaiiminkielisiä ohjeita melodiasia varten (tässä tutkielmassa käsitellyistä hymneistä ohjeita ei sen sijaan ole). Sapattihymnien melodisia piirteitä ei käsitellä tässä tutkielmassa. Karaiimien musiikillisista traditioista → Karina Firkavičiūtė 2003: *The Musical Heritage of Lithuania's Karaims*, ja Anna Vuorela 2000: *Katsaus Liettuan karaiimien liturgiseen traditioon* (Pro gradu - tutkielma, Helsingin yliopisto).

⁶ Karaiittisen juutalaisuuden historia jakautuu kahteen osaan: (a) karaiittisen juutalaisuuden syntyhistoria ja keskiaikaiset karaiittiset keskukset Irakissa, Palestiinassa, Egyptissä ja Turkissa, (b) itäeurooppalaisten turkinsukuista kieltä puhuvien karaiimien historia (Krimin niemimaa, Puola ja Liettua).

⁷ Ankori on tutkinut Bysantin eli nykyisen Turkin alueen karaiitteja → Zvi Ankori 1959. *Karaites in Byzantium. The Formative Years, 970-1100*. New York: Columbia University Press.

form the Early Literature (1952) karaiittisesta liturgisesta kirjallisuudesta on yhä yksi merkittävimpiä kokoavia teoksia.

Karaiittisen juutalaisuuden tutkimusta on varsinkin aiemmin leimannut poleemisuus. Toisinaan rabbiininen ja karaiittinen juutalaisuus asetetaan jopa kokonaan vastakkain. Itäeurooppalaisten karaiimien etninen tausta on yhä kiistojen aihe, ja karaiimien omaa historiankirjoitusta on pidetty epäluotettavana ja vääristelevänä. Esimerkiksi Mordokai Sultanskin (1772–1863; hymnin 4 tekijä) ja Abraham Firkowiczin (1786–1874) historialliset teokset ja tutkimustyö kyseenalaistetaan. Koska karaiittisen juutalaisuuden historia ei ole tämän tutkielman pääaiheena, en juuri puutu näihin karaiittisen juutalaisuuden tutkimuksessa toisinaan ilmeneviin epäkohtiin.

Viimeisten vuosien aikana karaiittisen juutalaisuuden tutkimus on kasvanut voimakkaasti. Khanin (2003: 291) mukaan nykyään ymmärretään yhä paremmin, miten valtavasti karaiittinen juutalaisuus vaikutti muun muassa keskiaikaiseen heprealaiseen lingvistiikkaan ja rabbiiniseen filosofiaan. Tutkimustilanteen positiivisen muutoksen taustalla ovat myös 1990-luvun historialliset mullistukset, joiden lopputuloksena venäläiset arkistot avautuivat länsimaisille tutkijoille. Arkistojen helmi on Pietarin Kansalliskirjaston Firkowicz-kokoelma, jonka karaiimi Abraham Firkowicz kokosi Lähi-idässä 1830-luvulta kuolemaansa vuoteen 1874 asti. Kokoelma sisältää valtavan määrän heprean- ja arabiankielisiä käsikirjoituksia, ja suuri osa materiaalista odottaa yhä tarkempaa analyysia. Karaiittisen juutalaisuuden tutkimus on tällä hetkellä kaikin tavoin erittäin dynaamisessa tilassa.

Karaiittista keskiaikaista hepreaa kohtaan tunnetaan paljon mielenkiintoa. Varsinkin Kairon *genizasta* löytynyttä karaiittista kirjeenvaihtoa on tutkittu ahkerasti: esimerkiksi 1000-luvulla eläneen konstantinopolilaisen Tobiyya ben Mošen kirjeenvaihto kiinnostaa tutkijoita (mm. Outhwaite 2001). Tuoreinta keskiaikaisen karaiittisen heprean tutkimusta Outhwaiten lisäksi edustavat Aharon Maman (1991, 2003) ja Ofra Tirosh-Becker (2003). Kuten jo yllä totesin, tässä tutkielmassa erityisen mielenkiinnon kohteena ovat hymneissä esiintyvät *raamatunjälkeiset* muodolliset ja kielelliset piirteet. Karaiittisen heprean nykytutkimuksessa vallitsee konsensus siitä, että karaiittisessa hepreankielisessä kirjallisuudessa ei pidättäydytä käyttämästä raamatunjälkeiselle eli Mišnan ja keskiajan heprealle tyypillistä kieltä. Näin tapahtuu siitä huolimatta, että karaiittinen juutalaisuus hylkää rabbiinisen kirjallisuuden uskonnollisena auktoriteettina.

Karaiittisten juutalaisten hepreaan verrattuna itäeurooppalaisten *karaiimien* heprean tutkimus on marginaalisen asemansa takia ollut luonnollisestikin vähäisemmän huomion kohteena. Tadeusz Kowalski⁸ on tutkinut turkkilaissukuista karaiimin kieltä ja karaiiminkielisiä tekstejä. Moše Altbauer (1957/58) puolestaan on tutkinut karaiimien hepreaa sekä heprean vaikutusta karaiimin leksikkoon ja syntaksiin. Kaiken kaikkiaan heprean kielen taito on karaiimien keskuudessa jatkuvasti vähentynyt, ja uskonnollista kirjallisuutta luetaan lähinnä karaiimin kielellä. Karaiimeista on lisäksi tehty useita suomenkielisiä tutkimuksia. Keijo Hopeavuori (1998) on kääntänyt karaiiminkielisiä tekstejä. Anna Vuorela käsittelee pro gradu -tutkielmassaan (2000) karaiimien liturgista traditiota. Tapani Harviainen (1991, 1992, 1997, 2003a, 2003b) on tutkinut karaiimien historiallista taustaa, karaiimien heprean lukutraditiota ja sen foneettisia piirteitä. Harviaisen tutkimusta käytetään tässä tutkielmassa lähdemateriaalina varsinkin sapattihymnien foneettisia piirteitä tarkasteltaessa.

Hepreankielistä runoutta tutkitaan varsinkin nyky-Israelissa hyvin laajalti. Tässä tutkielmassa pitäydytään hepreankielisiä prosodisia systeemejä käsittelevissä yleisesittelyissä: muun muassa Benjamin Hrushovskin (1971, 1981), James Muilenbergin (1971), Dan Pagisin (1971, 1991) ja T. Carmin (1981) kuvaukset hepreankielisen runouden kehityksestä ovat avainasemassa. Rabbiiniseen runouteen verrattuna karaiittista hepreankielistä runoutta on tutkittu paljon pienemmällä mittakaavalla. Epäselvää on sekin, miten paljon karaiittisen runouden voidaan sanoa poikkeavan rabbiinisesta runoudesta. Leon Weinberger (1991) julkaisee 1000–1500-lukujen Bysantin ja osmanien valtakunnan alueen rabbaniittien ja karaiittien runoutta kokoelmassaan *Rabbanite and Karaite Liturgical Poetry in South-eastern Europe*. Kokoelmassa ei julkaista Itä-Euroopan karaiimien tuotantoa. Mukana on kuitenkin muutamia tuntemattomien tekijöiden runoja, jotka on julkaistu myös karaiimien rukouskirjassa. Weinbergerin kokoelmassa ei esiinny karaiimien sapattihymnien runomittaa noudattavia runoja.

Tutkielmani varsinaisen aiheen eli karaiimien sapattihymnien muotoa ja kieltä ei siis tämänhetkisten tietojeni perusteella ole koskaan aikaisemmin tutkittu. Leon Nemoy (1952: 318, viitteet 389) on kääntänyt englanniksi yhden sapattihymnin (tekijä Manşur), joka julkaistaan myös karaiimien hymnikokoelmassa (1892: hymni 11). Hymni ei kuitenkaan noudata tutkielmassani esiteltävien kahdeksan hymnin runomittaa eikä sen

---

⁸ → Tadeusz Kowalski 1929: *Karaimische Texte im Dialekt von Troki eingelegt, erläutert und mit einem karaimisch-polnisch-deutschen Glossar versehen*. Krakova: Nakladem polskiej akademji umiejetnosci.

tekijä ole karaiimi⁹. Muista käännöksistä tai julkaisuista en ole tällä hetkellä tietoinen. Kuitenkin esimerkiksi Mann (1931) viittaa teoksessaan usein karaiimien sapattihymneihin. On mahdollista, että niitä on käännetty ja näin ollen jopa tarkemmin analysoitu muualla.

1. KATSAUS KARAIITTISEEN JUUTALAISUUTEEN

1.1. Karaiittisen juutalaisuuden historia

Varhaisessa juutalaisuudessa *kirjallisen lain* eli Tooran¹⁰ rinnalle syntyi *suullinen laki*. Suullinen laki muodostuu *rabbien* eli juutalaisten oppineiden välisistä keskusteluista sekä heidän opetuksistaan. Siinä pyritään vastaamaan niihin kysymyksiin, joihin kirjallisessa laissa ei ole annettu selviä vastauksia tai toimintaohjeita. Juutalaisen uskon mukaan Mooses sai Jumalta Siinain vuorella yhtä aikaa sekä kirjoitetun että jatkuvasti uudelleen muotoutuvan suullisen lain, joten ne ovat luonteeltaan yhtä arvovaltaisia. *Rabbiininen kirjallisuus* syntyi, kun suullinen laki koottiin kirjalliseen muotoon. Rabbiinisen kirjallisuuden pääteoksia ovat 200–600-luvuilla jKr. syntyneet hepreankielinen *Mišna* (Palestiina) sekä suurimmaksi osaksi arameankielinen *Gemara* (Palestiina ja Babylonian). Gemaran merkittävin teos, Mišnaa kommentoiva *Babylonialainen Talmud*, kompiloitiin 600-luvulla juutalaisissa akatemioissa, jotka toimivat Babyloniassa Persian hallintovallan alla muun muassa Surassa ja Pumbeditassa. Talmud sisältää massiivisen määrän kirjallisuutta: lakitekstejä, uskonnollisia kertomuksia ja anekdootteja.

Kaikki juutalaiset eivät kuitenkaan hyväksyneet Tooran rinnalle toista, suulliseen perimätietoon nojautuvaa auktoriteettia. Esimerkiksi *karaiitit* alkoivat vaatia paluuta takaisin raamatullisiin juuriin. Näihin raamatullisiin pyrkimyksiin viittaa myös nimitys *karaiitti*, joka pohjautuu hepreankieliseen sanajuureen קרא (*qr*): 'lukea', 'kutsua' (*miqrā'ôt*: 'kirjoitukset, Raamattu').¹¹ Karaiitit korostivat heprealaisen Raamatun asemaa ainoana uskonnollisena auktoriteettina ja vastustivat Talmudille myönnettyä arvovaltaa. (Heller & Nemoy 1971: 761–762.)

Karaiittien oman historiankirjoituksen mukaan karaiittisen juutalaisuuden alku sijoittuu hyvin varhaiseen, raamatulliseen ajankohtaan: kuningas Salomon ylipappi Sadokiin ja saddukealaisten puolueeseen, joka yhdistettiin myöhemmin karaiittiseksi

⁹ Tekijän nimi Manšur on arabialaisperäinen: todennäköisesti kyseessä on arabiankielisellä alueella elänyt juutalainen runoilija.

¹⁰ Toora eli Pentateukki: heprealaisen Raamatun viisi Mooseksen kirjaa.

¹¹ Karaiitit kutsuvat itseään myös 'kirjoitusten jäseniksi' (בְּנֵי מִקְרָא).

suuntaukseksi. (idem. 762–765).¹² Yleisesti karaiittisen juutalaisuuden synty sijoitetaan kuitenkin huomattavasti myöhempään ajankohtaan, *ananiittien* lahkon toimintaan 700-luvulla jKr. Lahkon perustaja oli *eksilarkkien*¹³ suvusta polveutunut, bagdadilainen ‘Anan ben David. ‘Ananin pyrkimykset eksilarkiksi estettiin, koska hänellä oli poikkeavia näkemyksiä rabbiinisesta laista. Tilanteen kärjistyttyä ‘Anan kannattajineen päätti kokonaan erottautua rabbiinisesta perinteestä. (Nemoy 1952: 6.) ‘Anan ben Davidista ja eksilarkkiutta koskevista kiistoista kerrottujen tarinoiden todenperäisyyteen on kuitenkin suhtauduttava hyvin varovaisesti. Todennäköisesti ‘Anan vastusti Talmudin auktoriteettia ja kannatti paluuta Raamattuun ainoana jumalallisena lain lähteenä. Lisäksi hän vastusti eksilarkin ja Babylonian juutalaisten akatemioiden johtajien eli *ga’onien* vallankäyttöä. Nämä pyrkimykset olivat karaiittisen liikkeen syntyvaiheessa olennaisia. Varsinaisena karaiittisen juutalaisuuden perustajana ‘Anania ei nykytutkimuksen mukaan kuitenkaan pidetä.¹⁴ (Schur 1992: 20–22.)

Vielä 800-luvulla karaiittinen liike muodostui useista pirstoutuneista ryhmittymistä ja pienistä uskonnollisista lahkoista, jotka vähitellen alkoivat joko hajautua tai sulautua toisiinsa.¹⁵ Ensimmäisenä varsinaisena karaiittisena dogmaattikkona ja uskonnonfilosofina pidetään Benjamin al-Nahawendia (Persia, 800-luvun puoliväli). Al-Nahawendi kannusti seuraajiaan opiskelemaan Raamattua itsenäisesti sekä suvaitsemaan erilaisia mielipiteitä; hänen opetuksissaan on näin ollen ensi kertaa karaiittiselle juutalaisuudelle erittäin tyypillisiä piirteitä. (Heller & Nemoy 1971: 766–768.) Al-Nahawendin vaikutusvaltaa lisäsi myös se, että hän oli ‘Ananin jälkeläisen Josian oppilas. Juuri al-Nahawendin ansiosta useat erimieliset, hajaantumispisteessä olevat lahkot liittyivät ‘Ananin jälkeläisistä muodostuneeseen liikkeeseen. Lyhyesti sanottuna, karaiittisen juutalaisuuden ydin syntyi jo 700-luvulla, mutta yhtenäinen liike siitä tuli vasta 800–900-luvuilla muun muassa al-Nahawendin toiminnan ansiosta. Karaiittisen liikkeen syntymistä ei voida kuitenkaan selittää pelkästään uskonnollisilla erimielisyyksillä. Sen

---

¹² Jatkossa käytetään termejä *rabbiininen* (rabbiiniset juutalaiset eli *rabbaniitit*) ja *karaiittinen* (karaiittiset juutalaiset eli *karaiitit*) juutalaisuus.

¹³ Eksilarkki oli Babylonian diasporajuutalaisten maallikkojohtaja ensimmäisellä vuosituhannella ja toisen vuosituhannen alussa jKr.

¹⁴ Tätä tukevat myös Kairon *genizasta* löydetty fragmentti Ananin arameankielisestä teoksesta *Sefər ham-mišwôt*. Teoksessa ei vielä esiinny karaiittisen juutalaisuuden kaikkia peruspiirteitä. (Gil 2003: 114.)

¹⁵ Gil (2003: 114–115) pitää mahdollisena, että syntyvaiheessa osa karaiittisen liikkeen kannattajista oli suulliseen lakiin epäillen suhtautuvia kristittyjä tai manikealaisia, jotka olivat muuten hyvin kiinnostuneita juutalaisuudesta.

muodostumiseen vaikuttivat lisäksi useat erilaiset poliittiset virtaukset ja taloudelliset pyrkimykset. (Gil 2003: 114–115.)¹⁶

Karaiittinen juutalaisuus levisi Persian valtakunnasta Palestiinaan, Egyptiin, Bysantin valtakuntaan Vähään-Aasiaan sekä Krimin niemimaalle ja tätä kautta myös Itä-Eurooppaan, Puolaan ja Liettuaan. Rabbiiniseen juutalaisuuteen verrattuna liike on hiipunut marginaaliseksi, eikä se enää 1000-luvun jälkeen ole uhannut rabbiinisen juutalaisuuden asemaa edes protestiliikkeenä. Karaiittisia juutalaisia on tällä hetkellä vain muutamia tuhansia, joista suurin osa asuu Israelissa, Egyptissä, Yhdysvalloissa sekä Itä-Euroopassa. (Schur 1992: 11–12.)

Modernin historian tutkimuksen kannalta karaiittisen juutalaisuuden ja sen syntyhistorian tutkimus on varsinkin viime vuosikymmeninä virkistynyt.¹⁷ Uutta informaatiota saadaan jatkuvasti keskiaikaisten karaiittisten, rabbiinisten ja arabiankielisten lähteiden kautta. Jatkossa esimerkiksi Kairon *genizan* käsikirjoitusten yhä keskeneräisen tutkimuksen avulla karaiittisen juutalaisuuden alkuvaiheista saadaan tarkentavia lisätietoja. (Gil 2003: 73–74.)

1.2. Krimiltä Itä-Eurooppaan: karaiimit

Sapattihymnien tekijät ovat karaiittista uskoa tunnustavia itäeurooppalaisia juutalaisia. Suurin osa kirjallisuudesta käyttää myös Itä-Euroopan *karaiimeista* nimitystä ’karaiitti’. Karaiimien omassa turkkilaissukuisessa äidinkielessä *kara-it* tarkoittaa sattumalta ”mustaa koiraa”, joten he käyttävät itsestään mieluummin karaiiminkielistä nimitystä *karaj* (pl. *karajlar*) sekä hepreankielistä monikkoa *karaim* (*qārā’im*). (Harviainen 1998: 16–17.) Jatkossa käytän Itä-Euroopan karaiiteista nimitystä *karaiimit* erotuksena Lähi-idän ja Vähän-Aasian arabiaa tai kreikkaa äidinkielenään puhuneista karaiiteista.

Karaiimien – kuten karaiittienkin – varhaisesta historiasta kerrotaan useita eksoottisia tarinoita, joiden todenperäisyyttä on kovin hankala todistaa. Esimerkkinä voidaan mainita kertomukset turkkilaiskansoihin kuuluneista kasaareista, jotka hallitsivat Kaspianmeren pohjoispuolta ja Krimin niemimaata 600–1000-luvuilla. Heidän tiedetään kääntyneen vuoden 740 tienoilla rabbiiniseen juutalaisuuteen. Entä jos he kääntyivätkin

---

¹⁶ Karaiittinen juutalaisuus syntyi muslimienemmistön hallitsemalla alueella, joten islamin rooli sen syntyhistoriassa on merkittävä. Karaiittisessa liturgiassa esiintyy muutamia rabbiinisesta juutalaisuudesta poikkeavia piirteitä, jotka ovat mahdollisesti peräisin islamilaisista käytännöistä (esim. rukousasennot). (Frank 2003: 560.)

¹⁷ Ks. lisää → Johdanto: 3. Aikaisempi tutkimus ja lähteet.

karaiittiseen juutalaisuuteen, ja Krimin niemimaan karaiimit olisivat heidän jälkeläisiään? Teoria on ajatusleikkinä mielenkiintoinen, mutta siltä puuttuu tieteellinen pohja. (Schur 1992: 101–103.)

Karaiittista juutalaisuutta tunnustavia henkilöitä saapui Krimin niemimaalle mahdollisesti Bysantista 1100–1300-luvuilla. Muuttoliikkeen tarkoituksena oli harjoittaa kaupankäyntiä Mustan meren alueella. Vähitellen karaiitit asettuivat niemimaalle pysyvästi. (idem. 104–105.) Mutkikkain kysymys koskee kuitenkin karaiimien äidinkieltä eli turkinsukuista karaiimia. Miten on selitettävissä alun perin mahdollisesti kreikankielisten karaiittien äidinkielen muuttuminen turkkilaiseksi? Olivatko karaiimit turkkilaisperäisiä kansoja, jotka kääntyivät tai käännytettiin karaiittiseen uskoon? Harviainen (2003a: 637–640) mainitsee kaksi mahdollista vaihtoehtoa: (1) etnisesti juutalaiset karaiitit, jotka muuttivat Konstantinopolista¹⁸ Krimin niemimaalle, alkoivat jostain syystä käyttää puhekielenään paikallista turkkilaista kieltä, tai (2) etnisesti juutalaiset karaiitit, jotka muuttivat Konstantinopolista Krimin niemimaalle, käännyttivät paikallisia turkkilaisia heimoja karaiittiseen uskoon: lopulta sekä juutalaisista karaiiteista että paikallisista koostunut yhteisö omaksui puhekielekseen paikallisen turkkilaisen kielen.

Kirjallisten lähdelöytöjen perusteella karaiittisia, turkinsukuista kieltä puhuvia henkilöitä asui Itä-Euroopassa viimeistään 1300–1400-lukujen vaihteessa. Karaiimien oman perimätiedon mukaan suurruhtinas Vytautas toi v. 1397 Krimin niemimaalta Liettuaan sotavankeina tataariperheitä, joiden joukossa oli myös karaiittista uskoa tunnustavia, turkinsukuista kieltä puhuvia perheitä. (Harviainen 1998: 13.) Heidät sijoitettiin aluksi Trakaihin, Lutskiin ja Halicziin, ja vähitellen he asuttivat muitakin alueen paikkakuntia. Karaiimit jatkoivat turkinsukuisen äidinkieltensä puhumista: kieltä ryhdyttiin kutsumaan *karaiimiksi*¹⁹. Maantieteellisen etäisyyden ja paikallisten kielten vaikutuksesta karaiimin kieleen tuli muista turkkilaisista kielistä poikkeavia, vain sille tyypillisiä piirteitä.²⁰ (Schur 1992: 107.)

Karaiimit pitivät yhteyttä Konstantinopolin karaiittisiin juutalaisiin, jotka vaikuttivat itäeurooppalaisiin uskonveljiinsä vahvasti. Esimerkiksi 1400-luvulla konstantinopolilaisen karaiittioppineen Elija Bašyachin ja Lutskin ja Trakain karaiimien

¹⁸ Karaiitteja on voinut muuttaa Krimille muualtakin Bysantin valtakunnasta (mahdollisesti jopa Persiasta), mutta luultavasti pääosin Konstantinopolista (ibid.).

¹⁹ Karaiimin kieli kuuluu länsiturkkilaisiin kiptšak-kieliin. Se on läheistä sukua mm. tataarikielille. (Kobeckaitė 1997: 37.)

²⁰ Varsinkin heprea ja slaavilaiset kielet vaikuttivat karaiimin kielen rakenteeseen (Altbauer 1958: 258–259).

välillä käytiin laajaa kirjeenvaihtoa. Useat liettualaiset karaiimit jopa matkustivat Konstantinopoliin opiskellakseen Bašyachin johdolla. Tämän lisäksi karaiimit saivat kulttuurisia vaikutteita Itä-Euroopan rabbiinisilta juutalaisilta, joita oli lukumääräisesti karaiimeihin verrattuna alueella huomattavasti enemmän. (Heller & Nemoy 1971: 771–772.)

1500-luvulle asti karaiittinen juutalaisuus ei läntisessä Euroopassa juuri herättänyt mielenkiintoa. Oikeastaan hyvin harva oli edes tietoinen sen olemassaolosta. Renessanssin ja uskonpuhdistuksen synnyttämien uusien aatevirtausten johdosta varsinkin protestanttisissa maissa kiinnostuttiin Raamatun alkukielistä ja juutalaisuudesta. Länsimaiset tutkijat ottivat yhteyttä karaiitteihin sekä Itä-Euroopassa että osmanien valtakunnassa. (Fenton 2003: 3.) Muun muassa Ruotsissa ja Hollannissa protestanttisia tutkijoita kiinnosti karaiittisen juutalaisuuden uskonnollinen sisältö. Karaiittisen juutalaisuuden odotettiin ilmentävän ”protestanttisia” piirteitä, jolloin katoliset opponentit vertautuisivat ”kirjanoppineisiin” rabbaniitteihin. (Astren 2003: 50.) Tunnetuimpia karaiimeista kiinnostuneita kristittyjä tutkijoita olivat muun muassa ruotsalainen Gustav Peringer, hollantilainen Jacob Trigland ja saksalainen Johann Christoph Wolf (Heller & Nemoy 1971: 773). Länsimaisen mielenkiinnon ansiosta Puolan ja Liettuan karaiimien kirjallisuudessa koettiin ennennäkemätön nousukausi, jota kesti 1500-luvulta 1700-luvun alkupuolelle asti. Ennen 1500-lukua karaiimit kirjoittivat liturgista runoutta, filosofisia traktaatteja ja Raamatun tulkintakirjallisuutta, jotka heijastavat rabbiinisen kirjallisuuden vaikutusta. Kristittyjen osoittaman kiinnostuksen ansiosta karaiimit innostuivat kirjoittamaan omaa historiaansa ja uskontoaan kuvaavia teoksia sekä uskontojenväliseen keskusteluun kantaottavia apologioita. (Waxman 1933: 424–425.)

1880–1890-luvuilla karaiimeja oli Itä-Euroopassa vielä noin 13 000. Neuvostoliiton muodostumisen jälkeen heidän lukumääränsä laski rajusti koko 1900-luvun ajan, mikä johtui pieniä kansoja sortavista poliittisista toimenpiteistä. Vuoteen 1979 mennessä karaiimeja asui Neuvostoliiton alueella (Krimin niemimaalla, Liettuassa tai muualla Neuvostoliitossa) enää hieman yli kolmetuhatta. Nykyisin karaiimeja on jäljellä parisentuhatta entisen Neuvostoliiton alueella, Liettuassa ja Puolassa sekä jonkin verran myös Krimin niemimaalla. (Harviainen 2003b: 827–828.)²¹

---

²¹ Vaikka tämän tutkielman kannalta karaiimien myöhempi historia ei ole erityisen kiinnostuksen kohteena, on tarpeen mainita, että 1800–1900-luvuilla nationalististen aatteiden innoittamana karaiimien historiankirjoitus korosti karaiittisen juutalaisuuden erillisyyttä rabbiinisesta juutalaisuudesta ja karaiimien

1.3. Karaiittinen juutalaisuus: oppi, käytäntö ja liturgia

1.3.1. Oppi

Rabbiinisen teologian merkittävimmät opinkappaleet, monoteismi, usko Jumalan kaikkivaltiuuteen ja Messiaan odotus, ovat yhtä olennaisia karaiittisessa dogmatiikassa. Karaiittisen juutalaisuuden suurin opillinen ero rabbaniitteihin onkin liikkeen alkuvaiheissa omaksuttu Talmudin ja muun rabbiinisen kirjallisuuden hylkääminen. Liikkeelle tyypillisen konservatiivisuuden ansiosta karaiittinen teologia on kuitenkin säilynyt perusolemukseltaan varsin samanlaisena koko olemassaolonsa ajan. Karaiittioppineet ovat sallineet ainoastaan kolme merkittävää uskonnollista reformaatiota: (1) 900-luvulla rabbiinisten juutalaisten – varsinkin kuuluisan juutalaisoppineen Sa’adya Gaonin – esittämän kritiikin takia ‘Anan ben Davidin vaatimasta ankarasta askeettisuudesta luovuttiin, (2) 1000-luvulla lievennettiin tiukkoja avioliittosääntöjä (moni kihlaussopimus oli jouduttu inestisyytösten pelossa purkamaan), ja (3) 1200-luvulla Aharon ben Josefin kompiloiman rukouskirjan uudistusten ansiosta karaiitit sallivat Raamatun ulkopuolisen kirjallisuuden käytön karaiittisessa liturgiassa.²² (Nemoy 1952: xxiii.)

‘Anan ben Davidin kerrotaan kehottaneen kannattajiaan: ”Tutkikaa perusteellisesti Tooraa, älkääkä luottako mielipiteeseeni.” Iskulauseessa kiteytyy karaiittisen juutalaisuuden koko perusolemus. Niin konservatiivista kuin karaiittinen dogmatiikka onkin luonteeltaan, se ei aseta rajoituksia yksilön kyvyille ymmärtää Raamattua ja tehdä siitä omia johtopäätöksiä.²³ (Heller & Nemoy 1971: 777.) Niinpä yksilön omat valinnat sekä yhteisön sisäiset, perinteen kautta hyväksytyt tavat ohjaavat sitä, miten kukin uskonnollinen sääntö tietyssä karaiittiyhteisössä ymmärretään (Nemoy 1952: xxiii). Uusia tulkintatapoja kutsutaan ”perinteen taakaksi” (הַרְשָׁה): ne muodostuvat opeista ja tavoista, jotka eivät varsinaisesti pohjaudu Raamattuun mutta jotka karaiittinen yhteisö on yleisesti hyväksynyt. (Heller & Nemoy 1971: 761–762.) Tämänkaltaisen Raamatun ulkopuolinen traditio hyväksytään osaksi yhteisön käytäntöä esimerkiksi silloin, kun Toorassa esiintyy useampia toimintatapoja tai kun tieto on muista

---

turkkilaisperäistä taustaa. Nationalististen aatteiden lisäksi toisen maailmansodan juutalaisvainojen aikaiset tapahtumat ovat herättäneet kritiikkiä karaiimeja kohtaan. Ks. lisää mm. Schur 1992: 123–125 ja Harviainen 2003b: 827–854.

²² Kolmas reformaatio on tärkein tämän tutkielman kannalta: karaiimien rukouskirja (1892) sisältää huomattavan määrän Raamatun ulkopuolista kirjallisuutta.

²³ Yksilön oppineisuuden taso kuitenkin asettaa rajat sille, kenellä on riittävästi auktoriteettia päättää Tooran lain soveltamisesta (ibid.).

syistä puutteellista. Karaiittisessa teologiassa perinteen asema on kuitenkin aina rajattu ja alisteinen Raamatun arvovalle. (idem. 777.)

1.3.2. Käytäntö

Rabbiinisen ja karaiittisen juutalaisuuden väliset erot ovat suurimmillaan siinä, miten lakia sovelletaan käytäntöön. Yleiset periaatteet ovat samat, mutta yksityiskohdat saattavat poiketa toisistaan, joskus jopa huomattavan paljon. (Nemoy 1952: xxiv.) Eniten karaiittisessa lainsäädännössä on pohdittu rituaalipuhdaussäädöksiä, vuosittaisen kalenterin säätämistä ja avioliittolakeja (Heller & Nemoy 1971: 778). Tooran säännöksiä tulkitaan joskus rabbaniitteja tiukemmin: leviraattiavioliitot ovat kiellettyjä²⁴, moniavioisuus on periaatteessa sallittu²⁵ ja sapattia ja rituaalipuhdausta koskevat säännöt ankarampia. Toisinaan karaiittinen laintulkinta on kuitenkin rabbiinista lievempi: karaiitit eivät syö karitsaa emänsä maidossa, mutta sääntöä ei ole laajennettu koskemaan kaikkea lihan ja maidon syömistä. (Nemoy 1952: xxiv.)

Koska Toora on ainoa lähde myös juhlapäivien vietossa, *hanukkaa* ja muutamia muita rabbiinisten juutalaisten raamatunjälkeisiä juhla- tai paastopäiviä ei löydy karaiittisesta juhlakalenterista. Rukouskotelot (*tefillin*) ja ovenpieliin kiinnitettävät rukouslaatikot (*mezuzza*) eivät myöskään kuulu karaiittisten juutalaisten tapoihin. Rabbiininen kalenterisysteemi perustuu tarkkoihin matemaattisiin laskelmiin. Karaiittinen kalenteri sen sijaan perustuu kuun tarkkailuun, joten karaiittien ja rabbaniittien juhlapäivät sattuvat usein eri ajankohtiin. Koska kuun näkyvyys vaihtelee paikkakuntien välillä, eri karaiittiyhteisöjen juhla- ja paastopäivien päivämäärät vaihtelivat keskenään 1700–1800-luvuille asti.²⁶ (idem. xxiv-xxv.)

Lisäksi karaiitti- ja karaiimiyhteisöissä omaksuttiin muutamia rabbiinisia tapoja (*minhāgim*). Liettuassa ja Puolassa karaiimit asuivat usein hyvin lähellä rabbaniitteja ja jopa toimivat heidän kanssaan yhteisissä neuvostoissa: lainsäädännöllisesti rabbaniitteja ja karaiimeja kohdeltiinkin yhtäläisinä ryhminä. Varhaisemman karaiittikäsityksen mukaan *jom kippur* eli suuri sovituspäivä on surun ja valituksen päivä, jota edeltävään aattoon suhtauduttiin asiaankuuluvalla vakavuudella. Rabbaniiteille *jom*

²⁴ Tämä johtuu sukulaisia koskevista avioliittorajoituksista, jotka pohjautuvat tiukasti vain Tooraan.

²⁵ Käytännössä polygamia on karaiittien historian aikana ollut erittäin harvinaista.

²⁶ Kalenterikiistat olivatkin hyvin tavallisia karaiimiyhteisöissä, vrt. alla 2.7. Abraham ben Mordekai. Vasta 1800-luvulla kalenterit mukautettiin noudattamaan samaa systeemiä (Heller & Nemoy 1971: 778).

kippurin aatto on sitä vastoin iloinen päivä, koska sitä seuraa syntien sovitus. Ajatus levisi myös karaiimien pariin. Lisäksi karaiimikotien ovenpielissä saattoi 1600–1700-luvuilla nähdä rabbiinisia *mezuzoja*. Sapattihymnien kirjoittaminen oli alun perin rabbiininen tapa. Kuten tästä tutkielmasta voidaan hyvin havaita, Itä-Euroopan karaiimien parissa sapattihymnien sepittämisestä tuli suosittu harrastus. Sen sijaan rabbiinisen juutalaisen kääntyminen karaiittiseen uskoon tai karaiittisen juutalaisen kääntyminen rabbiiniseen uskoon oli erittäin harvinaista Liettuassa ja Puolassa. Seka-avioliittoja karaiimien ja rabbaniittien välillä ei myöskään solmittu. (Mann 1931: 684–686.)

1.3.3. Karaiittinen liturgia ja rukouskirjan kompilointi

Karaiittisen juutalaisuuden pyrkimyksenä oli alusta lähtien palata takaisin heprealaisen Raamatun käytäntöihin. Tämä koski kaikkea uskonnollista toimintaa. Periaatetta kuvaa erinomaisesti ‘Anan ben Davidin ytimekäs iskulause: ”Takaisin Raamattuun!” Näin ollen myös karaiittisen jumalanpalveluksen tuli tätä periaatetta noudattaen vastata yksityiskohtaisesti raamatullista temppeliliturgiaa. Raamatun ohjeiden kirjaimellinen seuraaminen osoittautui kuitenkin vaikeaksi: Jerusalemin temppelin tuhoutumisen jälkeen esimerkiksi eläinuhreja koskevia sääntöjä oli käytännöllisistä syistä mahdoton noudattaa. (Nemoy 1952: 271.)

‘Anan ben Davidin ehdotusten²⁷ mukaan päivittäin tuli toimittaa kaksi rukousta: aikaisin aamulla sekä auringon laskiessa. Rukoushetket vastasivat temppelissä suoritettuja päivittäisiä eläinuhreja. Uhraamisen sijaan papin tuli lukea neljännessä Mooseksen kirjasta jakeet 28:1–8. (Frank 2003: 560.) Rabbiinisten juutalaisten iltapäivärukouksesta (*minḥâ*) luovuttiin, koska sillä ei karaiittien mielestä ollut raamatullista pohjaa. Myöhemmin *minḥâ* palautettiin jälleen osaksi liturgiaa, kuitenkin poiketen rabbiinisten juutalaisten tavoista siten, että se lausutaan jo keskipäivällä. Tooran lukijoiden tuli olla papillisesta ja psalmien lukijoiden leeviläisestä suvusta²⁸, mutta nämäkin säännöt osoittautuivat liian epäkäytännöllisiksi. Rukousten oli oltava suoria raamatullisia sitaatteja, joita poimittiin varsinkin Psalmien kirjasta. Rabbiiniset juutalaiset liittivät liturgiaan Raamatun ulkopuolisia runoja, mutta karaiittien parissa tapaa pidettiin

---

²⁷ Päätelmät Ananin ehdotuksista on tehty hänen teoksestaan (*Sefer ha-miṣwôt*) Kairon *genizasta* löydettyjen fragmenttien perusteella. (Nemoy 1952: 271.)

²⁸ Vrt. sapattihymni 7, säe 10:1–2: ”Leevi laulaa uuden laulun ja hymnin, / pappi asettaa uhrilahjan kauriin verellä.”

lainvastaisena. Tämän takia muun muassa rabbiininen Kahdeksantoista rukous (*šmone ʿešre*) hylättiin. Tooran luennan lisäksi jumalanpalveluksessa luetaan osia profeetoista eli *haftaroita*, jotka poikkeavat rabbiinisten juutalaisten vastaavista yhdistelmistä. (Nemoy 1952: 271–273.)

Suorat psalmisitaatit muodostavat yhä merkittävän osan karaiittien rukouksista, mutta Raamatun käyttäminen ainoana liturgisena lähdemateriaalina osoittautui kuitenkin liian rajoittavaksi. Karaiittien uskonnollisiin teksteihin suodattuikin Raamatun ulkopuolista ainesta jo varhain rabbiinisten juutalaisten sepittämien hymnien ja rukousten kautta. Vaihtelevien käytäntöjen takia 1100–1200-luvuille mennessä eri karaiittiyhteisöjen käyttämät liturgiat poikkesivat toisistaan huomattavasti. Rukouskirjan uudistaminen ja yhtenäistäminen tuli välttämättömäksi. Konstantinopolilaisen karaiittioppineen Aharon ben Josefin²⁹ kompiloima rukouskirja menestyi tässä parhaiten. Aharon sisällytti rukouskirjaan omaa tuotantoaan, mikä mahdollisti muidenkin lahjakkaiden karaiittirunoilijoiden uskonnollisten runojen julkaisemisen. (Nemoy 1952: 273–274.) Täysin rajoituksetta ei uutta karaiittista runoutta julkaistu, sillä vain ne, joita pidettiin tarpeeksi ”viisaina ja ymmärtäväisiinä”, oikeutettiin lisäämään omia henkilökohtaisia rukouksiaan yhteisön liturgiaan (Weinberger 1991: 36). Karaiittien omilla runoilla on liturgiassa kuitenkin yhä perifeerinen asema: liturgia muodostuu nykyäänkin pääosin raamatullisista sitaateista (Frank 2003: 573).

Kuten johdannossa totesin, tässä tutkielmassa esiteltävät kahdeksan sapattihymniä sisältyvät v. 1892 Vilnassa julkaistun karaiittisen rukouskirjan (*Siddûr hattēfillôt kē-minḥag haq-qārāʾim*, osa 4) hymnikokoelmaan. Neliosaisena julkaistu rukouskirja sisältää rukouksia ja seremonioita päivittäistä jumalanpalvelusta, juhlapäiviä ja erilaisia elämäntilanteita varten sekä hymnikokoelman, jonka hymnejä voidaan resitoida myös jumalanpalveluksen ulkopuolella. Itäeurooppalaisten karaiimien omien alkuperäisten tekstien lisäksi rukouskirja ja sen hymnikokoelma sisältävät useiden rabbiinisten juutalaisten hymnejä ja rukouksia (mm. espanjalaisen Jehuda al-Ḥarizin tekstejä [1165–1234]³⁰).

---

²⁹ Aharon ben Josef hā-rôfeʾ, ks. hymnin 7 esipuhe, *Sefēr ham-mibḥār* -teoksen tekijä.

³⁰ Ks. hymni 145 (יהודה חריזי).

1.3.4. Karaiittinen juutalaisuus ja sapatti

Sapattia koskeissa säädöksissä karaiittinen raamatuntulkinta poikkeaa jonkin verran rabbiinisesta juutalaisuudesta. Rabbiinisen perinteen³¹ mukaan kolmekymmentäyhdeksän työn lajia on kielletty: ”työn isät” (אבות eli ’*ābôt*) ja niistä johdetut ”jälkeläiset” (תולדות eli *tôlēdôt*). (Jacobs 1971: 563.) Kiellot koskevat ensisijaisesti temppelin rakentamiseen liittyviä ja niistä analogisesti johdettuja töitä. Rabbiinisessa traditiossa moniin sääntöihin on suotu helpotuksia³², joita karaiittinen teologia ei hyväksy. Kaikki sellainen toiminta, joka ei liity rukouspalveluun ja joka ei ole ihmisen fyysisille tarpeille ehdottoman tärkeää, on karaiittisen juutalaisuuden näkemyksen mukaan sapattina kiellettyä. (Heller & Nemoy 1971: 779.)

Karaiittinen laintulkinta eroaa rabbiinisesta tulkinnasta niin ikään siinä, miten se suhtautuu tulenkäyttöön ja sapattina tapahtuvaan sukupuolielämään. Karaiittisen tulkinnan mukaan sukupuoliyhteys on kiellettyä sapattina. Rabbaniitit sen sijaan suosittelevat sitä perjantai-illaksi ([Talmud: *Baba qama*’ 82a, *Ketubbin* 62b] ks. Jacobs 1971: 562).³³ Kynttilät (ja nykyisin sähkövalot) on joidenkin karaiittioppineiden mukaan sammutettava ennen sapatin alkamista. Rabbaniitit sen sijaan jättävät kynttilät palamaan: niiden valo on osa sapatin nautintoa. Osa karaiittiopettajista on rabbaniittien tavoin hyväksynyt tällaisen ”passiivisen” tulenkäytön käytännöllisistä syistä. Tulenkäyttöä koskevista eriävistä mielipideistä juontaa karaiittien vanha jaottelu ”valon ystäviin” ja ”valon vihollisiin”. (Heller & Nemoy 1971: 779.)³⁴

Valon passiivinen käyttö hyväksyttiin lähes kokonaan sekä Turkin että Itä-Euroopan karaiittisten juutalaisten parissa. Ensimmäisiä sapattikynttilöiden puolestapuhujia oli konstantinopolilainen karaiitti Moše Bašyachi. Hänen vaikutuksestaan kynttilät sallittiin Bysantissa 1400-luvun alussa. (Lasker 2003: 520). Bašyachin jälkeläisen Elijan (1420–1491) ansiosta sapattikynttilät sallittiin myös Puolassa ja Liettuassa: hän suosittelee sitä lämpimästi itäeurooppalaisille oppilailleen kirjeessään Trakaihin v. 1485 (ks. Mann 1931: 1160–1164, nro 112)³⁵. Lämpimään ilmastoon tottunut Bašyachi ei kuitenkaan hyväksynyt liesien lämpiminä pitämistä edes kylminä liettualaisina talvisapatteina. Talvien pureva kylmyys ja rabbaniittien esimerkki tekivät kuitenkin myös

³¹ [Talmud: *Baba Qama*’ 2a] ks. Jacobs 1971: 563.

³² Esimerkiksi sapatin tulenkäyttörajoituksia on lievennetty.

³³ Vrt. hymni 16, 6:1 ja hymni 8, 4:1-2 (sapatti ja ”ruumiilliset nautinnot”).

³⁴ Vrt. hymni 7, 6:4: ”Kun istun pimeässä, Jumala on valoni.”

³⁵ Mann julkaisee karaiimien ja Bašyachin välistä kirjeenvaihtoa: 1139–1177 (v. 1483–1487).

liesien lämmittämisestä pääosin hyväksyttyä sapattina, vaikka useat oppineet sitä vastustivatkin.

2. SAPATTIHYMNIEN ESIPUHEET: TEKIJÖIDEN HISTORIALLI- NEN TAUSTA

Karaiimien rukouskirjan hymnikokoelmassa kutakin hymniä edeltää vokalisoinaton hepreankielinen esipuhe³⁶ (ks. Liite 1: nrot 1, 2, 3, 4, 7, 8, 16 ja 18). Alla esipuheet on suomennettu, ja niissä mainittujen tekijöiden historiallista taustaa kuvaillaan lyhyesti. Esipuheissa mainitaan hymnin tekijän ja patronyymin (isän nimi) lisäksi tekijälle suodut arvonimet ja kunnianosoitukset. Osaan esipuheista on lisäksi merkitty muun muassa kotikaupunki sekä tekijän kirjallinen pääteos. Esipuheissa esiintyvät hepreankieliset lyhenteet ja niiden suomennokset ovat Liitteessä 3. Suomennetun esipuheen alle on lisäksi merkitty hymnin *akrostikon*³⁷, johon tekijä on kätkenyt joko oman nimensä tai sukulaisensa nimen.

Tärkein lähde karaiimitekijöiden historiallisen taustan tarkastelussa on jo johdannossa mainittu Jacob Mannin *Texts and Studies in Jewish History and Literature, vol II* (1931). Monet myöhemmät lähteet tukeutuvat Manniin. Lähteet saattavat yksityiskohdissa poiketa toisistaan; varsinkin karaiimitekijöiden elinvuodet vaihtelevat. Tämänkaltaiset vähäiset eroavaisuudet eivät suinkaan ole epätavallisia, onhan kyse satoja vuosia sitten kuolleista henkilöistä.³⁸ Muutamit toisistaan huomattavasti poikkeavat tapaukset on otettu huomioon alaviitteissä.

Karaiimitekijät esitellään irrallaan rukouskirjan hymnien sisäisestä järjestyksestä. Tässä noudatetaan sen sijaan *kronologista* järjestystä: tekijät on jaoteltu elinvuosien mukaan vanhimmasta nuorimpaan. Historiallisten kurioositeettien lisäksi huomiota kiinnitetään lähteissä esiintyviin mainintoihin tekijöiden kiinnostuksesta Raamatun ulkopuoliseen, rabbiiniseen heprean- ja arameankieliseen uskonnolliseen kirjallisuuteen.

---

³⁶ Hymnikokoelman muissa esipuheissa mainitaan tekijän nimen lisäksi usein muun muassa ohjeita melodiaa varten. Osa hymneistä jää anonyymeiksi.

³⁷ Hymnien tekijät ovat kirjanneet hymnien säkeisiin erityisin merkein (*segol* käännettynä ylösalaisin) joko oman nimensä, lapsensa tai jonkun muun sukulaisen, ystävän tai opettajan nimen osoittaakseen näin kiintymystään tai erityistä kunnioitusta kyseiselle henkilölle. *Akrostikoniin* on myös kirjattu usein erilaisia kehotuksia: ”Ole vahva!; Ole rohkea!” (vrt. esim. hymnit 1,3,4).

³⁸ Juutalainen kalenteri poikkeaa länsimaisesta kalenterista, mikä voi osaltaan aiheuttaa vuosilukujen vähäisiä vaihteluita. Myös karaiittisen ja rabbiinisen kalenterin välillä on eroja.

2.1. Jiṣḥaq ha-Troki (hymni 16)

Hymni 16. זמר לשבת לרב יצחק הטרוקי בעל ספר חזוק אמונה (טז)

Akrostikon⁴⁰: אני יצחק

Rav Jiṣḥaq ha-Trokin, Hizẓûq 'emûnâ -teoksen tekijän hymni sapatille.

Jiṣḥaq ben Abraham ha-Troki (n. 1533- n. 1594) on kirjoittanut sapatihymnin numero 16. Sapatihymnien tekijöistä hän on vanhin. Jiṣḥaq ha-Troki eli suurimman osan elämästään synnyinkaupungissaan Trakaissa. Hän oli aikansa johtavin karaiimioppinut: karaiimin, heprean ja jiddishin lisäksi hän osasi tiettävästi myös puolaa ja jopa latinaa⁴¹. Jiṣḥaq ha-Troki toimi useita vuosia sekä rabbaniittien että karaiimien *dayyanina* ja *šofetina*⁴² sekä Liettuan karaiimien hallinnollisena edustajana. Maallinen hallinto piti juutalaisia homogeenisenä yhteisönä: karaiimi voi siis edustaa sekä rabbaniitteja että karaiimeja. (Schreiner 1998: 65–66.)

Jiṣḥaq ha-Trokin kuuluisin teos on esipuheessa mainittu, apologeettinen *Hizẓûq 'emûnâ* (חזוק אמונה)⁴³. Teoksesta käy ilmi, että Jiṣḥaq ha-Troki tunsu sekä kristittyjen että rabbiinisten juutalaisten teologisen kirjallisuuden läpikotaisin. Se koostuu kahdesta osasta: ensimmäisessä osassa tekijä käsittelee heprealaisen Raamatun kristittyä tulkintaa ja sen heikkouksia. Toisessa osassa hän keskittyy sellaisiin Uuden testamentin kohtiin, joissa viitataan heprealaiseen Raamattuun. Tekijä pyrkii systemaattisesti osoittamaan, että kristittyjen heprealaisen filologian ja kielihistorian tuntemus on riittämätöntä ja että kristillisen teologian väärät tulkinnat johtuvat tietämättömyydestä. Jopa puolet *Hizẓûq 'emûnâ* -teoksen esipuheesta koostuu Raamatun sitaateista. Raamatun lisäksi teoksessa siteerataan useita aiempia kristillisiä ja rabbiinisia lähteitä, joista Jiṣḥaq ha-Troki ajalleen tyypilliseen tapaan mainitsee nimeltä valitettavasti vain osan. Sitaateista

³⁹ Sapatihymnien esipuheissa hymnejä kutsutaan hepreaksi sanalla זמר (vrt. זמירה).

⁴⁰ Akrostikon: ”Minä olen Jiṣḥaq.” Akrostikonia ei ole merkitty hymniin: se löytyy kuitenkin helposti jokaisen säkeistön ensimmäisestä kirjaimesta.

⁴¹ Schreiner (1998: 66) on hyvin optimistinen Jiṣḥaq ha-Trokin latinan taidosta: ”[...] he also mastered Polish and Latin.” Mann (1931: 716) on toista mieltä: hänen mukaansa latinan taito karaiimeilla oli valitettavan heikko. Mann toteaa, että Jiṣḥaq ha-Troki osasi latinaa vain jonkin verran ja sai tietonsa kristinuskosta lukemalla lähinnä puolankielisiä käännöksiä: ”While he may have had some acquaintance with Latin, he hardly became proficient in it.”

⁴² *Šofet* (*wojt*) oli laillisesti tunnustettu tuomari, joka toimi maallisissa oikeusistuimissa. Uskonnolliset asiat alistettiin karaiimiasutusten oppineiden jäsenten päättävävallan alaisiksi. Tuomarilla eli *šofetilla* oli ylin maallinen päätösvalta. *Dayyanim* toimivat *šofetin* avustajina määrävuosin valittuina. Muita karaiimien hallintojohtajia olivat *hazzan* ja *rav*. *Hazzan* oli rituaalinen asiantuntija ja opettaja. Esipuheessa mainittu *rav* toimi uskonnollisena asiantuntijana ruoka- ja rituaalisääntöjä, avioliittolakia sekä kalenteria koskevissa asioissa (termi *rav* voi toisaalta olla myös kunnioitettava nimitys, ks. Liite 3). (Mann 1931: 620.)

⁴³ ’Uskon vahvistaminen’.

päätellen Jīṣḥaq ha-Troki oli kuitenkin hyvin perehtynyt rabbiiniseen kirjallisuuteen ja jonkin verran jopa Talmudiin. (idem. 66–69.)⁴⁴ Schreinerin (idem. 71) mukaan 1500–1600-lukujen vaihteessa rabbiiniseen kirjallisuuteen perehtyminen oli karaiimien keskuudessa hyvin yleinen ja jopa suosittu harrastus. Yksikään oppinut karaiimi ei ollut tietämätön raamatunjälkeisestä rabbiinisesta kirjallisuudesta tai ainakaan sen pääpiirteistä.

Ḥizzûq 'emûnâ -teoksesta käy myös ilmi, että Jīṣḥaq ha-Trokilla oli yhteyksiä puolaiseen ylimistöön, sekä maallikkoihin että papistoon. Jīṣḥaq ha-Trokin oppineisuus herätti siis huomiota muuallakin, mikä on varsin kunnioitettava saavutus pieneen uskontokuntaan kuulualta henkilöltä. Hänen varsinaisesta ammattistaan⁴⁵ ja virallisesta asemastaan Trakaissa ei löydy tarkkoja tietoja. Jīṣḥaq ha-Troki kirjoitti useita runoja sekä karaiimiksi että hepreaksi⁴⁶. Hänen veljensä Simḥa oli Mordokai ben Nisanin⁴⁷, *Dôd Mordokai* -teoksen kirjoittajan, isoisä. (Mann 1931: 715–718.)

Jīṣḥaq ha-Troki menehtyi ennen *Ḥizzûq 'emûnâ* -teoksensa lopullista valmistumista. Viimeistely jäi hänen oppilaansa Josef ben Mordokai Malinovskin (k. n. 1627) tehtäväksi. Sata vuotta tekijän kuoleman jälkeen kristitty tutkija Johann Christopher Wagenseil (1633–1705) julkaisi *Ḥizzûq 'emûnân* latinaksi (*Tela ignae Satanae* eli ”Saatanan polttavat nuolet”, v. 1681). Näin liettualaisen karaiimioppineen teos sai laajan kristillisen lukijakunnan. Teoksen latinalaisesta nimestä tosin on helposti pääteltävissä, että kyse oli kiivaasta vastaiskusta Jīṣḥaq ha-Trokin ”harhaoppeja” vastaan. 1700-luvulla valistusfilosofi Voltaire piti *Ḥizzûq 'emûnâ* -teosta mestarillisena siitä huolimatta, ettei Jīṣḥaq ha-Troki itse ollut tarkoittanut teostaan uskonnonvastaiseksi julistukseksi vaan karaiittisen uskon apologiaksi. Kristittyjen lisäksi *Ḥizzûq 'emûnâ* herätti mielenkiintoa myös rabbiinisten juutalaisten keskuudessa. Sen eri käsikirjoituksia tutkittiin ahkerasti, ja monet innostuivat lisäämään tekstiin omia huomioitaan. Lisäysten takia tekstistä on

⁴⁴ Siteeratessaan Talmudia Jīṣḥaq jopa käyttää rabbiinisille juutalaisille tyypillistä kunnioitettavaa termiä רב (’opettaja, hänen muistonsa olkoon siunattu’) (Mann 1931: 682). Ks. myös idem. s. 1183 [Jīṣḥaq ha-Trokin kirje nro 121]: Jīṣḥaq käyttää kyseistä termiä viitatessaan Mišnan traktaattiin *Pirqe ’abot*.

⁴⁵ Aiemmin Mann (1933: 565) sanoo Jīṣḥaqin olleen ammatiltaan lääkäri (”physician”). Muut lähteet eivät mainitse lääkärin ammattia, ja Mannkin (idem. 718) pitää Jīṣḥaqin ammatillista asemaa myöhemmin epäselvänä.

⁴⁶ Ks. hymnikokoelma (1892): mm. hymnit 204 ja 230.

⁴⁷ Mordekai ben Nisan kirjoitti kuuluisimman teoksensa *Dôd Mordekai* vastauksena kristityn hollantilaisen tutkijan Jacob Triglandin kysymyksiin karaiittisesta juutalaisuudesta 1600-luvun loppupuolella. Mordekain suprakommentaari Aharon ben Josefin Pentateukin kommentaariin (*Sefer ham-Mibḥar*) eli *Ma’amar Mordekai* valmistui v. 1709. (Mann 1931: 738–739.) Mordekai ben Nisanin hymnejä on julkaistu karaiimien rukouskirjan hymnikokoelmassa (ks. mm. hymni 140).

nykyisin vaivalloista erottaa, mitkä osat kuuluvat alkuperäiseseen teokseen. (Nemoy 1971: 1403.)

Hymnin 16 esipuheessa mainittu Trakai (Troki⁴⁸), Jiṣḥaq ha-Trokin kotikaupunki, sijaitsee nykyisessä Liettuassa parikymmentä kilometriä Vilnasta länteen.⁴⁹ Se oli Itä-Euroopan karaiimien ehdottomasti tärkein keskus. Vanhin kirjallinen dokumentti, joka yhdistää karaiimit Trakaihin, on vuodelta 1400 peräisin oleva *ketubba*⁵⁰. (Mann 1931: 558–559). Rukouskirjan sapattihymnien esipuheissa mainituista henkilöistä moni asui juuri Trakaissa tai Trakain lähellä (mm. Jiṣḥaq ha-Troki⁵¹ ja Šēlomo ben Aharon). Muita merkittäviä trakailaisia karaiimeja olivat muun muassa Josef ben Mordokai Malinovski, Zerah ben Natan Troki (ks. alla 2.2.) sekä Jošijahu ben Jehuda (ks. alla 2.3. Abraham ben Jošijahun isä). (Schur 1992: 110–111.)

2.2. Ezra hā-rôfe’ ha-Troki ben Nisan (hymni 18)

Hymni 18. זמר נאה ליום השבת של מוהר"ר עזרא הרופא הטרופקי ב"ר ניסן נ"ע (יה)

Akrostikon⁵²: עזרא

Opettajamme rabbi Ezra hā-rôfe’ ha-Trokin, Nisanin pojan, – olkoon hänen henkensä paratiisissa – miellyttävä hymni sapatinpäivää varten.

Sapattihymnin 18 tekijä Ezra ben Nisan ha-Troki (1596–1666) oli ammatiltaan lääkäri (*hā-rôfe’*). Lääketieteellisen asiantuntemuksensa lisäksi Ezra ha-Troki oli saanut laaja-alaisen uskonnollisen koulutuksen. Hän oli hyvin perehtynyt rabbiiniseen kirjallisuuteen ja opiskeli muun muassa Rašin Toora-kommentaareja ja ibn Ezran eksegeettisiä tekstejä. Hänellä oli erinomaiset välit aikansa rabbaniitteihin. Lisäksi Ezra ha-Troki kirjoitti useita runoja ja hymnejä.⁵³ Karaiimien historiallisissa luetteloissa hänen mainitaan myös toimineen *šofetina* v. 1640, mutta toimikausi jäi lyhyeksi lääkärin ammatin tuomien velvoitteiden johdosta. (Mann 1931: 612–613.)

Ezra ha-Trokin yhteydessä on syytä mainita eräs karaiimeihin syvästi vaikuttanut rabbaniitti: matemaatikko, astrologi ja lääkäri Josef Solomon Delmedigo⁵⁴

⁴⁸ Trakain kaupungin nimi vaihtelee kielen mukaan: Trakai liettuaiksi, Troki puolaksi ja Troch karaiimiksi.

⁴⁹ Ks. Liite 2, kartta.

⁵⁰ Juutalainen avioliittosopimus.

⁵¹ 'Trakailainen'.

⁵² Akrostikon: "Ezra."

⁵³ Ks. hymnikokoelma (1892): mm. hymni 68.

⁵⁴ Delmedigon hymnejä on julkaistu karaiimien rukouskirjan hymnikokoelmassa (1892): mm. hymnit 88, 110 ja 111.

(akronyymiltään *JaŠaR*⁵⁵ eli 'oikeamielinen'). Delmedigo oli alun perin kotoisin Kreetan saarelta. Hän tutustui karaiittisiin juutalaisiin matkoillaan Kostantinopoliin ja Kairoon. Delmedigoa viehätti karaiittien tieteellinen vapaamielisyys. Myöhemmin hän tutustui myös Itä-Euroopan karaiimeihin viettäessään viisi vuotta ruhtinas Radziwillin palveluksessa Puola-Liettuan alueella. (Zinberg 1974: 156.) Ilmeisesti juuri tänä aikana Delmedigo toimi Ezra ha-Trokin opettajana ja tutustutti hänet lääketieteen lisäksi rabbiiniseen kirjallisuuteen. (Mann 1931: 612–613, viite 58.)

Schreinerin (1998: 65) mukaan Delmedigo ihailee kirjeissään Puola-Liettuan karaiimeja juuri siksi, että nämä harjoittivat mielellään maallisia tieteitä. Delmedigon mielestään rabbaniitit laiminlöivät maallisten tieteiden opiskelua perehtyessään Talmudiin ja menivät siinä jopa liiallisuuksiin. Mannin mukaan (1931: 677) Delmedigo kehotti karaiimeja luopumaan Talmudin opiskelusta kokonaan. Tällaisen kehotuksen olemassaolo on hyvä todiste siitä, että karaiimit todella pyrkivät tutustumaan Talmudiin. Mann (ibid.) tekee kuitenkin Schreinerista poiketen toisenlaisen johtopäätöksen Delmedigon motiiveista: karaiimeista ei olisi ollut vastusta rabbiinisille *ješivoissa* koulutetuille Talmud-oppineille.⁵⁶

Ezra ha-Troki toimi ilmeisesti myös Puolan kuninkaan hovissa lääkärinä. Simḥa Jiṣḥaq Lutski⁵⁷ kuvailee Ezran asemaa hovissa 1750-luvulla julkaistun teoksensa *'Orah ṣaddîqîm* kymmenennessä luvussa seuraavasti ([*Ner ṣaddîqîm*] ks. Mann 1931: 1409–1444)⁵⁸:

החכם המופלג הר"ר עזרא הרופא בכמ"ר ניסן הטרופקי גם הוא היה תלמידו של החכם המופלא
הר"ר יש"ר הנ"ל. והיה חכם גדול ומפורסם בין היהודים ובין הנוצרים והיה רופא המלך של
פולין והיה לו יד ושם בבית המלך. וחבר חבורים רבים.

Erinomaisen viisas opettajamme Ezra hā-rôfe', kunnioitetun opettajamme Nisan ha-Trokin poika, oli hänkin yllämainitun⁵⁹ loistavan oppineen rabbi JaŠaRin oppilas. Hän oli suuri ja maineikas viisas niin juutalaisten kuin

⁵⁵ Josef Šelomo Rôfe'.

⁵⁶ "Delmedigo even dissuades his correspondent and other Karaites from studying Talmudics or Aggadah – probably for a sly reason so as not to cause heated disputes on legalism between Karaite "*Lamdanim*" and Rabbanites. He shrewdly realised that no Karaite 'Talmudist' would be a match for any student of a Polish or Lithuanian Yeshibah!" (ibid., kursivointi RT).

⁵⁷ Simḥa Jiṣḥaq Lutski (k. 1766) oli kotoisin Lutskista. Hän asettui v. 1751 Krimin niemimaalle Chufut-Kaleen. Lutski oli tuottelias kirjoittaja, jonka tunnetuimmat teokset ovat kabbalistinen *Libnat has-Sappîr* ja yllä siteerattu karaiittisen juutalaisuuden historiateos *'Orah ṣaddîqîm*, jonka Mordokai ben Nisan julkaisi yhtä aikaa *Dôd Mordekain* kanssa. (Katz 1971: 595.)

⁵⁸ MS. Fränkel, nro.170 (Hebrew Union College Library).

⁵⁹ [*Ner ṣaddîqîm*] idem. 1431.

kristittyjenkin joukossa. Ezra toimi Puolan kuninkaan lääkärinä, ja hänellä oli hyvä maine kuninkaan hovissa. Lisäksi hän kirjoitti monia teoksia. ([*Ner šaddîqîm*], Mann 1971/1933: 1432–33; suom. RT.)

Karaiimihistorioitsija Abraham Firkowicz (1786–1874) kopioi Ezra ha-Trokin hautakivestä löydetyn tekstin (*‘Abnê zikkārôn*, 1872), joka myös vahvistaa Ezran olleen hovilääkäri sekä Puolan kuninkaan Jan Kasimir II:n uskottu. Hän oli ilmeisesti aluksi kuuluisan karaiimioppineen Zerah ha-Trokin⁶⁰ oppilas, ja hänen kauttaan Ezra pääsi myös Delmedigon oppilaaksi. Myöhemmin Ezra työskenteli juuri Delmedigon avustuksella Puolan kuninkaan hovissa. Firkowicz kuvailee Ezraa erinomaiseksi lääkäriksi: kukaan muu Puolan hovin lääkäreistä ei kyennyt parantamaan kuninkaan kuolemansairasta tytärtä, jonka Ezra ha-Troki lopulta ihmeellisesti paransi. (Firkowicz 1872: 250.)

2.3. Josef Poziemski ben Nisan ha-Troki (hymni 7)

Hymni 7. (ז) זמר נאה ליום השבת להר"ר יוסף החכם פוזימסקי נ"ע בעל הנימוקים לספר המבחר ב"ר ניסן הטרוקי ז"ל

Akrostikon⁶¹: אני יוסף בן נסן חזק

Rabbi Josef he-Ḥākām Poziemskin - hänen henkensä olkoon paratiisissa - Sefer ham-mibhārin selitysten tekijän, rabbi Nisan ha-Trokin – hänen muistonsa olkoon siunattu – pojan miellyttävä hymni sapatinpäivälle.

Hymnin 7 tekijä Josef Poziemski eli 1600-luvulla. Tarkkaa syntymä- tai kuolinvuotta ei ole saatavilla. Poziemski oli kotoisin Liettuasta Swiate Ozerosta⁶². Hänen isänsä Nisan ha-Troki sai todennäköisesti surmansa kasakkojen hyökkäyksessä Liettuaan v. 1654–55.⁶³ (Mann 1931: 682.)

Ammatiltaan Josef Poziemski oli *sofer* eli Tooran ja muiden uskonnollisten tekstien kirjuri. Moše ben Šemu‘el Szatyn kaupungista pyytää v. 1674 kirjuri Poziemskia

⁶⁰ Zerah ben Natan ha-Troki oli kirjeenvaihdossa Delmedigon kanssa. Kirjeissään Zerah esittää seitsemänkymmentä matemaattis-astronomista kysymystä, joiden innoittamana Delmedigo kirjoitti teoksensa *‘Elīm ja ‘Iggeret Ahûz*. (Heller & Nemoy 1971: 772–773.) Zinberg (1972: 164, viite 38) antaa Zerahin syntymävuodeksi vuoden 1555. Zerahin hymnejä on julkaistu karaiimien rukouskirjan hymnikokoelmassa (mm. hymnit 40, 43, 133).

⁶¹ *Akrostikon*: ”Minä olen Josef, Nisanin poika; ole vahva!”

⁶² Swiate Ozero eli Swiate-järvi sijaitsee hyvin lähellä Trakaita, k. kartta Liite 2.

⁶³ Nisan ha-Trokin nimen jäljessä esiintyy toistuvasti lyhennys ה"י"ד (השם ינקום דמו): ”Jumala kostakoon hänen verensä.” (idem. 1232, alaviite 403.) Toisaalta Nisan mainitaan marttyyriksi jo vuosikymmentä aiemmin, vuodelle 1644 ajoitetussa Trakain karaiimien kirjeessä [kirje nro 130, ks. idem. 1211–1219] Jerusalemiin, Kairoon ja Damaskoon (ibid. rivi 108). Kirjeessä on Josefin allekirjoitus (tosin ilman nimeä Poziemski), ja maininta: ”rakastetun isäni, kunnioitetun opettajani Nisanin poika, Jumala kostakoon hänen verensä.” Poziemskin allekirjoitus ja maininta isän marttyyriudesta on luultavasti kirjeeseen myöhemmin tehty lisäys.

tekemään kopion eräästä liturgian osasta sekä koristelemaan kopion punaisella, vihreällä ja mustalla värillä. Kirje on säilynyt Firkowicz-kokoelmassa (ks. Mann 1931: 735, 1231–33). Kirjeestä käy ilmi, että Poziemskilla oli leskeksi jäänyt poika Nisan, jonka tyttärelle Sesonitille Moše toivottaa terveyttä sekä sopivan aviopuolison löytymistä.

Huomionarvoista on, että kirjeensä alussa Moše kutsuu ylistävään sävyyn Poziemskia yllättäen Talmud-oppineeksi:

בן יכבד אב בתורה בתלמוד במשנה ובגמרא. עשר ידות לו בספיר"ה --- מדרשים ותוספות ספר ספרי וספרא... — כה"ר יוסף נקרא. בן כבוד ניסן פוזימסקי מקורא. השם ינקום דמו במהרה.

...”kunnioittakoon poika isää” [Mal.1:6] – Toorassa, Talmudissa, Mišnassa ja Gemarassa, ”kymmenkertaisesti taitava” [2. Sam. 19:44] kabbalistisessa kirjallisuudessa⁶⁴ --- *midraš*-kirjallisuus, *Tosafot*, *Sifre* ja *Sifra*’ -teokset... – kunnioitettu opettaja, jota Josefiksi kutsutaan, kunnioitetun Nisanin, jota Poziemskiksi kutsutaan, poika. Jumala kostakoon hänen [Nisanin] verensä pian.

(Mann 1931: 1232; suom. RT.)

Moše ben Šemu‘el luettelee kirjeessä vaikuttavan määrän rabbiinista kirjallisuutta⁶⁵. Mann (idem. 682) kehottaa kuitenkin suhtautumaan varovaisesti hänen kykyihinsä arvioida tuttavansa Talmud-oppineisuuden tasoa.

Esipuheessa mainittu *Sefer ham-mibhār* on kuuluisan karaiittioppineen Aharon ben Josefin⁶⁶ (1250–1320) Tooran kommentaari. Aharon ben Josef oli kotoisin Solkhatista Krimin niemimaalta, jossa hän toimi *hakamina*. (Avneri 1971: 15–16.) Myöhemmin hän asui ilmeisesti myös Konstantinopolissa ja harjoitti siellä lääkärin ammattia (Waxman 1933: 428). Aharon ben Josef sai vaikutteita islamilaisesta filosofiasta (Avneri 1971: 15–16), minkä lisäksi hän oli hyvin perehtynyt rabbiinisten juutalaisten, kuten Maimonideen, ibn Ezran ja Nahmanideen tuotantoon. Aharonin on myös väitetty opiskelleen *kabbalaa* eli rabbaniittien mystistä kirjallisuutta. Hänen tulkintametodinsa on rationaalinen: totuus ei ole riippuvainen aikaisempien auktoriteettien lausunnoista. Niinpä Aharon ben Josef voi vapaasti olla eri mieltä muiden karaiittioppineiden kanssa. Samankaltaista vapaamielisyyttä ilmenee, kun Aharon käsittelee rabbaniittien teoksia ja ajatuksia; hän saattaa usein olla jopa samaa mieltä heidän kanssaan. (Waxman 1933: 428–

⁶⁴ Mannin mukaan (idem. n. 402) Moše ehkä viittaa tässä Poziemskin matemaattisiin taitoihin, ei kabbalistiseen kirjallisuuteen.

⁶⁵ Talmud ja Mišna, *gemara*-kirjallisuus, *kabbala*, *midraš*-kirjallisuus, lisäksi Mišnaan eli *Tosefta*-kirjallisuus, *Sifre* ja *Sifra* eli kaksi Tooran *midraš*-kokoelmaa.

⁶⁶ Juuri Aharon ben Josef *hā-rôfe*’ kompiloii karaiittisen rukouskirjan, ks. yllä 1.3.3. Karaiittinen liturgia ja rukouskirjan kompilointi.

429.) Aharon ben Josef kirjoitti lisäksi sapattia ja juhlapäiviä varten useita liturgisia runoja, jotka on painettu kaikkiin karaiittisiin rukouskirjaeditioihin. *Sefer ham-mibḥārīn* ja Aharon ben Josefin muun tuotannon vaikutusta myöhempään karaiittiseen kirjallisuuteen voidaankin kutsua valtavaksi. (Avneri 1971: 15–16.)

Ilmeisesti yhtään kappaletta esipuheesta mainituista Josef Poziemskin tekemistä merkinnöistä (*nimmûqîm*) *Sefer ham-mibḥārīn* kommentaariin ei ole säilynyt jälkipolvia varten. Ainoa maininta kyseisestä teoksesta löytyy tästä esipuheesta (בעל (הנימוקים) ja Mannilta (idem. 834, n. 370), joka hänkin vain siteeraa saman hymnin esipuhetta.

2.4. Abraham hā-rôfe' ben Jošijahu (hymni 8)

Hymni 8. וזה להר"ר אברהם החכם הרופא זצ"ל הטרוקי בע"ס משא העם בה"ר יאשיהו ז"ל (ח)

Akrostikon⁶⁷: אברהם חזק

Ja tämä on rabbi Abraham he-ḥākām rôfe' ha-Trokin, – hänen hurskas muistonsa olkoon siunattu – Massā' ha-'am -teoksen tekijän, rabbi Jošijahun – hänen muistonsa olkoon siunattu – pojan.

Hymnin 8 tekijä on Abraham (*he-ḥākām hā-rôfe'*) ben Jošijahu (1636–1687) (Schur 1995⁶⁸). Abraham ben Jošijahu kuului uskonnollisesti oppineeseen sukuun. Hänen isoisänsä Jehuda oli *ḥazzan*, ja hänen isänsä Jošijahu toimi Trakaissa *ravina* ja *šofetina*. Myös Jošijahu oli yhteyksissä kuuluisaan rabbiiniseen juutalaiseen Josef Solomon Delmedigoon (ks. yllä 2.2. Ezra hā-rôfe'). (Mann 1931: 620, 732.) Abraham ben Jošijahu opiskeli juutalaista mystiikkaa eli *kabbalaa*. Hänen opettajanaan toimi karaiimi Jehuda ben Aharon ha-Troki, joka oli opiskellut *kabbalaa* 1600-luvun alkupuolella Konstantinopolissa ja opetti sitä useille karaiimeille. (Mann 1931: 683.)

Mystisen kirjallisuuden opiskeleminen näkyy Abraham ben Jošijahun kirjallisessa tuotannossa, josta historioitsija Simḥa Jiṣḥaq Lutski kirjoittaa:

ובנו החכם השלם הר"ר אברהם הרופא המובהק בכל החכמות חבר כמה חבורים ולקוטים מסתרי סודות החכמים. ויש ספר א' בידי כתיבת ידו שקראו בשם בית אברהם ובו אסף וקבץ סודות כל החכמים מפרשי התורה בין מחכמי הקראים בין מחכמי הרבנים. ויעד שם לחבר ספר א' שקרא שמו משא העם ולחלקו לז' מאמרים. ואלה שמותם. שומר תורה. הב' מפר אותות בדים. הג' שי למורא. הד' שרף על נס. הה' נפש עמל. הו' מבטח עוז. הז' משפט בני ישראל. אמנם בעו"ה לא הספיק לו העת לחברו כי נלקח אל האל.

⁶⁷ Akrostikon: "Abraham. Ole vahva!"

⁶⁸ <http://www.turkiye.net/sota/karaiwho.htm>

Hänen [Jošijahun] poikansa, loistava oppinut, rabbi Abraham hā-rôfe', joka oli erinomainen kaikilla tieteenoilla, kirjoitti muutamia teoksia ja kokoelmia *viisaiden oppineiden salaisuuksista*. Hallussani on hänen kirjoittamansa kirja, jonka hän nimesi *Bet Abrahamiksi*. Siihen hän kokosi ja keräsi *salaisuuksia* kaikilta viisailta Tooran tulkitsijoilta, niin karaiittien kuin rabbaniittienkin joukosta. Hän aikoi lisäksi kirjoittaa teoksen nimeltä *Mašša ha-'am*, jonka hän jakoi seitsemään lukuun. Teoksen lukujen otsikot olivat [Lutski luettelee seitsemän alalukua]. Tässä maailmassa hänellä ei kuitenkaan riittänyt aikaa kirjoittaa teosta loppuun, sillä hänet otettiin Jumalan luo. ([*Ner šaddîqîm*] ks. Mann 1931: 1432; suom. ja kursivointi RT.)

Lutskin mukaan Abraham ben Jošijahun kuoltua esipuheessa mainittu, mystisiä traktaatteja sisältävä teos *Mašša ha-'am*, jäi siis viimeistelemättä. Teoksessaan *Bet Abraham* Abraham ben Jošijahu osoittautuu juutalaisen mystiikan asiantuntijaksi: hän oli hyvin perehtynyt rabbiiniseen kabbalistiseen kirjallisuuteen.

Abraham ben Jošijahu mainitaan myös Šelomo ben Aharonin (hymnin 1 tekijä, ks. alla 2.5.) teoksen *'Appirjonin* lopussa. Myös Šelomo ben Aharonin mukaan Abraham oli taitava Tooran ja *kabbalan* viisauksien sekä maallisten tieteiden asiantuntija. ([*'Appirjon 'asâ lô*] ks. Mann 1931: 1446.) Abraham ben Jošijahun kirjallinen tuotanto on muiltakin osin melko laaja: tuotanto sisältää lisäksi uskonnollisen traktaattikokoelman *Pas jeda'* ja kaksi lääketieteellistä teosta (*Bet hā-'ošār* sekä *Sefer hā-rēfu'â*) sekä liturgista runoutta. (Schur 1995.⁶⁹)

2.5. Šelomo ben Aharon Troki (hymni 1)

Hymni 1. (א) זה הזמר והלל לקוני אשר עשאו החכם האלהי כמוהר"ר שלמה החכם בע"ס אפריון וזהו הצעתו: באשר נמשך המנהג באצילי בני ישראל שמעריבים בערבי שבתות להכנס לב"ה ודין תורה הוא להוסיף מחול ע"ק על זה נעשתה ההסכמה בינינו לקבל פני השבת קודם התחלת התפילה בזמירות לכבוד קדושת היום עד שיאספו כל האדירים כדי שתעשה העבודה ברבים כי ברב עם ה"מ

Akrostikon⁷⁰: שלמה חזק

Tämä on hymni ja ylistys Luojalleni, jonka on tehnyt jumalallinen viisas, kunnioitettu opettajamme rabbi Šelomo he-Ḥākām, 'Appirjon-teoksen tekijä, ja tämä on hänen ehdotuksensa:

Koska Israelin ylhäisillä, jotka rukoilevat sapatti-iltaisin, on tapana mennä synagogaan ja koska Toora määrää "siirtymään arjesta pyhään"⁷¹, keskuudessamme päädyttiin yhteisymmärrykseen siitä, että sapatti otetaan vastaan ennen rukouksen alkua hymnein päivän pyhyiden kunniaksi, kunnes

⁶⁹ <http://www.turkiye.net/sota/karaiwho.htm>

⁷⁰ Akrostikon: "Shelomo, ole luja!"

⁷¹ Babylonialainen Talmud: Yoma 81b.

kaikki mahtavat ovat kokoontuneet, jotta palvelus tehtäisiin monilukuisesti, sillä ”kansan paljous on kuninkaan kunnia”⁷².

Šelomo ben Aharon Troki (1650-1745⁷³) oli kotoisin Liettuun Poswolista ja polveutui 1500-luvulla Lutskissa vaikuttaneesta maineikkaasta karaiimisuvusta. Hymnikokoelman ensimmäisenä esipuheena Šelomon esipuhe on myös niistä pisin. Šelomo ben Aharon oli 1600–1700-luvun vaihteessa yksi Liettuun merkittävimpiä karaiimioppineita. Tieto hänen oppineisuudestaan kantautui myös karaiimiyhteisön ulkopuolelle: esimerkiksi ruotsalaiset juutalaisuudesta kiinnostuneet oppineet kutsuivat hänet Riikaan v. 1696 (tai v. 1697) saadakseen karaiittisesta juutalaisuudesta lisätietoja ja hankkiakseen karaiittista kirjallisuutta. (Mann 1931: 740–741.)

Pääteoksensa *’Appirjôn ‘asâ lô* (אפיריין עשה לו)⁷⁴ Šelomo ben Aharon kirjoitti kahdenkymmenen neljän vastauksen muodossa ruotsalaisen oppineen paroni Johann Puffendorfin (1632–1694) kysymyksiin (Fenton 2003: 7). *’Appirjôn ‘asâ lô* käsittelee poleemisesti kristinuskon, rabbiinisen juutalaisuuden sekä karaiittisen juutalaisuuden välisiä eroja. Šelomo ben Aharon kirjoitti kaksi muutakin poleemista teosta: *Ləḥem šē’ārim* (לחם שערים) käsittelee karaiittisen ja rabbiinisen juutalaisuuden välistä suhdetta, ja *Migdal ‘ôz* (מגדל עוז) juutalaisuutta ja kristinuskoa. Lisäksi hän kirjoitti kaksi heprean oppikirjaa (*Hinnûk lē-na‘ar* [חנוך לנער] ja *Rak wa-ṭôb* [רך וטוב]) sekä useita runoja (*piyyūtim*)⁷⁵. Šelomo ben Aharonin kirjoittamat runot sisältävät usein nimiä ja päivämääriä, mikä tekee niistä historiallisesti erityisen arvokkaita. (Mann 1931: 740.)

1700-luvun alussa Šelomo ben Aharon muutti Poswolista asettuaan Trakaihin. Trakaissa riehunut rutto surmasi sekä hänen vaimonsa että kaksi poikaansa Simḥan ja Mordokain v. 1710. (idem. 741.) Vain pieni osa karaiimeista selvisi tuhoisasta rutosta hengissä. Kuusikymmentä vuotta aiemmin Trakai oli tuhoutunut kasakkojen hyökkäyksessä; nyt hyvin hitaasti toipuva karaiimiyhteisö koki uuden musertavan iskun. (idem. 570–571.) Menetettyään perheensä Šelomo ben Aharon muutti Vilnaan, missä hän toimi karaiittisen tuomioistuimen johtajana (*ab-bet-din*)⁷⁶. (idem. 741.) Trakain karaiimiyhteisöä pyrittiin kuitenkin elvyttämään, joten kaupunkiin nimitettiin uusi *šofet*. Kaupungin surkean tilan vuoksi *šofet* asui aluksi Vilnassa. Lopulta v. 1719 sekä uusi *šofet*

⁷² Snl. 14:28.

⁷³ Heller & Nemoy (1971: 773) esittävät kuolinvuodeksi vuotta 1715.

⁷⁴ Laul.3:9: ”Kuningas Salomo *teetti itsellensä kantotuolin*.”

⁷⁵ Ks. hymnikokoelma (1892): mm. hymni 19 ja 36.

⁷⁶ *Ab-bet-din* eli rav, uskonnollinen johtaja. (Mann 1931: 663).

että tuomioistuimen johtaja Šelomo ben Aharon muuttivat takaisin Trakaihin.⁷⁷ (idem. 571.) Šelomo ben Aharon asui Trakaissa kuolemaansa eli vuoteen 1745 asti (idem. 621). Hän kirjoitti ruttoon kuolleille muistorunoja, joita lausutaan nykyäänkin vuosittain uhrien muistoksi vietettävänä paastopäivänä (Harviainen 1998: 22).⁷⁸

Hymnin esipuheen sisällössä huomiota herättää Šelomo ben Aharonin viittaus ”Tooran määräykseen”. Määräyksen mukaan sapatti on ”vastaanotettava (lauluin)” hieman ennen rukousten alkua, koska ”*laki* määrää siirtymään arjesta pyhään” (באשר נמשך) המנהג באצילי בני ישראל שמעריבים בערבי שבתות להכנס לב"ה ודין תורה הוא להוסיף מחול ע"ק על זה (נעשתה ההסכמה בינינו לקבל פני השבת קודם התחלת התפילה בזמירות). Itse asiassa tämä määräys on suora viittaus Talmudiin (Yoma 81b) ja rabbiinisten juutalaisten sapattitapoihin, ei Tooraan. Karaiittinen juutalainen Šelomo ben Aharon siis kutsuu rabbiinisen kirjallisuuden pääteoksessa esiintyvää kehotusta siirtyä arjesta pyhään ”Tooran määräykseksi”. Tunsiko Šelomo ben Aharon kyseisen traktaatin omakohtaisesti vai oliko hän tutustunut lainkohtaan muun rabbiinisen kirjallisuuden kautta? Todennäköisintä on, että hän omaksui lainkohdan rabbaniiteilta.

Šelomo ben Aharonin tiedetään lisäksi hakeneen innoitusta kuuluisimmasta rabbiinisesta sapattihymnistä *Lēkā dōdī* (לְקָה דֹּדִי), jossa sapatti rinnastuu morsiameen.⁷⁹ (Mann 1931: 684–685). Paralleelina rabbiinisen sapattimorsian-ideologian omaksumiseen ja Talmud-viittausten käyttöön ”Tooran määräyksinä” voidaan pitää karaiimien suhtautumista kynttilöihin ja liesien lämmittämiseen sapattina. Nämä tavat oli omaksuttu osittain juuri naapurirabbaniittien esimerkin innoittamina – ja osittain myös Turkin karaiittien legitimoimina – jo 1400-luvulla.

⁷⁷ Kuitenkin mm. Heller & Nemoy (1971: 773) esittävät Shelomon kuolleen jo v. 1715.

⁷⁸ Keijo Hopeavuori on suomentanut karaiiminkielisen muistorunon teoksessa Hopeavuori, Harviainen & Nieminen (1998: 125–126).

⁷⁹ Ks. lisää alla Šelomo ben Aharonin hymnin suomennos (luku 5.3.1.) ja luku 6.

2.6. Josef ben Jiṣḥaq (hymni 2)

Hymni 2. וזה הזמר השני מחובר מהמשכיל כמהר"ר יוסף זצ"ל בכמ"ר יצחק הזקן (המכונה איצון) ז"ל (ב)
ע"ש בנו הנרשם בראשי הבתים

Akrostikon⁸⁰: אברהם

Ja tämä on toinen hymni, jonka on kirjoittanut oppinut, kunnioitettu opettajamme rabbi Josef – olkoon hänen hurskas muistonsa siunattu –, kunnioitetun opettajamme rabbi Jiṣḥaq haz-Zāqenin (jota nimitetään 'Iṣuniksi'⁸¹) – olkoon hänen muistonsa siunattu – poika, poikansa nimelle, joka on kirjattu säkeiden alkuun.

Hymnin 2 tekijä Josef ben Jiṣḥaqin tarkoista syntymä- ja kuolinvuosista ei löydy tietoja. Useita hänen kirjoittamiaan kirjeitä on kuitenkin säilynyt Firkowicz-kokoelmassa (ks. Mann 1931: 1243–1257, nrot 138–140). Kroniessa⁸² asuessaan hän naitti tyttärensä Saran v. 1704 Mordokai ben Abraham Kaplanowskille⁸³, joten 1600–1700-luvun vaihteessa hän on todennäköisesti ollut jo keski-ikäinen. Tästä liitosta syntyi Abraham ben Mordokai, hymnin 3 tekijä (ks. 2.7.): hymnin 2 tekijä Josef ben Jiṣḥaq on näin ollen hymnin 3 tekijän isoisä. (Mann 1931: 737.) Tyttären lisäksi Josef ben Jiṣḥaqilla oli ainakin yksi poika, esipuheen *akrostikonissa* mainittu Abraham.

Ruotsin sotatoimien⁸⁴ aiheuttamien levottomuuksien vuoksi Josef ben Jiṣḥaq muutti syksyllä 1705 perheineen Kroniasta Trakaihin olojen parantumisen toivossa. Toivo oli kuitenkin turha, sillä ruotsalaiset joukot valloittivat kaupungin neljäksi viikoksi. Sotilaat ryöstelivät ja verottivat väestöä mielivaltaisesti: karaiimien piti maksaa veroja 400 zlotya. Vaikka Josef ben Jiṣḥaq tunsu olonsa Trakaissa turvattomaksi, hän jäi sinne yli kolmeksi vuodeksi. Ammatiltaan Josef ben Jiṣḥaq oli vuokratilallinen ja harjoitti ammattiaan Trakain laitamilla. Myöhemmin hän siirtyi asumaan Szatyyn⁸⁵. (ibid.)

Josef ben Jiṣḥaq kirjoitti useita runoja (*piyyūtim*) sekä *seliḥa*-rukouksen. (idem. 737, viite 178). Muutamia hänen rukouksiaan on julkaistu karaiimien rukouskirjassa: alfabeettinen siunaus sekä hänen pojalleen Abrahamille omistettu

⁸⁰ *Akrostikon*: ”Abraham.” Josef ben Jiṣḥaqin poika.

⁸¹ איצון tai איצון. Jälkimmäinen kirjoitusasu esiintyy Mannilla (1932: 1080, viite 321).

⁸² Kronie sijaitsee hyvin lähellä Trakaita (ks. Liite 2: Kartta). Kroniessa asui karaiimeja viimeistään v. 1660, mutta karaiimiväestön määrä laski rajusti 1700-luvun puolivälin jälkeen. (Mann 1931: 575.)

⁸³ Katkelma heidän *ketubbastaan* löytyy Firkowicz-kokoelmasta [2.osa, nro 3] (ks. Mann 1931: 1122–1123.)

⁸⁴ Suuri Pohjan sota, 1700–1721.

⁸⁵ Kaupunki Trakain lähellä.

siunaus.⁸⁶ Josef ben Jiṣḥaq kirjoitti lisäksi *haskaman* eli hyväksyntänsä v. 1709 Mordokai ben Nisanin teokseen *Ma'amar Mordokai*. (idem. 1256–1257, nro. 141).

Mann (idem. 738) siteeraa lisäksi erästä Josef ben Jiṣḥaqin vuonna 1709 kirjoittamaa kirjettä⁸⁷ Josef ben Šēmu'elille, jossa tämä vaatii vastaanottajaa olemaan suojelematta lakia rikkonutta henkilöä. Kirjeen vastaanottajan eli Josef ben Šēmu'elin henkilöllisyys jää epäselväksi, mutta ilmeisesti lainriikkoja on hänen sukulaisensa. Kirjeen sisältö osoittaa, että hurskaan Josef ben Jiṣḥaqin mielestä lain noudattamisen tärkeys ylittää jopa sukusiteet.

2.7. Abraham ben Mordokai (hymni 3)

Hymni 3. (ג) וזה הזמר השלישי חברו כמהר"ר אברהם בכמהר"ר מרדכי הדיין והזקן תנצב"ה

(מק"ק פוניוויש)

Akrostikon⁸⁸: אברהם חזק

Ja tämä on kolmas⁸⁹ hymni, jonka on kirjoittanut kunnioitettu opettajamme rabbi Abraham, kunnioitetun opettajamme rabbi Mordokai had-dāyyanin ja haz-zāqenin – olkoon hänen sielunsa sidottu ikuiseen elämään – poika. (Poneveshin pyhästä seurakunnasta.)

Hymnin 3 tekijä on 1700-luvun alkupuolella syntynyt Abraham ben Mordokai, hymnin 2 tekijän eli Josef ben Jiṣḥaqin tyttärenpoika. Tarkkaa syntymä- tai kuolinvuotta ei ole saatavilla. Firkowicz-kokoelma sisältää useita kirjeitä Abraham ben Mordokailta (ks. Mann 1931: 1298–1322, nrot 150–155, 158, 161–167, 169). Hän kävi vilkasta kirjeenvaihtoa karaiimioppineiden kanssa ympäri Puolaa, Turkkia ja Krimin niemimaata. Abraham ben Mordokai oli kirjeistään päätellen varsin värikäs persoona Liettuan karaiimiyhteisössä.

Abraham ben Mordokain isä (edellisen hymnin kirjoittajan Josefin vävy) Mordokai toimi *dayyanina*⁹⁰. Perhe oli varsin varakas. Nuoruudessaan Abraham ben Mordokai opiskeli hymnin 1 tekijän Šelomo ben Aharonin alaisuudessa. Hänellä oli veli nimeltä Jiṣḥaq sekä sisar, joka oli naimisissa Nowomiaston⁹¹ *ravin* Jiṣḥaq ben Abrahamin kanssa. Abraham ben Mordokai meni naimisiin Trakain *šofetin* Šēmu'el ben Abrahamin

⁸⁶ Ks. karaiimien rukouskirja 1892: 72, 77.

⁸⁷ Idem. 1247–1255, nro. 140.

⁸⁸ ”‘Abraham; ole vahva!’”

⁸⁹ Esipuheiden kirjoittanut on kirjannut hymneihin 2 ja 3 järjestysnumerot: ”Ja tämä on toinen hymni –”, ja ”Ja tämä on kolmas hymni –” Kolmannen hymnin jälkeen esipuheissa ei enää mainita järjestysnumeroita.

⁹⁰ Tuomarin eli *šofetin* avustaja karaiimien maallisessa tuomioistuimessa.

⁹¹ Nowomiasto on paikkakunta Liettuan pohjoisosassa, k. kartta (Liite 2).

tyttären Šelomitin kanssa v. 1749. He asettuivat asumaan Poniewieziin⁹², jossa Abraham toimi *arendarzina* eli vuokratilallisenä. (idem. 745–746.) Hän oli menestyvä liikemies, mutta menestystä seurasi toistuvasti epäonni. Tulipalojen takia hän koki useita taloudellisia vastoinkäymisiä ja menetti monta kertaa lähes koko omaisuutensa. (idem. 577.)

Abraham ben Mordokain liitto Trakain *šofetin* tyttären kanssa sekä sisaren liitto Nowomiaston *ravin* kanssa osoittautuivat uskonnollis-poliittisesti merkityksellisiksi. Pienten karaiimiyhteisöjen keskinäiset välit 1700-luvulla eivät aina olleet sopuisat: Nowomiaston karaiimit kieltäytyivät seuraamasta Trakain *šofetin* käskyjä. Poniewiezistä käsin Abraham ben Mordokai onnistui toimimaan liennyttävästi Nowomiastossa. Ilmeisesti Nowomiaston karaiimit hyväksyivät hänet uskonnolliseksi johtajakseen. Sukusiteiden takia Abraham ben Mordokain johtajuus vahvisti myös Trakain *šofetin* asemaa. Apen kuoleman jälkeen Trakain *šofetina* toimi Abraham ben Mordokain lanko Abraham ben Šěmu’el. (idem. 604–606.)

Abraham ben Mordokai oli perehtynyt varsinkin avioliittolakiin, joka kalenterin säätämisen lisäksi tuotti eniten kiistoja karaiimiyhteisöissä. Abrahamin säätämä kalenteri hyväksyttiin ilmeisesti sekä Trakaissa että Nowomiastossa v. 1751. Kun Trakain karaiimit päättivät luopua siitä v. 1784, Abraham ben Mordokai vastusti päätöstä rajusti. Luultavasti hänen uskonnollinen auktoriteettinsa olikin Trakaissa paljon vähäisempi kuin Nowomiastossa. (idem. 621.) Monen muun karaiimioppineen tapaan Abraham ben Mordokai kirjoitti lisäksi useita hymnejä ja runoja (idem. 746).

Abraham ben Mordokai otti kirjeissään kantaa ajankohtaisiin aiheisiin. Karaiittisten juutalaisten lait kuolleiden hautaamisesta ovat rabbiinisten juutalaisten säädöksiä tiukempia. Hautaussäännöt perustuvat kirjaimellisesti Tooran ohjeisiin⁹³, joissa kehoitetaan välttämään kuolleiden koskettamista. Temppelein tuhoutumisen jälkeen epäpuhtaussäädöksiä oli rabbiinisessa laissa lievennetty, mutta karaiitit pyrkivät myös hautauskäytännöissä ”palamaan Raamattuun”. Useat karaiittioppineet olivat esittäneet lakiin lievennyksiä tai jopa poistaneet sen kokonaan jo 1300-luvulla. Liettuassa tilanne oli ehtinyt kärjistyä niin, että hautausvelvollisuutta laiminlyötiin sakkojenkin uhalla. Usein karaiimit palkkasivat yhteisön ulkopuolisia hoitamaan ruumiiden käsittelyn. Ongelma käy ilmi Abraham ben Mordokain kirjeestä Simḥa ben Josefille Krimin niemimaalle Eupatoriaan eli Gozlowiin. Koska ei-juutalaisten läsnäolo juutalaisen hautajaisissa oli

⁹² Esipuheessa Ponevesh hepreankielisen kirjoitusasun mukaisesti (פּוֹנֵוִיז), ks. lisää alla.

⁹³ Ks. 4. Mooseksen kirja, 19:11–22.

kiellettyä, hänen mielestään oli otettava mallia Turkin ja Krimin niemimaan karaiiteista ja hankkiuduttava eroon liian tiukoista epäpuhtaussäännöksistä. (idem. 593, viite 50.)

Hymnin esipuheessa mainittu Poniewież (puolaksi Poniewież sekä venäjäksi Ponevezh⁹⁴, jota sapatihymnien esipuheessa karaiimien käyttämä heprealainen kirjoitusasu enemmän muistuttaa) sijaitsee lähellä Nowomiastoa, noin 130 kilometriä Vilnasta pohjoiseen.⁹⁵ Mannin mukaan (1931: 577) ensimmäinen maininta Poniewiezin karaiimiyhteisöstä löytyy verotuslistalta vuodelta 1697–1698. Karaiimit muuttivat Poniewieziin ilmeisesti Nowomiasstosta 1600-luvun loppupuolella. Siitä tuli nopeasti Lietuan suurin karaiimiyhteisö Trakain jälkeen (Schoenburg 1991: 224). 1700-luvun loppupuolella Poniewieziin alkoi kuitenkin muuttaa rabbiinisia juutalaisia, ja lopulta karaiimien lukumäärä laski rajusti. 1900-luvun alussa kaupungissa asui enää pieni määrä karaiimeja. (Mann 1931: 577.)

2.8. Mordokai ha-ḥazzān (hymni 4)

Hymni 4. (ד) עוד זמר נאה לקבלת פני השבת שחברו כמוהר"ר מרדכי החזן והמלמד נב"ת ע"ש גיסו כמורה"ר אברהם החזן דק"ק העליץ בכמע"ר לוי הראש ז"ל

Akrostikon⁹⁶:

אברהם ב"ר לוי הראש

חזק אמן

Vielä miellyttävä hymni sapatin vastaanottamista varten, jonka on kirjoittanut kunnioitettu opettajamme, oppinut rabbi Mordokai ha-ḥazzān – hänen henkensä/sielunsa levätköön paratiisissa – lankonsa Abraham ha-ḥazzānin nimeen, Haliczin⁹⁷ pyhästä seurakunnasta, kunnioitetun rabbi Levi hā-ro'sin poika.

Hymnin 4 esipuheessa mainittu tekijä on Mannin mukaan (1931: 503, viite 100) Mordokai Sultanski. Sama tekijä (*Mordokai ḥe-ḥākām vė-ham-mėlammed hag-gādōl Sultanski*) on kirjoittanut myös hymnikokoelmassa julkaistun hymnin 140.

⁹⁴ פאניוועס: juutalaisten käyttämä jiddishinkielinen nimitys (Gar 1971: 55).

⁹⁵ Ks. Liite 2, kartta.

⁹⁶ Akrostikon: ”Abraham, Levi hā-ro'sin poika; ole luja ja rohkea!”

⁹⁷ Haliczin heprealainen kirjoitusasu esipuheissa vaihtelee. Tässä hymnissä se on kirjoitettu העליץ. Sivulla 118 Halicz on kirjoitettu האליץ. Myös muista paikannimistä esiintyy rukouskirjassa vaihtelevia versioita, ks. mm. s. 110: דרעזנא - s. 138 דרעזנע (Derazne). Tämänkaltaiset ongelmat ovat hyvin yleisiä sekä rabbaniiteilla että karaiiteilla ei-heprealaisten nimien kirjoittamisen yhteydessä. Varsinkin vokaalien ilmaiseminen hepreaksi tuottaa usein hankaluuksia.

Mordokai Sultanski (1772–1863)⁹⁸ on sapattihymnien tekijöistä nuorin. Hän oli kotoisin Volhynian Lutskista⁹⁹. Sultanski muutti vuoden 1813 tienoilla Krimin niemimaalle Chufut-Kaléen opiskellakseen Jişhaq ben Šēlomon alaisena. (Mann 1931: 471, viite 7.) Tämän jälkeen Sultanski asettui Halicziiin (nykyiseen Ukrainaan). Ammatiltaan hän oli opettaja. Lisäksi Sultanski oli erittäin kiinnostunut karaiittisesta juutalaisuudesta ja sen historiasta. (Schur 1992: 117.) Esipuheessa Mordokaita kutsutaan myös *hazzāniksi*, joten todennäköisesti hän toimi lisäksi uskonnollisista asioista päättävänä auktoriteettina.

Sultanski oli hyvin perehtynyt rabbiiniseen kirjallisuuteen. Hän luki muun muassa ibn Ezran kommentaareja ja Jehuda ha-Levin tuotantoa. Sultanski kirjoitti karaiittisten juutalaisten historiaa käsittelevän teoksen *Zekər saddîqîm* (זכר צדיקים)¹⁰⁰. Teoksessaan Sultanski pyrkii todistamaan, että karaiittinen juutalaisuus rabbiinista juutalaisuutta historiallisesti varhaisempi. Tämän lisäksi hän kirjoitti heprean kieliopin (פתח תקוה eli *Petaḥ tiqwâ*) sekä filosofiaa käsittelevän teoksen (מתיב דעת eli *Metiv da‘at*). (Nemoy 1971: 506.) Mordokai kävi ahkeraa kirjeenvaihtoa krimiläisen opettajansa Jişhaq ben Šēlomon kanssa. Kirjeissään he käsittelevät muun muassa karaiimien hankalia kalenterikiistoja. (Mann 1931: 530–534.)

Eräässä kirjeessään Jişhaq ben Šēlomolle (Mann 1931: 541–542) Sultanski valittaa heikkoa rabbiinisen kirjallisuuden tuntemustaan:

...כי אין בידי אפי' א' מספרי דיניהם ולא למדתי מהם כי נקטה נפשי מלשוניהם. ואני בער ולא אדע קושי תרגומיהם חוץ ממה שלמדתי מספרי המוסר והחקירה. הכתובים בשפה ברורה לחדד שכלי הקצרה ולולי היתה גמרה כתובה בלשון הקדוש הייתי ברצון לבי מחדש לעיין בה כהשגתי לברור הבר מהתבן כפי בינתי .. וכהיום דיני ספרי חכמינו מאירים עינינו כי לכל פירושיהם ראיה מהתורה ומפיהם אני חי בכל דין וסברה ואין אנו נשענים לפסקי המקובלים כי על הרוב דבריהם מקולקלים

...sillä minulla ei ole hallussani yhtäkään heidän lakikirjaansa enkä ole niitä opiskellut, sillä *niiden kieli on minulle vastenmielinen*. Olen tietämätön enkä tunne heidän vaikeita käännöksiänsä paitsi niitä, joita olen opiskellut moraalia ja tutkimusta käsittelevistä teoksista, jotka on kirjoitettu *selvällä kielellä* teroittaakseni vähäistä järkeäni. Jos *Gemara* [Talmud] olisi kirjoitettu pyhällä kielellä, mielelläni tutkisin sitä uudestaan ja erottaisin siten jyvät akanoista ymmärrykseni mukaan. --- Nykyisin meidän viisaamme teokset

⁹⁸ Nemoy (1971: 506) antaa kuolinvuodeksi 1862.

⁹⁹ Ks. Liite 2, kartta; Lutsk (Luck) sijaitsee nykyisessä Ukrainassa.

¹⁰⁰ Sekä Mann että Nemoy arvioivat teoksen tieteellisen arvon olemattomaksi. Nemoy (1971: 506) jopa toteaa: ”However, it is of great interest as an example of modern Karaite historiography, the predecessor of Abraham *Firkovich’s method of composing Karaite history by *twisting and falsifying facts to elevate Karaism and decry rabbanism*.” (Kursivointi RT.)

selventävät, että kaikilla heidän tulkinnoillaan on todistus Toorassa, ja minä elän heidän sanoistaan laissa ja selityksissä [luotan viisaihimme]. Mutta rabbaniittien teoksiin emme luota, sillä ne ovat enimmäkseen turmeltuneita. (suom. ja kursivointi RT.)

Kirjeen sisältö on varsin mielenkiintoinen. Siitä käy siis ilmi, ettei Sultanski osaa arameaa eikä tämän lisäksi pidä rabbiinisten teosten tyylistä. Hän on vakaasti sitä mieltä, että jos Talmud olisi kirjoitettu puhtaalla kielellä (eli hepreaksi), karaiittiset juutalaiset lukisivat niitä mielellään. Sultanskin kirjeen perusteella voidaan olettaa, että juuri kielimuuri eli aramean kielen heikko taito oli karaiimien suurin este Talmudin opiskelussa.

Abraham ben Levi *hā-ro’š*¹⁰¹, jolle Mordokai on omistanut hymnin, toimi *ḥazzānina* Haliczissa. Tämän esipuheen lisäksi hänet mainitaan ohimennen Benjamin ben Elija Duwānin lähettämässä ja Jīṣḥaq ben Šēlomolle osoitetussa kirjeessä Chufut-Kaleén Krimin niemimaalle. (Mann 1931: 503.) Todennäköisesti hän oli Mordokai Sultanskille avioliiton kautta sukua (ר'ל 'lanko').

Esipuheessa mainittu Halicz (Galič)¹⁰² sijaitsee Galiciassa, nykyisessä Ukrainassa alueella, joka aiemmin kuului Puolalle (Katz 1971: 1189). Halicz oli Trakain ja Lutskin lisäksi yksi ensimmäisistä kaupungeista, jonne karaiimeja asettui 1300–1400-lukujen vaihteessa. 1700-luvulla rabbiinisten juutalaisten lukumäärä kuitenkin ohitti karaiimit. Haliczin karaiimeilla oli läheisiä yhteyksiä Krimin niemimaalle. Krimiltä virtasikin runsaasti sekä uskonnollisia että kulttuurisia vaikutuksia Haliczin oppineiden pariin. 1600-luvulla Haliczin karaiimien tilanne vajosi kuitenkin niin heikkoon tilaan, ettei paikkakunnalla ollut enää ketään, joka olisi voinut toimia yhteisön johtajana tai *ḥazzānina*. Vuonna 1670 tehtävään siirtyi eräs Josef ”*ham-mašbir*”¹⁰³, jonka liturgisia runoja sisällytettiin myös rukouskirjaan.¹⁰⁴ Josefin suku jatkoi Haliczin karaiimiyhteisön uskonnollisina johtajina 1800-luvun alkupuolelle saakka. (Schur 1992: 107–108.) On siis varsin mahdollista, että esipuheessa mainittu, Haliczista kotoisin oleva *ḥazzān* Abraham ben Levi ha-Rosh kuului tähän samaan sukuun.

¹⁰¹ Epiteetti *hā-ro’š* (”pää”) merkinnee jonkinlaista maallista tai uskonnollista johtajaa.

¹⁰² Halicz puolaksi, Galič ukrainaksi. Ks. Liite 2, kartta.

¹⁰³ ’Kokoaja’, ’ruokkija’ (ks. 1M 42:6 [Joosefista]).

¹⁰⁴ Ks. karaiimien rukouskirjan hymnikokoelman hymni 69.

2.9. Yhteenveto

Sapattihymnien kahdeksan karaiimitekiijää elinvuosien mukaan vanhimmasta nuorimpaan ovat:

hymni 16:	1. Jiṣḥaq ha-Troki (1533–1594)
hymni 18:	2. Ezra hā-rôfe' ha-Troki (1596–1666)
hymni 7:	3. Josef Poziemski, (k.1674)
hymni 8:	4. Abraham hā-rôfe' ben Jošijahu ha-Troki (1636–1687)
hymni 1:	5. Šəlomo ha-Troki (1650–1715/1745)
hymni 2:	6. Josef ben Jiṣḥaq (1600–1700-lukujen vaihde)
hymni 3:	7. Abraham ben Mordokai (1700-luvun alkupuolelta 1700-luvun loppuun/1800-luvun alkuun)
hymni 4:	8. Mordokai Sultanski (1772–1863)

Sapattihymnien tekijät elivät Puola-Liettuan alueella eli nykyisessä Liettuassa, pääosin Trakaissa tai sen lähellä (Kronie, Swiate Ozero), Nowomiaslossa ja Poniewieżissä (ks. Liite 2: Kartta¹⁰⁵). Ainoa poikkeus on hymnin 4 tekijä Mordokai Sultanski, joka oli syntyjään Volhynian Lutskista. Myöhemmin Sultanski asui sekä Krimin niemimaalla että Haliczissa (nykyisessä Ukrainassa). Kaiken kaikkiaan sapattihymnien tekijät edustavat hyvin aikansa karaiimiasutuksia: he sijoittuvat kaikille karaiimien perinteisesti asuttamille alueille Liettuassa, Ukrainassa sekä osittain myös Krimin niemimaalla.¹⁰⁶ Esipuheissa mainitaan lisäksi nimeltä kolme kaupunkia: Trakai, Poniewież ja Halicz. Näistä kolmesta kaupungista Trakai oli merkittävin karaiimikeskus. Kaupungin tärkeys korostuu myös siinä, että se mainitaan neljän tekijän epiteettinä (ha-Troki, ”trakailainen”).

Lähes kaikki tekijät elivät aikakautena, joka karaiimien kirjallisen kulttuurin kannalta oli erityisen tuottelias (1500–1700-luvut, ks. yllä 1.2.). Todennäköisesti kaikki olivat saaneet monipuolisen uskonnollisen koulutuksen. Tekijöiden joukossa on sekä uskonnollisesti korkeasti oppineita henkilöitä että maallikoita, ja he toimivat useissa eri ammateissa (lääkäri, vuokratilallinen, kirjuri, kauppias, opettaja). Hymnien ja runojen kirjoittaminen heprean kielellä oli oppineille karaiimeille miellyttävä ja suosittu ajanviete.

¹⁰⁵ Vaikka liitteen 2 kartta kuvaa karaiimien yhteisöjä v. 1939, se sisältää kaikki tässä tutkielmassa käsiteltävät merkittävimmät karaiimikeskukset.

¹⁰⁶ Vrt. 1900-luvulla Neuvostoliitossa karaiimeja asui pääosin kolmella alueella: 1. Krimin niemimaalla; 2. Lutskissa ja Haliczissa Ukrainassa; 3. liettualaisissa kaupungeissa (Vilna, Trakai, Panevezys). (Harviainen 1991: 37.)

Merkittävimpiä uskonnollisia karaiimioppineita olivat Jīṣḥaq ha-Troki ja Šēlomo ha-Troki, joiden kirjoittamien teosten merkitystä karaiimien uskonnollisessa kirjallisuudessa voidaan luonnehtia mittavaksi.

Suurin osa sapattihymnien karaiimitekijöistä tuntee hyvin rabbiinisen kirjallisuuden pääpiirteet.¹⁰⁷ Tästä löytyy viitteitä heidän omasta kirjeenvaihdostaan, ulkopuolisten tai karaiimihistorioitsijoiden tekemistä huomioista ja kommenteista (rabbiininen juutalainen Delmedigo ja karaiimihistorioitsijat Simḥa Lutski ja Abraham Firkowicz) ja karaiimitekijöiden omien teosten sisältämästä materiaalista (esimerkiksi Jīṣḥaq ha-Trokin *Ḥizzûq 'emûnâ* ja Abraham ben Jošijahun kabbalistista mystiikkaa käsittelevät teokset). Erityistä huomiota herättää ”Tooran määräys”, joka mainitaan hymnin 1 tekijän Šēlomo ben Aharonin (ks. luku 2.5.) esipuheessa. Kuten yllä kävi ilmi, määräys pohjautuu itse asiassa Talmudiin. Rabbiinisessa kirjallisuudessa annetut ohjeet omaksuttiin siis ilmeisen luontevasti osaksi karaiittista sapatinviettoa.

Mordokai Sultanskin kirjeen (ks. luku 2.8.) perusteella on kuitenkin pääteltävissä, että vaikka useimmat oppineista karaiimeista olivat jonkin verran perehtyneitä rabbiinisen kirjallisuuden pääteoksiin, he eivät opiskelleet sitä aktiivisesti. Tarkemman perehtymisen Talmudiin esti aramean (tarkemmin sanottuna Babylonialaisen Talmudin itäaramean murteen) kielen heikko taito, jonka hallitseminen vaati rabbaniiteiltakin vuosia kestävän koulutuksen uskonnollisissa oppilaitoksissa eli *ješivoissa*. Luultavasti karaiimeilla oli enemmän edellytyksiä opiskella Mišnaa ja muuta *hepreankielistä* rabbiinista kirjallisuutta: hepreankieliset teokset olivat karaiimien kannalta kielellisesti helpommin lähestyttävissä.¹⁰⁸ Muutamat karaiimit opiskelivat jonkin verran myös Talmudia (tai ainakin käyttivät Talmudia käsitteleviä teoksia lähteinään): esimerkiksi Jīṣḥaq ha-Trokin teoksesta löytyy runsaasti lainauksia Talmudista ja muusta rabbiinisesta kirjallisuudesta.

Karaiittinen juutalaisuus syntyi alun perin protestiliikkeeksi Talmudin auktoriteettia vastaan. Kuitenkin monia rabbiinisia tapoja ja ajatuksia omaksuttiin vähemmistöksi jääneessä karaiittisessa liikkeessä. Yllä kuvatun perusteella myös 1500–

---

¹⁰⁷ Ainoastaan hymnin 2 tekijä Josef ben Jīṣḥaq ja hänen tyttärenpoikansa Abraham ben Mordokai ovat poikkeuksellisia. Selviä viittauksia heidän yhteyksistään rabbiiniseen kirjallisuuteen ei tämän tutkielman puitteissa löytynyt. Tämä johtuu todennäköisesti siitä, että kyseiset henkilöt olivat maallikkoja, joille rabbiinisen kirjallisuuden tutkiminen ei ollut ensisijaisen mielenkiinnon kohde.

¹⁰⁸ Myös Altbauer (1957: 126) korostaa, että karaiimioppineet osasivat erinomaisesti nimenomaan raamatunjälkeistä *hepreaa* ja käyttivät teksteissään hepreankielisen rabbiinisen kirjallisuuden terminologiaa.

1800-luvuilla eläneet sapattihymnien karaiimitekijät olivat jonkin verran opiskelleet rabbiinista kirjallisuutta. Seuraavissa luvuissa tarkastelun kohteena ovat näiden karaiimitekijöiden sapattihymnien runollinen muoto ja kielelliset piirteet sekä varsinkin se, miten raamatunjälkeisen hepreankielisen kirjallisuuden vaikutus ilmenee niissä.

3. KARAIIMIEN SAPATTIHYMNIEN RUNOLLINEN MUOTO MUUN HEPREANKIELISEN RUNOUDEN KONTEKSTISSA

Karaiimien sapattihymnit eivät suinkaan syntyneet tyhjiössä tai irrallaan muusta juutalaisesta raamatunjälkeisestä kirjallisuudesta. Sapattihymnien runolliseen muotoon perehtyvässä luvussa onkin aluksi aiheellista tarkastella sapattihymnejä edeltävän hepreankielisen runouden historiaa ja sen prosodisten systeemien keskeisiä piirteitä.¹⁰⁹

Kolmannen luvun ensimmäisessä osassa (3.1.) luodaan lyhyt katsaus heprealaisen metriikan historiaan ja eri tyylilajeihin: heprealaisen Raamatun runouteen ja sen vaikutukseen kaikkeen juutalaiseen raamatunjälkeiseen kirjallisuuteen, liturgiseen *piyyūt*-runouteen, keskiaikaiseen runouteen Espanjassa ja Italiassa sekä karaiittisten juutalaisten runouden pääpiirteisiin. Tarkastelu on rajattu heprealaisesta Raamatusta keskiaikaiseen runouteen 1300–1400-luvuille¹¹⁰. Kolmannen luvun toisessa osassa (3.2.) tarkastellaan sapattihymnien runollista muotoa. Runollisella muodolla tarkoitetaan sapattihymnien stroofista rakennetta sekä niiden runomittaa ja soinnullisuutta. Yhteenvedossa (3.3.) karaiimien sapattihymnien runollisen muodon perusteella pohditaan niiden suhdetta varhaisempaan heprealaiseen runouteen.

3.1. Hepreankielinen runous: historiallinen tausta

Hrushovskin mukaan (1971: 1197) raamatunjälkeisen hepreankielisen runouden historiallisen kehityksen ja erilaisten tyylien taustalla vaikuttaa kolme tekijää. (1) Jokainen hepreankielinen runoilija toimii oman aikakautensa asettamien tyyllisten mittapuiden mukaan. Runoilija käy lisäksi dialogia *varhaisemman heprealaisen kirjallisuuden* eli aikaisempien juutalaisten sukupolvien tuottaman kirjallisuuden kanssa. Historia ja nykyhetki ovat siis jatkuvassa vuorovaikutuksessa. (2) Hepreankielinen runoilija saa

¹⁰⁹ Alkuperäiset sapattihymnit ovat Liitteessä 1. Sapattihymnien suomennos on luvussa 5. Sapattihymnien kielellisiä piirteitä käsitellään luvussa 4. Kielellisiä piirteitä tarkasteltaessa hymnien runomitta on avainasemassa.

¹¹⁰ Kuten edellisessä luvussa kävi ilmi, ensimmäiset sapattihymnit on kirjoitettu 1500-luvulla, joten niiden runollinen muoto on syntynyt tätä aiemmin.

vaikutteita *muissa maissa ja maanosissa kirjoitetusta heprealaisesta runoudesta*. Juutalaisten (usein pakonkin alla tapahtunut¹¹¹) muuttoliike sekä oppineiden välinen vilkas kirjeenvaihto yhdisti eri alueiden juutalaiset. Esimerkiksi karaiimit kävivät ahkeraa kirjeenvaihtoa Krimin niemimaan ja Turkin alueen karaiittien kanssa. Karaiimeista oppineimmat jopa matkustivat Konstantinopoliin asti. (3) *Muunkielinen*, usein hepreankielisen runoilijan omalla äidinkielellä kirjoitettu runous vaikutti hepreankieliseen runouteen.

Kukaan ei enää puhunut hepreaa jokapäiväisessä elämässä sen jälkeen, kun Mišnan heprea katosi käytöstä 200-lukuun jKr. mennessä (Kutscher 1982: 148). Juutalaisten puhekieliä olivat muun muassa arabia, kreikka, espanja, ladino, italia, jiddish ja karaiimi. Heprea säilyi ”puolikuolleenä” liturgian ja uskonnollisen kirjallisuuden kielenä. Juutalaiset kuitenkin jatkoivat uuden hepreankielisen runouden kirjoittamista kaihtamatta muiden kielten esteettisiä ihanteita. Oli jokseenkin selvää, että näiden ihanteiden mukana hepreankieliseen runouteen siirtyi sen kielelliselle rakenteelle hyvin vieraitakin piirteitä. Suurimmat muutokset tapahtuivat heprean ääntämyksessä, vaikka sanasto, morfologia ja syntaksi säilyivätkin suhteellisen stabiileina.¹¹² (Hrushovski 1971: 1196–1198.) Hepreankieliseen runouteen omaksuttiin uusia piirteitä niin tietoisesti kuin tiedostamattakin. Esimerkiksi arabialaisen runomitan käyttö hepreankielisessä runoudessa on tietoista. Raamatunjälkeisissä hepreankielisessä runoudessa on lisäksi erotettavissa vieraiden kielten aiheuttamaa tahatonta interferenssiä kaikilla kielen tasoilla (fonologiassa, morfologiassa, syntaksissa ja merkityskenttien muutoksissa). (Raṣḥabi 1956: 22.)

Kolme yllämainittua tekijää koskevat myös karaiimien sapattihymnien runollista muotoa ja kieliasua. Sapattihymnejä kirjoittava karaiimirunoilija on jatkuvassa dialogissa *heprealaisen Raamatun* kanssa. Samalla hän noudattaa sekä *raamatunjälkeisessä hepreankielisessä kirjallisuudessa* että *oman kielellisen perintönsä* yhteydessä syntyneitä uusia prosodisia ja tyyllillisiä standardeja.¹¹³

---

¹¹¹ Kuuluisin tapaus lienee vuoden 1492 karkotus Espanjasta.

¹¹² Niinpä hepreaa taitava nykylukija pystyy helposti lukemaan ja huomattavissa määrin myös ymmärtämään eri aikakausina kirjoitettua runoutta (ibid.).

¹¹³ Tässä tutkielmassa relevantteja tekijöitä ovat varsinkin heprealaisen Raamatun ja raamatunjälkeisen hepreankielisen kirjallisuuden vaikutus sapattihymnien kieleen. Muun muassa aramean-, arabian-, kreikan- ja karaiiminkielisen kirjallisuuden mahdollista vaikutusta karaiimien sapattihymnien kieleen ja tyyliin ei siis jatkossa käsitellä.

3.1.1. Heprealaisen Raamatun runous

Heprealaiseen Raamattuun¹¹⁴ kuuluvien runollisten tekstien runomitan analysointi länsimaisten esteettisten ihanteiden mukaan on vaikeaa. Sitä on mahdotonta määritellä esimerkiksi tavujen määrän ja keston avulla. Raamatullista runomittaa voidaan toki pääasiallisesti kuvata *aksentuaaliseksi* eli painolliseksi. Jakeessa esiintyvien painojen määrä voi olla vakio, mutta se voi myös vaihdella vapaasti. Raamatun runouden tärkein mittaa luova tyylikeino on *parallelismia* eli ajatusten, lauseiden tai jopa yksittäisten sanojen vastakkainasettelua. (Hrushovski 1971: 1200–1202.) Hrushovski (1981: 58) kuvaa sitä osuvan moniulotteisesti ”semanttis-syntaktiseksi painolliseksi vapaaksi parallelismiksi”. Runojalka voi näin ollen muodostua esimerkiksi kahdesta tai useammasta säkeestä, joissa esimerkiksi painojen määrä on toistuvasti identtinen tai joissa on muuten jotain samankaltaista. Useimmiten säkeissä ei esiinny minkäänlaista vakiintunutta parallelismia, ja jo yksi sana saattaa vastata kokonaista säettä.

Heprealaisen Raamatun vaikutus juutalaiseen raamatunjälkeiseen heprean- ja muunkieliseen runouteen on valtava. Kun Raamattu ajanlaskumme toisella vuosisadalla kanonisoitiin, sen pieninkin kielellinen piirre tai ulkoisesti mitätön yksityiskohta latautui merkitykselliseksi. Koska juutalaiseen kasvatukseen kuuluu Tooran ja muun heprealaisen Raamatun, varsinkin Psalmien ja *haftaroiden* eli profeettakirjoihin kuuluvien tekstien perehtyneisyys, kaikki raamatunjälkeinen hepreankielinen runous keskiajalta moderniin aikakauteen asti on täynnä raamatullisia lainauksia ja viittauksia.¹¹⁵ (Loewe 1982: 138.)

3.1.2. *Piyyūtīm* – liturginen runous

Raamatunjälkeisen runouden ensimmäinen haara, synagogaa varten kirjoitettu liturginen *piyyūt*-runous syntyi Palestiinassa ensimmäisen vuosituhannen jKr. alussa. *Piyyūt*-runoutta kirjoittavia runoilijoita kutsuttiin nimityksellä *paitanim*¹¹⁶. (Carmi 1981: 14.) *Piyyūt*-runouden ensisijainen tarkoitus on ”koristaa” päivittäistä liturgiaa, mutta päätekstiin

¹¹⁴ Heprealainen Raamattu eli *Tanakh* (Toora, profeetat ja kirjoitukset). On hankalaa määritellä yksiselitteisesti sitä, mitkä Raamatun kirjat tai sen osat ovat luokiteltavissa runoudeksi. Perinteisesti heprealaisen Raamatun runollisina kirjoina pidetään Jobin kirjaa, Psalmeja ja Sananlaskuja. Lisäksi osa profeettojen kirjoista sisältää runollista tekstimateriaalia.

¹¹⁵ Tämä on erityisen merkityksellistä myös karaiimien sapattihymnien kannalta. Suomeennoksessa (luku 5) kaikki sapattihymneissä käytetyt Raamatun sitaatit on merkitty alaviitteisiin. Myös jonkinlaista parallelismia esiintyy (esimerkiksi kahden puolisäkeen välillä), mutta sen käyttö ei ole systemaattista (ks. lisää alla).

¹¹⁶ Kreikk. *poiētes*, ’runoilija’.

verrattuna sillä on toissijainen asema. *Piyyūt*-runous on myös yleinen kattotermi kaikelle hepreankieliselle uskonnolliselle runoudelle nykyaikaan asti.¹¹⁷ (Fleischer 1971: 573, 600.)

Varhaista *piyyūt*-runoutta hallitsi tiukka, sanojen lukumäärään perustuva runomitta, jossa sanoja tuli olla riviä kohden yhtä paljon. Soinnullisuutta luotiin morfologisten sanaloppujen (esimerkiksi pronominisuffiksien) avulla, samoilla sanajuurilla tai semanttisilla ominaisuuksilla (kuten vastakohtapareilla). Tämänkaltaisia soinnullisia elementtejä tuli esiintyä kaikkialla: rivien alussa, keskellä ja lopussa. Myöhemmässä *piyyūt*-runoudessa käytettiin runsaasti myös loppusointuja. (Hrushovski 1981: 61–62.) Hrushovski (ibid.) esittää, että loppusoinnollisuutta käytettiin ensimmäistä kertaa systemaattisesti juuri heprealaisessa liturgisessa runoudessa. Juutalaisesta runoudesta se siirtyi syyrialaiseen kristilliseen liturgiaan, ja sitä kautta latinankieliseen liturgiseen runouteen. Näin loppusoinnollisuus levisi myöhemmin muuhunkin eurooppalaiseen uskonnolliseen ja maalliseen runouteen.¹¹⁸

Piyyūt-runouden leksikko pohjautuu suurelta osin Raamatun hepreaan, mutta varsinkin 400–600-luvuilla *piyyūt*-runoilijat uudistivat luovasti sanavarastoa esimerkiksi laajentamalla raamatullisten sanojen merkityskenttiä (Carmi 1981: 15–16) tai taivuttamalla raamatullisia juuria kaikissa mahdollisissa verbikonjugaatioissa (Goldenberg 1971: 1611). Sanastoltaan myöhempi *piyyūt*-runous on runsaudensarvi, jonka allegoriset nimet, uudissanat¹¹⁹ ja hämärät viittaukset juutalaiseen *midraš*-kirjallisuuteen jäävät valitettavasti myöhemmille lukijoille usein epäselviksi. (Carmi 1981: 15–16.) *Piyyūt*-runoilijat kätkivät säkeisiin oman nimensä sekä muuta informaatiota merkitsemällä sopivia kirjaimia (*akrostikon*). Akrostikoneita käytettiin ahkerasti myös myöhemmässä hepreankielisessä runoudessa. Kuuluisin *paitan* oli palestiinalainen Eliezer ben Kallir¹²⁰, jonka runoutta on myöhemmin kritisoitu erityisen vaikeaselkoiseksi itsekeksittyjen sanojen ja epäselvien viittausten takia. (Hrushovski 1981: 61–62.)

Palestiinalaisen *piyyūt*-runouden aikakausi jatkui 800–900-luvuille asti. Kun juutalaisen kulttuurin painopiste siirtyi pois Palestiinasta, liturgisen runouden perinne

¹¹⁷ Myös karaiimien sapattihymnejä voidaan pitää *piyyūt*-runoutena. Esimerkiksi Mannin (1931) siteeraamissa kirjeissä monet karaiimit mainitaankin juuri *piyyūt*- eli liturgisen runouden tekijöinä.

¹¹⁸ Clarke & Whitehall (1974: 706) korostavat kuitenkin, että loppusoinnollisuuden historiallista alkua on erittäin hankala määritellä: kielestä riippumatta kaikelle runoudelle on tyypillistä yhdistellä eri äänteitä ja leikitellä niillä. Loppusoinnollisuutta käytettiinkin systemaattisesti useissa maantieteellisesti toisistaan etäisissä kielissä lähes yhtä aikaa (mm. sanskriitissa, kiinassa, arabiassa jne.).

¹¹⁹ Osa ”uusista” sanoista saattaa pohjautua Palestiinassa siihen aikaan puhuttuun aramean murteeseen (Goldenberg 1971: 1612).

¹²⁰ Eliezer (Eleazar) ben Kallirin tarkka elinaika ei ole tiedossa. Hän eli mahdollisesti 500-luvulla. (ibid.)

jakautui kahtaalle: idän merkittävään uskonnolliseen keskukseen Babyloniaan ja länteen Egyptiin sekä Italiaan. Italian kautta runous levisi myös aškenasijuutalaisten keskuuteen Keski-Eurooppaan. (Hrushovski 1971: 1199.)

3.1.3. Espanjalainen runous: kvantitatiivisuus

900-luvun puolivälin islamilaisessa Espanjassa juutalaiset runoilijat alkoivat kirjoittaa uutta heprealaista runoutta arabiankielisestä runoudesta omaksutulla *kvantitatiivisella* runomitalla. Kvantitatiivinen runomitta perustuu pitkien ja lyhyiden tavujen väliseen säännölliseen vaihteluun ja noudattaa tiberialaisessa kielioppiperinteessä vakiintuneita raamatullisen heprean sääntöjä. Mitta omaksuttiin luontevasti osaksi heprealaista runoutta huolimatta siitä, että arabiaksi kirjoitettu runous poikkeaa kielikohtaisista syistä huomattavasti heprean kielen vastaavista konventioista.¹²¹ (Alter 1991: xi-xii.) Arabiankielisillä alueilla asuvat juutalaiset kirjoittivat proosatekstinsä arabiaksi mutta runoutta mieluiten hepreaksi. Tämä johtui käytännöllisistä syistä: proosateksteissä käytettiin keskiarabiaa, joka ei aiheuttanut kielellisiä ongelmia. Arabiankielistä runoutta kirjoitettiin sen sijaan Koraanin asettamilla kielellisillä standardeilla, joiden opetteleminen oli hyvin vaativaa varsinkin ei-muslimille. (Goldenberg 1971: 1616–1617.)

Arabialaisen kvantitatiivisen mitan heprealaistaminen vaikutti hepreankielisen runouden *muotoon*. Muodollisten innovaatioiden lisäksi arabiankielisestä runoudesta omaksuttiin *sisällöllisesti* uusia suuntauksia. 900-luvulle asti kaikki raamatunjälkeinen heprealainen runous kirjoitettiin uskonnollisista syistä lähinnä liturgiaa varten (*piyyūt*-runous). Uuden suuntauksen aloittajana pidetään Dunash ibn Labratia, Sa'adia Gaonin entistä oppilasta, joka muutti 900-luvun loppupuolella Babyloniasta Cordobaan. Eteläisessä Espanjassa sijaitseva Cordoba oli islamilaisen Andalusian keskus. Dunash ibn Labrat oli todennäköisesti ensimmäinen, joka kirjoitti arabialaiseen kvantitatiiviseen mittaan sovitettua, aihevalinnoiltaan maallista runoutta. Uusi sekulaari hepreankielinen runous käsitteli muun muassa rakkautta, ystävyyttä, juopumusta, hovielämää ja sodankäyntiä. Tyyllilaji levisi nopeasti Andalusiassa, vaikka maallinen suuntaus herätti uskonnollisissa piireissä myös vastustusta. Kuuluisimpia andalusialaisia maalliseen runouteen – uskonnollisen runouden lisäksi – erikoistuneita juutalaisrunoilijoita

---

¹²¹ Toisin kuin hepreassa arabiassa vokaalien väliset pituuserot ovat merkityksiä erottavia. Ks. lisää alla, luku 4.2.

olivat muun muassa Samuel ha-Nagid, Solomon ibn Gabirol, Moses ibn Ezra ja Jehuda ha-Levi. (Alter 1991: xi-xii.)

Espanjassa palestiinalaista *piyyūt*-runoutta pidettiin hyvin vaikeaselkoisena, ja sitä myös kritisoitiin ankarasti.¹²² Raamatullista hepreaa ja sen ”puhtautta” (hepr. תְּהִיטּוּת) arvostettiin. Raamatun heprean asema vahvistui, koska enemmistöuskonto, islam, piti vastaavasti Koraania kirjallisuuden korkeimpana asteena. Hieman yllättäen ”puhtauteen” pyrittiin juuri maallisessa runoudessa, joka aihevalinnoistaan huolimatta on täynnä raamatullisia viittauksia. Niinpä hepreankielisessä sekulaarissa runoudessa arabialainen kvantitatiivinen mitta yhdistyy omaperäisesti Raamatun sitaatteihin. (Pagis 1971: 682–683.) Espanjalaisten runoilijoiden kieltä ei toki voida pitää aitona Raamatun hepreana, vaikka siinä tavoitellaankin raamatullista ”puhtautta”. Runoilijat käyttivät *piyyūt*-runoilijoiden tapaan tietoisesti tiettyä raamatullista sanaa tai lauseketta raamatullisesta kontekstista riippumattomassa merkityksessä. Tätä semanttisia suhteita muuttavaa tyyliä pidettiin suurena taiteellisena saavutuksena.¹²³ (Kutscher 1982: 160.)

Tyypillisin arabialaisesta runoudesta sekulaariin hepreankieliseen runouteen omaksuttu runomuoto on *qasida* eli pitkä runo. *Qasidassa* pitkien säeketjujen säkeet muodostuvat kahdesta puolisäkeestä (*delet* ja *soger*). Säeketjuja ei jaeta erillisiksi säkeistöiksi. Jokaisessa runossa käytetään ainoastaan yhtä loppusointua, joka toistuu kaikissa säkeissä. (Hrushovski 1981: 63.) Toinen heprealaiseen runouteen omaksuttu runomuoto oli säkeistöllinen *muwaššah*, jota käytettiin etenkin uskonnollisessa runoudessa. (Hrushovski 1971: 1217.) *Muwaššahiin* verrattuna *qasida* oli virallisempi runouden muoto; säkeistöllinen *muwaššah* antoi runoilijalle enemmän vapautta ilmentää omaa persoonallista tyyliään. (Carmi 1981: 25–26.)

Espanjalais-heprealainen runous kukoisti islamilaisessa Andalusiassa vuosina 950–1150. Islamilaisen kultakauden päätyttyä hepreankielisen runouden keskus siirtyi ensin pohjoiseen, kristittyyn Espanjaan. Pohjoisessa heprealaista runoutta kirjoitettiin juutalaisten karkotukseen asti vuoteen 1492. Espanjalais-heprealaista runoutta pidettiin esikuvallisena, ja sen ihanteet levisivät nopeasti kaikkialle juutalaiseen maailmaan:

¹²² Esimerkiksi espanjalainen Abraham ibn Ezra arvosteli 1100-luvulla ankarasti Eliezer ben Kallirin runoutta (Sáenz-Badillos 1993: 193).

¹²³ Karaiimien sapattihymnien Raamatun lainauksissa on samanlaisia piirteitä. Sapattihymnien tekijät ovat luultavasti muistinvaraisesti lisänneet lainauksia Raamatusta välittämättä niiden alkuperäisestä kontekstista ja antaneet niille uusia, hymnien kontekstiin sopivia merkityksiä (ks. lisää luvun 5 suomennos).

Egyptiin, Babyloniaan, Palestiinaan sekä myöhemmin Italiaan, Ranskan Provenceen, Jemeniin, Turkkiin ja Kreikkaan. (Pagis 1991: 6.)

3.1.4. Italialainen runous: syllabisuus

Italia sijaitsi keskiajalla ihanteellisesti juutalaisen maailman keskipisteessä. Niinpä kaikki uudet aatteet ja tyyllilajit virtasivat ensimmäiseksi juuri Italiaan sekä Espanjasta että Palestiinasta. (Carmi 1981: 33–34.) Loppusoinnullista ja säkeellistä heprealaista runoutta kirjoitettiin eteläisessä Italiassa jo 800-luvulla, kauan ennen loppusoinnullista italian- tai latinankielistä runoutta (Hrushovski 1981: 65).

Liturginen *piyyūt*-runous levisi Italian kautta myös pohjoisempaan Eurooppaan, missä *piyyūt*-runouden normit hallitsivat aškenasijuutalaisten liturgista runoutta lähes 1800-luvulle asti (Carmi 1981: 33–34). Filosofian ja kirjallisuuden tehokas leviäminen Italiaan johtui poliittisten levottomuuksien takia kiihtyneestä muuttoliikkeestä, joka suuntautui aluksi eteläisen Espanjan islamilaiselta alueelta kristittyyn Espanjaan 1000–1100-luvuilla sekä tätä kautta Ranskan Provenceen ja Italiaan (Alter 1991: xiii).¹²⁴ Myös Italiassa omaksuttiin espanjalais-heprealainen kvantitatiivinen runomitta. Kvantitatiivisuus yhdistettiin italialaiseen syllabiseen eli tavujen lukumäärään perustuvaan runomittaan. Merkittävin Italian juutalainen runoilija oli 1200–1300-lukujen vaihteessa elänyt Immanuel ha-Romi, joka sekulaarissa runoudessaan ensimmäisenä yhdisti kvantitatiivisen mitan italialaiseen syllabiseen mittaan. (Hrushovski 1981: 64.)

1490-luvulla Espanjan ja Portugalin juutalaiset karkotettiin, minkä jälkeen Italiasta tuli juutalaisen kirjallisuuden aktiivisin keskus. Myöhemmin italialais-heprealainen runous kuitenkin luopui arabialaisesta kvantitatiivisesta mitasta. Esikuvaksi nousi yhä vahvemmin italiankielinen syllabinen runous: myöhempi italialais-heprealainen runous on puhtaasti syllabista runoutta. (Alter 1991: xiii-xiv.)

3.1.5. Karaiittinen runous

Karaiittisten juutalaisten kirjoittama hepreankielinen runous ei varsinaisesti poikkea rabbiinisesta runoudesta: molemmille tärkein runouden standardi on heprealaisen Raamatun kieli (Maman 2003: 486). Merkittävin ero rabbaniittien ja karaiittien kirjoittaman runouden välillä lieenee siinä, että karaiittisesta runoudesta puuttuvat

¹²⁴ Ensimmäisten innovaattorien joukossa oli kuuluisa espanjalainen oppinut Abraham ibn Ezra, joka muutti v. 1140 Italiaan ja vei mukanaan espanjalais-heprealaisen tyyllilajin italialais-heprealaiseen runouteen (ibid.).

viittaukset rabbiiniseen *midraš*-kirjallisuuteen, mikä johtuu rabbiinisen kirjallisuuden hylkäämisestä.¹²⁵ (Weinberger 1991: 37.) Kuten aiemmin todettiin, 700–800-luvulta lähtien karaiitit olivat pyrkineet teologisesti ”palaamaan takaisin Raamattuun”. Tämän periaatteen mukaisesti karaiittinen runous koostui aluksi pelkästään psalmeista ja muista raamatunsitaateista. Ne, jotka yhteisön mielestä olivat tarpeeksi oppineita, oikeutettiin kirjoittamaan omia liturgisia runoja. Jumalanpalvelusta varten kirjoitetussa runoudessa karaiitit saivat usein vaikutteita rabbiinisilta juutalaisilta. Rabbiinisista vaikutteista löytyy merkkejä Aharon ben Josefin 1200-luvulla editoimasta karaiittien rukouskirjasta, joka sisältää useita lainauksia rabbaniittien uskonnollisesta runoudesta. (idem. 36–37.) Niin ikään karaiimien rukouskirja ja sen hymnikokoelma sisältävät runsaasti rabbiinisten juutalaisten sepittämiä, karaiittisissa yhteisöissä omaksuttuja rukouksia ja runoja.

1000-luvulta alkaen Andalusian kulta-ajan espanjalais-heprealainen runous vaikutti valtavasti karaiittirunoilijoihin, kuten tyypillisesti kaikkiin muihinkin ajan juutalaisiin runoilijoihin. Espanjalais-heprealaisia vaikutteita esiintyy muun muassa karaiimeihin merkittävästi vaikuttaneen konstantinopolilaisen Elija Bašyachin runoista kootussa kokoelmassa *Mēlišat ham-mišwôt*. Bysantin valtakunnassa karaiitit suosivat varsinkin heprealaistettua arabialaista säkeistöllistä runoutta (*muwaššah*). Lisäksi karaiitit käyttivät miltei kaikkia kahtatoista runomittaa¹²⁶, jotka rabbaniitit olivat omaksuneet klassisesta arabiankielisestä runoudesta. (Weinberger 1991: 36–37.) Vaikka hepreankielisten runojen laatiminen oli oppineiden karaiittien keskuudessa suosittu ajanviete, rabbiinisesta liturgiasta poiketen Raamatun ulkopuolinen runous ei koskaan saanut kovinkaan keskeistä asemaa karaiittisessa liturgiassa (Frank 2003: 573).

Weinberger (1991) julkaisee Kaakkois-Euroopassa ja Vähässä-Aasiassa 1000–1500-luvuilla kirjoitettua karaiittista liturgista runoutta. Kokoelmassa esitellyistä runoilijoista varsinkin yllä mainittu 1400-luvulla elänyt Elija Bašyachi¹²⁷ oli Itä-Euroopan karaiimeihin tiiviissä yhteydessä. Weinbergerin runokokoelma sisältää lisäksi muutamia runoja sellaisilta tekijöiltä, joiden runoja julkaistaan myös karaiimien rukouskirjan hymnikokoelmassa. Näiden runoilijoiden (mm. Josef Kohen, Mordokai, Jošijahu¹²⁸)

¹²⁵ Sapattihymneissä saattaa olla ainakin yksi viittaus *midraš*-kirjallisuudessa yleisesti esiintyviin, jo Raamatussa mainittuihin viisauksikirjallisuuden hahmoihin (Heman ja Kalkol, ks. hymni 4, 5:3).

¹²⁶ Ks. mm. Weinberger 1991: 822–823.

¹²⁷ Elija Bašyachi: ks. luku 1.3.4.

¹²⁸ Ks. karaiimien rukouskirjan hymnikokoelma (1892): hymnit 20–22, 59, 62 (Josef Kohen), 42 (Mordokai), 127 (Jošijahu)

alkuperäinen tausta ei kuitenkaan ole enää kenenkään tiedossa. On epävarmaa, ovatko he edes karaiittisia juutalaisia. (Weinberger 1991: 36.) Heidän kirjoittamansa hymnit eivät myöskään noudata tässä tutkielmassa käsiteltävien karaiimien sapattihymnien runomittaa.¹²⁹

3.2. Sapattihymnien runollinen muoto: stroofinen rakenne, runomitta, loppusoinnullisuus

3.2.1. Sapattihymnien stroofinen rakenne

Sapattihymnien stroofinen rakenne¹³⁰ on pieniä poikkeuksia lukuun ottamatta hyvin samankaltainen. Rakenteellisesti hymnit poikkeavat toisistaan vain säkeistöjen määrässä, joka vaihtelee viidestä yhteentoista: hymneissä 1, 2, 3, 8 ja 16 on kuusi säkeistöä, hymnissä 4 kymmenen, hymnissä 7 yksitoista ja hymnissä 18 viisi säkeistöä. Hymnit ovat nelisäkeisiä eli niiden säkeistöt muodostuvat kahdesta säeparista. Jokaisen säkeistön jälkeen toistuu kaksisäkeinen kertosäe. Ajallisesti varhaisimmissa hymneissä 16, 18, 7 ja 8 kertosäe sijaitsee ennen ensimmäistä säkeistöä. Muissa hymneissä (1, 2, 3 ja 4) kertosäe on sijoitettu ensimmäisen säkeistön jälkeen.¹³¹ Kunkin hymnin lopussa on lyhennys tekijää inspiroineesta raamatunjakeesta tai jae kokonaisuudessaan. Ainoa poikkeus on hymni 8, josta raamatunjae puuttuu kokonaan. Raamatunjakeet on suomennettu luvussa 5.

Säe (*distikon* eli בִּיחַ) jakautuu kahteen puolissäkeeseen eli *hemistikoniin* (kr.). Ensimmäisessä puolissäkeessä (דֶּלֶת, *delet*) on kuusi ja jälkimmäisessä puolissäkeessä (סֹגֵר, *soger*) viisi tavua. *Sogerin* lopussa on loppusointu, joka yhdistää säkeen muiden säkeiden kokonaisuuteen:

(1)

hymni 4, 1:1-2

אוֹרֵי יְהִידָתִי / שִׁירֵי בְּאֵימָה
'ôrî jêhîdâtî / šîrî bē-'êma
delet (6)   *soger* (5)

אֶל יְהוָה תְּהַלֵּל לוֹ / כָּל הַנְּשָׁמָה
'el jâh têhallel lô / kol han-nêšâmâ
delet (6)   *soger* (5)

¹²⁹ Kuten jo johdannossa totesin, yksikään Weinbergerin julkaisema runo ei muodollisesti muistuta tässä tutkielmassa käsiteltäviä sapattihymnejä.

¹³⁰ Stroofinen eli säkeistöjen ja säkeiden rakenne.

¹³¹ Tämä kertosäkeen sijainnissa ilmenevä ero voi johtua ajallisesti varhaisempien karaiimitekijöiden halusta imitoida Psalmien hymnejä, joiden ”johdanto” on sijoitettu hymnin alkuun (ks. mm. psalmi 113: varsinaista pääosaa edeltää johdanto, jossa kehoitetaan ylistämään Jumalaa).

loppusointu *sogerin* lopussa: םָ- (-*mâ*)
/ *deletin* ja *sogerin* välinen raja

Neljässä hymnissä puolissäkeet on erotettu toisistaan graafisella merkillä¹³² (piste, kaksoispiste tai viiva: näin hymneissä 4, 7, 8 ja 18¹³³). Jako puolissäkeisiin toimii sekä runon rytmiä ylläpitävänä elementtinä että lausekkeiden merkityksiä erottavana jakajana (esim. kahden synonyymisen puolissäkeen välillä). Hrushovskin mukaan (1971: 1213) espanjalaisessa kvantitatiivisessa runoudessa kokonaisten säkeiden lisäksi myös puolissäkeet ovat loppusoinnollisia keskenään. Tällaista puolissäkeiden välistä soinnollisuutta ei esiinny sapattihymneissä. Niissä hymneissä, joissa puolissäkeet on merkitty painoasuun, puolissäkeiden välillä esiintyy jonkin verran parallelismia.¹³⁴ Neljässä sapattihymnissä (1, 2, 3 ja 16) jakoa puolissäkeisiin ei kuitenkaan ole merkitty millään tavalla, joten kyse voi olla myös pelkistä painoteknisistä syistä.

*Akrostikonit*¹³⁵ ovat yleisiä heprealaisessa runoudessa. Ne sisältävät henkilön nimen ja patronyymin lisäksi informaatiota esimerkiksi asuinpaikasta sekä erilaisia kehotuksia (tässä esimerkiksi ׀׀׀: ”Ole vahva!”). Kuten jo aiemmin todettiin, varhaiset *piyyūt*-runoilijat olivat tietävästi ensimmäisiä akrostikoneita käyttäneitä runoilijoita: aluksi he kätkivät säkeisiin pelkästään oman nimensä, mutta myöhemmin niihin lisättiin myös muiden sukulaisten tai tuttavien nimiä sekä paikkakunta. Sapattihymnien hepreankieliset akrostikonit ovat luvussa 2 suomennettujen esipuheiden alla.

3.2.2. Sapattihymnien runomitta

(a) Kvantitatiivisuus: tavujen kesto

Sapattihymnejä resitoidessa ja tarkemmin tarkasteltaessa on selvästi havaittavissa, että niiden säkeissä on yhteisiä rakenteellisia elementtejä. Sapattihymneissä on näin ollen oltava tiettyjä, runon mittaa ylläpitäviä piirteitä:

(2) 'ôrî jêhîdâti / šîrî bē-'êmâ

hymni 4, 1:1

¹³² Vrt. masoreettien tekemät merkinnät Biblia Hebraicassa.

¹³³ Hymnissä 18 jako on tehty vain 1.-4. säkeistössä 1. säkeen *deletin* ja *sogerin* väliin.

¹³⁴ Vrt. Raamatun runouden parallelismi. Keskiäikaisen runousopin mukaan puolissäkeitä esiintyy myös heprealaisen Raamatun runoudessa, jossa jälkimmäinen puolissäke toistaa ensimmäisen puolissäkeen ajatusta (Berlin 1991: 43).

¹³⁵ Akrostikoniin kuuluvat kirjaimet on merkitty sapattihymneihin kolmipisteisellä kuviolla (*segol* ylösalaisin).

(3) 'ēhge lē-sôd šenî / dimmû ḥākāmîm

hymni 1, 5:1

Säkeen kolmannessa ja kolmanneksi viimeisessä (eli yhdeksännessä) tavussa on joko *šewa*, *ḥatef*-vokaali tai *û*-konjunktio¹³⁶. Alla kyseiset tavut on tummennettu:

(4) 'ôrî **jē**ḥîdāti / šîrî **bē**- 'êma

(5) 'ēhge **lē**-sôd šenî / dimmû **ḥ**ākāmîm

Yleisen runousopin mukaan tavujen kestoon perustuvaa runomittaa kutsutaan *kvantitatiiviseksi* runomitaksi. Kvantitatiivisessa runomitassa tavujen kesto eli lyhyen ja pitkän tavun välinen kontrasti säätelee runon rytmiä. Hepreankielisessä runoudessa tavujen tietyt vokaalit ymmärretään ”lyhyiksi” ja niin kutsutut täydet vokaalit ”pitkiksi”: lyhyiden tavujen ydinvokaali on *šewa mobile*¹³⁷, jokin *ḥatef*-vokaaleista tai *û*-konjunktio¹³⁸. Kaikki muut vokaalit ovat ”pitkiä”. (Hrushovski 1981: 63.)

Kuten edellisessä luvussa (ks. luku 3.1.3.) kävi ilmi, kvantitatiivinen runomitta omaksuttiin arabialaisesta runoudesta sefardis-tiberialaisittain formalisoituun hepreankieliseen runouteen 900–1000-luvuilla Espanjassa. Runomitta oli Espanjan juutalaisten runoilijoiden parissa hyvin suosittu, ja sitä käytti muun muassa maineikas runoilija Jehuda ha-Levi. (ibid.) Arabialaisen ja kreikkalaisen runouden lisäksi kvantitatiivista runomittaa käytettiin muun muassa muinaisessa latinalaisessa runoudessa (Hobsbaum 1996: 188). On myös huomattava, että heprealainen runous poikkeaa rakenteellisista syistä muista kvantitatiivista runomittaa käyttävistä kielistä: esimerkiksi kreikankielisissä kvantitatiivissa runoissa erottava tekijä on *pitkä*, ei *lyhyt* tavu, kuten hepreankielisessä runoudessa (Hrushovski 1971: 1212–1213).

(b) Syllabisuus: tavujen määrä

Karaiimien sapattihymneissä on toinenkin runon rytmiä säätelevä tekijä:

(6) 'ôrî **jē**ḥîdāti / šîrî **bē**- 'êma

hymni 4:1:1

(7) 'ēhge **lē**-sôd šenî / dimmû **ḥ**ākāmîm

hymni 1, 5:1

¹³⁶ Esimerkki *û*-konjunktin käytöstä, ks. mm. hymni 4, kertosäe (עֲרִי יְחִידָתִי / יָפֶה וְכָרָה).

¹³⁷ Ääntyvän *šewan* (*mobile*) ja ääntymättömän *šewan* (*quiescent*) eroista, ks. lisää luku 4.2.1.

¹³⁸ *We*-konjunktio lausutaan vokaalina [u], kun sitä seuraava sana alkaa labiaalisella konsonantilla (/b/, /p/, /m/) tai kun konjunktioita seuraavan konsonantin jälkeen tulee *šewa*-vokaali (Joüon-Muraoka 1991: 348).

Ensimmäisessä puolissäkeessä on kuusi ja jälkimmäisessä puolissäkeessä viisi tavua. Yhteensä jokaisessa säkeessä on siis yksitoista tavua. Tavut on alla eroteltu toisistaan viivalla (-):

(8) 'ô-rî jě-ĥî-dā-ti / šî-rî bě-'ê-mâ	11 tavua
(9) 'êh-ge lě-sôd še-nî / dim-mû ĥă-kā-mîm	11 tavua

Yleisen runousopin mukaan tavujen määrään perustuvaa runomittaa kutsutaan *syllabiseksi* runomitaksi. Sapattihymnien jokaisessa säkeessä on yksitoista tavua, joten niiden runomitta voidaan tarkalleen ottaen määritellä *hendekasyllabiseksi*¹³⁹.

Hendekasyllabinen runomitta omaksuttiin heprealaiseen runouteen italiankielisestä runoudesta. Kuuluisin tätä tekniikkaa käyttänyt runoilija on italialaisen kansankielisen runouden ensimmäinen mestari, Dante Alighieri (1265–1321). *Divina Comedia* eli Jumalainen näytelmä on kirjoitettu Danten kehittämällä *terza rima* -tekniikalla, jossa kolme hendekasyllabista (ital. *endecasillabo*) säettä muodostaa säkeistön. (Hobsbaum 1996: 191.) Hendekasyllabinen *terza rima* oli erittäin suosittu tyyli laji myöhäiskeskiajan italialaisessa runoudessa. Danten lisäksi muun muassa italialainen kansanrunoilija Petrarca (1304–1374) kirjoitti hendekasyllabisia sonetteja. (idem. 155.)¹⁴⁰

Sapattihymnejä kielellisesti läheisempi paralleeli löytyy myös Italiasta: Danten aikaisen juutalaisen runoilijan Immanuel ha-Romin¹⁴¹ (1261–1332) hepreankielisten runojen runomitta on hendekasyllabinen. Syllabisuuden lisäksi Immanuelin runomitta perustuu pitkien ja lyhyiden tavujen vaihteluun eli espanjalaisesta runoudesta omaksuttuun kvantitatiivisuuteen. Juuri Immanuel ha-Romin uskotaan ensimmäisenä yhdistäneen hepreankielisessä runoudessa sekä arabialaisesta runoudesta vaikutteita saaneen espanjalaisen runouden (kvantitatiivinen mitta) että italialaisen runouden (syllabinen mitta). (Carmi 1981: 35.)

¹³⁹ *Hendeka*, kr. 'yksitoista'

¹⁴⁰ Hobsbaum (1996: 187) määrittelee *hendekasyllabisen* runomitan seuraavalla tavalla: "A line consisting of eleven syllables, usually with a feminine ending." Sapattihymneissä suuri osa loppusoinnuista onkin kieliopillisesti feminiinisiä (ks. lisää 3.2.3. Loppusoinnullisuus). Erikielisissä runoissa feminiinisyys ymmärretään eri tavoin. Esimerkiksi englannissa kyse ei ole morfologisesta feminiinisydestä, koska sukua ei englannin kielessä koodata kieliopillisesti: feminiinisiksi ymmärretään sellaiset sanat, joissa paino on toiseksi viimeisellä tavulla. Maskuliinisissa sanoissa paino on sanan viimeisellä tavulla. (Evans 19: 116.)

¹⁴¹ Immanuel "Roomalainen".

(c) Kvantitatiivis-syllabinen runomitta: tavun kesto ja määrä

Tärkeintä roolia sapattihymnien runomitassa esittävät tavut: tavujen *kesto* ja *määrä*.¹⁴² Karaiimien sapattihymnien runomitta voidaan näin ollen määritellä *kvantitatiivis*¹⁴³-*syllabiseksi*:

(10) Karaiimien sapattihymnien kvantitatiivis-syllabinen runomitta
(luettuna vasemmalta oikealle):

$\_ \_ \overset{\wedge}{\_} \_ \_ \_ / \_ \_ \overset{\wedge}{\_} \_ \_ \_$ $\_$ pitkä tavu; $\overset{\wedge}{\_}$ lyhyt tavu; $/$ *deletin*
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11   ja *sogerin* välinen raja; tummennettu
tavu: lyhyt tavu.

Espanjalais-heprealaisen klassisen runouden perinteessä pitkiä tavuja kutsuttiin nimityksellä *tēnû‘â* (תְּנוּעָה; ’vokaali’). Lyhyt tavu (eli tavu, jonka ydinvokaali on *šewa mobile*, *ḥaṭef* -vokaali tai *û*-konjunktio) ja pitkä tavu muodostavat yhdessä tavun, jota kutsutaan nimityksellä *jāted* (יָתֵד; kuv. ’kiila’). Yksinäisiä lyhyitä tavuja ei näin ollen laskettu tavuiksi. Italialais-heprealainen syllabinen runous poikkeaa espanjalaisesta perinteestä siten, että lyhyetkin tavut lasketaan mitallisesti itsenäisiksi tavuiksi. (Berlin 1991: 36). Sapattihymnit edustavat italialaisen tradition mukaista hendekasyllabista runomittaa, jossa lyhyetkin tavut ovat osa syllabista mittaa.¹⁴⁴

Kvantitatiivis-hendekasyllabinen runomitta ei toki ole ominainen pelkästään karaiimien sapattihymneille. Myös rabbaniitit käyttivät samaa runomittaa sapattihymneissään: identtistä runomittaa noudattavista rabbiinisista sapattihymneistä löytyy useita esimerkkejä sekä karaiimien omasta rukouskirjasta että rabbaniittien rukouskirjoista. Kaksi esimerkkiä rabbiinisista kvantitatiivis-hendekasyllabisista sapattihymneistä on Liitteessä 4 (*Kî ‘ešmērâ šabbāt* ja *Šālôm lē-bô’ šabbāt*). Ensimmäinen näistä julkaistaan myös karaiimien rukouskirjan hymnikokoelmassa (anonyymien tekijän hymni 9 [Vilna 1892: 103]: *Kî ‘ešmērâ šabbāt*). Koska hymni 9 on julkaistu myös useissa rabbiinisissa rukouskirjoissa, se on varsin todennäköisesti rabbiinista käsialaa.¹⁴⁵ Goldschmidt (1971: 987–988) luokittelee sen lauantaisin keskipäivällä nautittavan aterian yhteydessä laulettujen hymnien joukkoon. Samaan ryhmään kuuluvat hymnit ovat

¹⁴² Kvantitatiivisessa runomitassa paino ei ole merkittävässä asemassa (ks. mm. Hrushovski 1981: 63). Siksi painon mahdollisia vaikutuksia runomitaaan ei käsitellä tässä tutkielmassa.

¹⁴³ Mm. Otavan Suuri Ensyklopedia (1980) käyttää pitkien ja lyhyiden tavujen vaihteluun keskittyvästä runomitasta nimitystä *duratiivinen*. Tässä käytetään yleisesti lähteissä esiintyvää termiä *kvantitatiivinen*.

¹⁴⁴ Pitkän ja lyhyen tavun asemasta keskiaikaisessa heprealaisessa kieli- ja runousopissa → Joüon-Muraoka 1991: 96 (§ 27 da, viite 1).

¹⁴⁵ *K î‘ešmērâ šabbāt* julkaistaan muun muassa hollantilaisessa rabbiinisessa rukouskirjassa *Šiaḥ Jishaq* (Dasberg 2000: 172).

Goldschmidtin (ibid.) mukaan syntyneet ennen 1500-lukua. Näin ollen *Kî 'ešmērâ šabbāt* edeltää ajallisesti ensimmäisiä karaiimien kvantitatiivis-hendekasyllabisia sapattihymnejä, jotka ovat syntyneet vasta 1500-luvun lopulla (hymnit 16 ja 18). Koska kvantitatiivis-hendekasyllabinen runomitta omaksuttiin heprealaiseen runouteen Italiassa 1200–1300-lukujen vaihteessa, hymni 9 on todennäköisesti kirjoitettu 1300- tai 1400-luvulla.

Toinen Liitteen 4 rabbiinisista hymneistä (*Šālôm lě-bô' šabbāt*) julkaistaan muun muassa rabbiinisten juutalaisten sapattihymnejä kansanomaisesti esittelevässä kirjasessa *Zēmîrôt šel šabbāt* (Hakohen 1977: 67). Goldschmidtin (idem. 988) mukaan hymnin on kirjoittanut Jemenin juutalainen Šalom Šabbaši 1600-luvun lopulla. Se sijoittuu siis ajallisesti myöhäisempään ajankohtaan kuin karaiimien varhaisimmat samaa runomittaa noudattavat hymnit.

Kvantitatiivinen runomitta omaksuttiin espanjalais-heprealaiseen runouteen arabiankielisen runouden innoittamana 900-luvun lopulla Espanjassa. Italialaista alkuperää oleva syllabinen runomitta omaksuttiin italialais-heprealaisessa kvantitatiivisessa runoudessa 1200–1300-lukujen vaihteessa. Kvantitatiivis-syllabista runoutta kirjoitettiinkin ensimmäisenä juuri Italiassa. Karaiimien sapattihymnien alkuperäinen kirjallinen esikuva lienee siis löydettävissä italialais-heprealaisen rabbiinisen runouden perinteestä.

3.2.3. Loppusoinnullisuus

Äänteiden samankaltaisuuteen perustuvaa loppusoinnullisuutta¹⁴⁶ käytettiin systemaattisesti jo varhaisessa hepreankielisessä liturgiassa. *Piyyūt*-runoudessa soinnillisuusvaatimukset olivat aluksi hyvin tiukat: jokaisessa loppusoinnullisessa sanassa kahden kolmesta heprean sanajuureen kuuluvasta konsonantista on osallistuttava loppusointuun. Lisäksi jokaisen loppusoinnullisen sanan viimeisen tavun tulee olla identtinen. Tämänkaltaista seemiläiselle juurisysteemille erityisen tyypillistä loppusoinnullisuutta kutsutaan *katkonaiseksi*¹⁴⁷ loppusoinnullisuudeksi. (Hrushovski 1981: 61–62.)

- (11) Katkonainen loppusoinnullisuus:
ŠiRāTI- kāŠaRTI – ŠoRaRTI – ŠēRiRuTI

¹⁴⁶ Loppusoinnullisuudella tarkoitetaan tässä systemaattista äänteiden samankaltaisuuteen perustuvaa soinnullisuutta, joka toteutuu säkeiden lopussa ja pitää yllä runomittaa (ks. mm. Clark & Whitehall 1974: 705).

¹⁴⁷ Engl. *discontinuous*.

(Š ja R ovat kaksi pakollista juurikonsonanttia, -TI viimeinen identtinen tavu)
(esimerkki Hrushovskilta [1981: 61].)

Piyyūt-runouden myöhemmässä vaiheessa loppusoinnullisuuden vaatimukset lieventyivät: vain viimeisen tavun tuli olla loppusoinnullinen, kuitenkin siten, että viimeinen tavu sisältää yhä kaksi juurikonsonanttia. Sellaista loppusoinnullisuutta, jossa ainoastaan viimeinen tavu on pakollisesti loppusoinnullinen, kutsutaan *jatkuvaksi*¹⁴⁸ loppusoinnullisuudeksi. Jatkuva loppusoinnullisuus omaksuttiin *piyyūt*-runouden lisäksi espanjalais-heprealaisessa runoudessa, ja sen käyttö levisi keskiajalla muuhunkin heprealaiseen runouteen. (Hrushovski 1981: 68–69.)

- (12) Jatkuva loppusoinnullisuus:
qaRÓV – la‘aRÓV – šéLEG – medaLÉG
(esimerkki Hrushovskilta [1981: 69]; paino merkitty tavuun¹⁴⁹)

Aluksi sekä *piyyūt*-runoudessa että myöhemmässä säkeistöihin jaetussa espanjalaisessa ja italialaisessa runoudessa kunkin säkeistön jokaisessa säkeessä toistui sama loppusointu:

- (13) Toistuva loppusointu:
aaaa bbbb dddd jne.¹⁵⁰

Myöhemmin sekä espanjalais-heprealaisissa *muwaššah*-runoissa että italialaisessa heprealaisessa runoudessa käytettiin vaihtelevia loppusointuja (Hrushovski 1971: 1222):

- (14) Vaihteleva loppusointu:
aaab; abba jne.

Myös karaiimien sapattihymnit ovat loppusoinnullisia. Esimerkkinä alla hymni 1, 3:1-4 ja kertosaie:

- (15) Translitteroituna:
1. 'el-mad lě-sôd hay-yôm / mip-pî tš-hô-rîm c¹⁵¹

¹⁴⁸ Engl. *continuous*.

¹⁴⁹ Kuten esimerkistä käy ilmi, painolla ei ole heprean loppusoinnullisuuden kannalta merkitystä (lukuun ottamatta modernia hepreankielistä runoutta).

¹⁵⁰ Yleisten runousopillisten konventioiden mukaisesti pieni kirjain (esimerkiksi a) symboloi tässä yhtä loppusoinnullista säettä. Esimerkissä on käytetty nelisäkeistä runoa. Eri runot voivat toki olla säkeistöillisesti vaihtelevia (esim. aaa aaa) tai niitä ei ole ollenkaan jaettu säkeistöihin (esim. aaaaaa jne.) (Ks. Williams 1986: 14–15.)

¹⁵¹ Kirjaimet säkeistöjen loppusointujen järjestyksen mukaan: hymni 3, 1. säkeistö aaaa, 2. säkeistö bbba, 3. säkeistö ccca jne.

2. <i>qā-ba' 'ă-dôn 'ô-lām / zəqər lě-dô-rîm</i>	c
3. <i>ul-sôd bē-rî-'at ješ / mīm-ma-hă-sô-rîm</i>	c
4. <i>him-šî' mē-šî-'ût kol / rab hā-'ă-lî-lâ</i>	a

kerto: <i>bo-'û wě-naq-bî-lâ / kal-lâ kě-lû-lâ</i>	A ¹⁵²
<i>ne-še' lě-mû-lāh 'im / qôl šîr wě-gî-lâ</i>	A

Sapattihymnien loppusoinnullisuus poikkeaa yllä kuvatuista varhaisen hepreankielisen runouden soinnullisuusvaatimuksista. Ainoastaan viimeinen tavu on loppusoinnullinen: esimerkiksi A = [-lâ]. Sapattihymnien loppusoinnullisuus on siis *jatkuvaa*, kuitenkin poiketen varhaisemmasta runoudesta siten, että loppusoinnullisuuden toteutumisen kannalta juurikonsonanttien määrä ei ole relevantti. Hymnien loppusoinnullisuus perustuu ainoastaan viimeisen tavuun, joka muodostuu heprean tavorakenteen¹⁵³ mukaisesti konsonantista (K) ja vokaalista (V) (avotavu) sekä mahdollisesta viimeisestä konsonantista (umpitavu, esimerkiksi yllä -rîm¹⁵⁴):

(16) Sapattihymnien loppusoinnullisuus:
-KV(K)

Sapattihymnien loppusoinnullisuus on *vaihtelevaa*. Jokaisessa hymnissä on yksi yhteinen loppusointu (esimerkiksi hymnissä 3: -râ), joka toistuu jokaisen säkeistön neljännen eli viimeisen säkeen loppusointuna sekä kaksisäkeisen kertosäkeen kummassakin säkeessä (säkeistö ccca, kertosäe AA) Muut loppusoinnut vaihtelevat (bbba, ccca, ddda jne.). Hymni 3, 2:1-4 on toinen esimerkki vaihtelevista loppusoinnuista:

(17) Translitteroituna:

1. <i>bô-ḥen kě-lâ-yôt leb / hiz-mîn rě-wā-ḥâ</i>	b (b = -ḥâ / kâ)
2. <i>hiz-hîr lě-bal na'-šē / bô šûm mē-lâ'-kâ</i>	b
3. <i>ki-šnê kě-bā-šîm hen / 'aq-rib û-min-ḥâ</i>	b
4. <i>ran-nen pē-nê kal-lâ / hal-lel wě-šî-râ</i>	a (a = -râ)

Loppusoinnut (tässä a = -râ ja c = -ḥâ/-kâ) ovat aineistossa usein feminiinisessä muodossa olevia sanoja. Keskiajan italialais-heprealaisessa runoudessa feminiinisiä loppusointuja suosittiin. Feminiiniset päätteet ovat hepreassa kuitenkin maskuliinisia harvinaisempia,

¹⁵² Yleisten runousopillisten konventioiden mukaan kapitaalikirjain (esim. A) symboloi tässä kertosäettä. (Ks. Williams 1986: 14–15.)

¹⁵³ Hepreassa tavu alkaa aina konsonantilla. Avotavu päättyy vokaaliin, umpitavu konsonanttiin. (Ks. lisää Joüon-Muraoka 1991: 95–96.)

¹⁵⁴ Voidaan ajatella, että hymnin 1 säkeissä 3:1–3 myös edeltävän tavun o-vokaali [-Xô-rîm] kuuluu loppusointuun. Kuitenkin aineistossa vain viimeisen tavun loppusoinnullisuus toteutuu systemaattisesti.

joten lopputulos on usein kielellisesti hyvin keinotekoinen. (Hrushovski 1981: 64.) Aineistossa muutamat maskuliiniset sanat saavat feminiinisen attribuutin loppusoinnullisuuden noudattamisen johdosta (tällaiset tapaukset on merkitty luvun 5 alaviitteisiin¹⁵⁵).

Myös Jumalan akronyymi (יְי): kolmitavuinen [*'âdônay*], ks. hymnit 7 ja 16 toimii loppusoinnullisena elementtinä. Lisäksi hepreankieliselle runoudelle tyypillisesti loppusoinnullisuutta lisätään usein morfologisilla päätteillä. Sapattihymneissä loppusoinnullisia morfologisia päätteitä ovat: *-ô* 3.sg.mask.poss.suff. (esim. hymni 2, 2:1-3), *-ek* 2.sg.fem.poss.suff. (esim. hymni 2, 3:1-3), *-kâ* 2.sg.mask.poss.suff. (esim. hymni 4, 10:1-3), *-î* 1.sg.poss.suff. (esim. hymni 2, 5:1-3), *-îm* pl.mask.-pääte (esim. hymni 16, 6:1-3) sekä *-ôt* pl.fem.-pääte (esim. hymni 8, 1:1-3).

Sapattihymneissä loppusoinnullisuus ei suinkaan ole ainoa soinnullisuutta luova elementti. Systemaattisesti viimeisessä tavussa toteutuvan loppusoinnullisuuden lisäksi kokonaiset lausekkeet voivat toimia soinnullisina elementteinä. Esimerkiksi hymnissä 8 säkeistöjen 1-5 neljännessä säkeessä rakenteellisesti toisiaan muistuttavat, viisitavuiset prepositiolausekkeet seuraavat toisiaan:

(18)

1. עם כל תְּהִלּוֹת, 2. תוֹךְ כָּל קְהִלּוֹת, 3. עם כל הַמִּלּוֹת, 4. עם רוב תְּפִלּוֹת, 5. מִתּוֹךְ אֲפִלּוֹת

Translitteroituna:

1. *'im kol tē-hil-lôt*, 2. *tôk kol qē-hil-lôt*, 3. *'im kol hă-mû-lôt*, 4. *'im rôb tē-fil-lôt*, 5. *mit-tôk 'ă-fe-lôt*

Myös alkusointujen eli allitteraation sekä toisiaan muistuttavien tai samojen sanajuurien käyttö toistensa läheisyydessä on yleistä. Juurien soinnullisesta käytöstä hyvä esimerkki on muun muassa hymni 4, 5:1–2¹⁵⁶ (soinnulliset elementit alleviivattuina):

(19)

1. מְתִנֵּךְ בְּעִזּוֹ תִּגְרִי / הִלֵּל לְצוּר כָּל
2. תִּגְרִי בְּסִפְרֵי דָת / לְדַבֵּק אֵלַי כָּל

Translitteroituna:

1. *mot-nek bē-ôz hig-rî / hal-lel lē-šûr kol*
2. *hig-rî bē-sif-rê dat / lid-baq ę-lê kol*

JUURI

h - g - r
h - q - r

¹⁵⁵ Ks. mm. hymni 4, 7:4.

¹⁵⁶ Alkusoinnuista lisäesimerkkejä mm. hymnissä 1, kertosäe: כָּלָה כְּלוּלָה ja hymnissä 4, 2:3: תְּדַעִי מִצִּיאוֹת צוּר / יוֹצֵר יִצְרֵךְ.

Toinen hyvä esimerkki samankaltaisten juurten soinnullisesta käytöstä on hymni 4, 8:2:

(20)

1. רַחֲשִׁי בְּמַעְלָךְ / לְחַשִּׁי לְמַעְלָה

2. רַחֲשִׁי בְּמַעְלָךְ / לְחַשִּׁי לְמַעְלָה

Translitteroituna:

1. rah-šî bě-mif-‘ā-lek / lah-šî lē-ma‘-lâ

2. rah-šî bě-mif-‘ā-lek / lah-šî lē-ma‘-lâ

JUURI

r - h - š

l - h - š

m - p - ‘ - l

m - ‘ - l

Samaa sanajuurta käytetään tehokkaasti esimerkiksi hymnissä 1, 3:4:

(21)

הַמְצִיא מְצִיאוֹת / כֹּל רַב הָעֵלִילָה

JUURI

Translitteroituna:

him-sî’ mě-sî-‘ût / kol rah hā-‘ā-lî-lâ

m - š - ‘

Soinnullisuutta eri tavoin lisääviä elementtejä esiintyy hymneissä runsaasti: esimerkiksi hymnissä 1 jokainen säkeistö alkaa kirjaimella ’alef¹⁵⁷. Tällaiset ilmiöt eivät kuitenkaan ole mittaa luovia tekijöitä: loppusoinnullisuudesta poiketen muiden soinnullisten elementtien käyttö on pelkkä tendenssi, ei pakollinen osa sapattihymnien runomittaa.¹⁵⁸ Kaiken kaikkiaan sapattihymnien soinnullisuus on siis hyvin monitahoista: runossa kaikki elementit – myös sisältö – rakentavat runon rytmiä.¹⁵⁹

3.3. Yhteenvedo: karaiimien sapattihymnien runollinen muoto muun heprealaisen runouden kontekstissa

Karaiimien sapattihymnit ovat säkeistöllisiä ja loppusoinnullisia runoja. Hymnien runomitta on kvantitatiivis-hendekasyllabinen: säännöllisesti vaihtelevien pitkien ja lyhyiden tavujen yhteenlaskettu määrä säettä kohti on yksitoista. Runomitta ei ole tyypillinen pelkästään karaiimien sapattihymneille: useita rabbiinisia sapattihymnejä kirjoitettiin samalla runomitalla jo ennen ensimmäisiä karaiimien sapattihymnejä (ks. Liite

¹⁵⁷ Tarkalleen ottaen jokainen säkeistö alkaa imperfektissä olevalla verbillä (sg.1.impf.).

¹⁵⁸ Viikari (1990: 68) toteaa samaa suomenkielisistä metrisistä systeemeistä: allitteraatio ei ole mittaa luova pakollinen tekijä vaan paremminkin tendenssi.

¹⁵⁹ Tilannetta voidaan kuvailla parhaiten Hrushovskin [1960] sanoin siitä, miten kokonaisuus muodostaa runon olemuksen (ks. Viikari 1990: 54): "--- sanat, niiden moniulotteinen järjestyneisyys, ja runokokonaisuuden ne aspektit, jotka syntyvät säkeiden pohjalta, kuten sävy, eetos, atmosfääri, tunnelma."

4: kaksi rabbiinista kvantitatiivis-hendekasyllabista sapattihymniä, joista *Kî 'ešmērâ šabbāt* on tässä tutkielmassa käsiteltäviä hymnejä ajallisesti varhaisempi).

Luvussa 3.1. käsittelin lyhyesti neljän heprealaisen metrisen systeemin pääpiirteitä: heprealaisen Raamatun runoutta, *piyyūt*-runoutta, espanjalais-heprealaista ja italialais-heprealaista runoutta sekä varhaisempaa karaiittista runoutta. Luvussa 3.2. tarkastelin sapattihymnien runollista muotoa. 1500–1800-luvuilla seipitettyjen karaiimien sapattihymnien runollisessa muodossa on vaikutteita aiemmista heprealaisista metrisistä systeemeistä.

(1) Muodollisesti sapattihymnien kvantitatiivis-syllabinen runous toki poikkeaa olennaisesti parallelismia tyylikeinonaan käyttävästä, pääosin aksentuaalisesta muinaisseemiläisestä Raamatun runoudesta. Raamatun kieli kuitenkin vaikuttaa karaiimien sapattihymnien taustalla: hymneissä käytetään runsaasti lainauksia Raamatusta. Kaikki hymneissä esiintyvät Raamatun sitaatit on merkitty sapattihymnien suomennoksen alaviitteisiin (ks. luku 5).

(2) Liturginen *piyyūt*-runous on raamatunjälkeisen hepreankielisen runouden ensimmäinen edustaja. *Piyyūt*-runouden tekijät käyttivät useita erilaisia metrisiä tekniikoita ja tekivät luovia kielellisiä ratkaisuja. Liturgiset *piyyūt*-runot ovat funktioltaan sapattihymnien edeltäjiä: paraliturgiset sapattihymnit eivät kuulu pakolliseen liturgiaan, mutta *piyyūt*-runouden tapaan myös niiden tarkoitus on toimia sekä opettavana että viihdyttävänä elementtinä ja osana juutalaista elämäntapaa.

(3) Arabiankielisellä alueella kehittynyt espanjalais-heprealainen kvantitatiivinen runous vaikutti merkittävästi kaikkeen juutalaiseen runouteen 1000-luvulta alkaen. Weinbergerin mukaan (1991: 37) esimerkiksi Turkin karaiittiset juutalaiset saivat eniten vaikutteita juuri espanjalais-arabialaisesta säkeistöllisestä *muwaššah*-runoudesta jo 1000-luvulla.¹⁶⁰

(4) Syllabinen eli tavujen lukumäärään perustuva ja espanjalais-heprealainen kvantitatiivinen runomitta yhdistettiin 1200–1300-lukujen vaihteessa Italiassa. Karaiimien sapattihymnien runomitta on italialaisten sonettien (vrt. Danten *Divina Comedia*) tapaan hendekasyllabinen: jokaisessa säkeessä on aina yksitoista tavua. Karaiimien sapattihymnien runollisen rakenteen taustalla on siis alun perin espanjalais-italialaisessa

---

¹⁶⁰ Tätä kautta espanjalais-heprealainen runous saattoi vaikuttaa Krimin niemimaan karaiittien runouteen jopa jo 1100–1200-luvuilla. Puolan ja Liettuan karaiimit olivat myöhemmin Turkin karaiitteihin läheisissä suhteissa (vrt. mm. Elija Bašyachi 1400-luvulla).

traditiossa kehittynyt rabbiininen runous. Ensimmäinen kvantitatiivis-hendekasyllabista runomittaa systemaattisesti käyttänyt hepreankielinen runoilija oli italialainen rabbaniitti Immanuel ha-Romi (1261–1332).¹⁶¹ Sekulaarista runoudesta mitta siirtyi ajan tapaan luontevasti uskonnollisen runouden käyttöön. Näin syntyivät ensimmäiset rabbiiniset kvantitatiivis-hendekasyllabiset sapattihymnit.

Kuinka tämä tyyli päätyi itäeurooppalaisten karaiimien suosioon viimeistään 1500-luvun lopulla? Esitän tässä yhden mahdollisen vaihtoehdon: todennäköisesti espanjalais-italialaisessa runoudessa kehittynyttä kvantitatiivis-syllabista mittaa ryhdyttiin käyttämään Turkissa 1400–1500-luvuilla. On mahdollista, joskin epävarmaa, että juuri Turkin karaiittien kulttuuristen vaikutteiden ansiosta se omaksuttiin Itä-Euroopan karaiimiyhteisöissä (useiden muiden metristen systeemien ohella):¹⁶²

(20)

espanjalainen runous (kvantitatiivinen runomitta) → italialais-espanjalainen runous (kvantitatiivis-syllabinen runomitta) → turkkilainen runous¹⁶³ (1400–1500-luvuilla) → karaiimien runous (Itä-Eurooppa, 1500-luku)

Kuten jo aiemmin totesin, karaiimien rukouskirjan hymnikokoelmassa julkaistaan samaa runomittaa noudattava, ennen 1500-lukua syntynyt rabbiininen sapattihymni (*Kî 'ešmērâ šabbāt*, hymni 9, ks. Liite 4). Sen tekijästä ei kuitenkaan anneta minkäänlaisia tietoja.¹⁶⁴ Ilmeisesti juuri tällaiset laajalle levinneet, todennäköisesti sefardijuutalaista alkuperää olevat rabbiiniset sapattihymnit – mahdollisesti Turkin karaiittien kautta – innoittivat liettualaisia karaiimeja käyttämään samaa runomittaa omassa uskonnollisessa runoudessaan.

---

¹⁶¹ Immanuel ha-Romi oli maallinen runoilija, jonka runoja sisältönsä perusteella voidaan tuskin pitää karaiimien uskonnollisten runojen esikuvana. Ks. myös Carmi 1981: 421–427 (näytteitä Immanuelin sekulaareista runoista [*Maḥberot*]). Lisäksi Immanuelin runoissa kvantitatiivisuus toteutuu eri tavalla, ts. pitkät ja lyhyet tavut esiintyvät eri järjestyksessä kuin karaiimien sapattihymneissä.

¹⁶² Kuten jo aiemmin todettiin, Weinberger (1991) ei luetteloi yhtään rabbiinista tai karaiittista kvantitatiivis-hendekasyllabista runoa. Karaiimien rukouskirjan hymnikokoelman perusteella yksi ensimmäisistä tätä runomittaa käyttäneistä karaiimeista oli Jišḥaq ha-Troki (1500-luvun loppupuolella, hymni 16). Kvantitatiivis-hendekasyllabinen mitta ei ole toki ainoa hymnikokoelmassa käytetty runomitta: 230 hymnin joukkoon mahtuu useita erilaisia prosodisia tyylejä, joita ei tämän tutkielman puitteissa luokitella.

¹⁶³ Vrt. Carmi (1981: 16–17), jonka mukaan italialais-espanjalainen koulukunta vaikutti turkkilaiseen (rabbiiniseen) runouteen eniten 1500-luvulla.

¹⁶⁴ Lisäksi 1600-luvun lopulla kirjoitettu, alun perin jemeniläistä käsialaa oleva rabbiininen sapattihymni on runomitaltaan identtinen (*Šālôm lē-bô' šabbāt*, ks. Liite 4).

4. HUOMIOITA KARAIIMIEN SAPATTIHYMNIEN KIELELLISISTÄ PIIRTEISTÄ

4.1. Aluksi: karaiittinen heprea ja sapattihymnit

Tässä luvussa tarkastellaan karaiimien sapattihymnien kielellisiä piirteitä: niiden foneettisia ja kieliopillisia piirteitä sekä leksikkoa. Aineisto koostuu kahdeksasta sapattihymnistä (Liite 1: hymnit nro 1, 2, 3, 4, 7, 8, 16, 18). Hymnejä yhdistää tekijöiden karaiimitaustan lisäksi edellisessä luvussa kuvailtu runollinen rakenne: kvantitatiivis-hendekasyllabinen runomitta ja loppusoinnollisuus. Sapattihymnien foneettisia piirteitä analysoidaan vertailemalla runomitan toteutumista karaiimien heprean lukutraditiosta aiemmin tehtyihin tutkimuksiin. Kieliopin tarkastelu on rajattu sellaisiin aineiston morfologiassa esiintyviin piirteisiin, jotka *poikkeavat* Raamatun hepreasta ja jotka ovat *tyypillisiä* raamatunjälkeiselle heprealle eli Mišnan ja keskiajan heprealle. Päämääränä on selvittää sapattihymnien kielellisen rakenteen ominaispiirteet heprean kielen historiallisessa kontekstissa. Tässä vaiheessa tarkoituksena ei ole vielä analysoida sapattihymnien kieltä kaikenkattavasti: esimerkiksi niiden syntaktisia piirteitä käsitellään hyvin suppeasti kieliopillisen kuvauksen yhteydessä.

Karaiittisten juutalaisten käyttämästä hepreasta oletetaan toisinaan virheellisesti, että ideologisista syistä se pohjautuisi pelkästään Raamatun hepreaan. Ideologisilla syillä tarkoitetaan rabbiinisen perinteen hylkäämistä, jonka tulkitaan näin ollen ulottuvan myös karaiittien käyttämään kieleen.¹⁶⁵ Koska karaiitit ”palasivat Raamattuun” ja keskittyivät heprealaisen Raamatun kielioppiin ja eksegeesiin, heidän oletetaan näin ollen kokonaan pidättäytyneen rabbiinisen heprean käytöstä. (Maman 1991: 222.) Mamanin (2003: 496) mukaan tällaiset väitteet ovat kuitenkin liioiteltuja. Vaikka karaiitit hylkäsivät rabbiinisen lain auktoriteetin, se ei koskaan johtanut siihen, että heidän kirjallisuudessaan olisi kategorisesti vältetty rabbiinisen heprean käyttöä.

Karaiittisen juutalaisuuden ensimmäisten kolmen vuosisadan aikana (700–900-luvuilla) karaiittinen heprea ei juuri lainkaan poikennut rabbaniittien kielestä. Esimerkiksi 800-luvun merkittävimmän karaiittisen teologin Benjamin al-Nahawendin teos *Sefər dînîm* ei eroa muusta aikansa rabbiinisesta hepreasta. Todennäköisesti karaiitit eivät siis aluksi rajanneet ”omaa” kieltään rabbaniittien kielestä. (idem. 485.) Rabbiinista

---

¹⁶⁵ Maman (idem. viite 4) viittaa tässä erityisesti N. Allonyn ([1969] ks. *ibid.*) tekemiin huomautuksiin Sa’adia Gaonin teokseen *Ha-’egron*.

kirjallisuutta myös opiskeltiin ahkerasti merkittävimmissä karaiittikeskuksissa Egyptissä, Palestiinassa ja Turkissa. Rabbiinisten sitaattien määrä karaiittisessa keskiaikaisessa kirjallisuudessa on hyvin laaja.¹⁶⁶ (Tirosh-Becker 2003: 334.)

Myöhempää keskiaikaista karaiittista hepreaa leimaa kuitenkin jonkinasteinen rabbiinisen heprean vältteleminen ja raamatullisen heprean suosiminen. Kun tietyllä raamatullisella sanalla tai käsitteellä on karaiittisessa perinteessä rabbiinisesta perinteestä poikkeava merkitys, sanaa käytetään toistuvasti korostamassa karaiittisen raamatuntulkinnan erillisyyttä. Tässä tehtävässä käytettiin varsinkin *hapax legomena* - sanoja, jotka esiintyvät Raamatussa ainoastaan kerran ja joilla harvinaisuutensa takia on useita tulkintamahdollisuuksia. (Maman 2003: 485–487.) Erityispiirteistään huolimatta keskiaikainen karaiittinen heprea saavutti huippunsa jo 1000-luvulla. Kun karaiittinen juutalaisuus muuttui tämän jälkeen yhä marginaalisemmaksi, karaiittisen ja rabbiinisen heprean välillä ei 1500-lukuun mennessä enää ollut suuria eroja, lukuun ottamatta muutamia karaiiteille tyypillisiä sanoja tai idiomeja¹⁶⁷. (idem. 501.)

Tutkielman toisessa luvussa kävi ilmi, että itäeurooppalaisten karaiimien sapattihymnit on kirjoitettu ajanjaksona, joka ulottuu 1500-luvun puolestavälistä 1800-luvun alkuun. Yllä kuvattiin *karaiittien* varhaista keskiaikaista hepreaa, joten näitä johtopäätöksiä ei toki voida suoraan soveltaa turkkilaiskieltä äidinkielenään puhuneiden karaiimien hepreaan. Sapattihymnien hepreassa lieneekin useita sellaisia ainoastaan karaiimien heprealle omintakeisia piirteitä, joita ei voida verrata Lähi-idän ja Turkin alueen arabian- ja kreikankielisten karaiittien hepreaan. Sapattihymnien karaiimitekijöiden taustatietojen (ks. luku 2) perusteella 1500–1800-luvuilla Liettuassa ja Puolassa karaiimit olivat tiettyyn asteeseen saakka perehtyneitä rabbiiniseen kirjallisuuteen (ks. myös Altbauer 1957: 126). Rabbiinisella heprealla kirjoitetut keskiaikaisen karaiittisen kirjallisuuden pääteokset kuuluivat myös karaiimien uskonnolliseen koulutukseen, joten rabbiininen heprea oli heille tuttua myös tätä kautta. Sapattihymnien kielellisiä piirteitä käsitellessä hymneissä esiintyvät Raamatun hepreasta poikkeavat piirteet ovat jatkossa erityisen huomion kohteena.

¹⁶⁶ Vrt. myös luku 2: esimerkiksi karaiimi Jishaq ha-Trokin teoksessa *Hizzûq 'emûnâ* rabbiinisten sitaattien määrä on merkittävä. Tirosh-Becker (idem. 334–335) lisää, että keskiaikaisten heprean- ja arabiankielisten karaiittisten käsikirjoitusten tutkimuksen kautta on mahdollista saada arvokasta lisäinformaatiota rabbiinisesta hepreasta karaiittisesta näkökulmasta.

¹⁶⁷ Goldenberg (1971: 1635) mainitsee tällaisia vain karaiittiselle heprealle tyypillisiä sanoja: mm. נְזָרִי - נְזָרָה 'maskuliininen – feminiininen'.

Kuten kolmannessa luvussa kävi ilmi, sapattihymnien runomitta on kvantitatiivis-hendekasyllabinen. Jokaisella rivillä on oltava yksitoista tavua. Säkeen kolmannessa ja kolmanneksi viimeisessä tavussa esiintyy *šewa mobile*, *ḥaṭef*-vokaali tai *û*-konjunktio. Lisäksi jokaisen säkeen viimeisen tavun on noudatettava loppusoinnullisuuden sääntöjä. Näin ollen runomitta vaikuttaa väistämättä myös runoilijoiden käyttämään kieleen. Sáenz-Badillosin (1993: 241) mukaan esimerkiksi keskiaikaisessa espanjalais-heprealaisessa runoudessa käytetään runomitallisista syistä runsaasti lisäpartikkeleita (muun muassa ך, ם, ן) sekä pronominisuffikseja, jotka säkeen merkityksen kannalta ovat tarpeettomia. Myös Tobi (1972: 138) toteaa, että tiettyjä keskiaikaisessa hepreankielisessä runoudessa esiintyviä, erikoisella tavalla vokalisoituja sanoja on mahdotonta verrata mihinkään aikaisempaan vokalisoititraditioon. Ne johtuvat ainoastaan runomitan ja loppusoinnullisuuden tarkasta noudattamisesta.¹⁶⁸ Samanlaisia kielellisiä valintoja tehdään myös karaiimien sapattihymneissä. Jatkossa tällaisten runomitan vuoksi tehtyjen kielellisten valintojen, poistojen tai lisäysten yhteydessä käytetään termiä *metri causa* ('runomitan tähden').

Kielellisiä piirteitä käsitellessä on toki hyvä muistaa, että heprean kielellä kirjoittaminen on karaiimirunoilijalle osoitus korkeasta oppineisuudesta. Sekä runoutta että proosaa pyrittiin kirjoittamaan mahdollisimman kauniilla ja jopa nokkeluuksia kaihtamattomalla kielellä. Vivahteiden ja ”sisäpiirivitsien” avulla kirjoittajan oppineisuuden taso ei jää kenellekään epäselväksi.¹⁶⁹

4.2. Huomioita sapattihymnien foneettisista piirteistä

Sapattihymnien foneettisia piirteitä tarkastellaan tutkimalla (1) runomitasta poikkeavia säkeitä (*vokaalit*), ja (2) loppusointujen rakennetta (*konsonantit* eli mitkä äänteet ovat keskenään loppusoinnullisia). Tarkastelussa käytetään apuna karaiimien heprean lukutraditiosta aiemmin tehtyjä tutkimuksia.¹⁷⁰ Foneettisten piirteiden lisäksi huomiota kiinnitetään sapattihymnien ortografiassa ilmeneviin mahdollisiin epäselvyyksiin. Edelleen on tarpeen korostaa sitä, että tässä luvussa esitetään ainoastaan suuntaa-antavia huomioita sapattihymnien foneettisista piirteistä. Karaiimien heprean lukutradition elinvoimaiset

¹⁶⁸ Tobi (ibid.) kuitenkin jatkaa, että usein runomitan perusteella tehdään liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Tietty varovaisuus onkin tarpeen tarkasteltaessa runomitan vaikutusta kieleen.

¹⁶⁹ Outhwaite (2001: 196) mainitsee saman seikan Kairon *genizasta* löydettyjen karaiittien hepreankielisestä kirjeenvaihdosta. Se, miten hyvin osasi hepreaa, oli verrannollinen kirjoittajan oppineisuuteen.

¹⁷⁰ Harviainen 1991, 1992, 1997.

päivät ovat ohi.¹⁷¹ Mitään lopullisia johtopäätöksiä pelkän kirjallisen tekstin perusteella ei ole mahdollista tehdä. Lisäksi aineiston määrällinen suppeus asettaa johtopäätöksille omat rajoituksensa.

4.2.1. Sapattihymnien foneettiset piirteet: kvantitatiivis-syllabinen runomitta (vokaalit)

(a) Vokaalien kvantitatiivisuus juutalaisissa lukutraditioissa

Kvantitatiivisen runomitan kannalta on ongelmallista, että useimmissa heprean lukutraditioissa¹⁷² vokaalien kvantiteetilla ei ole merkityksiä erottavaa funktiota. Kvantiteetti on yleensä ennustettavissa painon ja tavun rakenteen perusteella: useimmissa lukutraditioissa vokaali on pitkä painollisessa tavussa. Toisin sanoen vokaalin pituus määräytyy kontekstin mukaan. (Morag 1971: 1138.)

Moragin (1962: 25–26) mukaan tiberialaisessa vokalisointisysteemissä¹⁷³ vokaalien välistä kvantitatiivista oppositiota ilmaistiin mahdollisesti kahden kvantiteetin välillä (ylilyhyen ja tavallisen sekä tavallisen ja pitkän vokaalin välillä):

(1)		
ylilyhyt	tavallinen	pitkä
<i>ḥatef qames</i> /ō/	<i>qames</i> /ā/	
<i>šewa</i> /ě/	<i>pataḥ</i> /a/	
	<i>segol</i> /ē/	/ē:/
	<i>sere</i> /e/	/e:/ ¹⁷⁴

(Morag 1962: 25.)

¹⁷¹ Hepreaa osaavien määrä karaiimien keskuudessa on jatkuvasti laskenut. Suurin osa uskonnollisesta, alun perin hepreankielisestä kirjallisuudesta on käännetty karaiimiksi ja sitä myös luetaan vain karaiimiksi. (Altbauer 1957: 117.) Hallussani ei ole äänitteitä sapattihymneistä. Kyseenalaiseksi jää, osaako kukaan enää resitoida niitä alkuperäisellä melodialla (karaiimien musiikista → Firkavičiūtė 2003). Viimeisimmät tiedossani olevat nauhoitukset karaiimien heprean lukutraditiosta: Vilna, lokakuu 1988 (Harviainen 1991 ja 1992).

¹⁷² Tarkalleen ottaen *liturgisissa* lukutraditioissa (heprealainen Raamattu, Mišna ja muut hepreankieliset uskonnolliset tekstit). Juutalaisista hepreankielisistä liturgisista lukutraditioista → Morag 1971: 1120–1145.

¹⁷³ Tiberialaiset masoreetit kehittivät 600–800-luvuilla jKr. vokalisointisysteemin, joka heijastaa tiberialaisen heprean ääntämystä. Keskiajan heprealaisessa kieliopissa tiberialaisen kielioppiperinteellä oli erittäin keskeinen asema. Yksikään nykyinen lukutraditio ei kuitenkaan pohjautu tiberialaiseen hepreaan, mutta kaikissa Raamatun heprean lukutraditioissa, mukaan lukien karaiimien lukutraditiosta, käytetään tiberialaista vokalisointia. (Khan 1996: 1.) Tiberialainen vokalisointisysteemi merkitsee vokaalit pääosin kvalitatiivisesti, ei kvantitatiivisesti, lukuun ottamatta *šewa*- ja *ḥatef*-vokaaleja. (Blau 1971: 1573; ks. myös Joüon-Muraoka 1991: 34.)

¹⁷⁴ Moragin (ibid.) mukaan kvantitatiivinen ero tavallisen ja pitkän vokaalin välillä on mahdollisesti toteutunut tiberialaisessa vokalisointisysteemissä silloin, kun *sere*- tai *segol*-vokaalia seuraa ortografiassa konsonanti *jod* (vrt. יָוֹד / יוֹד). Joüon-Muraokan (1991: 37) mukaan tämän jälkimmäisen kvantiteetin erottaminen on kuitenkin kyseenalaista.

Nykyisistä juutalaisista lukutraditioista ainoastaan Jemenin juutalaisten lukutraditioissa erotetaan ylilyhyet (*šewa mobile* ja *ḥaṭef*-vokaalit) ja niitä vastaavat tavalliset vokaalit. Muissa lukutraditioissa pitkät vokaalit esiintyvät pääosin painollisissa tavuissa. (Morag 1971: 1138, 1143.) Koska mikään muu juutalainen lukutraditio ei erota vokaaleja kvantitatiivisesti, ”pitkien” ja ”lyhyiden” vokaalien¹⁷⁵ yhteydessä käytetään jatkossa lainausmerkkejä.

(b) Sapattihymnien kvantitatiivis-syllabinen runomitta ja karaiimien heprean lukutraditio

Karaiimien heprean lukutraditio ei poikkea muista juutalaisista lukutraditioista: vokaalien kvantitatiivisuudella ei ole äänteitä toisistaan erottavaa merkitystä. Vokaalin pituus on riippuvainen ympäristöstä: painollisissa tavuissa esiintyvät vokaalit tyypillisesti pidentyvät avotavuissa sekä toiseksi viimeistä edeltävässä tavussa. Samoin kuin sefardisissa lukutraditioissa, karaiimien *šewa mobilen* standardi äänneasu [e] ei poikkea *segolin* ja *šeren* äänneasusta. Karaiimien heprean lukutradition vokaalisysteemi muistuttaakin eniten sefardijuutalaista vokaalisysteemiä.¹⁷⁶ Lähes ainoa erottava tekijä lukutraditioiden välillä on turkkilaisesta puhekielestä karaiimien hepreaan siirtynyt *palatalisoituminen*¹⁷⁷. (Harviainen 1992: 60–62.)

(2) Karaiimien vokaalisysteemi (allofonit¹⁷⁸ hakasulkeissa):

/i/; [i],[ī] <i>hireq</i>	/u/; [u],[ū] <i>shireq/qibbuš</i>
/e/; [e],[ē] <i>segol, šere (šewa mobile, ḥaṭef segol)</i>	/o/; [o],[ō] <i>holem, (qameš qaṭan, ḥaṭef qames)</i>
	/a/; [a],[ā] <i>pataḥ, qameš (ḥaṭef pataḥ)</i>

Voidaan toki kysyä, miksi karaiimioppineet kirjoittivat runoutta kvantitatiivisella runomitalla, jos vokaalien välillä ei todellisuudessa ole kvantitatiivisia eroja. Kun

¹⁷⁵ Lainausmerkkejä ei kuitenkaan käytetä, kun käsitellään tavuja: pitkä/lyhyt tavu.

¹⁷⁶ Lisäksi molemmissa lukutraditioissa *pataḥin* ja *qamešin* äänneasu on identtinen: [a]. Lukutraditioiden samankaltaisuuden perusteella karaiimien oli todennäköisesti varsin helppoa omaksua Italian sefardijuutalaisten keskuudessa kehittynyt kvantitatiivis-syllabinen runomitta.

¹⁷⁷ Palatalisoitumista esiintyy mm. ennen ja jälkeen *e*- ja *i*-vokaaleja (Harviainen 1992: 61–62). Tämän tutkielman kannalta karaiimien heprean lukutradition turkkilaisperäiset piirteet eivät ole erityisen mielenkiinnon kohteena.

¹⁷⁸ Pitkät vokaalit on merkitty riviylisellä viivalla.

kvantitatiivinen runomitta omaksuttiin arabialaisesta runoudesta¹⁷⁹ osaksi heprealaista prosodiaa, tiberialaisen heprean vokalisointisysteemin mukaiset ”lyhyet” (*šewa* ja *ḥaṭef*-vokaalit) ja ”pitkät” vokaalit omaksuttiin luontevasti runomittaa muodostaviksi tekijöiksi. Koska heprean tiberialainen vokalisointitraditio oli 900–1000-lukuihin mennessä jo täysin vakiintunut, sitä oli helppo käyttää arabialaisesta runoudesta omaksutun mitan perustana. (Goldenberg 1971: 1616–1617.) Niin ikään karaiimien keskuudessa tällaisten runojen kirjoittaminen oli arvostettu ajanviete ja tapa osoittaa oppineisuutensa. Kvantitatiivinen runomitta tekee runollisesta kielestä esteettistä, vaikka lausuttaessa ”pitkien” ja ”lyhyiden” vokaalien välillä ei ole eroja. On myös mahdollista, että karaiimit ovat resitoidessaan pyrkineet korostamaan ”pitkiä” vokaaleja.

Sapattihymneissä jokaisen säkeen kolmas sekä kolmanneksi viimeinen (eli yhdeksäs) tavu on lyhyt (^). Esimerkkikaaviossa (3) lyhyet tavut on tummennettu. Kenoviiva osoittaa *deletin* ja *sogerin* välisen eron. Kaaviota luetaan vasemmalta oikealle:

(3) hymni 1, 1:4
 לֵכֶן מְקוֹרָאִים / עֵדָה דְּגוּלָּה
 — — ^ — — / — — ^ — —
lā-ken mē-qô-rā-’îm / ‘e-dâ šē-gul-lâ
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11

Olen havainnut, että aineistossa ”lyhyitä” vokaaleja ovat espanjalais-heprealaisen kvantitatiivisen mitan perinteiden mukaisesti¹⁸⁰ seuraavat vokaalit: *šewa mobile* [ĕ], *ḥaṭef pataḥ* [ă] ja *ḥaṭef segol* [e]¹⁸¹. Lisäksi ”lyhyeksi” vokaaliksi lasketaan *û*-konjunktio. ”Pitkiä” vokaaleja ovat kaikki muut vokaalit eli *pataḥ* [a], *qameš* [ā], *segol* [e], *šere* [e], *ḥireq* [i], *holem/qameš qatan* [o] ja *šhireq/qibbuš* [u].¹⁸²

¹⁷⁹ Hepreasta poiketen arabiassa vokaalien kvantiteetilla on merkityksiä erottava funktio (ks. mm. Joüon-Muraoka 1991: 37–38).

¹⁸⁰ Ks. mm. Hrushovski 1971: 1212.

¹⁸¹ Harvinaista *ḥaṭef qamešia* ei sattumalta esiinny aineistossa; joka tapauksessa myös se on keskiaikaisen heprealaisen runousopin mukaisesti ”lyhyt” vokaali.

¹⁸² Translitterointiohjeiden mukaisesti *qameš*, *šere*, *ḥireq*, *holem* ja *šhireq/qibbuš plene*-asuisaan translitteroidaan [â], [î], [ô] ja [û].

(c) Kvantitatiivis-syllabisesta runomitasta poikkeavat säkeet

Suurin osa säkeistä noudattaa lähes orjallisesti runomitaa. Esimerkissä (3) kuvattu kaava toimii siis hyvänä perusratkaisuna. Muutamat säkeet kuitenkin ”rikkovat”¹⁸³ kvantitatiivis-syllabista runomitaa, joten on aiheellista tehdä lisähuomioita. Alla kaikki runomitasta tai heprean kielioppisäännöistä poikkeavat säkeet luetellaan hymneittäin. Luetteloon on merkitty se säkeen sana, jossa mahdollinen ongelma piilee. Huomioon on otettu myös mahdolliset painovirheet. Sanan oletettu äänneasu¹⁸⁴ on merkitty hakasulkuihin. Äänneasuissa tavut on eroteltu toisistaan viivalla. Kuten jo johdannossa totesin, translitterointi tehdään Suomen Standardisoimisliiton (1998: SFS-käsikirja 131, ohje 5824) tieteellisen translitterointiohjeen mukaisesti, lukuun ottamatta muutamia äänneasuihin liittyviä yksittäistapauksia, jotka johtuvat todennäköisesti karaiimien heprean lukutradition tietyistä erityispiirteistä. Tällaiset kohdat ilmoitetaan erikseen: esimerkiksi joissain tapauksissa pitkät vokaalit on merkitty rivinyllisellä viivalla. Luetteloinnin jälkeen pohdin, mistä poikkeamat mahdollisesti johtuvat. Hymnit ovat alla rukouskirjan mukaisessa järjestyksessä (ei kronologisessa järjestyksessä).

1. hymni

3:3 וְלֹדֶד – [vûl-sôd] / [ûl-sôd]¹⁸⁵

û-konjunktio säkeen 1. tavussa (lyhyen tavun vokaali pitkässä tavussa). Tavu on umpitavu.

4:1 מְנִחָה – [vû-mě-nû-hâ] / [û-mě-nû-hâ]

û-konjunktio säkeen 8. tavussa (lyhyen tavun vokaali pitkässä tavussa). Sanan ensimmäinen tavu lausutaan umpitavuna [ûm-nû-hâ]. Tällöin säkeeseen jää kuitenkin vain kymmenen tavua. Korjatakseen tilanteen hymnin tekijä on erottanut û-konjunktin yhdysviivalla, jotta se lausuttaisiin avotavuna [û-mě-nû-hâ]. Tällöin säkeen kvantitatiivinen mitta rikkoontuu (lyhyt tavu [û-] pitkän tavun paikalla), mutta syllabinen mitta (säkeessä yksitoista tavua) säilyy.

¹⁸³ Tässä on syytä käyttää lainausmerkkejä: poikkeamat runomitasta ovat yleisiä, eivätkä ne kyseenalaista runoilijan uskottavuutta, ts. niitä ei ole tarpeen ottaa vakavina rikkeinä.

¹⁸⁴ Äänneasujen ei ole tarkoitus täysin vastata karaiimien heprean lukutraditiota (vrt. esim. palatalisaation puuttuminen). Äänneasut on päätelty runomitan rajoitusten ja karaiimien heprean lukutraditioista tehtyjen tutkimusten perusteella. Muuten noudatetaan translitterointiohjetta. Olen tietoinen siitä, että translitterointiohjeen käyttöön liittyy myös ongelmia: sen noudattaminen ei täysin onnistuneesti ilmaise äänneiden foneettisia arvoja.

¹⁸⁵ Kaksi eri äänneasua johtuu siitä, että karaiimien lukutraditiossa û-konjunktio on mahdollisesti lausuttu [vu] (Harviainen 1991: 40). Tässä kohtaa poiketaan waw-konsonantin translitterointiohjeista. Muualla waw translitteroidaan ohjeiden mukaisesti [w].

4:4 וְשָׁחֱלָה – [wě-šāh-lâ]

Odotettu äänneasu¹⁸⁶: [wě-šā-hă-lâ]. *Ḥaṭef pataḥ* -vokaalilla vokalisoitua tavua ei äännetä *metri causa*: muuten runomitta särkyisi (kvantitatiivisen mitan vastaisesti lyhyt tavu sijaitsisi väärässä asemassa, ja syllabisen mitan vastaisesti säkeen tavujen määrä lisääntyisi yhdellä kahteentoista).

5:1 שְׁנֵי – 'kaksi'

Todennäköisesti painovirhe. Odotettu kirjoitusasu: שְׁנִי (*šewan* sijasta *šere*-vokaali).

6:3 הֶבְטָהָ – [ha-bě-tā-hâ]

Odotettu äänneasu: [hab-tā-hâ]. Tällöin säkeen tavujen määrä jää liian alhaiseksi (kymmenen yhdentoista sijaan). Tavuaseman perusteella (säkeen kolmannessa tavussa) *šewa*-vokaali ääntyy [-bě-] *metri causa*. Vrt. myös hymni 8, 6:3.

2. hymni

3:1 לַעֲבֹד – [la'-bôd]

Odotettu äänneasu: [la-'ă-bôd]. *Ḥaṭef pataḥ* -vokaalilla vokalisoitua tavua ei äännetä *metri causa*.

3:2 קָדַשׁ – [qad-šî]

Odotettu äänneasu: [qad-dě-šî]. Tällöin kvantitatiivis-syllabinen runomitta särkyisi (kvantitatiivisen mitan vastaisesti lyhyt tavu sijaitsisi väärässä asemassa, ja syllabisen mitan vastaisesti säkeen tavujen määrä lisääntyisi yhdellä kahteentoista). Kahdennetun konsonantin alla oleva *šewa mobile* jää siis ääntymättä *metri causa*.

4:3 הַטְּאוֹת – 'synnit'

Odotettu kirjoitusasu: הַטְּאוֹת.¹⁸⁷ Sanan ensimmäinen tavu sijaitsee säkeen kolmannessa eli lyhyessä tavussa, jossa on poikkeuksellisesti ”pitkä” vokaali *pataḥ*. Kyse on todennäköisesti painovirheestä.

6:2 גּוֹפִי וְנַפְשִׁי – [gû-fî wě-naf-šî-yî]

Kirjoitusasun perusteella odotettu äänneasu: [gû-fî-jî wě-naf-šî-jî].

Jotta tavuja olisi yhteensä yksitoista, ensimmäinen sana (גּוֹפִי) on mahdollisesti lausuttu kaksitavuisena [gû-fî]¹⁸⁸, vaikka kirjoitusasu sisältääkin kolme tavua. Tätä puoltaa se, että tällöin kolmanneksi tavuksi tulee lyhyt tavu eli tavu, jossa on ”lyhyt” *šewa mobile* runomitan mukaisesti [gû-fî wě-]; muussa tapauksessa lyhyt tavu olisi vasta neljäs [gû-fî-jî wě-]. Syllabinen mitta kuitenkin vaatii, että toinen sana lausutaan kolmitavuisena

¹⁸⁶ ”Odotetulla äänneasulla” tarkoitetaan jatkossa kirjoitusasun mukaista ja Raamatun heprean kielioppisääntöjen perusteella odotettua ääntämystä.

¹⁸⁷ Kyseessä voi olla painovirhe. Raamatun hepreassa sanalla 'synti' on kaksi varianttia. Toinen esiintyy kuitenkin vain yksiköllisenä: sanan monikollisessa muodossa ensimmäisen konsonantin alla on mahdollisesti *ḥaṭef pataḥ*. Tulkintaa ehdotti Tapani Harviainen.

¹⁸⁸ Resitoidessa vokaali todennäköisesti pitenee; tässä pidennys on merkitty rivinyllisellä viivalla.

[*naf-šl-jl*], ei kaksitavuisena [*naf-šl*] (jos jälkimmäinen sana lausuttaisiin kaksitavuisena, syllabinen mitta särkyisi ja tavujen määrä jäisi kymmeneen).¹⁸⁹

3. hymni

3:4 וְלִשְׁמֵרָיו – [*vûl-šô-mě-rāw*] / [*ûl-šô-mě-rāw*]

û-konjunktio umpitavussa säkeen 1. tavussa (lyhyen tavun vokaali pitkässä tavussa).

4:2 מִבְּעֹד – [*mib-bōd*]

Kaksi huomiota:

1. Kirjoitusasun perusteella odotettu äänneasu: [*mib-bě-‘ôd*]. Tällöin ”lyhyt” vokaali *šewa mobile* esiintyy kvantitatiivisen mitan vastaisesti pitkässä tavussa.
2. Liettuan karaiimien lukutraditiossa *šewa* ennen laryngaalia äännettiin laryngaalia seuraavan vokaalin kaltaisesti [*mib-bō-‘ôd*]¹⁹⁰ (Harviainen 1991: 40–41).

- (a) *šewa* ennen laryngaalia muuttuu karaiimien heprean lukutradition mukaisesti samankaltaiseksi kuin laryngaalin jälkeinen vokaali [*o*];
- (b) vokaaleja on erottanut enää heikko glottaalinen äänne (‘*ayin* [ʔ]’);
- (c) vokaalit sulautuvat runollisen vapauden sen sallisessa yhdeksi pitkäksi vokaaliksi [*ō*]:

(a) [*mib-bě-‘ôd*] → (b) [*mib-bō-‘ôd*] → (c) [*mib-bōd*]

Tällöin myös tavujen määrä on kolmen sijaan kaksi, mikä sopii erinomaisesti säkeen syllabiseen mittaan.

4:4 בְּהָר – [*ba-har*]

Odotettu äänneasu: [*bě-har*]. Tällöin *šewa*-vokaali esiintyy pitkässä tavussa runomitan vastaisesti (säkeen ensimmäisessä tavussa). Karaiimien heprean lukutraditiossa *šewa mobile* ennen laryngaalia äännetään seuraavan vokaalin (*pataḥ*) kaltaisesti, mikä on mahdollisesti legitimoinut runomitan ”rikkomisen”:

[*bě-har*] → [*bă-har*]¹⁹¹ → [*ba-har*]

6:1 יַעֲקֹב – [*ja-‘qob*]

Odotettu äänneasu: [*ja-‘ă-qob*]. *Ḥatef pataḥ* -vokaalilla vokalisoitua tavua ei äännetä *metri causa*.

¹⁸⁹ Ongelman ratkaisu voi liittyä hymnin resitoimiseen: kirjoitusasulla tekijä haluaa korostaa tavujen resitoimista pitkänä. Äänneasun lisäksi myös säkeen merkitys on erikoinen: ’ruumiilliseni ja hengelliseni’ (ks. suomennos luvussa 5.3.2.).

¹⁹⁰ Äänneasussa *šewa mobilen* ”kvantiteetti” ilmaistu: [*ō*].

¹⁹¹ Äänneasussa *šewa mobilen* ”kvantiteetti” ilmaistu: [*ă*].

4. hymni

4:3 אָמרוּ – [ʼām-rû]

Odotettu äänneasu: [ʼā-mě-rû]. Pitkän vokaalin jälkeen tuleva *šewa mobile* jää ääntymättä *metri causa*; jos se ääntyisi, sekä kvantitatiivinen (lyhyt tavu kaavion vastaisessa asemassa) että syllabinen mitta (tavujen määrä kasvaisi yhdellä) särkyisi.

6:1 בָּרְכִי – [bār-kî]

Odotettu äänneasu: [bā-rě-kî]. Pitkän vokaalin jälkeen tuleva *šewa mobile* jää ääntymättä *metri causa*; jos se ääntyisi, sekä kvantitatiivinen (lyhyt tavu kaavion vastaisessa asemassa) että syllabinen mitta (tavujen määrä kasvaisi liikaa) särkyisi.

7:2 וּבְסוֹד – [vûb-sôd] / [ûb-sôd]

û-konjunktio umpitavussa säkeen 1. tavussa (lyhyen tavun vokaali pitkässä tavussa).

7:3 יַחֲדִי – [jah-dî]

Odotettu äänneasu: [ja-ħă-dî]. *Ḥaṭef pataḥ* -vokaalilla vokalisoitua tavua ei äännetä *metri causa*.

9:2 שׁוֹמְרִים – [šôm-rîm]

Odotettu äänneasu: [šô-mě-rîm]. Pitkän vokaalin jälkeen tuleva *šewa mobile* jää ääntymättä *metri causa*; jos se ääntyisi, sekä kvantitatiivinen (lyhyt tavu kaavion vastaisessa asemassa) että syllabinen mitta (tavujen määrä kasvaisi yhdellä) särkyisi.

9:2 קֹרְאִים – [qor-ʼîm]

Odotettu äänneasu: [qo-rě-ʼîm]. Pitkän vokaalin jälkeen tuleva *šewa mobile* jää ääntymättä *metri causa*; jos se ääntyisi, sekä kvantitatiivinen (lyhyt tavu kaavion vastaisessa asemassa) että syllabinen mitta (tavujen määrä kasvaisi yhdellä) särkyisi.

10:1 וַיָּגֵל – [vûg-ʼal] / [ûg-ʼal]

û-konjunktio umpitavussa säkeen 6. tavussa (lyhyen tavun vokaali pitkässä tavussa).

10:4 כְּבֹדְךָ – [kě-bôd-kā]

Odotettu äänneasu: [kě-bô-dě-kā]. Pitkän vokaalin jälkeen tuleva *šewa mobile* jää ääntymättä *metri causa*; jos se ääntyisi, sekä kvantitatiivinen (lyhyt tavu kaavion vastaisessa asemassa) että syllabinen mitta (tavujen määrä kasvaisi yhdellä) särkyisi.

7. hymni

1:4 וְלִכְל – [vûl-kol] / [ûl-kol]

û-konjunktio umpitavussa säkeen 1. tavussa (lyhyen tavun vokaali pitkässä tavussa).

2:3 מַעֲשֶׂה – [ma‘-sé]

Odotettu äänneasu: [ma-‘ă-sé]. *Ḥaṭef pataḥ* -vokaalilla vokalisoitua tavua ei äännetä.

3:4 מַעֲשֶׂה – [ma‘-sé] / [ma-še]

Ks. yllä.

4:2 מַעֲרָכָה [2X] – ensimmäinen sana: [ma‘-rā-kā]; jälkimmäinen sana: [ma-‘ă-rā-kā]

Säe osoittaa loistavasti runomitan noudattamisen yleisen logiikan: ensimmäisessä sanassa tavu, joka sanan painoasun mukaan sisältää *ḥaṭef pataḥ* -vokaalin, ei äänny. Muuten runomitta särkyy.

Jälkimmäisen, täysin identtisen sanan *ḥaṭef pataḥ* sen sijaan esiintyy lyhyen tavun paikalla (säkeen kolmanneksi viimeisessä tavussa), joten runomitan mukaan on oletettavaa, että kyseinen tavu ääntyy: [ma-‘ă-rā-kā].

4:4 וְיֹבִיט – [vûb-jôm] / [ûb-jôm]

û-konjunktio umpitavussa säkeen 1. tavussa (lyhyen tavun vokaali pitkässä tavussa).

6:2 בְּיֹם – [bě-jôm] / [bī-jôm]

Šewa mobile pitkän tavun paikalla (säkeen 1. tavu). Jodia edeltävä *šewa* äännetään karaiimien lukutraditiossa mahdollisesti *i*-vokaalina (Harviainen 1991: 41). Koska *šewa*-vokaali sijaitsee runomitan vastaisesti ensimmäisessä tavussa, ensimmäinen vokaali on lisäksi mahdollisesti pidentynyt (karaiimien lukutraditiossa avotavuissa olevilla vokaaleilla on tapana pidentyä) (Harviainen 1992: 60–61):

[bě-jôm] → [bi-jôm] → [bī-jôm]

6:3 לְחַפְּשִׁי

Todennäköisesti painovirhe. Odotettu muoto: לְחַפְּשִׁי (*pataḥin* sijasta *šewa mobile*).

7:1 בְּיֹם – [bě-jôm] / [bī-jôm]

Šewa mobile pitkän tavun paikalla (säkeen 1. tavu), vrt. säe 6:2.

8:1 נֹפֶרֶת – [nôṣ-rê]

Odotettu muoto: [nô-ṣê-rê]. Pitkän vokaalin jälkeen tuleva *šewa mobile* jää ääntymättä *metri causa*; jos se ääntyisi, sekä kvantitatiivinen (lyhyt tavu kaavion vastaisessa asemassa) että syllabinen mitta (tavujen määrä kasvaisi yhdellä) särkyisi.

9:4 יַעֲלֶה – [ja‘-lû]

Odotettu muoto: [ja-‘ă-lû]. *Ḥaṭef pataḥ* -vokaalilla vokalisoitua tavua ei äännetä *metri causa*.

11:3-4

3. säkeessä on vain 10 tavua, ja 4. säkeessä 12 tavua. Kyseessä lienee painovirhe:

3. אַז שׁי נִקְרִיבָה / מְנַחֶה טְהוֹרָה	10 tavua; 3. tavu ”pitkä”
4. וְנִשְׁתַּחֲוֶה אֵלָּה / לִפְנֵי יְיָ	12 tavua; 1. tavu ”lyhyt”

Ilmeisesti 4. säkeen *waw*-konjunktio on painovaiheessa sijoittunut väärin. Sekä syllabinen että kvantitatiivinen mitta säilyy, jos *waw*-konjunktio sijoitetaan 3. säkeeseen puuttuvan ”lyhyen” tavun paikalle:

3. אַז שׁי נִקְרִיבָה / מְנַחֶה טְהוֹרָה	11 tavua
4. וְנִשְׁתַּחֲוֶה אֵלָּה / לִפְנֵי יְיָ	11 tavua

Tätä tulkintaa¹⁹² tukee myös *hemistikonien* eli puolisäkeiden jako: hymnin painetussa versiossa hemistikonin jako tapahtuu keskellä sanaa (אֵלָּה). Korjatussa versiossa jako tapahtuu kahden sanan välillä, mikä runon säerakenteen kannalta on parempi ratkaisu.¹⁹³

8. hymni

3:3 וְהָמָּה וּמֹת – [wǎ-ham-mū-môt]

Karaiimien lukutradition mukaan laryngaalia edeltävä *šewa* lausutaan kuten laryngaalin jälkeen tuleva vokaali. Sanassa esiintyy kaksi *šewaa* ennen laryngaalia:

[wě-ham-mě-hû-môt] → [wǎ-ham-mŭ-hû-môt]¹⁹⁴

Sanassa on kuitenkin yksi tavu liikaa, syllabisen mitan vastaisesti. Niinpä on mahdollista, että tavut [-mu-] ja [-hu-] ovat runollisen vapauden sen salliessa sulautuneet yhdeksi äänneeksi:

[wǎ-ham-mŭ-hû-môt] → [wǎ-ham-mū-môt].

Tavujen määrä tukee tätä tulkintaa: säkeeseen jää jälkimmäisessä tapauksessa yksitoista tavua. Jos sana äännettäisiin kirjoitusasun mukaisesti [wǎ-ham-mŭ-hû-môt], säkeessä olisi kaksitoista tavua sekä yksi ”väärällä” paikalla sijaitseva lyhyt tavu (sanon kolmas tavu -mŭ-).

3:4 וְשָׁבָהּ – [wě-šab-hû]

Odotettu muoto: [wě-šab-bě-hû]. Tällöin kvantitatiivis-syllabinen runomitta särkyisi (kvantitatiivisen mitan vastaisesti lyhyt tavu sijaitsisi väärässä asemassa; syllabisen mitan vastaisesti säkeen tavujen määrä lisääntyisi yhdellä kahteentoista). *Šewa* sijaitsee kahdennetun konsonantin alla ja jää ääntymättä *metri causa*.

5:1 הַמָּסִים וְהַטָּרְפִּים – [həm-sîm wě-haṭ-ṭor-fîm]

¹⁹² Tulkintaa ehdotti Tapani Harviainen.

¹⁹³ Puolisäkeisiin jakautumista tapahtuu toisinaan keskellä sanaa (ks. mm. hymni 4, 3:1).

¹⁹⁴ Äänneasussa *šewa mobilen* ”kvantiteetti” ilmaistu: [ǎ] ja [ũ].

Odotettu äänneasu: [h_q-m_ě-s_îm w_ě-ha_ṭ-to-r_ě-f_îm]. Pitkän vokaalin jälkeen tuleva *šewa mobile* jää ääntymättä *metri causa*; jos se ääntyisi, sekä kvantitatiivinen (lyhyt tavu kaavion vastaisessa asemassa) että syllabinen mitta (tavujen määrä kasvaisi yhdellä) särkyisi.

6:3 אִמְרָתוֹ – [’i-m_ě-r_ā-t_ô]

Tekstiin on lisätty *šewan* viereen pieni, *metegin* kaltainen viiva, ikään kuin sivupainon merkinä, jotta *šewa* lausuttaisiin ”pitkän” *i*-vokaalin jälkeen.¹⁹⁵

Ilman *metegiä* resitoija saattaisi huolimattomuudessaan ääntää sanan runomitan vastaisesti: [’im-r_ā-t_ô]. *Šewa* sijaitsee juuri sellaisessa asemassa, jossa ”lyhyen” vokaalin tuleekin sijaita (kolmanneksi viimeisessä tavussa).¹⁹⁶

16. hymni

3:1 יִשְׁמְרֵם – [j_ô-š-’îm]

Odotettu äänneasu: [j_ô-š-’îm]¹⁹⁷. Pitkän vokaalin jälkeen tuleva *šewa mobile* jää ääntymättä; jos se ääntyisi, sekä kvantitatiivinen (lyhyt tavu kaavion vastaisessa asemassa) että syllabinen mitta (tavujen määrä kasvaisi yhdellä) särkyisi.

4:3 לֵךְ כֹּל – [le’-k_ôl]

Odotettu äänneasu: [le’-e-k_ôl]. *Ḥaṭef segol* -vokaalilla vokalisoitua tavua ei äännetä *metri causa*.¹⁹⁸

6:1 קֹרֵם – [q_{or}-’îm]

Odotettu muoto: [q_o-r_ě-’îm]. Pitkän vokaalin jälkeen tuleva *šewa mobile* jää ääntymättä *metri causa*; jos se ääntyisi, sekä kvantitatiivinen (lyhyt tavu kaavion vastaisessa asemassa) että syllabinen mitta (tavujen määrä kasvaisi yhdellä) särkyisi.

6:4 וַאֲנִי – [wa’-nî]

Odotettu äänneasu: [wa’-ă-nî]. *Ḥaṭef pataḥ* -vokaalilla vokalisoitua tavua ei äännetä.

18. hymni

1:4 דֹּרְשָׁיו – [d_ô-r_ě-š_āw]

Odotettu äänneasu: [d_ô-r_ě-š_āw]. Pitkän vokaalin jälkeen tuleva *šewa mobile* jää ääntymättä; jos se ääntyisi, sekä kvantitatiivinen (lyhyt tavu kaavion vastaisessa asemassa) että syllabinen mitta (tavujen määrä kasvaisi yhdellä) särkyisi.

¹⁹⁵ Moragin (1971: 1137) mukaan monissa lukutraditioissa *metegiä* pidetään juuri sivupainon merkinä. Ks. myös Kautzsch 1910: 64.

¹⁹⁶ Samankaltainen tapaus *metegin* käytöstä runomitan apuna löytyy Raamatusta: Ps. 12:7 (אִמְרֹת יְהוָה, א- konsonantin alla).

¹⁹⁷ *Šewa mobile* muuttuu ennen laryngaalia laryngaalia seuraavan vokaalin [i] kaltaiseksi. Äänneasussa sen ”kvantiteetti” ilmaistaan: [ĩ].

¹⁹⁸ Säkeessä 4:3 ”rikotaan” joka tapauksessa syllabista mittaa: tavujen määrä tässäkin vaihtoehdossa jää kymmeneen.

(d) Ongelmalliset kohdat

Luettelon perusteella sapattihymneissä esiintyvät, runomitasta tai heprean kielioppisäännöistä poikkeavat kohdat voidaan jakaa neljään luokkaan:

- (1) *û*-konjunktio asema,
- (2) *šewa mobile*:
  - (a) *šewa mobilen* asema kahdennetun konsonantin jälkeen,
  - (b) *šewa mobilen* asema pitkän vokaalin jälkeen,
  - (c) *šewa mobilen* asema laryngaalien tai *jodin* jälkeen,
- (3) *ḥatef*-vokaalien asema,
- (4) muut ongelmakohdat.

(1) *û*-konjunktio asema

Kvantitatiivisen runomitan sääntöjen mukaan *û*-konjunktio on lyhyessä tavussa esiintyvä ”lyhyt” vokaali. Sapattihymneissä se esiintyy kuitenkin yllättävän usein pitkässä tavussa (muualla kuin kolmannessa tai kolmanneksi viimeisessä tavussa):

hymni 1	3:3 וְלִסְדֹּד	(1. tavu)
hymni 3	3:4 וְלִשְׁמֹרֵי	(1. tavu)
hymni 4	7:2 וְבִסְדֹּד	(1. tavu)
	10:1 וְגֵאֵל	(7. tavu)
hymni 7	1:4 וְלִכָּל	(1. tavu)
	4:4 וְכִיּוֹם	(1. tavu)

Kaikissa näissä säkeissä *û*-konjunktio esiintyy ennen mykkää *šewa*-vokaalia eli umpitavussa. Umpitavussa esiintyvää *û*-konjunktia pidetään siis pitkän tavun vokaalina. Tämä on varsin loogista, sillä muut ”lyhyet” vokaalit (*šewa mobile* ja *ḥatef*-vokaalit) esiintyvät hepreassa ainoastaan avotavuissa (Kautzsch 1909: 51). Tästä seuraa, että umpitavut ovat automaattisesti pitkiä tavuja. Ainoa poikkeus on hymnin 1 säe 4:1 וְ-מְנוּחָה [û-mě-nû-hâ]: *û*-konjunktio on erotettu painoasussaan pienellä viivalla, jotta se luettaisiin erillisenä tavuna (ks. tarkemmin selitykset yllä).

Karaiimit lausuvat mahdollisesti *u*-konjunktio [vû] (Harviainen 1991: 40). Koska tämä piirre ei esiinny kaikkien karaiimien lukutraditiossa, yllä olevaan listaan on merkitty kaksi äänneasua.

(2) *šewa mobile*

Klassisen heprean kielioppisääntöjen mukaan *šewa* on *mobile* eli ääntyvä seuraavissa tapauksissa:

1. sanan alussa,

2. toisena kahdesta peräkkäisestä *šewasta*,
  3. pitkän vokaalin jälkeen¹⁹⁹ (esim. *qal*, akt.part.pl.mask.),
  4. kahdennetun konsonantin jälkeen ja
  5. ensimmäisenä kahden identtisen konsonantin alla.
- (Joüon-Muraoka 1991: 52–53.)

Samat säännöt koskevat myös karaiimien lukutraditiota (Harviainen 1991: 40–41). Kuten edellä kävi ilmi, karaiimeilla *šewa mobilen* ääntäminen ei normaalisti poikkea mitenkään *segolista* ja *šerestä*: *šewa mobile* on lyhyt [e].

(a) *šewa mobilen* asema kahdennetun konsonantin jälkeen

Karaiimien lukutraditiossa kahdennetun konsonantin jälkeen tuleva *šewa* on *mobile*. Kuitenkin runomitan mukaan seuraavissa säkeissä se jää ääntymättä:

hymni 2	3:2 קָדָשׁ	kieliopillinen muoto: [qad-dě-šî], tässä: [qad-šî]
hymni 8	3:4 וְשָׁבַחְהוּ	kieliopillinen muoto: [wě-šab-bě-ḥû], tässä [wě-šab-ḥû]

Ratkaisun legitimoii runomitta, jonka mukaan säkeessä ei voi olla yhtätoista tavua enempää. *Šewa mobile* kahdennetun konsonantin jälkeen voidaan siis tietyissä tapauksissa jättää ääntämättä *metri causa*.

(b) *šewa mobilen* asema pitkän vokaalin jälkeen

Pitkän vokaalin jälkeen ääntyvä *šewa* sijaitsee hepreankielisissä lukutraditioissa harmaalla alueella.²⁰⁰ Esimerkiksi sefardisissa lukutraditioissa se äännetään silloin, kun luetaan Raamattua. Muita hepreankielisiä tekstejä kuten Mišnaa lukiessa se jää kuitenkin usein ääntymättä²⁰¹ (Morag 1971: 1126). Sapattihymnien runomittaa tarkemmin tarkasteltaessa käy ilmi, että pitkän vokaalin jälkeen tuleva *šewa mobilen* jää usein ääntymättä, jotta säkeiden kvantitatiivis-syllabinen mitta säilyisi:

hymni 4	4:3 אָמְרוּ
	6:1 בְּרַכֵּי
	9:2 שִׁמְרִים
	9:2 קִרְאִים
	10:4 כְּבוֹדְךָ

¹⁹⁹ Tarkemmin määriteltynä pitkän ja *sivupainollisen* vokaalin jälkeen (Morag 1971: 1137).

²⁰⁰ Joüon-Muraoka (1991: 53) kertoo tilanteen monimutkaisuudesta: vielä 1400-luvulla heprealaisessa kielitieteessä ei ollut yksimielisyyttä siitä, onko *šewa* kyseisessä asemassa *mobile* vai *quiescent*. Yleisesti sitä pidettiin ääntymättömänä.

²⁰¹ Tämä koskee tarkalleen ottaen *šewa mobilea*, joka tulee *qamešin* tai *holemin* jälkeen: שְׁמִרָה, שִׁמְרִים (ibid.).

hymni 7	8:1 נִצְרִי ²⁰²
hymni 8	5:1 חֲמִסִּים וְהַטְרָפִים
hymni 16	3:1 יוֹצְאִים
	6:1 קִרְאִים
hymni 18	1:4 דּוֹרְשֵׁי
	(ks. yllä selitykset)

Säkeiden perusteella voidaan tehdä kaksi johtopäätöstä: (1) Jos pitkän vokaalin jälkeen esiintyvä *šewa* sijaitsee kvantitatiivisen runomitan mukaan lyhyen tavun ytimessä (joko kolmannessa tai kolmanneksi viimeisessä tavussa), se äännetään. Toisin sanoen tavu on tällöin osa säkeen kvantitatiivis-syllabista mittaa. Aineistossa pitkän vokaalin jälkeen tuleva *šewa* ääntyy ainoastaan yhden kerran:

hymni 3   3:4 וְלִשְׁמֹרֶי [vûl-šô-mě-rāw]

Säkeessä *šewa* sijaitsee kolmannessa eli lyhyessä tavussa.

(2) Jos pitkän vokaalin jälkeen esiintyvä *šewa* sijaitsee muualla kuin kolmannessa tai kolmanneksi viimeisessä tavussa, kyseistä tavua ei äännetä *metri causa*.

(c) *šewa mobilen* asema ennen laryngaaleja ja *jod*-konsonanttia

Karaiimien heprean lukutraditiosta aikaisemmin tehtyjen tutkimusten perusteella Krimin niemimaalta lähtöisin oleva, myöhemmin itäeurooppalaistunut karaiittinen juutalaisuus on mahdollisesti onnistunut säilyttämään ääntämyksessään alkuperäiseen tiberialaiseen hepreaan pohjautuvia piirteitä. Tämä koskee *šewa mobilen* assimiloivaa käyttäytymistä ennen laryngaaleja (*‘alef*, *he*, *het*, *‘ayin*). Tällöin *šewa mobilen* äännearvo on identtinen laryngaalia seuraavan täyden vokaalin kanssa. *Šewa mobile*, joka edeltää *jodia*, lausutaan [i]-vokaalina – tämä jälkimmäinen piirre ei kuitenkaan ilmene kaikkien karaiimien resitaatioissa. (Harviainen 1991: 41–42.)

Karaiimien heprean lukutraditiossa on tässä suhteessa yhtäläisyyksiä Jemenin juutalaisten heprean lukutraditioon. Moragin (1988: 91–92) mukaan *šewa mobile* (klassisessa traditiossa [ē]) lausutaan Jemenin juutalaisten Mišnan heprean ja arameankielisen Babylonialaisen Talmudin lukutraditioissa kuten klassisen tradition ylilyhyt [ǣ] eli *ḥaṭef pataḥ*. Ennen [j]-äännettä se lausutaan ylilyhyenä [ī]-vokaalina. Ennen laryngaaleja ääntyvä *šewa* lausutaan identtisesti kyseistä laryngaalia seuraavan vokaalin kanssa, paitsi kvantiteetiltaan ylilyhyenä:

²⁰² Ks. myös Harviainen (1990: 39): Raamattua lukiessa kyseisen sanan *šewa* äännetään: [nošêrê-] (Ps. 119:2; resitoijana Mikhail Firkowicz).

(1)

(a) normaalisti kuten *ḥaṭef pataḥ*,

(b) ennen [j]-äännettä kuten *ḥaṭef ḥireq*²⁰³,

(c) ennen laryngaalia kuten laryngaalia seuraava vokaali (paitsi ylilyhyenä).

Karaiimien lukutraditiossa on samoja piirteitä kuin kohdissa (b) ja (c). Se ei siis ole täysin identtinen jemeniläisen lukutradition kanssa: *šewa mobilea* ei koskaan lueta *pataḥ*-vokaalin kaltaisena (vaan sefardisten lukutraditioiden tapaan kuten *segol* tai *šere* [e]). Lisäksi karaiimien heprean lukutraditiossa *šewa mobilen* kvantiteetti ei eroa normaaleista vokaaleista.

Šewa mobile esiintyy aineistossa ennen laryngaalia useita kertoja. Varsinaisesti huomiota sen esiintyminen herättää hymneissä 3 ja 8:

hymni 3	4:2 מְבַעֵד	- <i>šewa mobile</i> 8. tavussa
	4:4 בָּהֶר	- <i>šewa mobile</i> 1. tavussa
hymni 8	3:3 וְהִמְדִּימוֹת	- <i>šewa mobile</i> 5. tavussa

Säkeissä ”rikotaan” joko kvantitatiivista tai syllabista runomittaa.²⁰⁴ On mahdollista, joskin epävarmaa, että karaiimien lukutraditiossa tapahtuva *šewa mobilen* assimiloituminen ennen laryngaaleja on tehnyt runomitan ”rikkomisesta” sallitumpaa. ”Lyhyen” vokaalin sijainti runomitan vastaisesti pitkässä tavussa sallitaan, koska sijaintinsa takia (ennen laryngaalia) se on äänneasultaan ”pitkä” vokaali (kvantiteeteiltaan vokaalit eivät eroa toisistaan):

(2)

[*bě-har*] → [*ba-har*]

”lyhyt” vokaali → ”pitkä” vokaali

Edelleen *šewa mobile* esiintyy ennen *jodia* kaksi kertaa sellaisessa asemassa, jossa sen esiintyminen ”rikkoo” kvantitatiivista runomittaa (lyhyt tavu pitkän tavun paikalla):

hymni 7	6:2 בָּיֹם	- <i>šewa mobile</i> 1. tavussa
	7:1 בָּיֹם	- <i>šewa mobile</i> 1. tavussa

Hymnin 7 tekijä Josef Poziemski ”rikkoo” runomittaa tietoisesti. On mahdollista, että *šewa mobilen* assimiloiiva käyttäytyminen ennen *jodia* on legitimoinut runomitan rikkomisen, koska ”lyhyt” *šewa mobile* muuttuu äänneasultaan ”pitkäksi” *i*-vokaaliksi:

²⁰³ *Ḥaṭef ḥireq* eli ylilyhyt *i* on [i] tyypillinen vain jemeniläiselle lukutraditiolle (ibid.).

²⁰⁴ Ks. myös selitykset yllä olevassa listassa ja mahdolliset ratkaisuvaihtoehdot.

(3)

[*bě-jôm*] → [*bi-jôm*]

”lyhyt” vokaali → ”pitkä” vokaali

(b4) Yhteenvedo: *šewa mobilen* asema sapattihymneissä

Kun heprean kielioppisääntöjen mukaan ääntyvä *šewa* esiintyy muualla kuin lyhyen tavun (eli muualla kuin kolmannessa tai kolmanneksi viimeisessä tavussa) ytimessä, se jää automaattisesti ääntymättä. Tämä koskee *šewa*-sääntöjä 3 ja 4 (*šewa* kahdennetun konsonantin alla tai pitkän vokaalin jälkeen), joita aineistossa ”rikotaan” useita kertoja.

Muutamassa runomitan vastaisessa tapauksessa pitkän tavun ytimessä esiintyvän *šewan* jälkeen tulee laryngaali (mm. hymni 3, säe 4:4 בָּהֶרַי tai *jod* (hymni 7, säkeet 6:2 ja 7:1: בָּיִת). On mahdollista, että seuraavat karaiimien lukutraditiossa esiintyvät *šewa mobilen* erityispiirteet ovat legitimoineet näissä tapauksissa runomitan ”rikkomisen”: (1) laryngaalia edeltävä *šewa* lausutaan identtisesti laryngaalin jälkeen tulevan vokaalin kanssa, ja (2) *jodin* jälkeen tuleva *šewa* lausutaan *i*-vokaalina. Materiaalin suppeuden vuoksi tämä jää kuitenkin vain arvelujen varaan.²⁰⁵

(c) *hatef* -vokaalit

Ḥatef -vokaalit sijaitsevat usein sellaisissa asemissa, joissa niitä ei äännetä *metri causa*.

Seuraavissa säkeissä *ḥatef* -vokaalit jäävät ääntymättä:

hymni 1	4:4 וְצִהָה
hymni 2	3:1 לְעִבּוֹד
hymni 3	6:1 יַעֲקֹב
hymni 4	7:3 יַחֲדִי
hymni 7	2:3 מִעֲשֶׂה
	3:4 מִעֲשֶׂה
	4:2 מִעֲרֹכָה
	9:4 יַעֲלֶה
hymni 16	4:3 לְאֶכּוֹל
	6:4 וְאָנִי

Kaikissa näissä säkeissä *ḥatef* -vokaali esiintyy muualla kuin kolmannessa tai kolmanneksi viimeisessä tavussa.²⁰⁶ Aineiston perusteella voidaan tehdä kaksi johtopäätöstä: (1) kun *ḥatef* -vokaali esiintyy lyhyen tavun ytimessä joko kolmannessa tai kolmanneksi

²⁰⁵ On siis mahdollista, että kyse on vain satunnaisista runomitan vastaisista kielellisistä ratkaisuista.

²⁰⁶ Ks. selitykset yllä olevassa listassa ja mahdolliset ratkaisuvaihtoehdot.

viimeisessä tavussa, kyseinen *ḥaṭef*-vokaali äännetään²⁰⁷; (2) kun *ḥaṭef*-vokaali esiintyy muualla kuin kolmannen tai kolmanneksi viimeisen tavun ytimessä, sitä ei äännetä *metri causa*.

(d) muut ongelmakohdat

Seuraavissa ongelmallisissa kohdissa on syytä epäillä, että aineistoon on painovaiheessa eksynyt virheitä:

hymni 1	5:1 שְׁנִי: odotettu kirjoitusasu: שְׁנִי
hymni 2	4:3 חֲטָאוֹת: odotettu kirjoitusasu: חֲטָאוֹת
hymni 7	6:3 לְחָפְשִׁי: odotettu kirjoitusasu: לְחָפְשִׁי 11:3–4: ks. mahdollinen ratkaisumalli yllä olevassa luettelossa

Muutamissa säkeissä vaikuttaa siltä, että heprean kielioppisääntöjä ”rikotaan” tietoisesti runomitan toteutumisen hyväksi. Osa ”rikkomuksista” on jopa merkitty painettuun tekstiin, jotta lukija/resitoija ymmärtäisi heti, mistä on kyse:

hymni 1, 4:1 וּמְנוּחָה
Kielioppisääntöjen ”rikkominen” (lyhyt tavu pitkän tavun paikalla) runomitan hyväksi on merkitty pienellä yhdysviivalla, ks. lisää selityksistä.

hymni 8, 6:3 אֶמְרָתוֹ
Kielioppisäännön ”rikkominen” runomitan hyväksi on merkitty *metegillä*, ks. lisää selityksistä.

hymni 1, 6:3 הִבְטָחָה
Šewa ääntyy, vaikka heprean kielioppisääntöjen perusteella se on ääntymätön, ks. lisää selityksistä.

hymni 18, 4:1 בְּיוֹם הַזֶּה
Kielioppisääntöjä on ”rikottu” runomitan hyväksi, ts. substantiivi on jätetty ilman artikkelia, jotta lyhyen tavun paikalla ei olisi pitkää tavua (ks. lisää alla luku 4.3.1.).

Poikkeukset vahvistavat säännön: yllä kuvatussa luettelossa (a-d) mainitut poikkeamat runomitasta tai kieliopin vastaiset ratkaisut eivät lainkaan kyseenalaista sapattihymnien kvantitatiivis-syllabista runomittaa. Jopa heprean kielioppisääntöjä on lupa tietoisesti rikkoa runomitan hyväksi. Kaiken kaikkiaan sapattihymneissä runollinen vapaus murtautuu esiin runomitan ahtaudesta: sekä runomittaa että heprean kielioppisääntöjä on

²⁰⁷ Ks. esim. hymni 1, 3:3 מִמְּחֹסְרִים.

lupa silloin tällöin hieman venyttää, kunhan tekstin runollinen muoto säilyy muuten suhteellisen yhtenäisenä.

4.2.2. Sapattihymnien foneettiset piirteet: loppusoinnullisuus (konsonantit)

Loppusoinnullisuuden toteutumista tarkastellaan karaiimien heprean lukutraditiosta tehtyjen tutkimusten valossa. Kuten edellisessä luvussa (3.2.3.) todettiin, loppusoinnullisuus toteutuu viimeisessä tavussa (-KV[K]). Aihetta lisähuomioihin antavat varsinkin laryngaalit:

(1)				
hymni 2	1. säkeistö	1. -'â 2. -'â 3. -'â 4. -'â	aaaa	a = -'â/ - 'â ²⁰⁸
	kerto	1. -'â 2. -'â	AA	
	2. säkeistö	1. -mō 2. -mō 3. -mō 4. -'â	bbba	b = -mō
	3. säkeistö	1. -nek 2. -nek 3. -nek 4. -'â	ccca	v = -nek
	4. säkeistö	1. -'ôt 2. -'ôt 3. -'ôt 4. -'â	ddda	d = -'ôt
	5. säkeistö	1. -hî 2. -hî 3. -hî 4. -'â	eeea	e = -hî
hymni 1	6. säkeistö	1. -hâ 2. -kâ 3. -kâ 4. -'â	fffa	f = -kâ/ -hâ ²⁰⁹
(2)				
hymni 1	1. säkeistö	1. -lâ 2. -lâ 3. -lâ 4. -lâ	aaaa	a = -lâ
	kerto	1. -lâ 2. -lâ	AA	b = -kâ/ hâ ²¹⁰
	2. säkeistö	1. -kâ 2. -hâ 3. -kâ 4. -lâ	bbba	
	3. säkeistö	1. -rîm 2. -rîm 3. -rîm 4. -lâ	ccca	c = -rîm
	4. säkeistö	1. -hâ 2. -hâ 3. -hâ 4. -lâ	bbba	d = -mîm
	5. säkeistö	1. -mîm 2. -mîm 3. -mîm 4. -lâ	ddda	
hymni 1	6. säkeistö	1. -hâ 2. -kâ 3. -hâ 4. -lâ	bbba	

Esimerkissä (1) 'ayin /' / ja 'alef /' / ovat keskenään loppusoinnullisia. Esimerkissä (2) frikatiivisessa asemassa oleva kaf /k/ ja het /h/ ovat keskenään loppusoinnullisia. Tämä tukee karaiimien lukutraditiosta tehtyjä tutkimuksia, joiden mukaan:

- (a) 'alef ja 'ayin ääntyvät heikkoina glottaalisina klusiileina ['] tavurajoilla sekä toisinaan kahden vokaalin välillä, mutta muuten ne jäävät ääntymättä;
- (b) het ja kaf²¹¹ ääntyvät soinnittomina faryngaalifrikatiiveina [k] (Harviainen 1992: 61).

²⁰⁸ Sekä 'alef että 'ayin.

²⁰⁹ Sekä het että frikatiivinen kaf.

²¹⁰ Sekä het että frikatiivinen kaf.

²¹¹ Frikatiivisessa asemassa oleva kaf.

Hymnissä 4 (ks. mm. säkeet 2:1–3, 3:1–3, 6:1–3 ja 9:1–3) *’alef* ja *’ayin* sekä *het* ja *kaf* kuitenkin erotellaan toisistaan. Kyse ei kuitenkaan ole todellisesta foneettisesta erottelusta (ts. siitä, että äänteet olisi todellisuudessa äännetty eri tavoin), vaan äänteet erotetaan toisistaan pelkästään esteettisistä syistä.

Altbauerin (1958: 262) mukaan karaiimien heprean lukutraditiossa kahdennetut konsonantit lausutaan korostetusti: [*šab-bat*], [*sid-dur*]. Konsonanttien kahdennusta toteutetaan jonkin verran soinnullisena elementtinä:

(4)

hymni 3, 4:1–3:   1. *qě-duš-šâ* 2. *lē-šiš-šâ* 3. *jě-ruš-šâ*

Kuten yllä kävi ilmi, loppusoinnollisuus on aineistossa pakollista ainoastaan viimeisessä tavussa (-KV[K]): koska konsonanttien kahdennus toteutuu kahden eri tavun välillä, sen käyttö loppusoinnuissa ei ole pakollista. Kahdennuksen satunnainen soinnullistaminen tapahtuukin lähinnä esteettisistä, ei runomitallisesti pakottavista syistä.²¹² Muut karaiimien heprean lukutraditiolle erityiset piirteet (muun muassa *bḡdkft*-konsonanttien käyttäytyminen, palatalisoituminen [ks. lisää Harviainen 1992: 60–63]) eivät vaikuta loppusoinnollisuuden toteutumiseen.

4.2.3. Yhteenveto: sapattihymnien foneettiset piirteet

Sapattihymnien foneettisia piirteitä tarkasteltiin karaiimien heprean lukutraditioista aiemmin tehtyjen tutkimusten perusteella. Tarkastelun kohteena olivat *kvantitatiivis-syllabinen runomitta* ja *loppusoinnollisuus*. Hymnien runomitta noudattaa keskiaikaisen heprealaisen runouden perinteitä: niin sanottuja ”lyhyitä” vokaaleja ovat heprealaistetun kvantitatiivisen runomitan mukaisesti *šewa mobile*, *ḥatef*-vokaalit ja *û*-konjunktio.

Karaiimien heprean lukutraditiossa laryngaalia edeltävä *šewa mobile* lausutaan identtisenä laryngaalia seuraavan täyden vokaalin kanssa. *Jodia* edeltävä *šewa mobile* lausutaan usein [*i*]-vokaalina. Aineistossa *šewa mobile* esiintyy muutaman kerran ennen laryngaalia tai *jodia* juuri sellaisissa tavuasemissa, joka vaatisi ”pitkää” vokaalia (eli muualla kuin kolmannessa tai kolmanneksi viimeisessä tavussa). Näiden valintojen taustalla vaikuttaa mahdollisesti karaiimien heprean lukutraditio. Karaiimien sapattihymneissä runomitaa ”rikotaan” kuitenkin yleisesti. Niinpä ei voida sanoa varmuudella, että karaiimien heprean lukutraditiolla olisi tässä tapauksessa vaikutusta

²¹² Vrt. myös hymni 4, 7:1–3, jossa kahdennuksella ei ole loppusointujen kannalta väliä.

sapattihymneissä käytettyyn kieleen, ts. että se juuri näissä tapauksissa legitimoisi ennen laryngaalia tai *jodia* esiintyvän *šewa mobilen* ääntymisen muualla kuin lyhyessä tavussa. Voi olla, että näissä tapauksissa runomittaa vain yksinkertaisesti ”rikotaan”.

Konsonanteista *’alef* ja *’ayin* sekä *het* ja *kaf* ovat keskenään loppusoinnuttomia. Tämä tukee karaiimien lukutraditiosta aiemmin tehtyjä tutkimuksia, joiden mukaan *het* ja *kaf* lausutaan soinnittomina faryngaalifrikatiiveina [k] ja *’alef* ja *’ayin* soinnittomina laryngaaliklusiileina [ʔ] (tavurajojen välissä ja sanan alussa).

Tiivistetysti voidaan todeta, että paraliturgisten sapattihymnien ja Raamatun välillä vallitsi todennäköisesti hierarkkinen ero: huviksi ja hyödyksi sepitettyihin sapattihymneihin verrattuna pyhää Raamattua pyritään juutalaisissa liturgisissa lukutraditioissa ääntämään huolellisemmin. Paralleeli esimerkki löytyy esimerkiksi sefardijuutalaisten lukutraditioista, joissa Raamatun ja Mišnan lausumisen välillä on tässä suhteessa selviä eroja. Esimerkiksi pitkän vokaalin jälkeen tuleva *šewa mobile* lausutaan Raamattua resitoidessa. Mišnaa luettaessa se sen sijaan jää usein ääntymättä. (Morag 1971: 1121, 1126.)²¹³ Heprean vaikutusta karaiimin tutkinut Altbauer (1958: 14) erottaa (tosin hieman toisenlaisessa yhteydessä) karaiimeilla kahdenlaisen heprean ääntämyksen: (1) karaiimien Raamatun ja rukousten heprean lukutradition, ja (2) hepreankielisten lainasanojen käytön karaiimin kielessä.²¹⁴ Jälkimmäisessä ryhmässä esiintyy huomattavasti enemmän puhekielen vaikutusta; tämänkaltaisen kielellinen ilmiö on tyypillinen useille juutalaiskielille (muun muassa jiddišille). Vaikka paraliturgiset sapattihymnit ovat uskonnollista kielenkäyttöä ja kuuluvat siten ”pyhän” sfääriin (ryhmään 1), on todennäköistä, että hymnejä on kuitenkin resitoitu vapaammin kuin Raamattua. Hymnejä resitoidessa hepreaan on voinut tulla enemmän interferenssiä niin tekijöiden kuin resitoijien omasta äidinkielestä, tässä tapauksessa turkkilaissukuisesta karaiimista, eikä heprean kaikista kielioppisäännöistä ole pidetty niin tiukasti kiinni.²¹⁵

²¹³ Erot johtuvat myös siitä, että heprealaista Raamattua luetaan aina vokalisoituna, mutta Mišnan käsikirjoitukset ovat useimmiten vokalisoimattomia.

²¹⁴ Altbauer (ibid.) kutsuu toista ”pyhäksi” [קודש] ja toista ”profaaniksi” (tai paremminkin ”arkiseksi”) [חול] ääntämykseksi.

²¹⁵ Hyvä vertauskohta on yllä jo mainitsemani נָצַר (pitkän vokaalin jälkeen tuleva *šewa*, hymni 7, 8:1): säkeessä sana lausutaan runomitan rajoitusten mukaisesti kaksitavuisena [noš-rê]. Raamattua lukiessaan karaiimi Mikhail Firkowicz resitoi sanan kuitenkin kolmitavuisena [no-sê-rê], ts. pitkän vokaalin jälkeen tuleva *šewa* ääntyy (Harviainen 1991: 39).

4.3. Huomioita sapattihymnien kieliopista

Tässä luvussa tarkastelun kohteena ovat seuraavat kielelliset piirteet: määräinen artikkeli, pronominit, numeraalit, substantiivit, verbit ja partikkelit. Sapattihymnien kielioppia tarkastellaan heprean kielen historiallisessa kontekstissa. Heprean kielen historian jaottelussa noudatetaan Kutscheria (1982):

1. Raamatun *heprea*²¹⁶ (n. 1000–200 eKr.);
2. *Mišnan ja midraš-kirjallisuuden heprea*²¹⁷ (n. 200 eKr.- n. 200 jKr.);
3. *keskiajan heprea*²¹⁸ (runous ja filosofiset tekstit 300-luvulta 1700-luvulle asti).

Kuten tämän luvun johdannossa jo todettiin, erityistä huomiota kiinnitetään varsinkin sapattihymneissä esiintyviin *raamatunjälkeisiin*²¹⁹ kielellisiin piirteisiin. Lisäksi tarkastellaan sitä, miten runomitta vaikuttaa hymnien kieleen.

4.3.1. Määräinen artikkeli -ה

Aineistossa määräisiä artikkeleja käytetään erityisesti Raamatun sitaateissa²²⁰, sellaisissa muodoissa, joissa määräisyys on hyvin vakiintunut (esimerkiksi ajan määreissä: הַיּוֹם), ja genetiivilausekkeissa (esimerkiksi hymnissä 18, 1:3: סוּד הַבְּרִיאָה).

Määräinen artikkeli (-ה) vokalisoidaan *pataḥ*-vokaalilla, joka kvantitatiivisen runomitan mukaisesti on ”pitkä” vokaali. Hepreassa prepositiot -ל, -ב, ja -כ sulautuvat määräiseen artikkeliin -ה (Joüon-Muraoka 1991: 114):

- (1)
a.	[bě-] + [yāmîm] → [bě-yāmîm]	epämääräinen
	prep. subst. prepositiolauseke	
b.	[bě-] + [hay-yāmîm] → [bay-yāmîm]	määräinen
	prep. subst.(määr.) prepositiolauseke	

²¹⁶ Kutscher (idem. 12) jakaa Raamatun heprean lisäksi kolmeen alaryhmään: 1. arkaainen heprea (Tooran ja varhaisten profeettojen runous); 2. standardi Raamatun heprea; 3. myöhäinen Raamatun heprea (mm. Aikakirjat).

²¹⁷ Usein myös: *rabbiininen heprea*. Käsitettä *rabbiininen* käytetään tässä tutkielmassa yleisenä terminä, joka kattaa muun muassa kaiken raamatunjälkeisen rabbiinisen kirjallisuuden. Väärinkäsitysten välttämiseksi *rabbiinisesta hepreasta* käytetäänkin jatkossa termiä *Mišnan heprea*.

²¹⁸ Sáenz-Badillos (1993: 204) muistuttaa, että Raamatun ja Mišnan hepreasta poiketen keskiajan heprea ei koskaan ollut ”aito” kieli. Koska keskiajan hepreaa ei käytetty varsinaisena puhekielenä, sillä ei ollut edellytyksiä kehittyä yhtenäiseksi kirjalliseksi kieleksi. Keskiajan heprea on kokoelma erilaisia kielellisiä käytäntöjä ja perinteitä, jotka vaihtelevat eri kirjoittajien välillä. Myös karaiimien sapattihymnit kuuluvat tähän kolmanteen ryhmään.

²¹⁹ Termi ”raamatunjälkeinen” viittaa jatkossa yhtäläisesti sekä Mišnan että keskiajan hepreaan.

²²⁰ Hymni 1, 3:4 רַב הָעֲלִילָה (Jer. 32:19, muokattu *metri causa*), hymni 4, 1:2 כֹּל הַנְּשָׁמָה (Ps. 150:6), hymni 18, 1:4 בְּכֹל עֲרוּכָה (2S 23:5, muokattu *metri causa*), hymni 18, 5:3 אִוֵּר הַלְבָנָה (Jes. 30:26).

Kvantitatiivisen runomitan vaatimusten mukaisesti säkeen kolmas ja kolmanneksi viimeinen tavu ovat aina lyhyitä. Niinpä sellaiset epämääräiset substantiivit, joihin liitetään ”lyhyellä” *šewa mobilella* vokalisoitu prepositio (kuten esimerkin (1) a. [bē-yāmîm]), ovat aineistossa yleisempiä *metri causa*. Onkin hyvin todennäköistä, että kvantitatiivinen runomitta ainakin jonkin verran rajoittaa aineistossa määräisen artikkelin käyttöä.²²¹

Jotta syllabinen mitta säilyisi ehjänä, säkeisiin tarvitaan joskus ylimääräisiä, merkityksen kannalta epäoleellisia lisätavuja; tässä tehtävässä määräinen artikkeli on runomitan kannalta erityisen hyödyllinen. Seuraavissa säkeissä artikkelin käyttö (tai käyttämättä jättäminen) johtuu todennäköisesti syllabisen runomitan vaatimuksista:

hymni 3, 5:1²²² מְזִהֵר וְהִנָּהָר
hymni 8, 3:3²²³ תּוֹגֹת וְהִמְהוּמוֹת
hymni 8, 5:1²²⁴ חֲמִסִּים וְהִטְרָפִים

Vain lausekkeen jälkimmäisessä jäsenessä on artikkeli, jotta säe noudattaisi hendekasyllabista mittaa, ts. jotta tavujen määrä olisi yksitoista.

Määräisen artikkelin käytön kannalta erityistä huomiota herättää hymnin 18 säe 4:1. Säkeessä esiintyy prepositiolauseke:

(2)
אֶכֶן בְּיוֹם הַזֶּה / אֶסוּר לְדַבֵּר [bē-yôm haz-zē] ’tänä päivänä’

Substantiivia määrittävässä demonstratiivipronominissa on artikkeli (הַזֶּה), mutta lausekkeen substantiivista (בְּיוֹם) se puuttuu heprean kielioppisääntöjen vastaisesti.²²⁵ Tekijä siis noudattaa kvantitatiivista runomittaa kielioppisääntöjen kustannuksella: prepositiolausekkeen ensimmäisen tavun [bē-] on oltava lyhyt sijaintinsa takia (säkeen kolmas tavu). Määräisen artikkelin ”pitkä” *pataḥ*-vokaali prepositioon sulautuneena [bay-yôm] on samassa tavuasemassa mahdoton *metri causa*.²²⁶

²²¹ Ks. esimerkiksi hymni 2, säkeet 1:4 בְּשׁוֹנָה 3:4 בְּדַעַה; ei: בְּשׁוֹנָה tai בְּדַעַה.

²²² Odotettu muoto: מְזִהֵר וְהִנָּהָר tai מְזִהֵר וְהִנָּהָר.

²²³ Odotettu muoto: תּוֹגֹת וְהִמְהוּמוֹת tai תּוֹגֹת וְהִמְהוּמוֹת.

²²⁴ Odotettu muoto: חֲמִסִּים וְהִטְרָפִים tai חֲמִסִּים וְהִטְרָפִים.

²²⁵ Kieliopillisesti oikea lauseke: בְּיוֹם הַזֶּה [bay-yôm haz-zē].

²²⁶ Turkinsukuisissa kielissä, kuten karaiimissa, ei ole artikkelia. Onkin mahdollista, että tekijöiden äidinkieli on tässä tapauksessa ”helpottanut” heprean kielioppisääntöjen rikkomista runomitan hyväksi.

4.3.2. Pronominit

(a) Persoonapronominit:

Kolmannen persoonan pronomineja (sg.3.mask./fem. **הוא** ja **היא** sekä pl.3.fem. **הן**) käytetään runsaasti nominaalilauseen kopulana.²²⁷ Sg.2.fem. **את** ja sg.1. **אני** esiintyvät vain muutaman kerran.²²⁸ Pl.3.mask.-, pl.2.mask./fem.- ja pl.1.-pronomineja ei esiinny, mikä johtuu todennäköisesti aineiston suppeudesta.

Aineistossa ei esiinny Raamatun heprean arkaaisia, raamatunjälkeisessä hepreassa kokonaan käytöstä katoavia persoonapronomineja (esim. sg.1. **אני**, pl.3.mask. **הם**, pl.3.fem. **הנן**). Aineistossa ei niin ikään esiinny raamatunjälkeisiä, Mišnan hepreassa yleistyneitä persoonapronomineja (esim. pl.1. **אנו** tai sg.2.mask. **את**). (Kutscher 1982: 123.) Aineiston persoonapronominit noudattavat näin ollen kaikin tavoin Raamatun standardiheprean mallia.²²⁹

(b) Demonstratiivipronominit:

Demonstratiivipronomini sg.mask. **זה** esiintyy aineistossa viisi kertaa:

hymni 1	6:2	על מתנת יום זה / יום הכרכה	sg.mask. epämäär.
hymni 3	4:3	יום השביעי זה / לנו ירשה	sg.mask.epämäär.
hymni 7	8:2	יום זה אשר ברח / שכן מענה	sg.mask. epämäär.
hymni 18	3:1	רבוי פעלותיו / עדים עלי זה	sg.mask.epämäär.
	4:1	אכן ביום הזה / אסור לדבר	sg.mask.määr.

Muita demonstratiivipronomineja (Raamatun heprean fem.sg. **זאת** ja pl. **אלה**) ei aineistossa esiinny. Demonstratiivipronomini **זה** seuraa tyypillisesti aina pääsanaansa sekä määräisenä (**הזה**) että epämääräisenä (**זה**). Se toimii myös nominaalilauseen kopulana (ks. hymni 3, 4:3). Hymnissä 18, 4:1 (**ביום הזה**) lausekkeen substantiivista **ביום** puuttuu artikkeli (ks. lisää yllä 4.3.1. Määräinen artikkeli).

Aineistossa käytetty demonstratiivipronomini **זה** on tyypillinen Raamatun heprealle. Mišnan heprealle tyypillisiä demonstratiivipronomineja ei esiinny aineistossa (esimerkiksi pl.3. **אלו** tai demonstratiivinen **אֵלֶּם**-partikkeli [esim. **אֵלֶּם הַיּוֹם**]). (Pérez Fernández 1999: 22–23.)

²²⁷ Ks. esim. hymni 2, 2:3; hymni 7, 3:4, 5:4, 8:3; hymni 16, 5:4; hymni 18, 1:2.

²²⁸ Hymni 4, 4:2 (**את**), hymni 8, 2:3 (**אני**) ja hymni 16, 6:4 (**אני**).

²²⁹ Raamatullinen pl.3.fem. **הנה** ei esiinny aineistossa. **הנה** on Raamatun hepreassa yleisempi kuin aineistossa käytetty pl.3.fem.-pronomini **הן** (ks. hymni 1, 5:4 ja hymni 7, 8:3). Raamatun hepreassa pronominin lyhyempi muoto esiintyy ainoastaan prepositioiden yhteydessä [**בהן**, **לָהֶן**, **בָּהֶן**].

Lisäksi erityistä huomiota herättää yksittäistapaus, jossa בְּ -prepositiota käytetään ilmeisesti demonstratiivisessa funktiossa:

hymni 8	2:3	$\text{בּוֹ יוֹם אָנִי אֶשְׁכַּח / נוֹדִי וְנוֹעִי}$	”silloin, sinä [tiettyinä] päivänä [jolloin]”
---------	-----	--	---

Substantiivia edeltävä בְּ -prepositio on suffikoitu kolmannen persoonan suffiksilla (sg.3.mask.): בּוֹ יוֹם (odotetumpi rakenne: בֵּי יוֹם הַהוּא). Prepositiolauseketta käytetään, koska se ytimekkyytensä ansiosta sopii erinomaisesti runomittaan. Lauseke muistuttaa raamatunjälkeisessä hepreassa yleistyvää demonstratiivista rakennetta $[\text{אֵת} + \text{kolmannen persoonan suffiksi}]$: אִתּוֹ הַיּוֹם : ‘tämä/tuo mies’ (Sáenz-Badillos 1993: 186). Läheisemmin se muistuttaa Mišnan hepreassa käytettyä prepositiolauseketta בּוֹ בֵּי יוֹם , jossa lausekkeen merkitystä korostetaan toistamalla prepositio kahteen kertaan: ‘juuri sinä päivänä’ (ks. mm. *Seder Našim, Nedarim* 10:3).

(c) Relatiivipronomit:

Aineistossa esiintyy Raamatun heprealle tyypillinen relatiivipronomini אֲשֶׁר :

hymni 2	6:3	$\text{בְּרוּךְ אֲשֶׁר הִקְדִּישׁ / עֲדָה בְּרוּכָה}$ ²³⁰
hymni 7	1:4	$\text{וְלִכְל אֲשֶׁר חָפֵץ / עֲשֵׂה יְיָ}$
	8:2	$\text{יּוֹם זֶה אֲשֶׁר בָּרַךְ / שָׁכַן מְעֵנָה}$
hymni 18	kerto	$\text{אַחֵר אֲשֶׁר אֶשְׁבוֹת / מְכַל מְלָאכָה}$

Mišnan hepreassa raamatullisen אֲשֶׁר -relatiivipronominin kokonaan korvaava relatiivipronomini -שֶׁ ei esiinny aineistossa (Kutscher 1982: 32).²³¹ Todennäköisesti aineistossa suositaan אֲשֶׁר -relatiivipronominia, koska שֶׁ -relatiivipronominiin verrattuna se on raamatullisempi vaihtoehto. Niin ikään tavarakenteeltaan kaksitavuinen relatiivipronomini sopii erinomaisesti runomittaan: ensimmäisen tavun vokaali *ḥaṭeṭ pataḥ* [ǣ] on ”lyhyt” vokaali. Kaikissa neljässä säkeessä relatiivipronominin ensimmäinen tavu sijaitsee säkeen kolmannessa eli lyhyessä tavussa.²³²

²³⁰ ” בְּרוּךְ (אֵת/הוּא) אֲשֶׁר ” Lauseen aloitus ”siunattu [sinä/hän], joka...” muistuttaa juutalaista rukousformelin aloitusta, josta puuttuu persoonapronomini. Runomitan sisällä on kaikki sanottava mahdollisimman lyhyesti ja ytimekkäästi: kaikki ylimääräiset elementit jäävät pois.

²³¹ Relatiivipronomini -שֶׁ esiintyy muutaman kerran jo Raamatun varhaisissa teksteissä (mm. Tuomarien kirjassa). Sen käyttö yleistyy myöhäisessä Raamatun hepreassa (Saarnaajan kirja). (ibid.)

²³² Lisäksi hymnin 4 esipuheessa käytetään aramealaista דְּ -relatiivipronominia (דְּקִי הָעֲלִיץ [Haliczin pyhästä seurakunnasta]).

(d) Interrogatiivipronominit:

Aineistossa esiintyy interrogatiivipronomineja seuraavissa säkeissä:

Hymni 2	5:1	מה נַעֲמָה חֶלְקִי / חֲכֹת מְשִׁיחִי
Hymni 7	3:2	אֵין מִי יִשְׁעֶר אֵין / לָהֶן חֲקִירָה
	5:1	סוֹד הַשְּׁבִיעִי מֵה / יָקָר לְמִשְׁכֵּל

Interrogatiivipronomini *מֵה* esiintyy kahdessa samankaltaisessa retorisessa lauseessa (”kuinka ihana/kallis...”). Rakenne on lainattu Raamatusta.²³³ Interrogatiivipronominia *מִי* käytetään aineistossa kerran. Mišnan hepreassa yleistäviä interrogatiivipronomineja (esimerkiksi *אֵיזוֹ, אֵיזָה*) ei esiinny aineistossa (Pérez Fernández 1999: 35).

(e) Yhteenveto

Aineiston pronominit eivät poikkea Raamatun standardihepreasta. Raamatun heprean arkaaisia pronomineja (esimerkiksi persoonapronominia *אֲנֹכִי*) tai Mišnan hepreassa yleistäviä pronomineja (esimerkiksi persoonapronominia *אֲנִי* tai interrogatiivipronominia *אֵיזָה*) ei aineistossa esiinny.

On hyvin todennäköistä, että sapattihymnien tekijät ovat tässä suhteessa pyrkineet konservatiiviseen ja raamatulliseen kielenkäyttöön. Niinpä useita raamatunjälkeiselle heprealle tyypillisiä piirteitä (kuten esimerkiksi raamatunjälkeisessä hepreassa hyvin yleistä relatiivipronominia *-שׁ*) vältellään tietoisesti.

4.3.3. Numeraalit

Aineistossa esiintyy yhdeksäntoista (19) numeraalia, joista suurin osa (12) on järjestys- eli ordinaalinumeroita. Numeraalit eivät muodollisesti poikkea Raamatun hepreasta. Koska aineiston aihepiirinä on sapatti, luvut ’seitsemän’ ja ’kuusi’²³⁴ toistuvat tietenkin erityisen usein:

hymni 1	5:1	אֶהְיֶה לְסוֹד שְׁנִי	mask. ord.nro (2) ²³⁵
	5:2	קְדוּשַׁ שְׁבִיעִי אַחֵר שֵׁשׁ בְּיָמִים	mask.ord.nro (7), fem.kard.nro (6) ²³⁶
	5:4	שֵׁשׁ הֵן בְּפִאוּתִי / עוֹלָה לְמַעַלָּה	fem.kard.nro (6)
hymni 2	2:3	שְׁבַת שְׁבִיעִי הוּא נֹפֵשׁ לְצִלְמוֹ	mask.ord.nro (7)

²³³ Ks. Ps. 36:8: מֵה-יָקָר חֲסִדְךָ אֱלֹהִים.

²³⁴ Sapatti on viikon seitsemäs päivä, ja viikossa on kuusi päivää.

²³⁵ שְׁנִי on vokalisoitu *šewalla*; todennäköisesti se on painovirhe (odotettu muoto *šere*-vokaalilla : שְׁנִי).

²³⁶ שֵׁשׁ on fem., vaikka pääsana (יָמִים) mask.

hymni 3	2:3	פְּשָׁנִי כְּבָשִׁים הֵן / אֶקְרִיב וּמִנְחָה	mask.kard.nro (2)
	3:1	רָאשׁוֹן לְמִקְרָאִי / קִדְשׁ מְכַבֵּד	mask.ord.nro (1)
	4:2	נִעְבֹּד לְיוֹצְרֵנוּ / מִכְּעוֹד לְשִׁשָּׁה	mask.kard.nro (6)
	4:3	יּוֹם הַשְּׂבִיעִי זֶה / לָנוּ יְרֻשָּׁה	mask.ord.nro (7)
hymni 4	4:3	קִדּוּשׁ שְׁנֵיכֶם אוֹת / אֶמְרוּ חֲכָמִים	mask.kard.nro (2) ²³⁷
	6:2	קִדְשׁ שְׂבִיעִי	mask.ord.nro (7)
hymni 7	4:3	הַשְּׁלִים בְּשֵׁשׁ יָמִים / כֹּל כְּהֻלָּה	fem.kard.nro (6) ²³⁸
	4:4	וּבְיוֹם שְׂבִיעִי בּוֹ / שַׁבַּת יְיָ	mask.ord.nro (7)
	5:1	סוֹד הַשְּׂבִיעִי מָה / יִקָּר לְמִשְׁכֵּל	mask.ord.nro (7)
	5:3	שֵׁשׁ קְצוֹת הָיָא / מְרֻבָּה לְהַכִּיל	fem.kard.nro (6)
	7:1	בְּיוֹם שְׂבִיעִי בּוֹ / שְׁכָל נְאוּרָה	mask.ord.nro (7)
hymni 8	2:1	רְצָה וְקִדְשׁ לוֹ / יּוֹם הַשְּׂבִיעִי	mask.ord.nro (7)
hymni 16	4:1	צָנָה בְּעוֹד הַיּוֹם / קִדְשׁ שְׂבִיעִי	mask.ord.nro (7)
hymni 18	1:2	יּוֹם הַשְּׂבִיעִי הוּא / לָנוּ שְׁשׁוֹנִים	mask.ord.nro (7)

Heprean kardinaalinumeraalit 3-10 ovat kollektiivisia substantiiveja, joilla on sekä feminiininen että maskuliininen muoto. Ne käyttäytyvät erikoisella tavalla: maskuliininen substantiivi saa feminiinisen numeraalin ja feminiininen substantiivi maskuliinisen numeraalin. (Joüon-Muraoka 1991: 323.) Aineistossa esiintyy suvun sekoittumista (ks. yllä hymni 1, 5:2 ja hymni 7, 4:3). Esimerkiksi Kairon *genizan* keskiaikaisessa karaiittisessa hepreassa tällainen numeraalien suvun sekoittuminen on melko yleistä ja johtuu todennäköisesti keskiarabian vaikutuksesta (Outhwaite 2001: 214–215). Sapattihymnien tapauksessa ei toki ole kyse arabian tai muiden kielten vaikutuksesta. Sen sijaan runomitta rajoittaa säkeissä tavujen kestoa ja määrää:

(3)

a.

hymni 1, 5:2

Kieliopillinen muoto:

שֵׁשׁ בְּיָמִים
[šiš-šâ bē-yā-mîm]

Säkeessä kaksitoista
tavua.

Tai:

שֵׁשֶׁ בְּיָמִים

Lyhyt tavu puuttuu.

Ratkaisu →

שֵׁשׁ בְּיָמִים
[šeš bē-yā-mîm]

Säkeessä yksitoista
tavua; lyhyt tavu
kolmanneksi
viimeisessä tavussa.

²³⁷ Luku on suffikoitu (pl.2.mask.). Säkeen merkitys jää epäselväksi, ks. lisää luku 5.3.4. (hymnin 4 suomennos).

²³⁸ שֵׁשׁ on fem., vaikka pääsana (יָמִים) mask.

b.

hymni 7, 4:3

Kieliopillinen muoto:

בְּשֵׁשׁ יָמִים

[bě-šiš-šâ yā-mîm]

Säkeessä kaksitoista
tavua.

Ratkaisu →

בְּשֵׁשׁ יָמִים

[bě-šēš yā-mîm]

Säkeessä yksitoista
tavua.

Lisäksi aineistossa esiintyy substantivoituja numeraaleja (ks. hymni 4, 2:4 ja 7:2): luvusta 'yksi' muodostettu substantiivi 'ykseys' (בְּאַחַדוּת)²³⁹ sekä luvusta 'seitsemän' muodostettu substantiivi (pl.) 'sapattivuodet' (שְׁבַעֲיִית).

4.3.4. Substantiivit

Morfologialtaan aineiston substantiivit ovat pääosin hyvin raamatullisia. Esimerkiksi substantiivien monikko muodostetaan Raamatun heprean tapaan päätteillä *-îm* (mask.) tai *-ôt* (fem.). Sen sijaan Mišnan hepreassa aramean vaikutuksesta yleistynvä monikon maskuliinin pääte *-în* esiintyy aineistossa vain kerran²⁴⁰ (Pérez Fernández 1999: 63). Edelleen genetiivilausekkeet muodostetaan Raamatun heprealle tyypillisesti *status constructus*-rakenteilla (esimerkiksi: סוּד הַבְּרִיָּאָה), eikä Mišnan hepreassa yleistyvää itsenäistä possessiivipronominia שֵׁל käytetä (ks. esim. Pérez Fernández 1999: 32).

Aineistossa esiintyy kuitenkin runsaasti sellaisia nominaalisia kaavoja, joiden käyttö on Raamatun hepreassa huomattavasti vähäisempää ja joiden käyttö lisääntyy vasta Mišnan ja keskiajan hepreassa. Tällaisia nominaalisia kaavoja ovat *qalin* verbaalinomini *qēṭlâ*, nominikaava *qēṭālâ*, *pi‘‘elin* ja *hif‘ilin* verbaalinomininit *qittûl* ja *haqtālâ* sekä *-ût*-päätteiset raamatunjälkeiset sanat (ks. myös Sáenz-Badillos 1993: 186–187).

Pérez Fernández (1999: 58–59) toteaa, että verbaalinominien (*qēṭlâ*, *qittûl* ja *haqtālâ*) käyttö lisääntyi Mišnan hepreassa, koska *infinitivus constructuksen* käyttö vähentyi. Kehitys alkoi jo myöhäisessä Raamatun hepreassa. *Infinitivus constructuksella* on Raamatussa nominaalisia ominaisuuksia: infinitiiviin voidaan nominien tapaan liittää

²³⁹ בְּאַחַדוּת: *-ût*-päätteinen substantiivi: ks. lisää alla: 4.3.4.

²⁴⁰ Hymni 3, kertosäe: קְדוּשֵׁין (raamatunjälkeinen sana, ks. lisää alla luku 4.4. Leksikko). Monikon päätettä יֵ-käytetään jonkin verran jo Raamatun hepreassa (Joüon-Muraoka 1991: 271).

pronominisuffikseja ja prepositioita.²⁴¹ Mišnan hepreassa *infinitivus constructus* korvautui aluksi sivulauseella (-שָׁךְ + finiittinen verbi) ja myöhemmin kokonaan verbaalinomineilla.

Alla huomioon otetaan vain sellaiset sanat, jotka eivät esiinny Raamatun hepreassa.²⁴² Kaikki tässä luvussa käsitellyt substantiivit huomioidaan myös suomennoksen (luku 5) alaviitteissä.

(a) *qēṭlâ*

Qēṭlâ-verbaalinomineja esiintyy jonkin verran jo Raamatun hepreassa, mutta Mišnan hepreassa sen käyttö yleistyy. Mišnan hepreassa *qēṭlâ*-kaavan avulla kaikista *qalîn* konjugaation verbeistä on mahdollista muodostaa verbaalinomineja. (Kutscher 1982: 128.)

Aineistossa raamatunjälkeisiä *qēṭlâ*-verbaalinomineja esiintyy seuraavissa säkeissä (yhteensä kahdeksan *qēṭlâ*-verbaalinominia; yksitoista esiintymää):

hymni 1	2:3	עָרִיבַת שָׁמֶשׁ	'auringonlasku'
	3:3	בְּרִיאַת יֵשׁ ²⁴³	'[olemuksen] luominen'
	4:4	שְׁבִיתָתִי	'leponi'
hymni 2	3:4	שְׁכִינָתוֹ	'läsnäolo' ²⁴⁴
hymni 3	1:2	יָצִירָה	'luominen'
hymni 4	3:3	שָׁקִיעָה	'lasku'
	6:3	הַשְּׁבִיתָהּ	'lepo'
	6:4	יָצִירָה	'luominen'
hymni 7	3:2	תְּקִימָהּ	'tutkimus'
	11:2	בְּחִירָה	'valinta'
hymni 18	1:3	סוֹד הַבְּרִיאָה	'luomisen [salaisuus]'

Qēṭlâ-verbaalinomineja esiintyy lähes kaikissa hymneissä (poikkeuksina hymnit 8 ja 16). Eniten niitä esiintyy hymneissä 1 ja 4 (kummassakin kolme esiintymää). Kaikki juuret ovat käytössä jo Raamatun hepreassa.²⁴⁵

On myös hyvä huomioida, että runomitallisesti *qēṭlâ*-verbaalinomini (kuten myös nominikaava *qēṭālâ*) on oivallinen: ensimmäisen tavun vokaali on ”lyhyt” *šewa*

²⁴¹ Näin esimerkiksi 1. Sam. 2:27: בְּהִיוֹתָם בְּמִצְרַיִם (“kun he olivat Egyptissä...”). Vrt. myös hymni 1, 4:2 בְּהִשְׁפִּילִי.

²⁴² Esimerkiksi *qittûl*-verbaalinomini hymnissä 4, 8:3 [לְמוֹדֶךָ] esiintyy jo Raamatussa (ks. Jer 2:24), joten se jää käsitellyni ulkopuolelle.

²⁴³ בְּרִיאָה esiintyy kerran Raamatussa (4M 16:30), mutta esiintymä on Biblia Hebraeican mukaan todennäköisesti tekstuaalinen virhe.

²⁴⁴ Jumalan epiteetti, ’läsnäolo’. Pérez Fernándezin (1999: 59) mukaan sana on hyvin yleinen *midraš*-kirjallisuudessa, mutta Mišnassa se esiintyy ainoastaan kaksi kertaa.

²⁴⁵ Hymnissä 2, 5:4 esiintyvä קָרִיאָה on käytössä jo Raamatun hepreassa (Joona 3:2). Mišnan hepreassa ל"א - verbit käyttäytyvät kuten lopusta heikot ל"ה-verbit: קָרִיאָה/קִירִיָּה. (Pérez Fernández 1999: 57.) Aineisto siis noudattaa tässä suhteessa Raamatun heprean mallia.

mobile, joka voidaan sopivasti sijoittaa joko kolmanteen tai kolmanneksi viimeiseen tavuun.

(b) *qēṭālā*

Raamatun hepreassa *qēṭālā* on hyvin yleinen nominaalinen kaava. Mišnan hepreassa sitä käytetään jonkin verran uusien sanojen muodostamisessa, mutta muihin nominikaavoihin verrattuna se on harvinaisempi. (Sáenz-Badillos 1993: 186–187.) Suurin osa sapattihymnien *qēṭālā*-kaavan mukaisista sanoista esiintyy jo Raamatun hepreassa (ks. mm. hymni 18, 2:4 בְּרַכָּה, 'siunaus'). Seuraavat aineiston *qēṭālā*-kaavan mukaiset eivät esiinny Raamatussa (yhteensä kaksi *qēṭālā*-kaavaista sanaa; kolme esiintymää):

hymni 1	2:3	כְּהִלָּה	'lain mukaan; kuten pitää'
	6:1	שְׂכִיחָה	'ilohuuto'
hymni 7	4:3	כְּהִלָּה	'lain mukaan; kuten pitää'

Kaikki juuret ovat käytössä jo Raamatun hepreassa.

(c) *qittûl*-verbaalinominit:

Raamatun hepreassa *pi''el*-konjugaation verbaalinominia *qittûl* käytetään *pi''el*-konjugaatiosta johdetuissa, tekemistä ilmaisevissa substantiiveissa (*limmed* 'opiskella' → *limmud* 'opiskelu'). Mišnan hepreassa sen käyttö ei poikkeakaan Raamatun hepreasta. (Joüon-Muraoka 1991: 254.) Raamatun hepreassa *qittûl*-verbaalinomini on kuitenkin harvinainen, ja sen käyttö yleistyy vasta Mišnan hepreassa (Sáenz-Badillos 1993: 187). Aineistossa *qittûl*-verbaalinomineja esiintyy seuraavissa säkeissä (yhteensä kuusi *qittûl*-verbaalinominia; kahdeksan esiintymää):

hymni 1	5:2	קָדוּשׁ	'pyhitys'
hymni 2	2:4	קָדוּשׁ	'uudistuminen'
hymni 4	3:3	קָרִיב	'läheisyys'
	3:4	שׁוּי	'vertaus' ²⁴⁶
	4:3	קָדוּשׁ	'pyhitys'
	6:4	קָדוּשׁ	'uudistuminen'
	8:3	דְּבוּק	'tarttuminen'
hymni 18	3:1	רְבוּי	'suuruus; moneus'

²⁴⁶ Suomenkos on epävarma, ks. lisää luku 5.

Aineistossa esiintyy *qittûl*-verbaalinomineja eniten hymnissä 4 (5 esiintymää). Muissa hymneissä niitä esiintyy melko vähän (hymnit 1,2 ja 18: 1 kpl) tai ei ollenkaan (hymnit 3, 7, 8, 16). Kaikki juuret ovat käytössä jo Raamatun hepreassa.

(d) *haqṭālâ*-verbaalinomini

Hif'ilin verbaalinomini *haqṭālâ* omaksuttiin hepreaan todennäköisesti aramealaisten vaikutteiden kautta. Verbaalinomini esiintyy jo Raamatun hepreassa, tosin erittäin harvoin: ks. Jes. 3:9 הִכְרַת פְּנִיָּהֶם. (Kutscher 1982: 74–75.) Mišnan hepreassa sen käyttö yleistyy juuri aramean vaikutuksesta (idem. 128). Aineistossa esiintyy ainoastaan yksi *hif'ilin* verbaalinomini:

hymni 1	6:3	הִכְבֹּטָהָ	'lupaus'
---------	-----	-------------	----------

Verbillä (לְהִכְבֹּטָהָ) on Raamatun hepreassa toinen, osittain päällekkäinen merkitys: 'taata', 'turvata'. Aineistossa sanaa käytetään Mišnan hepreassa yleistyvässä merkityksessä: לְהִכְבֹּטָהָ 'luvata', הִכְבֹּטָהָ 'lupaus'.²⁴⁷

(e) *-ûl*-päätteiset substantiivit:

Päätettä *-ûl* käytetään sananmuodostuksessa jo myöhäisessä Raamatun hepreassa: סְכָלוֹת 'typeryys' (ks. Saarn. 2:3) (Sáenz-Badillos 1993: 124). Päätteen runsas produktiivinen käyttö on tyypillistä jo Mišnan heprealle (idem. 188), mutta eniten sitä käytetään keskiajan hepreassa sananmuodostuksen apuna. Keskiajalla varsinkin arabiankielisiä filosofisia tekstejä käännettiin runsaasti hepreaksi, ja kirjallisuutta varten tarvittiin erikoissanastoa. Uusia sanoja luotiin soveltamalla vanhoja hepreankielisiä juuria sellaisiin morfologisiin muotoihin, jotka ovat Raamatun hepreassa harvinaisia tai eivät esiinny siinä lainkaan. Tällaisissa teksteissä *-ûl*-päätettä käytettiin erityisesti *qēṭlâ*-kaavaisten abstraktisanojen muodostamisessa (*qēṭlâ* → *qēṭlûl*; ks. alla מְצִיאוֹת ← מְצִיָּה). (idem. 257–258.) Aineistossa *-ûl*-päätteisiä sanoja esiintyy seuraavissa säkeissä (yhteensä neljä sanaa; kuusi esiintymää):

hymni 1	3:4	מְצִאוֹת	'todellisuus' [<i>qēṭlûl</i>]
hymni 3	5:2	בְּנִצְחִיּוֹת	'ikuisuus'
hymni 4	2:1	לְעֶצְמוֹתָךְ	'itse'; 'itseys'
	2:3	מְצִאוֹת צוֹר	'[Kallion] todellisuus' [<i>qēṭlûl</i>]
	2:4	בְּאֶחָדוֹתָיו	'ykseys [Jumalasta]'
hymni 18	1:1	מְצִאוֹת	'todellisuus' [<i>qēṭlûl</i>]

²⁴⁷ הִכְבֹּטָהָ: sanan äänneasu on erikoinen *metri causa*, ks. luku 4.2.1.

Aineistossa *-û*-päätteisiä sanoja esiintyy eniten hymnissä 4 (kolme esiintymää). Kaikki juuret ovat käytössä jo Raamatun hepreassa. Päätettä käytetään keskiajan heprealle tyypillisesti juuri abstraktien käsitteiden yhteydessä (mm. מְצִיאוּת 'todellisuus'; אֶקְדוּת 'ykseys').

(d) Yhteenvedo: substantiivit

Vaikka aineistossa esiintyvien substantiivien morfologia on pääosin hyvin raamatullista (esimerkiksi monikon muodostuksen ja genetiivirakenteidensa kannalta), varsinkin sananmuodostuksessa esiintyy tiettyjä raamatunjälkeiselle heprealle erittäin tyypillisiä piirteitä. Kaikki aineistossa esiintyvät nominikaavat (*qēṭlâ, qittûl, qēṭālâ, haqtālâ*) sekä *-û*-pääte ovat käytössä jo Raamatun hepreassa, mutta raamatunjälkeisessä hepreassa niiden käyttö on huomattavasti laajempaa. Raamatunjälkeisessä hepreassa yleistyvien nominikaavojen avulla vanhoista raamatullisista juurista muodostetaan uusia sanoja: sapattihymneissä käytetäänkin runsaasti tällaisia raamatunjälkeisessä hepreassa syntyneitä substantiiveja.

4.3.5. Verbit

Kaikkia Raamatun heprean verbikonjugaatioita (*qal, nif'al, pi'el, pu'al, hitpa'el, hif'il, ja hâf'al*) käytetään aineistossa. Suurin osa aineistossa esiintyvistä verbeistä on käytössä myös Raamatun hepreassa.²⁴⁸ Aineistossa erityistä huomiota vaativat muutamat konjugaatioiden innovatiivista kielenkäyttöä osoittavat yksittäistapaukset (*nif'al, pu'al* ja *hif'il*) sekä infinitiivit, imperatiivit, jussiivit, kohortatiivit ja konsekutiivinen imperfekti.

(a) Verbivartalot

1. *nif'al*

Hymnissä 3 esiintyy varsin erikoinen *nif'al*in partisiippi (sg.mask.):

hymni 3:2²⁴⁹ לְמַצּוֹת תְּפָצִים בּוֹ / אֶסוּר לְנַעֲבֹד

Partisiippiä edeltää erikoisesti prepositio *ל-*, jota käytetään normaalisti infinitiivin kanssa. Partisiipin sijaan odotetumpi muoto onkin *nif'al*in *infinitivus constructus* (לְהַעֲבֹד). Partisiippiä käytetään kuitenkin *metri causa*:

²⁴⁸ Poikkeukset luetteloidaan luvussa 4.4. sekä luvun 5 suomennoksen alaviitteissä.

²⁴⁹ "... on selvittää ne toimet, joiden suorittaminen on silloin [sapattina] kiellettyä."

(4)

infinitiivi	partisiippi
<i>lē-he- 'ā-bed</i> (neljä tavua)	<i>lē-neḡ- bād</i> (kolme tavua)
→ säkeessä 12 tavua	→ säkeessä 11 tavua

Edelleen hymnissä 16 esiintyy erikoinen, *nif'alin* infinitiivistä muodostettu substantiivi. Infinitiivistä puuttuu kuitenkin etuliite -ה. Lisäksi sitä määrittää adjektiiviattribuutti (sg.fem.):

hymni 1:2	עם כַּרְתַּ עֲצוּמָה	”... [sapattia ei saa rikkoa] <i>tuhoutumisen uhalla,</i> ”
-----------	----------------------	--

Sana on erityisen tyypillinen Mišnan heprealle: kyse on alun perin *nif'alin* infinitiivistä (לְהַכְרִית), josta etuliite -ה on pudonnut (לְכַרְתַּ). Tämän jälkeen poistuu prepositio (-ל): lopputuloksena on substantiivi כַּרְתַּ ('tuhota'). (Pérez Fernández 1999: 58; ks. myös Segal 1920: 58–59.)²⁵⁰ כַּרְתַּ saa feminiinisen attribuutin (עֲצוּמָה) loppusoinnullisista syistä (loppusoinnullinen tavu -mâ).

2. *pu'al*

Aineistossa esiintyy *pu'al*in konjugaatioon kuuluvia verbejä seuraavissa säkeissä:

hymni 1	1:3	מַעֲלָה	part.sg.fem.
	1:4	מְקוֹרְאִים	part.pl.mask.
hymni 3	3:1	מִכְבֵּד	part.sg.mask.
hymni 4	4:1	מִקְדָּשׁ	part.sg.mask.
hymni 8	1:1	מִשְׁנוֹת	part.pl.fem.

Aineistossa kaikki *pu'al*in konjugaation esiintymät ovat partisiippeja. *Pu'al*in konjugaatioon kuuluva verbi ei siis esiinny kertaakaan finiittisessä muodossa eli perfektissä tai imperfektissä. Tämä piirre on erittäin tyypillinen Mišnan heprealle, jossa *pu'al* katoaa käytöstä lukuun ottamatta juuri partisiippeja²⁵¹ (Pérez Fernández 1999: 132).

3. *hif'il*

Aineistossa esiintyy varsin erikoinen *hif'il*in konjugaatioon kuuluva verbi:

hymni 3	1:3	הִסְגִּיל
---------	-----	-----------

²⁵⁰ Infinitiivin etuliitteen katoamisesta, ks. lisää alla: b) Infinitiivit.

²⁵¹ Toisaalta *pu'al*in finiittisten muotojen puuttuminen voi johtua myös käytännöllisistä syistä: aineiston kaltaisessa runollisessa tekstissä ei ole tarvetta käyttää *pu'al*in kaltaisia passiivimuotoja finiittisessä muodossa. Aineistossa esiintyy ainoastaan yksi passiivikonjugaatio (*hāfal*) finiittisessä muodossa (perf.): hymnissä 2, 1:3: יִסָּר.

Verbi on johdettu juuresta סגל, joka Raamatun hepreassa esiintyy ainoastaan substantiivina סגלָה, 'perintöosa'. Itse asiassa yksikään heprean sanakirja²⁵² ei tunnista juurta *hif'ilin* konjugaatiossa. Verbi on todennäköisesti käytössä ainoastaan aineiston kaltaisissa keskiajan runollisissa teksteissä, ja tällöinkin se on hyvin harvinainen.²⁵³

Verbin merkitys *hif'ilissä* on kausatiivinen:

(5) a.

סגלָה 'perintöosa' → הִסְגִּיל 'tehdä perinnöksi'

Kuten esimerkistä (5) a. käy ilmi, verbi הִסְגִּיל on todennäköisesti muodostettu substantiivista סגלָה. Hyvä vertailukohde on Raamatun heprean נָחֵלָה ('omaisuus') ja samasta juuresta esiintyvä kausatiivinen verbi הִנְחִיל ('antaa omaisuudeksi'):

(5) b.

נָחֵלָה 'omaisuus' → הִנְחִיל 'antaa omaisuudeksi'

הִסְגִּיל-verbin kaltainen analoginen sananmuodostus on erityisen tyypillistä keskiaikaiselle heprealle: mistä tahansa Raamatun heprean juuresta voidaan muodostaa toiseen sanaluokkaan kuuluvia sanoja. Niinpä raamatullisista substantiiveista (kuten sanasta סגלָה) on mahdollista muodostaa verbejä. Esimerkiksi substantiivista כָּטון 'kohtu' johdetaan keskiajan hepreassa analogisesti *hif'il*-konjugaatioon kuuluva kausatiivinen verbi הִכְטִין 'hedelmöittää; tehdä raskaaksi'. (Sáenz-Badillos 1993: 211–212.)

(b) Infinitiivit

Aineistossa esiintyy infinitiivejä (*infinitivus constructus*) seuraavissa säkeissä:

		<u>infinitiivi</u>	<u>konjugaatio;</u> <u>prepositio</u>
Hymni 1	2:1	אֲשֶׁמֹר בְּבֹאָה הָעֵת /	qal, ב
	2:1	לְעֹזֹב מִלֵּאכָה	qal, ל
	4:2	דָּת אֵל בְּהַשְׁפִּילִי / יְתִרוֹן בְּכוֹתָהּ	hif., ב [+ suff.sg.1.]
Hymni 2	3:1	רֹצִי כְּנִסְיָהּ / לְעֹבֵד לְקוֹנֶה	qal, ל
	3:4	יִזְהִיר שְׂכִינָתוֹ / לְשִׁיג בְּדַעָה	hif., ל
	5:1	מֵה בְּעֵמָה חֶלְקִי / חֲפֹת מְשִׁיחִי	pi., -
	5:4	נִזְכָּה בְּלֵב שְׁלֵם / לְקִרְוָא קְרִיאָה	qal, ל
	6:4	לְשֶׁמֶר לְיוֹם שְׁפָת /	qal, ל
	6:4	לְרֹאֵת יְשׁוּעָה	qal, ל

²⁵² Lukuun ottamatta nykyheprean homonyymia הִסְגִּיל 'muuttua [väriltään] violetiksi'.

²⁵³ Tai: kyse on karaiimitekiäjien omasta innovatiivisesta kielenkäytöstä.

Hymni 3	1:4	לְשֹׁמֵר קִדְשֵׁת יוֹם / שִׁבְתָּ בְּהִדְרָה <i>qal</i> , ל
	3:2	לְמַצּוֹא חֲפָצִים בּוֹ / אֲסוּר לְנַעֲבֹד <i>qal</i> , ל
Hymni 4	4:2	hif., - אַף אֶת מִנְצַחַת / הַתְּמִים ²⁵⁴ גָּשְׁמִים
	5:2	<i>qal</i> , ל חֲקָרִי בְּסִפְרֵי דָת / לְדַבֵּק אֵלַי כָּל
	7:3	<i>qal</i> , ל יַחְדִּי מִגְּמַתְךָ לְרַעוֹת בְּגִנָּה
	10:2	<i>qal</i> , ל נָהַל וְחִטָּעַם לְשׁוֹן בְּעִירְךָ
Hymni 7	1:2	<i>qal</i> , ל לְבָרָא בְּרוּחַ פִּי / אֶרֶץ וְרוּמָה
	4:1	כ, <i>pi.</i> , וַיְהִי כְּכֹלֹת צוּר / כָּל הַמְּלָאכָה
	5:2	hif., ל דָּעָה לְהַשְׁכִּיל
	5:3	hif., ל מְרַבָּה לְהַכִּיל
	8:4	- <i>qal</i> , שִׁבְתָּ קִרְא מְקָרָא
	9:1	ל, <i>pi.</i> , חֲשִׁים לְקַדֵּשׁ אֶת / שִׁבְתָּ בְּשִׁמְחָה
	9:2	<i>qal</i> , ל לְשֹׁמֵר
	9:2	<i>qal</i> , ל וְלִנְוֹחַ מְכָל מְלָאכָה
	10:4	ב, <i>qal</i> , בְּרָאוֹת
	10:4	כ, <i>qal</i> , כְּבוֹדָא כְּבוֹד
	11:2	ל, <i>qal</i> , לְבָנוֹת בְּיָמֵינוּ אֶת / בֵּית בְּחִירָה
Hymni 16	kerto	- <i>qal</i> , עַל תַּת עַל תַּת
	1:1	ל, <i>hif.</i> , נֶאֱסָר לְהוֹצִיא בּוֹ / מִשְׁאֵת מְאוּמָה
	1:2	- ²⁵⁵ <i>nif.</i> , מִבֵּית מְלוֹנֵי עַם / בָּרַת עֲצוּמָה
	1:3	מ-ל, <i>pi.</i> , גַּם מִלְמַל בּוֹ / שִׁיחֵי שְׁמָמָה
	2:4	ל, <i>nif.</i> , עַל כֵּן לְהַנְהִיר / צִוָּה יוֹי
	3:1	ל, <i>pi.</i> , יוֹצְאִים לְקַדֵּשׁ שִׁבְתָּ עִם בְּרַכָּה
	4:2	ל, <i>qal</i> , לְשִׁבוֹת בְּיוֹם שִׁבְתָּ / מְכָל יִגְיַעִי
	4:3	ל, <i>qal</i> , לְאַכּוֹל
	4:3	ל, <i>qal</i> , וְלִשְׁתּוֹת יַיִן עִם גְּבִיעֵי
Hymni 18	2:1	ל, <i>qal</i> , זָכַר קִדְשָׁתוֹ / לְבָרָא יְצוּרִים
	3:4	<i>qal</i> , -[+suff.sg.3.mask.] יָתַן בְּעֵת קִרְאוֹ / מִצָּר רִנְחָה
	4:1	ל, <i>pi.</i> , אֲכַן בְּיוֹם הַזֶּה / אֲסוּר לְדַבֵּר
	4:2	ל, <i>pi.</i> , עָבַר וְעָתִיד גַּם / עֲנִין לְחַבֵּר
	5:1	ל, <i>pi.</i> , חֲשִׁים לְקַדֵּשׁ אֶת / שִׁבְתָּ בְּרִנָּה
	5:2	- <i>qal</i> , תִּזְכּוּ חַזוֹת לְכְבוֹד / שָׁכַן מְעוֹנָה

Aineistossa esiintyy yhteensä neljäkymmentäkaksi (42) *infinitivus constructusta*,²⁵⁶ joista suurin osa (25) kuuluu *qalin* konjugaatioon. Muodollisesti infinitiivit eivät poikkea

²⁵⁴ Infinitiivi הַתְּמִים ei esiinny Raamatussa (ks. lisää alla 4.4. Leksikko). Raamatussa esiintyvä *hif'il* juuresta תָּמַם on תָּמַם.

²⁵⁵ Tarkalleen ottaen kyse ei enää ole infinitiivistä, vaan substantiivista (ks. yllä 4.3.5: 1. *nif'al*).

²⁵⁶ Yhteensä:

<i>Infinitivus constructus</i> :		prepositiot:	
konjugaatiot		ל	29
<i>qal</i>	25	ב	3
<i>pi''el</i>	9	כ	2

Raamatun hepreasta. Mišnan hepreassa yleistuvia infinitiivejä ei esiinny aineistossa: esimerkiksi juuresta נתן käytetään raamatullista muotoa נתן (ks. hymni 16, kertosäe), ei Mišnan heprean infinitiiviä ליתן.

Suurinta osaa infinitiiveistä (29) käytetään preposition -ל kanssa. Rakenne ל + *infinitivus constructus* on tyypillinen jo myöhäiselle Raamatun heprealle (Sáenz-Badillos 1993: 118). Kehitys jatkuu vielä pidemmälle Mišnan hepreassa, jossa *infinitivus constructus* käytetään lähes poikkeuksetta aina preposition -ל kanssa (idem. 193). Edelleen aineistossa esiintyy *infinitivus constructus*, jota edeltää kaksi prepositiota: -מן ja -ל (hymni 16, 1:3 [למן־ל]). Tällainen muoto on erityisen tyypillinen Mišnan ja keskiajan heprealle: koska infinitiivi esiintyy aina ל-preposition kanssa, prepositio ymmärretään olennaiseksi osaksi infinitiiviä. Niinpä ל-prepositiota ei eroteta infinitiivistä, vaikka siihen liitettäisiin toinen prepositio (tässä: מן). (Kutscher 1982: 126.)

Mišnan heprealle tyypillisesti infinitiivin etuliite ה- katoaa *hif'lin* ja *nif'al* infinitiivissä, kuitenkin *hif'iliä* enemmän *nif'alissa* (Pérez Fernández 1999: 146). Aineistossa esiintyy kaksi infinitiiviä, joista infinitiivin etuliite ה- on kadonnut:

hymni 2	3:4	לשיג	<i>hif'il</i> (juuresta נשג)
		לשיג ← להשיג	
hymni 16	1:2	פרת	<i>nif'al</i>
		פרת ← הפרת ²⁵⁷	

Raamatun hepreassa tällaisia muotoja ei esiinny.²⁵⁸ Runomitan vaatimukset ovat todennäköisesti vaikuttaneet ”modernimman” muodon valintaan: yksi tavu (-*ha*-/-*hi*-) lisää rikkoisi syllabisen mitan. Lisäksi pitkän tavun paikalla ei voi esiintyä lyhyttä tavua (*lě-*) *metri causa*.

Infinitivus constructus esiintyy aineistossa prepositioiden -בּ tai -בֿ kanssa yhteensä viisi kertaa: בּבוא העת, בֿהשפילי, בֿכלות, בֿראות, בּבוא. Tämä on tyypillistä Raamatun

---

<i>hif'il</i>	6	מ	-
<i>nif'al</i>	2	על	1
		ilman prep.	7

Lisäksi suffikoituja: 2 (sg.1. / sg.3.mask.obj.suff.).

²⁵⁷ Tarkalleen ottaen kyse ei enää ole infinitiivistä vaan substantiivista, ks. yllä 4.3.7. a) 1.

²⁵⁸ לִּהְיוֹת-infinitiivi on hieman ongelmallinen. Voi olla, että infinitiiviksi oletettu sana onkin todellisuudessa substantiivi (שיג + artikkeli ה- sulautuneena prepositioon -בּ). Todennäköisesti kyseessä on kuitenkin infinitiivi: ’viisauden saavuttaminen’ on sapattihymneissä yleinen käsite, ks. mm. hymni 18, 2:4.

heprealle. Mišnan hepreassa tällaiset lauseenvastikkeina toimivat infinitiivirakenteet korvataan sivulauseella²⁵⁹: finiittisellä verbillä, johon liitetään kaksi konjunktia (-־ִּשׁ).

(6)

a. Raamatun heprea כְּכֹלֹת 'päättäessään [Jumala]'

b. Mišnan heprea כִּשְׂכֹּלָה 'kun [Jumala] päätti'

(Kutscher 1982: 126)

Aineistossa ei esiinny Mišnan heprealle tyypillisiä, esimerkin (6) b. kaltaisia sivulauseita.

Aineistossa esiintyy ainoastaan yksi *infinitivus absolutus* (pi''el: קָיִים):

hymni 8 6:3 קָיִים יְקָיִים

Hymnissä 8 *infinitivus absolutusta* käytetään tyyliteltyssä fraasissa vahvistamassa finiittisen verbin merkitystä: קָיִים יְקָיִים ”Totisesti, toteuttakoon...”. *Infinitivus absolutuksen* käyttö vähenee jo myöhäisessä Raamatun hepreassa (Sáenz-Badillos 1993: 173). Mišnan hepreassa se katoaa kokonaan käytöstä (idem. 193). Koska aineistossa esiintyy ainoastaan yksi *infinitivus absolutus*, aineisto seuraa tässä suhteessa raamatunjälkeisen heprean tendenssiä.

Kaiken kaikkiaan aineiston infinitiivit eivät muodollisesti juurikaan poikkea Raamatun hepreasta (lukuun ottamatta kahta esiintymää, joissa infinitiivin etuliite -ה on pudonnut). Raamatunjälkeisessä hepreassa yleistyvät infinitiivimuodot puuttuvat aineistosta (esimerkiksi Mišnan heprean infinitiivi לִיָּהּ). Raamatun heprean tapaan infinitiivejä käytetään aineistossa prepositioiden kanssa ja suffikoituina. Silti aineiston infinitiivit osoittavat useita raamatunjälkeiselle heprealle ominaisia piirteitä: *infinitivus constructusta* käytetään suurimmaksi osaksi preposition -ל kanssa (jopa niin, että raamatunjälkeiselle heprealle tyypillisesti sitä ei poisteta, vaikka infinitiiviin liitetään toinen prepositio, ks. yllä [מִלְמַל]). Lisäksi raamatunjälkeisestä hepreasta kokonaan katoavan *infinitivus absolutuksen* käyttö on lähes olematonta.

(c) Imperatiivit, kohortatiivit ja jussiivit

Imperatiiveja (sekä fem. että mask.) esiintyy aineistossa runsaasti.²⁶⁰ Suvun ja luvun käyttö vaihtelee kunkin hymnin sisällön mukaan: esimerkiksi hymnissä 4 kehotusten kohteena on sielu (sg.fem.), mutta hymnissä 8 kehotukset osoitetaan seurakunnalle (pl.mask.). Suurin

²⁵⁹ Kuten yllä jo todettiin, tämä kehitys jatkuu Mišnan hepreassa vielä pitemmälle: seuraavassa vaiheessa käytetään verbaalinomineja (ks. lisää yllä luku 4.3.4.; ks. myös Pérez Fernández 1999: 58–59).

²⁶⁰ Peräti kuusikymmentäkaksi (62) esiintymää, joita ei ole tarpeen luetella tässä.

osa aineiston kehotuksista osoitetaan sapatille, seurakunnalle tai Jumalalle. Aineistossa käytetyt imperatiivit eivät poikkea Raamatun standardihepreasta. Aineistossa ei käytetä Raamatun heprean pitkiä maskuliinisia yksikön (קָטַלָה) tai feminiinisiä monikon imperatiiveja (קָטַלְנָה), jotka katoavat kokonaan käytöstä Mišnan hepreassa (Pérez Fernández 1999: 151).

Aineistossa käytetyt 1. ja 3. persoonan kehotusmuodot eli kohortatiivit ja jussiivit vaativat erityistä huomiota. Aineistossa esiintyy kolme 1. persoonan monikon kohortatiivia:

hymni 1	kertosäe	וְנִקְבִּילָהּ
hymni 7	11:3	נִקְרִיבָהּ
hymni 8	1:4	וְנַעֲרִיבָהּ

Yksikön kohortatiiveja ei esiinny aineistossa. Kohortatiivien käyttö vähenee jo myöhäisessä Raamatun hepreassa, ja ne katoavat lähes kokonaan käytöstä Mišnan hepreassa (Sáenz-Badillos 1993: 193). Kaikki kohortatiiviesiintymät kuuluvat *hif'ilin* konjugaatioon.

Aineiston kohortatiivit eivät varsinaisesti ole erityisen raamatullisia. Esimerkiksi *hif'ilin* kohortatiivissa käytetty verbi לְהִקְבִּיל ei esiinny Raamatun hepreassa aineiston merkityksessä 'ottaa vastaan'.²⁶¹ Edelleen muuten raamatulliset verbit 'uhrata' (נִקְרִיבָהּ) ja 'herätä; innostua' (נַעֲרִיבָהּ) eivät esiinny Raamatussa monikon kohortatiivissa. Kohortatiivien käytöllä on joka tapauksessa aineistossa oma funktionsa: kolmitavuisina ne sopivat hyvin hymnien syllabiseen mittaan *metri causa*, ja niitä käyttämällä aineiston kieli noudattaa raamatullisen tyylin konventioita.

Aineistossa esiintyy kaksi 3. persoonan kehotusmuotoa eli jussiivia (verbistä 'olla' [הִיָּה]):

Hymni 2	6:1	יְהִי	'olkoon' – sg.mask.
Hymni 7	11:1	יְהִי	'olkoon' – sg.mask.

Jussiivin käyttö vähenee jo myöhäisessä Raamatun hepreassa ja katoaa lähes kokonaan käytöstä Mišnan hepreassa (Sáenz-Badillos 1993: 193). Vähäisellä jussiivien käytöllään aineisto noudattaa raamatunjälkeisen heprean mallia. Aineistossa ei myöskään käytetä erityisjussiiveja (esimerkiksi *hif'ilin* jussiiveja: impf. יִזְמִין → juss. יִזְמֵן) (Joüon-Muraoka 1991: 138-139). Lisäksi muutamat aineistossa esiintyvät sg.3.(mask.)impf.-muodot

²⁶¹ Aineistossa merkityksessä 'vastaanottaa'. Sana esiintyy Raamatussa ainoastaan *hif'ilin* partisiippina merkityksessä 'vastaava', ks. lisää alla (luku 4.4.).

voidaan ymmärtää Mišnan heprean tapaan ymmärtää kehottaviksi muodoiksi (ks. esim. hymni 1, 6:3 יְהִי, hymni 2, 6:1 יִתֵּן).²⁶² Kaiken kaikkiaan aineistossa sekä kohortatiivien että jussiivien määrä on hyvin vähäinen; raamatunjälkeisessä hepreassa ne katoavatkin lähes kokonaan käytöstä.

(d) Konsekutiivinen imperfekti

Raamatun hepreassa konsekutiivista imperfektiä käytetään menneen ajan kertovissa teksteissä. Konsekutiivisen imperfektin käyttö vähenee jo myöhäisessä Raamatun hepreassa (kuten myös *infinitivus absolutuksen*, jussiivien ja kohortatiivien käyttö). Mišnan hepreassa niitä ei enää esiinny. (Sáenz-Badillos 1993: 173.) Aineistossa esiintyy yksi konsekutiivinen imperfekti (יָהִי, juuresta יָהִי, sg.3.mask.):

hymni 7	4:1	יָהִי כְּכֹלֹת צוּר / כָּל הַמְלָאכָה ”Ja niin tapahtui, kun Kallio [Jumala] oli päättänyt koko työn...”
---------	-----	--

Konsekutiivista imperfektiä käytetään hymnissä 7 raamatullisena tyylikeinona ja viittauksena 1. Mooseksen kirjan 2. luvun alkuun: ”Ja Jumala *päätti* [וַיַּכֵּל] seitsemäntenä päivänä työnsä, jonka hän oli tehnyt, ja lepäsi seitsemäntenä päivänä kaikesta työstänsä, jonka hän oli tehnyt.” Konsekutiivinen imperfekti יָהִי esiintyy useita kertoja myös 1. Mooseksen kirjan ensimmäisessä luvussa²⁶³. Hymnissä 7 viitataan toistuvasti juuri luomiskertomukseen (ks. lisää hymnin suomennos 5.2.3.).

Koska konsekutiivisen imperfektin käyttö on raamatunjälkeisessä hepreassa lähes olematonta (muualla kuin pyrittäessä raamatulliseen tyyliin), aineisto osoittaa tässä suhteessa raamatunjälkeiselle heprealle tyypillisiä piirteitä. Toisaalta konsekutiivisen imperfektin vähäisyys selittyy myös luonnollisilla syillä: aineiston kaltaisessa runollisessa tekstissä ei ole tarvetta tällaisille narratiivisille elementeille.

(e) Yhteenveto: verbit

Aineistossa käytetyt prefiksi- ja suffiksikonjugaatiot (imperfektit ja perfektit) sekä partisiipit eivät muodollisesti poikkeaa Raamatun hepreasta. Lisäksi infinitiivit ovat täysin raamatullisia lukuun ottamatta kahta esiintymää, joissa infintiivin etuliite -הִי on pudonnut.

²⁶² Imperfektin käytöstä kehotuksissa ja toivomuksissa Mišnan hepreassa, ks. lisää Pérez Fernández 1999: 124.

²⁶³ Esimerkiksi silloin, kun Jumala päättää päivän luomistyön: יָהִי-עֶרֶב וַיְהִי-בֹקֶר, יוֹם אֶחָד.

Tarkasteluni perusteella aineiston verbisysteemi²⁶⁴ on tietyin osin hyvin tyypillinen myöhäiselle Raamatun heprealle ja raamatunjälkeiselle heprealle. *Infinitivus absolutuksen*, konsekutiivisen imperfektin, jussiivien ja kohortatiivien käyttö on vähäistä. Lisäksi *infinitivus constructusta* käytetään enimmäkseen ל-preposition yhteydessä. Aineistossa vältellään liian arkaaisia Raamatun heprean verbimuotoja: raamatunjälkeisessä hepreassa harvinaisia pitkiä verbimuotoja (kuten קטולנה/תקטולנה: fem.pl.2./3. imp. ja impf.)²⁶⁵ tai *nun*-päätteisiä verbejä (kuten תשמרון) ei esiinny aineistossa. Nämä muodot katovat käytöstä osittain jo myöhäisessä Raamatun hepreassa ja lopullisesti Mišnan hepreassa (Kutscher 1982: 40–41).

Useita Mišnan heprealle tyypillisiä, liian leimaavia verbimuotoja ei kuitenkaan – todennäköisesti tietoisesti – käytetä aineistossa: esimerkiksi Mišnan hepreassa aramean vaikutuksesta yleistynyt *nitpa'al*in konjugaatiota²⁶⁶ ei aineistossa käytetä (Pérez Fernández 1999: 96–97).

4.3.6. Partikkelit

Sapattihymnien partikkelit (adverbit, prepositiot, konjunktiot [mm. כִּי] sekä interjektiot [וְ]) eivät muodollisesti poikkea Raamatun hepreasta. Raamatunjälkeisiä, Mišnan hepreassa yleistyneitä partikkeleita (esimerkiksi puoliprepositiota בְּשִׁבְלִי tai konjunktiota וְ-) ei aineistossa käytetä.

Muutamit aineistossa esiintyvät partikkelit vaativat kuitenkin erityistä huomiota. Alla tarkastellaan aineiston negaatiopartikkeleita בִּל ja שׁוּם, arkaaisia prepositioita עָלַי ja אֵלַי sekä *nota accusativa* אַת ja ל-preposition käyttöä suoran objektin merkinä.

(a) Negaatiopartikkelit בִּל ja שׁוּם:

Raamatun heprean runollinen negaatiopartikkeli בִּל on לֹא-partikkelin poeettinen vastine (Joüon-Muraoka 1991: 607). Raamatunjälkeisessä hepreassa sitä käytetään hyvin harvoin:

²⁶⁴ Tässä ei kuitenkaan ole pyritty aineiston tempussysteemin täydelliseen kuvaukseen: jatkossa se vaatii tarkempaa analyysia.

²⁶⁵ Toisaalta tämänkaltaisille verbimuodoille (pl.2./3. fem. impf./imv.) ei sapattihymnien kaltaisessa aineistossa ole tarvetta.

²⁶⁶ *Nitpa'al*in konjugaatio on erittäin yleinen keskiaikaisessa karaiittisessa hepreassa (Outhwaite 2001: 229–230). Olisi varsin mielenkiintoista tarkastella sen mahdollista esiintymistä karaiimien *proosateksteissä*.

Mišnan hepreassa se esiintyy lähinnä raamatullisten sitaattien yhteydessä (Pérez Fernández 1999: 174). Aineistossa negaatiopartikkeli בֹּל esiintyy kaksi kertaa:

hymni 3	2:2 ²⁶⁷ הַזֶּהִיר לְבַל נַעֲשֶׂה / בּו שׁוּם מְלֹאכָה
hymni 7	7:4 ²⁶⁸ גָּשָׁם לְבַל יַעֲצוֹר / הַזֶּהִיר יְיָ

Negaatiopartikkeli esiintyy molemmissa säkeissä verbin 'varoittaa' (הַזֶּהִיר, perf.sg.3.mask.) yhteydessä. Subjektina on Jumala.²⁶⁹ Negaatiopartikkelin jälkeen verbi on imperfektissä molemmissa säkeissä (לְבַל נַעֲשֶׂה, לְבַל יַעֲצוֹר).²⁷⁰ Raamatun hepreasta poiketen negaatiopartikkelia edeltää prepositio לְ- (לְבַל). Prepositiota käytetään *metri causa*: se sijaitsee molemmissa säkeissä lyhyen tavun paikalla (säkeen kolmannessa tavussa).

Aineistossa esiintyvä toinen negaatiopartikkeli שׁוּם on aramealainen lainasana:

hymni 3, 2:2:	הַזֶּהִיר לְבַל נַעֲשֶׂה / בּו שׁוּם מְלֹאכָה
---------------	---

Negaatiopartikkelin käyttö yleistyy aramean vaikutuksesta Mišnan hepreassa. Raamatun hepreassa se ei esiinny. Negaatiopartikkelia käytetään aineistossa Mišnan heprean tapaan korostamassa kiellon ehdottomuutta: ”etemme tekisi *mitään* työtä.” (Pérez-Fernández 1999: 175.)

(b) Prepositiot עָלֵי ja אֶלֵי

Aineistossa käytetyistä prepositioista huomionarvoisia ovat לִי-vartaloiset prepositiot עָלֵי ja אֶלֵי:

hymni 2	4:2 יְחֹס עָלַי עֲמוֹ
hymni 8	6:2 יָשִׁיב עָלַי תְּלֵם / עִם נִחְלָתוֹ
hymni 18	3:1 עֲדִים עָלַי זֶה
hymni 4	5:2 חֲקֹרִי בְּסִפְרֵי דָת / לְדַבֵּק אֶלֵי כָל

Prepositioiden käyttö tukee aineiston runollista kieltä: niin ikään Raamatun hepreassa niitä käytetään lähinnä runollisissa teksteissä. Hyvin harvinainen prepositio אֶלֵי esiintyy

²⁶⁷ ”Hän on varoittanut, etemme tee / silloin [sapattina] mitään työtä.”

²⁶⁸ ” [mutta] Herra on varoittanut, ettei [maallinen] olemus pidättelisi [meitä].”

²⁶⁹ Koska molemmissa tapauksissa partikkeleita käytetään saman verbin ('varoittaa') yhteydessä, kyseessä on mitä todennäköisimmin lainaus aiemmasta kirjallisuudesta (mahdollisesti aiemmasta rabbiinisesta sapattihymnistä). Jälkimmäisessä säkeessä verbi esiintyy vasta puolissäkeen jälkimmäisessä osassa (הַזֶּהִיר יְיָ /).

²⁷⁰ Raamatun hepreassa negaatiopartikkelia käytetään erityisesti *nif'al*in imperfektin (יִמּוּט) yhteydessä, ks. mm. Ps. 10:6 (Joüon-Muraoka 1991: 607).

Raamatun hepreassa ainoastaan neljä kertaa.²⁷¹ (Joüon-Muraoka 1991: 345.) Raamatunjälkeisessä hepreassa prepositiot eivät enää ole aktiivisessa käytössä, ja niitä käytetään lähinnä aineiston kaltaisissa runollisissa teksteissä.

(c) Suoran objektin merkki: *nota accusativi* אַ ja ל-prepositio

Raamatun hepreassa verbin suoraa objektia voi edeltää partikkeli אַ (*nota accusativi*), jota käytetään varsinkin määräisten objektien edessä. Sen käyttö ei ole pakollista. (Joüon-Muraoka 1991: 444–445.) Myöhemmässä Raamatun hepreassa myös ל-prepositio esiintyy toisinaan suoran objektin merkinä,²⁷² mikä johtuu todennäköisesti aramean vaikutuksen lisääntymisestä (idem. 447–448).

Aineistossa *nota accusativi* esiintyy objektin edellä yhteensä neljä kertaa sekä kerran suffikoituna (sg.3.fem.):

hymni 7	2:2	קָדַשׁ כְּמִלְאָכִיו / אֵת שֵׁם כְּבוֹדוֹ	suff.sg.3.fem.
	9:1	הָשִׁים לְקָדַשׁ אֵת / שָׁבַת בְּשִׁמְחָה	
	11:2	לְבָנוֹת בְּיָמֵינוּ / אֵת בֵּית בְּחִירָה	
hymni 16	2:3	לְמַחֲלֵלִים אֶתָּה / תָּבֵא מְאֲרָה	
hymni 18	5:1	הָשִׁים לְקָדַשׁ אֵת / שָׁבַת בְּרָנָה	

Lukuun ottamatta säkeen 7, 2:2 suffikoitua objektia (שֵׁם כְּבוֹדוֹ) kaikki *nota accusativilla* merkityt objektit ovat epämääräisiä.

Mišnan heprea noudattaa Raamatun heprean mallia: määräinen objekti merkitään *nota accusativilla*, ja epämääräinen objekti jää pääosin merkitsemättä (Segal 1927: 168). *Nota accusativia* käytetään Mišnan hepreassa jonkin verran vähemmän kuin Raamatun hepreassa (Pérez Fernández 1991: 23). Raamatun heprean tavoin myös ל-prepositiota käytetään toisinaan objektin merkinä, todennäköisesti juuri aramean kasvavan vaikutuksen johdosta (Segal 1927: 168).

Aineistossa sen sijaan suora objekti merkitään huomattavan usein prepositiolla -ל:

hymni 1	1:1	אֲזַכֹּר לְמַצּוֹת מֶלֶךְ	hymni 2	2:1	בָּחַר לְעַמּוֹ
	1:3	קָדַשׁ לְשָׁבַת		2:2	קָדַשׁ לְיוֹמוֹ
	3:1	אֶלְמַד לְסוּד הַיּוֹם		3:1	לְעִבּוֹד לְקוֹנֵה
	3:3	וּלְסוּד בְּרִיאַת יֵשׁ...		3:3	דֶּרֶשׁ לְעוֹז מִלֶּפֶךְ
	5:1	אֶהְיֶה לְסוּד שְׁנֵי		3:3	יִבְחֹד לְמוֹנֵה

²⁷¹ Ainoastaan Jobin kirjassa, ks. Job 3:22, 5:26, 15:22 ja 29:19.

²⁷² Ks. esim. Job 5:2: כִּי לְאֵיִל יִהְיֶה-כְּעָס "Mielettömän tappaa suuttumus."

	6:4	כַּנֶּס לְנִדְחֵי		4:3	יִמְחֹץ לְקַמִּיהֶם
				4:4	יֶאֱסוּף לְנִדְחֵים
				5:2	קָבַל לְשִׁיחִי
				5:3	חִנֵּק לְנַחְשֵׁלִים
				5:3	הָשִׁב לְרוּחִי
				6:4	לְשִׁמּוֹר לַיּוֹם
					שָׁבַת
hymni 3	1:1	אֶקְרָא לְאֵל עֲלִיוֹן	hymni 4	5:4	תִּרְבִּי לְמִשְׁכְּלֶךָ
	4:2	נַעֲבֹד לְיוֹצְרֵנוּ		6:2	בָּחַר לְיִשְׂרָאֵל
	6:3	יִדְרוֹשׁ לְצִיוֹן		9:2	שׁוֹמְרִים לְשִׁפְתּוֹת
				9:3	יִזְכּוּ לְטוֹב צָפוֹן
hymni 7	1:4	וּלְכָל אֲשֶׁר חָפֵץ / עָשָׂה יְיָ			
	4:2	תִּקַּן לְמַעֲרָכָה / מוֹל מַעֲרָכָה			
hymni 8	1:2	בָּחַר לְיִשְׂרָאֵל			
hymni 16	6:1	קִרְאִים לַיּוֹם שָׁבַת / עֲנֵג לְגוֹפִים			

Miksi לְ-prepositio on aineistossa usein suoran objektin merkkinä? Kvantitatiivisen runomitan kannalta ”lyhyellä” *šewa mobilella* vokalisoitu לְ-prepositio on oivallinen. Esimerkiksi, kun säkeen aloittaa kaksitavuinen transitiivinen verbi, לְ-prepositiota edeltää sopivasti kaksi pitkää tavua:

(7)				
hymni 1	1:1	<i>ez-kôr lě-</i>	(säkeen alussa)	
		1. 2. 3.	(1.-2. pitkiä tavuja, 3. lyhyt tavu)	
hymni 8	1:2	<i>bā-ḥar lě-</i>	(säkeen alussa)	
		1. 2. 3.	(1.-2. pitkiä tavuja, 3. lyhyt tavu)	

לְ-prepositiota käytetään objektin merkkinä siis varsinkin silloin, kun se on suotuisaa hymnien kvantitatiivis-syllabiselle rakenteelle. Koska לְ-preposition käyttö suoran objektin merkkinä ei ole täysin tuntematonta Raamatun heprealle (eikä myöskään Mišnan heprealle), sen runsas käyttö on aineistossa täysin sallittua. Hymnien välillä on tässä suhteessa myös sisäisiä eroja: לְ-prepositiota käytetään suoran objektin merkkinä varsinkin hymneissä 1 (Šēlomo ben Aharon) ja 2 (Josef ben Jiṣḥaq).

לְ-prepositiota käytetään suoran objektin merkkinä myös varhaisemmassa karaiittisessa kirjallisuudessa. Esimerkiksi Outhwaiten (2001: 216) mukaan 1000-luvulla elänyt konstantinopolilainen karaiitti Ṭobiyya ben Moše käyttää proosateksteissään לְ-

prepositiota suoran objektin merkinä (esim. ואם תראה לזקן, 'jos näet vanhimman'). Myös Aharon ben Josefin²⁷³ teksteissä se esiintyy samassa asemassa ([Rabin 1999] ks. *ibid.*).²⁷⁴

Myös *nota accusativa* käytetään aineistossa todennäköisesti runomitan vaatimusten noudattamiseksi: objekti on merkitty partikkelilla את varsinkin silloin, kun ylimääräisen elementin käyttö on otollista syllabiselle mitalle, toisin sanoen silloin, kun säkeeseen tarvitaan yksi lisätavu.²⁷⁵ Tätä tulkintaa tukee myös se, että objektin määräisyydellä ei ole *nota accusativin* käytön kannalta aineistossa väliä: lähes kaikki *nota accusativilla* merkityt objektit ovat epämääräisiä. Kaiken kaikkiaan *nota accusativin* käyttö on aineistossa vähäistä verrattuna runomitallisesti erityisen hyödyllisen ל-preposition käyttöön.

Aineistossa verbiin liitetään objektisuffiksi ainoastaan kerran: hymni 4, 10:2: לְשֹׁכֵן בְּעִירָךְ / נָהַל וְתַשֵּׁעַם (pl.3.mask.). Objektin merkitseminen ei ole aineistossa pakollista: välillä objekti voi esiintyä ilman minkäänlaista merkintää (vrt. hymni 2, 3:2: שָׁכְחִי יְגֹנֶךָ.)

4.4. Huomioita sapattihymnien leksikosta

Tämän tutkielman kannalta mielenkiintoa herättävät sanaesiintymät voidaan karkeasti jakaa kahteen ryhmään: (1) *hapax legomena* (aineistossa käytetyt sanat, jotka esiintyvät Raamatussa ainoastaan kerran) ja (2) raamatunjälkeiset sanat²⁷⁶. Jälkimmäiseen ryhmään kuuluvat (a) sanat, joiden semanttisissa merkityskentissä tapahtuu muutoksia raamatunjälkeisessä hepreassa, ja (b) sanat, jotka eivät esiinny Raamatussa.²⁷⁷

Koska aihetta on tarkasteltu jo edellisessä luvussa²⁷⁸ ja sitä tarkastellaan lisää myös seuraavan luvun suomennoksen alaviitteissä, tyydyn tässä luvussa tekemään ainoastaan muutamia kokoavia havaintoja leksikon yleisestä rakenteesta. Even-Šošan

²⁷³ Ks. luku 2.3., karaiittisen rukouskirjan kompiioija 1200-luvulla.

²⁷⁴ Osa yllä suoriksi objekteiksi ymmärretyistä sanoista on toki tulkinnanvaraisia. Niinpä myös Outhwaite (*idem.* 216, viite 41) antaa tilalle eri tulkinnoille: esimerkiksi Ankori ([1959] ks. *ibid.*) tulkitsee Tobiyya ben Mošen kirjeissä esiintyvän lauseen: ולא זכרו לי "He eivät muistaneet *minua* *minun tähteni*." Prepositio voidaan kuitenkin ymmärtää myös suoran objektin merkiksi: "He eivät muistaneet *minua* [suora objekti]."

²⁷⁵ Sáenz-Badillos (1993: 241) huomauttaa, että tällainen ylimääräisten elementtien käyttäminen *metri causa* on erittäin tyypillistä keskiajan heprealaiselle runoudelle. Ks. myös Outhwaite (2001: 215–216): *nota accusativa* käytetään keskiaikaisessa kirjallisuudessa ilman minkäänlaista todellista funktiota.

²⁷⁶ Termi *raamatunjälkeinen* on harhaanjohtava. On mahdollista, että kyseiset sanat ovat olleet käytössä heprean puhekielessä jo Raamatun kirjojen kokoamisen aikaan. Ne eivät vain sattumalta esiinny Raamatun tekstikorpuksessa. (Ks. mm. Sáenz-Badillos 1993: 161.)

²⁷⁷ Huomioon ei oteta sanoja, joiden ainoa ero Raamatun vastaavaan sanaan on vokalisointi (tällaiset sanat on huomioitu suomennoksen alaviitteissä erikseen; ks. esim. hymni 1, 4:4 וְצִדְקָה). Aineistossa esiintyvät Jumalan, sapatin, temppelin ja seurakunnan eri epiteetit on merkitty ainoastaan suomennoksen alaviitteisiin.

²⁷⁸ Ks. etenkin 4.3.4. Substantiivit (raamatunjälkeiset nominaaliset kaavat).

(2000: *Ham-millon heḡ-ḥādāš, ham-mahādûrâ ham-mešullēbēṭ*) luetteloi lekseemit sen mukaan, mitä aikakautta ne edustavat (raamatulliset, rabbiiniset, keskiaikaiset ja modernit lekseemit): tätä luettelointia hyödynnetään jatkossa.

1. *Hapax legomena*

Keskiaikaisessa heprealaisessa runoudessa *hapax legomena* -sanojen käyttö oli suosittua. Runoilijoiden näkökulmasta ne olivat ennen kaikkea raamatullisia sanoja huolimatta siitä, että ne esiintyvät Raamatussa vain kerran ja tällöinkin usein tekstuaalisesti epäselvissä kohdissa. Harvinaisuutensa vuoksi *hapaxeilla* on eri raamatuntulkintaperinteestä riippuen useita mahdollisia merkityksiä. (Goldenberg 1971: 1619–1620.)

Hapax legomena -esiintymiä on aineistossa yhteensä kuusi. Eniten *hapaxeja* esiintyy Mordokai Sultanskin hymnissä 4 (kolme esiintymää):

hymni 1	5:3	דְּמִיּוֹן	'kuin'	Ps.17:12
hymni 2	5:3	לְהִיכָוֶת	'heikot'	5M 25:18
hymni 4	3:4	דְּמִיּוֹן	'kuin'	Ps.17:12
	7:3	מְגִיחָה	'suunta'	Hab.1:9
	8:1	הִתְקוּשָׁשׁ	'kokoontua'	Sef.2:1
hymni 7	6:1	פָּנָג	'makea kakku'	Hes.27:17
hymni 16	3:2	יִתְעַדְנִי	'nauttia'	Neh.9:25

Kaiken kaikkiaan *hapax legomena* -esiintymiä on aineistossa varsin vähän. מְגִיחָה (juuresta גמח) esiintyy Habakukin kirjassa (1:9) todennäköisesti merkityksessä 'kokous'. Tekstuaalisesti kohtaa pidetään epäselvänä. Keskiajan hepreassa sanaa ryhdyttiin käyttämään merkityksessä 'suunta, tarkoitus'²⁷⁹ (ks. Outhwaite 2001: 221). דְּמִיּוֹן ('kuin'; 'esikuva'; 'kaltaisuus') on erityisen tyypillinen keskiaikaisessa runollisessa, metaforisesti rikkaassa kielessä. Esimerkiksi säkeessä 4, 3:4 sen avulla sapattia verrataan makeudessaan hunajamehiläiseen.

Kaksi *hapax legomena* -esiintymää on *hitpa* 'elin konjugaatiossa. Niiden asema tässä joukossa on kuitenkin horjuva: molempien verbien juuret esiintyvät Raamatussa useita kertoja sekä substantiiveina että verbeinä. Verbin הִתְקוּשָׁשׁ (לְהִתְקוּשָׁשׁ) juuri קשש esiintyy Raamatussa myös *qalin* konjugaatiossa (niin ikään Sefanja 2:1²⁸⁰: הִתְקוּשָׁשׁ וְקוּשׁוּ). Verbin יִתְעַדְנִי (לְהִתְעַדְנִי) juuri עדן esiintyy Raamatussa muun muassa erisnimessä עֵדֶן, Eden.

²⁷⁹ Vrt. פְּנִיָּה 'tarkoitus; aikomus' (ibid.).

²⁸⁰ "Menkää itseenne, kootkaa ajatuksenne!"

2. Raamatunjälkeiset sanat.

(a) Monet alkuperältään raamatulliset sanat saavat raamatunjälkeisessä hepreassa uusia merkitysvivahteita tai muuttavat kokonaan merkitystään. Uusien merkitysten liittäminen jo olemassa oleviin raamatullisiin sanoihin tai sanan raamatullisen merkityksen laajentaminen on hyvin yleistä varsinkin keskiajan hepreankielisessä runoudessa. (Sáenz-Badillos 1993: 195.)

Muutamien aineistossa esiintyvien sanojen semanttisissa merkityskentissä on tapahtunut muutoksia raamatunjälkeisessä hepreassa. Esimerkiksi hymnin 1 kertosäkeessä esiintyvää verbiä נִקְבִּילָה (*hif'ilin* pl.koh.) käytetään aineistossa merkityksessä 'ottaa vastaan [sapatti]'. Raamatussa se esiintyy merkityksessä 'vastata; olla vastaava' (*hif'ilin* partisiippi, pl. fem. מִקְבִּילוֹת, ks. 2M 26:5, 36:12).²⁸¹ Hymnin 4 kertosäkeessä esiintyvä יְהִידָתִי ('ainokainen') saa aineistossa todennäköisesti keskiajan hepreankielisessä runoudessa yleisen merkityksen 'sielu'.²⁸² (Goldenberg 1971: 1619). Samassa kertosäkeessä esiintyvä imperatiivi הִתְאַחֵדִי ('Yhdisty!') esiintyy Raamatussa aineistosta kokonaan poikkeavassa merkityksessä: 'teroitaa'; 'lyödä terävästi' (todennäköisesti juuresta יָחַד tai חָדַד). Yllä jo mainittu *hapax legomena* מִגְמַתָּךְ (hymni 4, 7:3) esiintyy aineistossa keskiaikaisessa hepreassa käytetyssä merkityksessä 'päämäärä' (Raamatussa todennäköisesti 'kokous', ks. Hab. 1:9).

(b) Seuraavat aineiston sanat eivät esiinny Raamatun hepreassa: hymnin 4 säkeessä 6:3 רָמָז ('vihje; merkki'²⁸³), hymnin 3 säkeessä 2:2 aramealainen negaatiopartikkeli שִׁם ja hymnin 1 säkeessä 3:2 קָבַע ('määrittää'), jonka raamatullinen homonyymi קָבַע merkitsee 'ryöstää; riistää' (ks. mm. Mal.3:8 ja Snl. 22:23). Hymneissä 4 (4:2) ja 7 (7:4) esiintyvä גָּשָׁם / גְּשָׁמִים ei tietenkään viittaa 'sateeseen' (vrt. raamatullinen homonyymi גָּשָׁם), vaan aramealaisittain 'ruumiseen/fyysiseen olemukseen'. Sana esiintyy kuitenkin jo Raamatun arameassa ja lainautuu arameasta Mišnan ja keskiajan hepreaan. Sitä käytetään runsaasti varsinkin keskiaikaisissa filosofisissa teksteissä.

²⁸¹ Kuuluisassa rabbiinisessa sapattihymnissä *Lēkâ dôdî* sana esiintyy samassa merkityksessä ja monikon kohortatiivissa, mutta *pi'elin* konjugaatiossa: לֵכָה דוֹדִי לְקִרְאָת פְּלֶה / פָּנֵי שְׁבֵת נִקְבִּילָה.

²⁸² יְהִידָתִי esiintyy jo Psalmien kirjassa sielun tai tarkalleen ottaen ihmiselämän paralleelina: ks. Ps. 22:21: "Vapahda minun *sieluni* [נַפְשִׁי] miekasta, minun ainokaiseni [יְהִידָתִי] koirain kynsistä."

²⁸³ Tai (keskiajan heprean mukainen merkitys): 'ohje; neuvo', vrt. Goldenberg 1971: 1626.

Muita aineistossa esiintyviä, juureltaan raamatullisia mutta muodollisesti raamatunjälkeisiä sanoja ovat: hymnin 1 säkeessä 4:1 נוֹפֶשׁ²⁸⁴ ('lepo') ja 4:3 גוּף²⁸⁵ ('ruumis'); hymnin 2 säkeissä 2:3 נוֹפֶשׁ ja 3:1 כְּנִסְיָהּ²⁸⁶ ('seurakunta; synagoga'); hymnin 3 kertosäkeessä קְדוּשֵׁין²⁸⁷ (aram. 'kihlajaiset') ja säkeissä 1:3 הַסְגִּיל²⁸⁸ (juuresta סגל; 'antaa omaisuudeksi'), 2:1 הַזְמִין²⁸⁹ (juuresta זמן; 'kutsua'), 4:4 עֵין²⁹⁰ (juuresta עין; 'opiskella') ja 5:1 יִכְפִּיל²⁹¹ (juuresta כפל; 'kaksinkertaistaa'); hymnin 4 säkeissä 4:2 הַתְמִים²⁹² (juuresta תמם; 'täydellistää') ja 4:4 רוֹחָנִי²⁹³ ('hengellinen'); hymnin 7 säkeessä 10:3 יָקָר²⁹⁴ (juuresta קרר 'viilentyä'); hymnin 16 säkeessä 2:2 לְמַעֲיָנִים (juuresta עין); hymnin 18 säkeissä 2:1 קִדְשָׁה (juuresta קדש 'pyhyys') ja 2:4 סֶמֶן²⁹⁵ ('merkki').

Kaiken kaikkiaan aineistossa esiintyy siis varsin runsaasti raamatunjälkeistä sanastoa (ks. myös luvussa 4.3.4. raamatunjälkeiset verbaalinominit, nominaaliset kaavat ja -*û*t-päätte). Aineistossa käytetyt raamatunjälkeiset sanat, termit ja uudet epiteetit²⁹⁶ ovat tyypillisiä raamatunjälkeisessä hepreassa käytetylle uskonnolliselle kielelle: ei-raamatullisten sanojen käytön taustalla lienee varhaisempi hepreankielinen kirjallisuus. Hyviä vertailukohteita löytyy mitä todennäköisimmin varhaisemmasta rabbiinisesta runoudesta, ja varsinkin 1300–1600-luvuilla kirjoitetuista rabbiinisista sapattihymneistä (ks. esimerkiksi Liite 4).

Tämän lisäksi hymnien leksikossa on useita sellaisia piirteitä, jotka ovat tyypillisiä erityisesti 1500–1700-lukujen karaiimien uskonnollis-filosofiselle ajattelulle. Tällaisia esimerkkejä on hymneissä runsaasti: ks. mm. hymni 1, 3:3-4 (*creatio ex nihilo* eli Jumalan luomisteko tyhjästä), sekä järjen (שִׁכָּל) ja hengen (נֶפֶשׁ) tai ruumiin (גוּף/נֶפֶשׁ) ja hengen jatkuvat rinnastukset. Aihetta tarkastellaan lisää suomennoksen (luku 5)

²⁸⁴ Raamatussa juuri esiintyy mm. substantiivissa נֶפֶשׁ, 'henki; sielu'.

²⁸⁵ Raamatussa ainoastaan feminiinisessä muodossa: גוּף 'ruumis'.

²⁸⁶ Raamatussa sanan juuri esiintyy mm. *qalin* konjugaatiossa: כָּנַס 'kerätä, koota'.

²⁸⁷ Tyypillisesti raamatunjälkeiselle heprealle sanassa on Mišnan hepreassa yleistynä monikon päätte -*în*.

²⁸⁸ Denominatiivinen verbi (sanasta סָגַל), ks. yllä 4.3.7., verbivartalot 3. *hif'il*.

²⁸⁹ Raamatussa sanan juuri esiintyy mm. substantiivina זְמַן ('aika') ja *pu'al* konjugaatiossa (part.): מְזַמֵּן ('sovittu [ajankohta]').

²⁹⁰ Raamatussa sanan juuri esiintyy ainoastaan substantiivina: עֵין ('silmä').

²⁹¹ Raamatussa sanan juuri esiintyy mm. *qalin* ja *ni'falin* konjugaatioissa.: כָּפַל, 'kaksinkertaistaa'; נִכְפַּל, 'tulla kaksinkertaistetuksi'.

²⁹² Raamatussa sanan juuri (תָּמַם) esiintyy *hi'filissä* mutta ainoastaan raamatullisessa muodossa הִתְמַם.

²⁹³ Raamatussa רוֹחַ 'henki'.

²⁹⁴ Raamatussa sanan juuri (קָרַר) esiintyy mm. *hif'ilin* konjugaatiossa: הִקָּרַר 'viilentää'.

²⁹⁵ Mišnan hepreassa yleistynä kreikkalainen lainasana. Sanajuuri סָמַן esiintyy jo Raamatussa (ainoastaan *nif'al* konjugaatiossa), ks. Jes. 28:25.

²⁹⁶ Ks. lisää luvun 5 suomennoksen alaviitteet (Jumalan, sapatin ja temppelin epiteetit; esimerkiksi sapatti *morsiamena* [מִרְסְיָמְנָה]).

alaviitteissä, joissa esitän muutamia huomioita koskien varsinkin ajallisesti myöhäisempien hymnien (hymnit 1-4) uskonnollista ja filosofista sisältöä.²⁹⁷

4.5. Yhteenveto: sapattihymnien kielelliset piirteet

Tässä luvussa tarkastelin sapattihymneille tyypillisiä kielellisiä piirteitä (foneettisia²⁹⁸ ja kielellisiä piirteitä sekä leksikkoa) heprean kielen historiallisessa kontekstissa. Kaiken kaikkiaan 1500–1800-luvuilla eläneiden karaiimitekijöiden runollinen kieli on tyypillistä keskiaikaista hepreankielistä runoutta. Runomitta säätelee tekijöiden kielellisiä valintoja; niinpä sapattihymnien runollinen kieli poikkeaa huomattavasti proosateksteissä käytetystä kielestä.²⁹⁹ Hymnien kieli on runomitalla alisteista jopa niin, että Raamatun sitaatteja on lupa muovata runomittaan sopiviksi jättämällä tiettyjä elementtejä pois tai lisäämällä niihin merkityksen kannalta redundantteja sanoja tai partikkeleita.³⁰⁰ Runomittaa noudatetaan usein myös heprean kielioppisääntöjen kustannuksella (ks. mm. hymni 18, 4:1: prepositiolauseke *הָיָה בְּיָדָם*). Toisinaan on vaikeaa päätellä, onko tietyn kielellisen piirteen taustalla runomitan noudattaminen; runomitan perusteella ei tulisi tehdä liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Tutkimuksen tässä vaiheessa sapattihymnien kieliopin tarkastelu rajoittui varsin usein runomitan vaikutusten luettelointiin.

Sapattihymnien ylin lingvistinen standardi on Raamatun heprea. Tältä osin se ei siis poikkea muusta hepreankielisestä runoudesta. Jo myöhäisessä Raamatun hepreassa on huomattavissa taipumusta jäljitellä klassisen Raamatun hepreaa ja sen tyyliä (Sáenz-Badillos 1993: 126). Samanlaista pyrkimystä raamatulliseen kielenkäyttöön esiintyy myös sapattihymneissä: kyse lienee tietoisista kielellisistä valinnoista. Tarkasteluni perusteella suurin osa aineistossa käytetyistä pronomineista, prepositioista ja partikkeleista³⁰¹ on raamatullisia (mm. relatiivipronominina käytetään ainoastaan raamatullista *אֲשֶׁר*-pronominia). Mišnan hepreassa yleistäviä pronomineja, prepositioita ja partikkeleita ei aineistossa käytetä.

²⁹⁷ Mitään lopullista ei näistä leksikon piirteistä kuitenkaan ole mahdollista sanoa tutkimuksen tässä vaiheessa.

²⁹⁸ Yhteenveto sapattihymnien foneettisista piirteistä, ks. luku 4.2.3.

²⁹⁹ Puolan ja Liettuan karaiimien proosateksteistä esimerkkejä → Firkowicz- ja eri yksityiskokoelmissa (ks. mm. Mann 1931) säilytettävän karaiimien kirjeenvaihdon heprea.

³⁰⁰ Vrt. hymni 2, 2:4, artikkelin poisjättö; hymni 2, 2:4, possessiivisuffiksin poisjättö; hymni 3, 1:1, preposition poisjättö; hymni 3, 2:1, konjunktion poisjättö.

³⁰¹ Lukuun ottamatta mm. aramealaista negatiivipartikkeliä *לֹא*.

Toisaalta sapattihymneissä ei aktiivisesti käytetä sellaisia Raamatun arkaaisen ja standardiheprean muotoja (*infinitivus absolutus*, kohortatiivit, jussiivit sekä konsekutiivinen imperfekti), joiden käyttö vähenee jo myöhäisessä Raamatun hepreassa. Niitä esiintyy vain harvoin ja tällöinkin lähinnä raamatullisuuteen pyrkivän tyylin tehosteena (vrt. konsekutiivisen imperfektin käyttö hymnissä 7, 4:1).

Sapattihymnien kieli on toki kaukana varsinaisesta raamatullisesta hepreasta; pelkästään kvantitatiivis-hendekasyllabisen runomitan käyttö erottaa sen erityisen selvästi raamatullisesta kielestä. Aineistossa onkin useita raamatunjälkeiselle heprealle tyypillisiä piirteitä. Verbaalinominit *qēṭlâ*, *qittûl* ja *qēṭlâ* sekä pääte *-ûl* esiintyvät jo Raamatussa, mutta niiden käyttö laajenee huomattavasti Mišnan ja keskiajan hepreassa. Sapattihymnien leksikossa esiintyy runsaasti raamatunjälkeiselle heprealle tyypillisiä sanoja (mm. כָּרַת, גִּשְׁפֹּם (רִיחָנִי, גִּשְׁפֹּם). Lisäksi muun muassa runsas *infinitivus constructuksen* ל־preposition kanssa ja objektin merkitseminen ל־prepositiolla (usein *metri causa*) ovat ominaisia raamatunjälkeiselle heprealle, vaikka niiden käyttö ei ole täysin tuntematonta Raamatun hepreallekaan. Raamatunjälkeisten kielellisten elementtien käytölle on kuitenkin rajoituksensa: Mišnan ja keskiajan heprealle tyypillisiä, liian leimaavia sanavalintoja vältellään. Esimerkiksi *nitpa'ʿalin* konjugaatiota tai Mišnan hepreassa yleistyvää genetiivirakennetta (לְ) ei aineistossa käytetä.

Tiivistettynä voidaan todeta, että sapattihymnien kieli pyrkii selvästi konservatiivisuuteen tietyillä morfologian alueilla, mutta toisilla alueilla sallitaan suuria vapauksia (mm. verbaalinominit, sanasto, infinitiivien käyttö). Aikaisemmissa luvuissa kävi ilmi, että karaiimitekijät olivat hyvin tietoisia rabbiinisen kirjallisuuden pääpiirteistä. Osa heistä jopa harrasti sitä aktiivisesti. Niin ikään sapattihymneissä käytetty heprean kieli osoittaa muunkin kuin heprealaisen Raamatun kielen tuntemusta. Todennäköistä on, että karaiimit olivat tutustuneet aikaisempaan rabbiiniseen uskonnolliseen runouteen ja varsinkin sapattihymniperinteeseen: karaiimit lainaavat useita kielellisiä elementtejä varhaisemmasta rabbiinisesta runoudesta.³⁰²

Kuten jo luvun alussa huomautin, en vielä tutkimuksen tässä vaiheessa pyrkinyt analysoimaan sapattihymnien kielellisiä piirteitä kaikenkattavasti. Hymnien foneettiset piirteet, morfologia, syntaksi sekä leksikon rakenne vaativat vielä tarkempaa analyysia. Karaiimit puhuivat äidinkielenään turkkilaissukuista kiptšak-kieliin kuuluvaa

³⁰² Vrt. mm. Liite 4: hymni 9 *Kî ʿešmērâ šabbāt*.

karaiimia: niinpä karaiimin kielen vaikutus sapattihymnien morfologiaan ja syntaksiin on todennäköisesti merkittävä. Karaiimi poikkeaa huomattavasti seemiläiseen kieliperheeseen kuuluvasta hepreasta: esimerkiksi agglutinatiivisuus, joka on seemiläisille kielille täysin vieras piirre, on karaiimille ja muille turkinsukuisille kielille tyypillinen ominaisuus. Edelleen karaiimin ja heprean syntaksi poikkeavat toisistaan huomattavasti.³⁰³ (Altbauer 1957: 117.) Karaiimin lisäksi tekijät puhuivat todennäköisesti muitakin kieliä sujuvasti (karaiimien asuinympäristön slaavilaiset kielet: puola ja länsivenäjä), joiden vaikutus sapattihymnien kieleen voi olla mittava.³⁰⁴

5. SAPATTIHYMNIEN SUOMENNOS

5.1. Yleisiä huomioita suomennoksesta

Sapattihymnien suomennos pyrkii ensisijaisesti olemaan selvää ja sanatarkasti suomennettua kieltä.³⁰⁵ Niinpä suomennoksessa ei ole tarkoituksenmukaista jäljitellä alkuperäisen tekstin runomittaa. Hymnien alaviitteisiin tehdään huomioita seuraavin kriteerein:

- (1) Sana poikkeaa Raamatun hepreasta (Mišnan tai keskiajan heprealle tyypilliset sanat).
- (2) Raamatun sitaatti: Raamatusta poimitut lausekkeet/sitaatit on merkitty alaviitteisiin (muokattu tai muokkaamaton; muokkaus johtuu usein runomitan rajoituksista [*metri causa*]).³⁰⁶
- (3) Erikoiset tapaukset, ts. säkeet, sanat tai lausekkeet, joiden merkitys jää jostain syystä epäselväksi.
- (4) Erilaiset epiteetit (Jumala, sapatti, temppeli, seurakunta).
- (5) Muita mahdollisia huomioita: suvun, luvun ja muiden kieliopillisten elementtien ”epätarkkuudet”³⁰⁷.

³⁰³ Vrt. mm. hymni 2, 6:2: גִּיּוּרִי נִכְשָׁי. Rakenne on heprean kielen kannalta erikoinen: kahteen adjektiiviin (’ruumiillinen’, ’henkinen/sielullinen’) liitetään sg.1.-possessiivisuffiksi. Tällaiset erikoiset tapaukset voidaan mahdollisesti selittää muiden kielten (etenkin karaiimin) vaikutuksesta. Aiheen kattavampi tarkastelu ei kuitenkaan tutkimuksen tässä vaiheessa vielä ole relevanttia.

³⁰⁴ Lisäksi on hyvä muistaa, että vaikka karaiimit edustavatkin samaa kieltä ja kulttuuria, hymnien välillä on myös sisäisiä (niin kielellisiä kuin sisällöllisiä) eroja, joita ei tässä tutkielmassa tarkasteltu. Esimerkiksi prepositiota -לִי käytetään suoran objektin merkinä erityisen paljon hymneissä 1 ja 2. Sisällöllisesti hymnien välillä on suuria eroja. Esimerkiksi hymni 4 sisältää runsaasti viittauksia aikaisempaan filosofiseen kirjallisuuteen sekä Laulujen lauluun. Lisäksi sapattihymnit on kirjoitettu huomattavan pitkän ajallisen jakson aikana (1500-luvun lopusta 1800-luvun alkuun, n. 250 vuotta) Ks. lisää luvun 5 suomennos ja suomennoksen alaviitteissä tehty huomioid.

³⁰⁵ Raamatun sitaattien suomentamisessa apuna käytetään Kirkkoraamatun vuoden 1933 käännöstä.

³⁰⁶ Tyypillisesti tekijät käyttävät Raamatusta poimittuja lauseita, lausekkeita ja sanoja kontekstistaan täysin irrotettuina.

³⁰⁷ Tällaiset tapaukset ovat erityisen tyypillisiä keskiaikaiselle runoudelle.

Yllä olevan listan viidenteen kohtaan viitaten alkuperäisestä tekstistä onkin toisinaan hankala erottaa, kuka puhuu, kenestä tai kenelle puhutaan (seurakunta, sapatti, Jumala). Pääsanat suvusta ja luvusta piittaamatonta epätarkkuutta esiintyykin melko runsaasti. Useimmat epätarkkuudet johtuvat runomitan aiheuttamista vaatimuksista, mutta muutamat voidaan selittää myös tekijän tietoisiksi valinnoiksi: tahallisesti monimerkityksellisiksi viittauksiksi, joita myöhempi lukija ei voi tunnistaa ilman syvällisempää kontekstin tuntemusta.

Hymnit on jaettu tekijöiden eliniän (ks. luku 2) ja hymnien sisältämän materiaalin perusteella kahteen ryhmään. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat hymnit 16, 18, 7 ja 8 on kirjoitettu 1500-luvun lopun ja 1600-luvun puolivälin aikana. Toiseen ryhmään kuuluvat hymnit (hymnit 1, 2, 3, 4) on kirjoitettu 1600–1700-luvun vaihteesta 1800-luvun alun aikana. Varhaisemmassa ryhmässä (hymnit 16, 18, 7 ja 8) sapatti on ensisijaisesti Jumalan antama lahja valitulle kansalle. Kertosäkeissä kiitetään Jumalaa sapatinpäivän lahjasta, iloitaan tulevasta levosta sekä ylistetään Jumalaa. Kaikki neljä hymniä painottavat sapatin työkieltoa: sapatti nähdään ennen kaikkea Jumalan määräämänä lepopäivänä. Toisessa ryhmässä (hymnit 1, 2, 3, 4) sapatista puhutaan symbolisesti *morsiamena*, jota seurakunta odottaa ja jota tullaan ottamaan vastaan ikään kuin hääsaattueessa. Hymnien kertosäkeet toistavat samaa teemaa: kihlajaisia, morsiamen saapumista ja odotukseen liittyvää riemua. Neljännessä sapatihymnissä avioliittometafora yhdistää mystisesti ihmissielun ja sapatin.³⁰⁸

Alaviitteissä käytetään lisäksi seuraavia lyhennyksiä:

ks.¹ – Raamatussa vain yksi esiintymä (suora sitaatti, lauseke tai *hapax legomena*).

ks. mm. – Raamatussa useita esiintymiä, joista osa luetellaan alaviitteessä
vrt. – samankaltaisuuksia esimerkiksi tiettyyn Raamatun säkeeseen (ei täysin identtinen)

ks. myös – aineiston sisäinen viittaus (toisessa sapatihymnissä/saman hymnin eri säkeessä)

metri causa - hymnin sanavalintoja selitettäessä; tietyt valinnat
runomitan takia (esim. lisäykset tai poistot Raamatun sitaateissa)

³⁰⁸ Kuten jo aiemmin todettiin, tässä tutkielmassa päähuomiota kuitenkin kiinnitetään hymnien *sisällön* sijasta ennen kaikkea hymnien ulkoiseen *muotoon*: leksikkoon, Raamatun lainauksiin ja muihin kielellisiin yksityiskohtiin. Morsianmystiikan ilmestyminen karaiimien sapatihymneihin tapahtuu 1700-luvun alussa Šelomo ben Aharonin ansiosta. Jo Mann (1931: 684–685) mainitsee, että Šelomo sai vaikutteita rabbiinisista sapatihymneistä, joissa morsiansymboliikkaa käytettiin yleisesti sapatin metaforana. Jatkotutkimuksen kannalta tämä tarjoaa mielenkiintoisia näkökulmia siihen, miten rabbiiniset ajatukset ovat vaikuttaneet karaiimien kirjallisuuteen. Ks. lisää luku 6: Johtopäätökset: pohdintaa.

5.2. Sapatti – Jumalan lahja

5.2.1. Hymni 16: Jiṣḥaq ha-Troki

Kertosäe (toistuu jokaisen säkeistön jälkeen)

Kiitän Jumalaa, [joka on minun] turvani³⁰⁹, rukouksillani

levon antamisesta, [levon] antamisesta, Herran³¹⁰ sapatinpäivästä.

1.säkeistö

1. [Minun] on kiellettyä³¹¹ viedä silloin [sapattina] mitään³¹²
2. asuintalostani tuhoutumisen³¹³ uhalla,
3. lisäksi [on pidättäydyttävä] lausumasta³¹⁴ turhuuksia,
4. paitsi Jumalan Tooraa, Herran opetuksia.³¹⁵

2.säkeistö

1. Koska sapatinpäivänä [on] järjen ja valon [päivä]³¹⁶,

³⁰⁹ מְחֻסֵּי – ’turvani’. Jumalan epiteetti, ks. mm. Ps. 62:8–9, 71:7, Jer. 17:17.

³¹⁰ יְיָ – Akronyymi lausutaan [’ādōnay] יְיָ. Kolmitavuinen sana sopii myös runomittaan (säkeessä yhteensä 11 tavua). יְיָ on loppusoinnullinen elementti: se toistuu hymnin jokaisen säkeistön viimeisenä sanana.

³¹¹ נִאָסֵר – nif.perf.sg.3.mask. (’on kiellettyä’). Verbi on perfektissä: kieltäminen on ollut olemassa aina, aikojen alusta asti.

³¹² מִשְׁעָת מְאוּמָה – ks.¹ 5M 24:10: (rahan lainaamisen yhteydessä) ’pantti’. Tässä: ’ei mitään’.

³¹³ כָּרַת – Alun perin nif.inf., josta etuliitteen -הִ on pudonnut. Mišnan hepreassa sanaa käytetään substantiivina, joten se voi saada attributteja (tässä fem. adjektiiviattribuutti: עֲצוּמָה). Se, joka ei noudata sapattia, tekee vakavan rikkomuksen Jumalan käskyä vastaan. Häntä uhkaa tuhoutuminen tai karkotus yhteisöstä. Ks. mm. 2M 31:14: ”Siis pitäkää sapatti, sillä se on teille pyhä. Joka sen rikkoo, rangaistakoon kuolemalla; sillä kuka ikinä silloin työtä tekee, hävitettäköön [וְנִכְרְתָה] kansastaan.” Ks. myös säe 2:3.

³¹⁴ מְלִמְלָל – Inf.cstr. + prep. -לְ, johon lisätty prepositio מִן. Tyypillisesti Mišnan ja keskiajan heprealle לְ-prepositio käsitetään olennaiseksi osaksi infinitiiviä, eikä sitä poisteta edes silloin, kun infinitiiviin lisätään toinen prepositio (tässä מִן).

³¹⁵ Ensimmäisessä säkeessä Jiṣḥaq viittaa hymnin alla annettuun raamatunjakeeseen (2M 16:29) ja sen jatkokon: ”Katsokaa, Herra on antanut teille sapatin; sen tähden hän antaa teille kuudentena päivänä kahden päivän leivän. Olkoon jokainen alallaan, älköönkään kukaan lähtekö paikaltansa seitsemäntenä päivänä.” Jacobsin (1971: 566) mukaan karaiitit ottivat rabbaniitteja vakavammin tämän käskyn: rabbaniitit asettivat kaupungin alueelle ”sapattirajoituksen” (תְּחִיבֵי שַׁבָּת), jonka sisällä sai vapaasti kulkea. Karaiiteilla tällaista helpotusta ei ollut.

³¹⁶ שֶׁכֶּל וְאוֹרָה – ’järki ja valo’. Sanat esiintyvät karaiimien sapattihymneissä usein yhdessä: sapatti on järjen ja valon päivä. Juutalaiset korostavat sapattia lepopäivän lisäksi myös

2. hän antaa lisää viisautta³¹⁷ niille, jotka opiskelevat³¹⁸,
3. mutta sen rikkojille³¹⁹ lankeaa kirous!
4. Siksi on oltava varovainen, [kuten] Herra on [meitä] käsenyt.

3.säkeistö

1. Ne, jotka lähtevät [synagogaan] pyhittämään siunaten sapatin,
2. saavat nauttia³²⁰ valmistetun Eedenin³²¹ ihanuuksista
3. ja nähdä Siionin perustamisen³²², kuninkaallisen muurin³²³.
4. Oi, vahvista ja rakenna [se]³²⁴, Kallioni³²⁵, Herra!

4.säkeistö

1. Hän on määrännyt [sapatin]päivän aikana³²⁶ pyhittämään seitsemännen [päivän]³²⁷,
2. lepäämään sapatinpäivänä kaikesta vaivannäöstäni,
3. syömään ja juomaan viiniä maljastani.

---

hengellisen virkistäytymisen päivänä (Jacobs 1971: 564). Ks. myös hymni 7, 7:1 (järki ja valo).

³¹⁷ חֲכָמָה יְתֵרָה – Kyse ei ole pelkästään lisäviisaudesta, vaan viisauden ylemmästä asteesta. Vrt. rabbiininen sapattihymni *Jôm zē lě-jisrā'el*, joka on julkaistu myös karaiimien rukouskirjan hymnikokoelmassa (hymni 31): נְשָׁמָה יְתֵרָה 'hengellinen ylevöityminen'. Jumala antaa Talmudin mukaan juutalaiselle sapattina "ylimääräisen" sielun: נִשְׁמָה יְתֵרָה נּוֹתֵן (Seder Mo'ed: Bēša [א גמרא]).

³¹⁸ לְמַעֲיָנִים – Verbi ei esiinny Raamatun hepreassa. Mišnan hepreassa: 'opiskella'. Ks. myös hymni 3, 4:4 (impv. עֲיֵן).

³¹⁹ לְמַחֲלָלִים – ks. mm. 2M 31:14: "Siis pitääkää sapatti, sillä se on teille pyhä. Joka sen rikkoo [מַחֲלֵלִיָּה], rangaistakoon kuolemalla; sillä kuka ikinä silloin työtä tekee, hävitettäköön kansastaan." Vrt. säe 1:2 ('tuhoutumisen uhalla').

³²⁰ יִתְעַדְנוּ – Sana esiintyy tässä konjugaatiossa Raamatussa vain kerran: ks.¹ Neh. 9:25.

³²¹ עֵדֶן עֲרוּכָה – vrt. Hymni 2, 6:2 (עֵדֶן עֲרוּכָה). "Valmistetulla Eedenillä/paratiisilla" viitataan todennäköisesti tulevan elämän ihanuuksiin, joista sapatti antaa esimakua jo tässä maailmassa.

³²² יְסוֹד צִיּוֹן – vrt. 2A 24:27 (יְסוֹד בֵּית הָאֱלֹהִים). Ks. myös: hymni 7, 9:3.

³²³ מִנְחָה מְלוּכָה – Sanaparin merkitys jää hieman epäselväksi. Sillä viitataan todennäköisesti Jerusalemiin sekä tulevaan maailmaan Jumalan lupauksen toteutumisen jälkeen. מִנְחָה esiintyy Raamatussa kahdesti: Jes. 23:10 ja Ps. 109:19, merkityksessä 'pato; vyö'. מְלוּכָה 'kuningaskunta; valta': ks. mm. 1K 21:7, Jes 34:12. Vrt. rabbaniittien sapattihymni *Lēkâ dōdî*: עִיר מְלוּכָה 'kuninkaallinen kaupunki'.

³²⁴ תְּכִין וְתִבְנֶה נָא – Objektina edellisen säkeen 'Siion' eli Jerusalem.

³²⁵ צוּרִי – 'Kallioni'. Aineistossa usein toistuva raamatullinen Jumalan epiteetti.

³²⁶ בְּעוֹד הַיּוֹם – Sapatti on pyhitettävä oikean ajankohdan sisällä.

³²⁷ Ks. mm. 2M 20:8: "Muista pyhittää [לְקַדְּשׁוֹ] lepopäivä."

4. Iloitkaamme, myös riemuitkaamme Herran edessä!

5.säkeistö

1. Ne, jotka häneen turvautuvat: kiittäkää ja ylistäkää Jumalaa!
2. Laulakaa ja rientäkää hänen luokseen iloisesti,
3. sillä sapattina, [juuri] silloin³²⁸ hän on antanut rauhan.
4. Kallioni ja apuni³²⁹ on Jumala, Herra.

6.säkeistö

1. Ne, jotka kutsuvat sapattia ruumiillisten nautinnoksi³³⁰,
2. surkoot, heidät tullaan torjumaan!
3. He ovat yhtä kaikki pahantekijöitä³³¹, jumalattomien juuri³³²!
4. Mutta minä kiitän sinua aina, Herra.

Kuten on kirjoitettu: ”Katsokaa, Herra on antanut teille sapatin; sen tähden hän antaa teille kuudentena päivänä kahden päivän leivän.” 2M 16:29.³³³

³²⁸ בו – Prepositio (sg.3.mask.) viittaa ’sapatinpäivään’ (mask. יום).

³²⁹ יְהוָה וְאֶפְרַיִם – ’Kallioni ja apuni’: Jumalan epiteettejä.

³³⁰ עֹנֵג לְגֻפִּים – Kirjaimellisesti: ’nautinto ruumiille’. Vrt. Jes. 58:13: ”Jos sinä pidätät jalkasi sapattia rikkomasta, etkä toimita omia asioitasi minun pyhäpäivänäni, vaan *kutsut sapatin ilopäiväksi* [וְקָרָאתָ לְשַׁבַּת עֹנֵג], Herran pyhäpäivän kunnioitettavaksi ja kunnioitat sitä ---” Kun sapatti Raamatussa julistetaan nautinnon päiväksi, Jishāqin tulkinnan mukaan se tarkoittaa vain *hengellisiä* nautintoja. Määritteellä גֻּפִּים tuomitaan *ruumiilliset* nautinnot. Ehkäpä samalla tuomitaan rabbiiniset juutalaiset, joille sapatti oli hengellisen nautinnon lisäksi myös ruumiillisen nautinnon päivä: karaiiteista poiketen rabbaniiteille sukupuolilyhteys oli suositeltavaa juuri sapatti-iltana. Ks. myös Hymni 8, 4:1–2 (תַּעֲנוּגֵי גִּוּף – שְׂכָלִי). Edelleen saman säkeistön 3. säkeessä tuomio jatkuu: ne, jotka kutsuvat sapattia ruumiilliseksi nautinnoksi, ovat ”pahantekijöitä ja jumalattomien juuri”. Onko kyse korostetusti rabbiinisten juutalaisten sapatinvieton tuomitsemisesta vai suomiiko Jishāq samalla myös karaiittisia juutalaisia, jotka tyytyvät sapattina pelkkään ruumiilliseen lepoon eivätkä paneudu sapatin hengellisiin puoliin?

³³¹ בְּנֵי עֲוֹלָה – ks. mm. 2S 3:34 ja Hos. 10:9.

³³² שְׂרָשׁ הַנִּפְסִים – vrt. Snl. 12:3. ”Ei ihminen kestä jumalattomuuden varassa, mutta *vanhurskasten juuri* [שְׂרָשׁ צַדִּיקִים] on horjumaton.”

³³³ Jae jatkuu: ”Olkoon jokainen alallaan, älköönkä kukaan lähtekö paikaltaan seitsemäntenä päivänä.” Vrt. säkeet 1-2.

5.2.2. Hymni 18 - Ezra hā-rôfe'

Kertosäe:

Iloitsen³³⁴ [laulamalla] uuden laulun³³⁵ lepoa vastaanottaen³³⁶,
minkä jälkeen lakkaan kaiken työnteon.³³⁷

1. säkeistö

1. Ymmärtäkää, te ymmärtäväiset, kaiken olevaisen³³⁸ ydin³³⁹:
2. seitsemäs päivä on meille iloksi!
3. Luomisen salaisuuden³⁴⁰ sekä uskollisuuden³⁴¹ käskyn
4. hän opettaa³⁴² kaikille, jotka häntä etsivät. [Liitto on] kaikin puolin taattu³⁴³.

2. säkeistö

1. Luodessaan olennot³⁴⁴ pyhyytensä³⁴⁵ kunniaksi³⁴⁶

³³⁴ אָשַׁמְחָהּ – ks. mm. Ps. 104:34, Job 31:29.

³³⁵ בְּשִׁיר הַדָּשׁ – ks. mm. Ps. 144:9. Ks. myös hymnin 7 kertosäe (”Laulan uuden laulun Herran edessä!”).

³³⁶ לְקַרְאָת מְנוּחָה – ’lepoa vastaan; kohti’. Kertosäkeessä sapatti otetaan vastaan iloitsamalla ja laulamalla lepoa kohti. ’Lepo’ on ikään kuin sapatin henkilöitymä.

³³⁷ Hymnin 18 kertosäe tiivistää hyvin sapatihymnien laulamisen ytimen: juuri ennen sapatin alkamista sapatti vastaanotetaan lauluin (vrt. myös Hymni 1:n esipuhe).

³³⁸ מְצִיאוֹת – Sana ei esiinny Raamatussa tässä muodossa (-ûl-päätte).

³³⁹ עֵינֵן – Raamatun hepreassa: ’asia; seikka; syy’. Tekijä tarkoittanee tässä kuitenkin olevaisen *tärkeintä* asiaa, *ydinkohtaa*. Raamatussa sana esiintyy vain Saarnaajan kirjassa (ks. mm. 1:13, 2:26, 5:2, 4:8, 3:10, 8:16, 5:13, 2:23). Keskiajan heprean filosofisissa teksteissä sana yleistyy muun muassa merkityksessä ’[asian] ydin’.

³⁴⁰ סוֹד הַכְּרִיאָה – Sapatin asettaminen oli Jumalan viimeinen teko luomisen jälkeen (ks. 1M 1-2). Sapattina ihminen voi lähestyä tätä luomistyön salaisuutta imitoimalla Luojaansa eli lepäämällä seitsemäntenä päivänä kuuden työpäivän jälkeen. ”Luomisen salaisuuteen” liittyy tässä todennäköisesti myös useita muita filosofisia merkityksiä. בְּרִיאָה – Sana ei esiinny Raamatussa tässä muodossa (*qēfîlâ*-kaava), ellei lukuun oteta jaetta 4M 16:30, joka on todennäköisesti tekstivirhe. Ks. myös hymni 1, 3:3.

³⁴¹ אֱמוּנָה – ’uskollisuus’. Ks. mm. Jes 26:2, Ps. 12:2, 31:24, Snl. 13:17, 14:5, 20:6. Herra on asettanut sapatin Israelin kansalle käskyksi, jota noudattamalla kansa osoittaa uskollisuutensa.

³⁴² מוֹרָה – Vaihtoehtoisesti: ’Hän ohjaa...’.

³⁴³ בְּכָל עֲרוּכָה – Säkeen lopun suomennos jää epävarmaksi. Yksi mahdollinen suomennusratkaisu tulee 2. Samuelin kirjasta (2S 23:5, Daavidin viimeiset sanat): ”Sillä hän on tehnyt minun kanssani iankaikkisen *liiton*, *kaikin puolin taatun* [עֲרוּכָה בְּכָל] ja vakaan. Hän antaa versoa minulle kaiken autuuden ja kaiken ilon.” (Ks. myös עֲרוּכָה יְעֹדֶן: Hymni 2, 6:2 ja 16, 3:2.)

2. hän sääti valitulle kansalle oikeamielisten polut³⁴⁷.
3. Niin köyhä kuin ylhäiset³⁴⁸ taukoavat työstään,
4. [ja voivat] saavuttaa järkensä avulla³⁴⁹ siunauksen merkin³⁵⁰.

3. säkeistö

1. Tästä ovat todistajina hänen tekojensa runsaus³⁵¹,
2. hänen profeettojensa sanat, sekä näkijän että profeetan.
3. Köyhälle ja heikolle yltäkylläisyyden ja runsain mitoin hyvää
4. hän [Jumala] antaa, kun he häntä [Jumalaa] kutsuvat, helpotuksen³⁵² vaivasta.

4. säkeistö

1. Totisesti, tänä päivänä³⁵³ on kiellettyä puhua
2. siitä, mikä on mennyt ja myös siitä, mikä on tuleva³⁵⁴, ja suunnitella asioita³⁵⁵.

³⁴⁴ יְצוּרִים – Vrt. myös hymni 2, 2:2. Sana esiintyy vain kerran Raamatussa, merkityksessä 'ruumiin jäsenet': ks.¹ Job 17:7 (pl. + poss.suff.sg.1. וְיִצְרִי). Mišnan hepreassa sana yleistyy merkityksessä '[luodut] olennot'.

³⁴⁵ קִדְּשָׁתוֹ – Sana ei esiinny Raamatussa. Sanalla on raamatunjälkeisessä hepreassa useita mahdollisia merkityksiä: 1. Pyhyys: Jumalan epiteetti. 2. Osa rabbaniittien *musaf*-rukousta (rukous, joka luetaan sapattina ja juhlapäivinä). Ks. myös Hymni 3, 4:1.

³⁴⁶ זָכָר – Kirjaimellisesti: 'pyhyytensä muistoksi'. Sapatti on elävä muistutus luomistyöstä ja Jumalan pyhydestä. Ks. myös hymni 1, 3:2.

³⁴⁷ דְּרָכֵי יִשְׂרָאֵל – 'oikeamielisten polut' eli Jumalan asettama laki hänen valitulle kansalleen.

³⁴⁸ שְׂרִים – Koska sana loppusoinnullisuutensa takia on pl., se on myös suomennettu monikollisena kielellisestä kömpelyydestä huolimatta (rinnasteinen עָנִי on sg.).

³⁴⁹ בְּעֵין שְׂכָלוֹ – Kirjaimellisesti: 'järkensä silmällä'. Ihminen, joka ottaa sapattina päämääräkseen viisauden saavuttamisen, saa omakseen Jumalan siunauksen.

³⁵⁰ סֶמֶן – Sana ei esiinny Raamatussa. Taustalla on kreikankielinen sana σήμειον, joka esiintyy ensimmäisiä kertoja Mišnan hepreassa. סֶמֶן בְּרִכָּה tarkoittaa myöhemmässä hepreassa 'hyvää onnea'. Kun juutalainen noudattaa sapattia, häntä seuraa Jumalan siunaus.

³⁵¹ רְבוּיָהּ – Sana ei esiinny Raamatussa tässä muodossa (*qittûl*-kaava).

³⁵² רְנוּחָהּ – ks. myös hymni 1, 4:3.

³⁵³ הַיּוֹם הַזֶּה – Määräisyydessä epätarkkuutta ('päivä' ilman artikkelia, 'tämä' artikkelilla); säkeen kolmannen tavun on oltava lyhyt *metri causa*.

³⁵⁴ עָבַר וַעֲתִיד – Tekijä viitanee maallisiin liiketoimiin. עָתִיד (sg.), Raamatun hepreassa: 'valmis' (ks.¹ Job 15:24). Monikossa (עָתִידִים) sana viittaa myös Raamatussa tulevaan aikaan. Myöhemmässä hepreassa merkitys 'tuleva' liittyy myös yksikkömuotoon. Vrt. *Pirqe 'abot* 3:1: דַּע מֵאִינָּן בָּאתָ וְלֹאִינָּן אַתָּה הוֹלֵךְ וְלִפְנֵי מִי אַתָּה עֹתִיד לִיתֵן דִּין וְחִשְׁבוֹן.

³⁵⁵ עֲנִיָּן לְחִבָּר – Säkeen merkitys jää epäselväksi. Kyse voi olla esimerkiksi kirjoittamisesta, joka on sapattina kiellettyä, tai esimerkiksi työasioiden hoitamisesta. Joka tapauksessa

3. Luen Jumalan Tooraa opettajan ja ystävän kanssa,
4. iloitsen riemuiten, huokaisen helpotuksesta³⁵⁶.

5.säkeistö

1. Te, jotka kiirehditte pyhittämään sapatin riemulla,³⁵⁷
2. saatte katsella taivaisten asumusten asujan³⁵⁸ kunniaa,
3. te näette kuin auringon valona kuun valon,³⁵⁹
4. hän parantaa haavamme, hän antaa parannuksen.³⁶⁰

Kuten on kirjoitettu: ”*Ja kuun valo on oleva kuin auringon valo*” jne. Jes. 30:26³⁶¹.

---

sapatti ja arki on erotettava: 2. säkeessä luetellut maalliset seikat eivät ole sapattina sopivia. 3. säkeen ohjeiden mukaan sapattina on luettava Tooraa.

³⁵⁶ אָנִים – juuri נוֹס. Kirjaimellisesti: ”Päästän pakoon huokauksen.” Sapattina voi huokaista helpotuksesta arjen töiden päätyttyä.

³⁵⁷ הָשִׁים לְקַדֵּשׁ אֶת שַׁבַּת בְּשִׂמְחָה לְךָ – Ks. myös hymni 7, 2:2: הָשִׁים לְקַדֵּשׁ אֶת שַׁבַּת בְּרִנָּה

³⁵⁸ שִׁכֵּן מְעוֹנָה – Raamatun jälkeinen Jumalan epiteetti. Vrt. 5M 33:27: מְעוֹנָה אֱלֹהֵי קֶדֶם Ks. myös hymni 7, 8:2.

³⁵⁹ Ks.¹ Jes. 30:26 (raamatunjae hymnin alla).

³⁶⁰ Ks. mm. Jer. 30:17: ”Sillä minä kasvatan umpeen sinun haavasi [אֶעֱלֶה אֶרְכָּה לְךָ] ja parannan sinut saamistasi iskuista, sanoo Herra, sinut, Siion, jolla on nimenä ’hyljätty’, ’se, josta ei kukaan välitä’.”

³⁶¹ Jae jatkuu: ”--- ja auringon valo on oleva seitsenkertainen, *oleva niin kuin seitsemän päivän valo* [כָּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים], sinä päivänä, jona Herra sitoo kansansa haavat ja parantaa siihen isketyt haavat.”

5.2.3. Hymni 7 - Josef Poziemski ben Nisan ha-Troki

Kertosäe

Laulan uuden laulun³⁶² Herran edessä.

Henkeni, henkeni sydämeni halusta riemuitsee³⁶³ Herrasta.³⁶⁴

1.säkeistö

1. Ylhäinen, jonka asumus on iankaikkinen,³⁶⁵ teki ihmeellisesti viisautessaan
2. luodessaan suunsa henkäyksellä maan ja korkeuden³⁶⁶,
3. meret ja niissä elävät olennot³⁶⁷, villieläimet ja karjaeläimet:
4. kaiken, minkä Herra halusi³⁶⁸, hän teki.

2.säkeistö

1. Hän muovasi suuressa viisautessaan ihmisen palvelemaan itseään,
2. pyhittämään hänen enkeleidensä lailla hänen kunniansa nimen³⁶⁹.
3. Kaiken alussa hän sinetöi kädellään³⁷⁰ [luomis]teon³⁷¹.

³⁶² אָשִׁיר בְּשִׁיר הָדָשׁ – ks. mm. Ps. 33:3, 40:4, 96:1, 144:9. Ks. myös hymnin 18 kertosäe.

³⁶³ גִּיל – Suvun epätarkkuutta: imperfekti on maskuliininen, vaikka subjekti (נִפְשִׁי) on feminiininen. Subjektiksi on mahdollisesti ymmärretty prepositiolausekkeen עַם לִבִּי substantiivi לֵב (mask.).

³⁶⁴ יְיָ – akronyymi. אֲדוֹנִי on loppusoinnullinen elementti: se toistuu hymnin jokaisen säkeistön viimeisenä sanana.. Ks. myös Hymni 16, jossa sana 'Herra' esiintyy samassa asemassa. Kertosäkeen toisessa säkeessä נִפְשִׁי toistuu kahdesti (säkeessä yhteensä kolmetoista tavua).

³⁶⁵ כִּי כֹה אָמַר יְיָ וְנִשְׂא שָׁכֵן עַד וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ – ks.¹ Jes. 57:15: "Sillä näin sanoo Korkea ja Ylhäinen, jonka asumus on iankaikkinen ja jonka nimi on Pyhä." Sitaattia on muokattu mittaen sopivaksi *metri causa* (konjunktio *waw* eri asemassa säkeen kolmannessa tavussa).

³⁶⁶ רוּמָה – Sana ei esiinny tällä vokalisoinnilla Raamatussa. Sana on todennäköisesti keskiaikaista runollista hepreaa. Yleisempi vokalisointi: [רוּמָה].

³⁶⁷ רוּמָשׁ – Luomiskertomuksessa: ks. mm. 1M 1:21.

³⁶⁸ וְלִכְל אֲשֶׁר הִפֵּץ – Pelkästään Jumalan tahto riitti luomaan kaiken tyhjästä (*creatio ex nihilo*).

³⁶⁹ שֵׁם כְּבוֹדוֹ – 'hänen kunniansa nimi'. Raamatullinen Jumalan epiteetti, ks. mm. Neh 9:5, Ps. 72:19.

³⁷⁰ הָתָם בִּידוֹ – ks. mm. Job 37:7, jossa käsitellään Jumalan ihmeellisiä tekoja. Todennäköisesti 'sinetöiminen' viittaa sapattiin Jumalan viimeisenä tekona luomisen yhteydessä.

³⁷¹ מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית כָּל מַעֲשֵׂה – ei ole *st.cstr.*-muodossa (viimeinen vokaali on *segol*, ei *šere*), joten lauseke בְּרָאשִׁית כָּל 'kaiken alussa' on suomennettu erikseen. בְּרָאשִׁית on raamatunjälkeisessä hepreassa sulautunut käsitteeksi, jota ei enää ymmärretä pelkäksi

4. Niin pienet kuin suuretkin – Herra asetti sen [koko maailman].³⁷²

3.säkeistö

1. Ihmeiden oikeamielisyys – suuri ja peljättävä Jumala³⁷³;
2. ei ole olemassa ketään, joka voisi ne laskea, ei niitä voi tutkia³⁷⁴.
3. [Tämä] aidatun tien³⁷⁵ ihme on kovin ihmeellinen.
4. Suuri ja peljättävä on Herran [luomis]teko.

4.säkeistö

1. Ja niin tapahtui,³⁷⁶ kun Kallio oli saanut valmiiksi³⁷⁷ koko työn,
2. [kun] hän oli järjestänyt³⁷⁸ rivit vasten rivejä³⁷⁹,
3. [kun] hän oli saanut kaiken valmiiksi kuudessa³⁸⁰ päivässä, kuten pitää,
4. [niin] seitsemäntenä päivänä, silloin Herra lepäsi.

---

prepositiolausekkeeksi. Se itsessään merkitsee juuri 'luomistyötä', ja sitä voidaan käyttää yhdessä מַעֲשֵׂה -san kanssa samassa merkityksessä. (Loewe 1982: 135.)

³⁷² עֲצִיר וְרַב עוֹלָם – Ilmeisesti tekijä hakee tässä vastakohtaisuutta: Jumala on luonut aivan kaiken, niin mitättömät kuin merkittävätkin asiat. Säkeen merkitys jää kuitenkin hieman epäselväksi. עוֹלָם –sanalla on raamatunjälkeisessä hepreassa pääasiallisesti merkitys 'maailma'. Uskonnollisissa teksteissä se esiintyy usein yhteyksissä, joissa kuvataan *tätä maailmaa* ja *tulevaa maailmaa*. Raamatussa se merkitsee mm. 'ikuisuutta', 'mennytää aikaa', 'tulevaa aikaa'.

³⁷³ אֵל גָּדוֹל וְנוֹרָא – ks. mm. Dan. 9:4.

³⁷⁴ תְּקִיָּה – Sana ei esiinny tässä muodossa Raamatussa (*qēṭîlâ*-kaava). Ks. myös Job 5:9 ja 9:10 [וְאֵין תְּקִיָּה].

³⁷⁵ דְּרֶכְךָ גְּדוּרָה – Voidaan suomentaa myös: 'ympäröity tie; muurattu tie'. Tiellä ja sitä ympäröivällä aidalla/muurilla lienee symbolinen merkitys, joka ei heti avaudu nykylukijalle. 'Aidatulla tiellä' viitataan mahdollisesti juutalaiseen uskoon elämäntapana (vrt. myös Mišnan traktaatti *Pirqe 'abot* 1:1: עֲשׂוּ סִיג לַתּוֹרָה; "Tehkää Tooralle *aita*.").

³⁷⁶ וַיְהִי – Raamatun heprealle tyypillinen konsekutiivinen imperfekti, joka katoaa käytöstä raamatunjälkeisessä hepreassa. Tässä yhteydessä tekijä viittaa 1. Mooseksen kirjaan (luomiskertomuksessa usein toistuva narratiivinen elementti, ks. mm. 1M 1:1–31).

³⁷⁷ כָּבְלוֹת – ks. mm. 1M 2:1–3. Jumala lepää seitsemäntenä päivänä luomistyön jälkeen.

³⁷⁸ תִּקְוָן – 'järjestää'. Rabbiinisessa filosofiassa ja mystiikassa verbillä on tärkeä asema (vrt. *tiqqûn*). Tässä yhteydessä sanan tarkka merkitys käyttöyhteydessään jää kuitenkin epäselväksi, ks. lisää seuraava alaviite.

³⁷⁹ מַעְרָכָה – 'rivi; taistelulinja', mm. lamppujen rivi, sotajoukkojen rivit (ks. mm. 1S 4:2, lisäksi: מַעְרָכָה, näkyleipien pinoista). Säkeen ajatus jää epäselväksi: viittaako tekijä 'rivien järjestämisellä' Jumalan toimintaan ja toiminnan eri kategorioihin kuutena luomisen päivänä?

³⁸⁰ שֵׁשׁ – Suvun epätarkkuutta *metri causa*: kielipöytäkirjassa muodossa (שֵׁשׁ) olisi yksi tavu liikaa.

5.säkeistö

1. Seitsemännen salaisuus – kuinka kallis³⁸¹ se onkaan oppineelle³⁸²;
2. henkemme kaltainen³⁸³, tietoa sivistymistä varten.³⁸⁴
3. Kuuden reunan sisällä³⁸⁵ se [sapatti] on paljon vetävä³⁸⁶.
4. Ihmisten henki on Herran lamppu.³⁸⁷

6.säkeistö

1. Tooran³⁸⁸ leivos ja hunaja³⁸⁹ makeuttakoon sieluani
2. levon päivänä, sillä se on Pyhäni päivä.
3. Kaikesta vaivannäöstäni pääsen silloin vapaaksi.
4. Kun istun pimeässä³⁹⁰, Jumala on valoni.³⁹¹

7.säkeistö

1. Seitsemäntenä päivänä, jolloin järki ja valo [ovat läsnä]³⁹²,

³⁸¹ מַה יָקָר – 'kuinka kallis'; ks.¹ Ps. 36:8.

³⁸² לְמַשְׁכִּיל – Karaiitit käyttivät itsestään nimitystä *maškilim*, 'valaistuneet, sivistyneet' (Mann 1931: v).

³⁸³ דְּמִיוֹן – Sana esiintyy ainoastaan kerran Raamatussa (Ps. 17:12), mutta raamatunjälkeisessä runoudessa se yleistyy varsinkin tämän säkeen kaltaisissa metaforissa ja vertauksissa.

³⁸⁴ Ks. myös Hymni 1, säkeistö 5 (varsinkin säkeet 3-4). Sekä hymnissä 1 että 7 mainitaan 'kaltaisuus' (דְּמִיוֹן), 'henki'/'sielu' (נִשְׁמָה/נֶפֶשׁ), sekä arkipäiviin viittaava luku 'kuusi' (שֵׁשׁ), joiden sisällä olemiseen (תּוֹךְ), reunoihin (קְצוֹת) tai sivuilla olemiseen (פְּאַיִתוֹי) viitataan. Nykylukijalle jää epäselväksi, mistä tarkalleen ottaen on kysymys.

³⁸⁵ תּוֹךְ שֵׁשׁ קְצוֹת – 'Kuusi reunaa' eli kuusi arkipäivää.

³⁸⁶ מְרִבָּה לְהַכִּיל – ks.¹ Hes.23:32. Sanapari esiintyy Raamatussa täysin eri kontekstissa ("Näin sanoo Herra, Herra: Sisaresi maljan sinä juot, syvän ja laajan ja *paljon vetävän* [מְרִבָּה לְהַכִּיל]. Sinä tulet nauruksi ja pilkaksi."). Tämä on hyvä esimerkki runoilijan vapaudesta poimia sitaatteja irralleen alkuperäisestä kontekstista. Säkeen merkitys jää nykylukijalle epäselväksi: tekijä haluaa ilmeisesti korostaa sapatin ylhäistä asemaa muiden viikonpäivien rinnalla.

³⁸⁷ יְהִי הֵנֶה נִשְׁמַת אָדָם / הֵיא נֵר יֵי – Ks.¹ Snl 20:27: "Ihmisen henki on Herran lamppu." Sitaattia on muokattu *metri causa*.

³⁸⁸ תּוֹרָה – Voidaan suomentaa myös: 'opetus'.

³⁸⁹ פֶּנֶג וְצִוָּר – פֶּנֶג on *hapax legomena*: ks.¹ Hes 27:17.

³⁹⁰ Karaiittien suhtautuminen valon käyttöön sapattina on tiukempaa kuin rabbaniiteilla (ks. lisää luku 1.3.4.). Valon passiivinen käyttö herätti karaiittien ja karaiimien keskuudessa eriäviä mielipiteitä.

³⁹¹ Ks.¹ Miika 7:8: "Jos istun pimeydessä, on Herra minun valkeuteni." פִּי אֵשׁב בַּחֹשֶׁךְ יִהְיֶה אֹר – Sitaattia on muokattu *metri causa* (lisätty artikkeli אֵשׁ, epämäär.).

2. asetamme päähämme kruunun Tooran avulla³⁹³,
3. sillä juuri silloin, nautinnon päivänä, henki on puhdas –
4. [mutta] Herra on varoittanut, ettei [maallinen] olemus pidättelisi [meitä].³⁹⁴

8.säkeistö

1. Ne, jotka pitävät hänen todistuksensa³⁹⁵: iloitkaa riemullisesti
2. tästä päivästä, jonka asumuksen asuja³⁹⁶ on siunannut.
3. Todistusten salaisuudet ovat meidän osamme.
4. Sapattina on kuulutettava kokous³⁹⁷ – määräsi Herra.

9.säkeistö

1. Ne, jotka kiirehtivät pyhittämään sapatin iloisesti³⁹⁸,
2. pitämään [huolellisesti sapatin] ja lepäämään kaikesta työstä,
3. saavat nähdä Siionin uudelleen perustamisen³⁹⁹. Siellä on siunaus,
4. he saavat nousta suuresti iloiten Herran temppelivuorelle.⁴⁰⁰

³⁹² שָׁכַל וְאוֹרָה – 'järki ja valo', ks. myös hymni 16, 2:1.

³⁹³ כְּתֹרַת בְּתוֹרָה – כְּ-prepositio on lisätty todennäköisesti *metri causa*. Sanapari esiintyy mm. Mišnan traktaatissa *Pirke 'abot* (4:17 כְּתֹרַת בְּתוֹרָה [ilman prepositiota]). Prepositiolla -כְּ ilmaistaan mahdollisesti instrumentaalista merkitystä: 'avulla': "Asetamme päähämme kruunun Tooran avulla".

³⁹⁴ Säkeen merkitys jää hieman epäselväksi: sanalla שָׁכַל on tässä todennäköisesti Raamatun arameassa esiintyvä sekä myöhäisemmässä hepreassa aramean vaikutuksen kautta yleistynyt merkitys: 'olemus' tai 'substanssi'. Säkeistössä puhutaan ensin hengestä ("henki on puhdas"), sitten materiasta: on oltava varovainen Herran ohjeiden mukaan, etteivät lihalliset asiat pääse sekoittamaan hengellistä elämää. Ks. myös hymni 4, 4:2 ja hymni 2, 6:4.

³⁹⁵ נִצְרִי לְעֵדוּתִי – ks.¹: Ps. 119:2. Prepositio -לְ lisätty *metri causa*.

³⁹⁶ שָׁכֵן מְעוֹנָה – Jumalan epiteetti. Ks. myös hymni 18, 5:2.

³⁹⁷ קָרָא מִקְרָא – ks. mm. 3M 23:2–3: "Puhu israelilaisille ja sano heille: Herran juhla-ajat, joiksi teidän on kuulutettava pyhät kokoukset [מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ], minun juhla-aikani, ovat nämä. Kuusi päivää tehtäköön työtä, mutta seitsemäntenä päivänä on sapatti, levon päivä, *pyhä kokous* [מִקְרָא קֹדֶשׁ]; silloin älkää yhtäkään askareta toimittako, se on Herran sapatti, missä asuttekin." Sanalla מִקְרָא on useita merkityksiä, mm. 'käsky; laki; kirjoitukset' (vrt. myös karaiitit eli 'kirjoitusten jäsenet': בְּנֵי מִקְרָא).

³⁹⁸ הָשִׁים לְקֹדֶשׁ אֶת שַׁבַּת בְּרִנָּה – ks. myös hymni 18, 5:1: הָשִׁים לְקֹדֶשׁ אֶת שַׁבַּת בְּשִׂמְחָה.

³⁹⁹ יָסֹד בֵּית הָאֱלֹהִים – vrt. 2A 24:27 (יָסֹד בֵּית הָאֱלֹהִים). Ks. myös hymni 16, 3:3.

⁴⁰⁰ Suuntaa ilmaiseva prepositio puuttuu säkeestä *metri causa*.

10.säkeistö

1. Leevi laulaa hymnin ja uuden laulun,
2. pappi elvyttää uhrilahjan kauriin verellä.⁴⁰¹
3. Se tyynnyttää⁴⁰² sydämeni pakkosiirtolaisuuden loimun tulesta
4. nähdessä[ni] Kunnian⁴⁰³ saapuvan Herran temppeliin.

11.säkeistö

1. Totisesti, tapahtukoon Herran tahto⁴⁰⁴ pian,
2. [jotta] valittu⁴⁰⁵ temppeli rakennettaisiin meidän aikanamme.
3. Silloin tahdomme uhrata puhtaan iltapäiväuhrin
4. ja kumarramme maahan asti Herran edessä.⁴⁰⁶

Kuten on kirjoitettu: ”Ja maan kansa kumartaen rukoilkoon sen portin ovella sapatteina ja usuinakuina Herran edessä.” Hes. 46:3.

---

⁴⁰¹ Säkeet 1-2: kun Jumala on täyttänyt lupauksensa Israelin kansalle ja temppeli on rakennettu uudelleen, papit ja leeviläiset saavat jälleen toimia tehtäviensä mukaan. Varhaisessa karaiittisessa juutalaisuudessa pappeutta ja leeviläisyyttä koskevia raamatullisia sääntöjä yritettiin elvyttää (ks. luku 1.3.3.).

⁴⁰² יָקָרָר – Sana ei esiinny *pi''elissä* Raamatun hepreassa. Sana yleistyy vasta keskiajan hepreassa.

⁴⁰³ קָבוֹד – Jumalan epiteetti tai symboli Israelin kansan paluun tulevalle loistolle.

⁴⁰⁴ יְהִי רָצוֹן – Rabbiinisessa hepreassa yleinen tapa ilmaista toivetta (Sáenz-Badillos 1993: 197.) Jastrow: יְהִי רָצוֹן – (lyh. יִה״ר): ”Olkoon se Jumalan tahto.” Ks. myös hymni 2, 6:1. Lauseen lopussa oleva prepositiolauseke (מֵאֵל) on erikoinen: ’Jumalalta’. Vrt. rabbiininen sanonta: יְהִי רָצוֹן מִלְפָּנֶיךָ ”Tapahtukoon sinun tahtosi.” ([*Sifre*, 4. Mooseksen kirja] ks. Pérez Fernández 1999: 175.)

⁴⁰⁵ בְּחִירָה – Sana ei esiinny Raamatussa tässä muodossa (*qēṭîlâ*-kaava). בֵּית הַבְּחִירָה esiintyy temppelin epiteettinä myös Mišnassa (ks. Mišnan traktaatti *Seder Zera'im: Ma'ašar šeni* [ה, יב]).

⁴⁰⁶ Kahdessa viimeisessä säkeessä rikotaan runomittaa: 3. säkeessä on vain 10 tavua ja 4. säkeessä 12. Ks. ratkaisuehdotus luvussa 4.2.1.

5.2.4. Hymni 8 - Abraham he-ḥākām hā-rôfe' ha-Troki ben Jošijahu

Kertosäe (toistuu jokaisen säkeistön jälkeen)

Laulan laulun hänelle, joka on ylistettävissä töissä peljättävä⁴⁰⁷! Elävä Jumala, elävä ja pysyvä⁴⁰⁸ Jumala, suurten tekojen tekijä⁴⁰⁹!

1.säkeistö

1. Hän, joka on luonut ikuisuudessaan mitä moninaisimmat⁴¹⁰ muodot,
2. valitsi [juuri] Israelin kaikista kansoista⁴¹¹.
3. Siksi me näin laulamme riemulauluja
4. hänelle, ja innoitumme [laulamaan] ylistyslauluja⁴¹².

2.säkeistö

1. [Koska] hän näki [sen] hyväksi⁴¹³, hän pyhitti itselleen seitsemännen päivän.
2. Sapatiksi hän sen julisti, kuninkaani ja paimeneni⁴¹⁴.
3. Sinä päivänä unohdan [päämäärättömän] vaellukseni ja kuljeskeluni⁴¹⁵,
4. pyhitän [sapatin] suuresti iloiten⁴¹⁶ kaikkien seurakuntien sisällä.

⁴⁰⁷ בּוֹרָא תְּהִלּוֹת – ks.¹ 2M 15:11: ”Kuka on sinun vertaisesi, sinä pyhyydessä jalo; sinä ylistettävissä teoissa peljättävä [בּוֹרָא תְּהִלּוֹת], sinä ihmeitten tekijä!”

⁴⁰⁸ אֱלֹהֵא חַיָּא וְקַיָּים – ks.¹ Dan 6:27: ”Sillä hän on elävä Jumala ja pysyy iankaikkisesti [אֱלֹהֵא חַיָּא וְקַיָּים] (aram.).”

⁴⁰⁹ עֲשֵׂה גְדוּלוֹת – ks. mm. Ps.106:21, Job 5:9, 9:10, 37:5.

⁴¹⁰ מְשֻׁנוֹת – *pu.part.* Sana ei esiinny partisiippinä Raamatun hepreassa. Imperfektinä: ks.¹ Saarn. 8:1.

⁴¹¹ מְכָל לְשׁוֹנוֹת – ’kieli’; tässä: ’kansa’. Jälkimmäinen, vertauskuvallisesti ymmärretty merkitys esiintyy jo Raamatun hepreassa, ks. mm. Jes 66:18; Raamatun arameassa [*liššān*], ks. mm. Dan 3:29.

⁴¹² עַם כָּל תְּהִלּוֹת – Kirjaimellisesti: ’kaikenlaisten ylistyslaulujen kera’. Säkeistöt 1-5 päättyvät runon soinnullisuuden kannalta sopivasti samankaltaisiin prepositiolausekkeisiin.

⁴¹³ רָצָה – Raamatun standardihepreassa verbillä on merkitys ’tyytyä’. Myöhemmässä Raamatun hepreassa sana laajentaa semanttista kenttäänsä merkitykseen ’tahtoa, haluta’ (Raamatun standardihepreassa רָצָה). Mišnan hepreassa jälkimmäinen verbi katoaa raamatullisessa merkityksessään käytöstä, ja käyttöön jää ainoastaan verbi רָצָה. (Kutscher 1982: 83.) Ks. myös hymni 7, 1:4 (רָצָה).

⁴¹⁴ מְלָכִי וְרוּעִי – ’kuninkaani ja paimeneni’; Jumalan epiteettejä.

⁴¹⁵ נִדְּרִי וְנוֹעִי – ks. mm. 1M 4:12, 14. Sanaparilla todennäköisesti viitataan myös diasporaan: sapatina juutalainen voi unohtaa olevansa vieraalla maalla (vrt. אֲדָמַת נֹדַד ’diaspora; karkotuksen maa’).

⁴¹⁶ בְּשִׂמְחָה רַב – Suvun epätarkkuutta: שִׂמְחָה fem., רַב mask.

3.säkeistö

1. Pyhittykää tänään, [te] oikeamielisten siemen,
2. niin pienet kuin suuret, niin lapset kuin vanhemmat!
3. Vaiva ja sekasorto⁴¹⁷, [te] puhtaat ja valitut,
4. jättäkää [ne], ja ylistäkää Kalliota pauhuavin äänin⁴¹⁸!

4.säkeistö

1. Luopukaa ruumiin⁴¹⁹ nautinnoista ja paetkaa niitä,
2. mutta järjen⁴²⁰ nautintoa tavoitelkaa ja etsikää.⁴²¹
3. Tänään, [te] elävän Jumalan lapset, kiirehtien menkää
4. Jumalan temppeliin⁴²² rukoilemaan [paljon rukouksia].

5.säkeistö

1. Väkivaltaiset ja raatelijat⁴²³ hän tuhoaa⁴²⁴ ripeästi:
2. Kallio vuodattakoon heidän päällensä⁴²⁵ viha[nsa] ja raivo[nsa]⁴²⁶.
3. Mutta jos te pidätte sapatin ilman rikkomuksia⁴²⁷,

---

⁴¹⁷ תְּהַמְּוֹת וְהַמְּוֹת – Vain jälkimmäisessä sanassa on artikkeli *metri causa*: תְּהַמְּוֹת. Aihetta on käsitelty tarkemmin luvussa 4.3.1.

⁴¹⁸ קוֹל הַמּוֹלֵת – ks. myös hymni 1, 1:2 (קוֹל הַמּוֹלֵת). Tässä sana on monikollinen loppusoinnollisuuden toteutumiseksi.

⁴¹⁹ גּוּף – Raamatussa sana ei esiinny tässä muodossa (Raamatussa fem.: 'ruumis' גּוּפָה).

⁴²⁰ שְׂכָלִי – Tekijä rinnastaa säkeistössä ruumiilliset (תְּעִנּוּגֵי גּוּף) ja älylliset nautinnot (תְּעִנּוּג). Ks. lisää seuraavassa alaviitteessä.

⁴²¹ Nämä kaksi säettä viittaavat karaiittisten juutalaisten tapaan suhtautua sapattiin päivänä, jolloin on mahdollista syventyä Tooran opiskeluun. Rabbiiniset juutalaiset jakavat saman ajatuksen, mutta rabbiinisesta ajattelusta poiketen karaiittisen tulkinnan mukaan esimerkiksi sukupuoliyhteys on sapattina kiellettyä. 'Ruumiin nautinnot', joista tulee luopua, saattavat siis viitata myös tähän. Tässä rinnastetaan ruumis ja järki; muualla hymneissä ruumis rinnastetaan usein myös sieluun/henkeen, ks. myös hymni 16, 6:1.

⁴²² בֵּית אֵל לְהִתְפַּלֵּל – Säkeestä puuttuu suuntaa ilmaiseva prepositio puuttuu.

⁴²³ חֲמָסִים וְהִטְרָפִים – Tekijä on lisännyt vain jälkimmäiseen sanaan artikkelin *metri causa*.

⁴²⁴ יִשְׁמִיד – *hif. impf.* Säkeistön verbit (*impf.*) voidaan käsittää myös kehottaviksi: Jumalan toivotaan täyttävän lupauksensa pian ('tuhotkoon', 'tuokoon').

⁴²⁵ יָבִיא עֲלֵיהֶם – Verbi יָבִיא + prepositio עַל toistuvat usein Raamatussa Jumalan toiminnan yhteydessä, ks. mm. Jos. 23:15, Jes. 7:17 (usein negatiivisissa yhteyksissä, kuten uhkauksissa).

⁴²⁶ וְעִבְרָה – ks. mm. Ps. 78:49: ”Hän lähetti heitä vastaan vihansa hehkun, *kiivastuksen*, *vihastuksen* [וְעִבְרָה וְעִבְרָה] ja ahdistuksen...”

⁴²⁷ עֲבָרָה – Sana ei esiinny Raamatussa tällä vokalisoinnilla.

4. vapaudutte pian hämäreiden pilvien keskeltä.

6.säkeistö

1. Hän, joka muistaa ja pelastaa, muistaa [aina] liittonsa.

2. Hän palauttaa omaisuuskansansa heidän kukkulansa harjalle⁴²⁸.

3. Totisesti Kallio toteuttaa sanansa:

4. saan palata – ja ylväs temppeli⁴²⁹ rakennetaan.

---

⁴²⁸ תָּלָם – תֵּל – 'kukkula' viittaa Jerusalemiin: ks.¹ Jer 30:18: "...kaupunki rakennetaan kukkulallensa," וְנִבְנְתָה עִיר עַל תְּלָהָ. Sama lupaus toistuu lähes identtisesti myös rabbiinisessa sapattihymnissä *Lēkā dōdī*: וְנִבְנְתָה הָעִיר עַל תְּלָהָ – ja kaupunki rakennetaan kukkulalleen." Suffiksi (pl.3.mask., ei sg.3.mask.) viittaa ilmeisesti kansaan monikollisena (עַם נִחְלָתוֹ). Soinnullisuudeltaan suffiksi pl.3.mask. [-ām] sopii säkeistöön hyvin (vrt. עַם, קָיִים יְקָיִים).

⁴²⁹ בֵּית הַזְּבוּלוֹת – Temppelin epiteetti. Ks. mm. 1K 8:13: "Minä olen rakentanut huoneen sinulle asunnoksi, asuinsijan [בֵּית זְבוּל], asuaksesi siinä iäti."

5.3. Sapatti – täydellinen morsian

5.3.1. Hymni 1 - Šelomo he-ḥākām ben Aharon

1. säkeistö

1. Muistan⁴³⁰ ylhäisen ja korkealle kohoavan⁴³¹ kuninkaan⁴³² käskyn.
2. Hän määräsi [sen] kansalle, jonka hän oli pauhuvalla äänellä⁴³³ valinnut.
3. Pyhitä sapatti mielihyvin⁴³⁴,
4. siksi seurakuntaa kutsutaan valituksi⁴³⁵.

Kertosäe (toistuu jokaisen säkeistön jälkeen):

1. Tulkaa, ottakaamme vastaan⁴³⁶ täydellinen morsian,
2. menkäämme häntä vastaan laulaen ja riemuiten.

2. säkeistö

1. Valvon tarkkaan⁴³⁷ hetken saapumista lakatakseni työnteon⁴³⁸,
2. sillä pyhyyden hetki on saapunut: riemuitkaamme iloisesti!
3. Auringon laskusta⁴³⁹ lähtien, kuten pitää⁴⁴⁰,

⁴³⁰ Ensimmäisessä ja kolmannessa säkeessä esiintyvät juuret זכר 'muistaa' ja קדש 'pyhittää' viittaavat dekalogin kolmanteen käskyyn (2M 20:8): זָכוֹר אֶת-יְהוָה הַשֹּׁמֵר לְקִדְשׁוֹ ”*Muista pyhittää* lepopäivä.”

⁴³¹ מֶלֶךְ – *nif.part.sg.fem.*, huolimatta siitä, että pääsana מֶלֶךְ on maskuliininen. Tämä johtuu loppusoinnillisuudesta, jonka mukaan 1. säkeistön viimeinen tavu on [-lā]. Toinen vaihtoehto: koska partisiippi on feminiinissä, sillä voidaan viitata genetiivilausekkeen feminiiniseen pääsanaan: מְצִיֹּת מֶלֶךְ. Jälkimmäisessä tapauksessa suomennos muuttuu: ”Muistan ylhäisen kuninkaan käskyn, joka kohoaa korkealle/on ylistetty.”

⁴³² מֶלֶךְ – ’kuningas’, Jumalan epiteetti.

⁴³³ קוֹל הַמִּוִּלָּה – ks. mm. Jer 11:16, Hes 1:24. Raamatussa ל *dageš fortella* (הַמִּוִּלָּה). Ks. myös hymni 8, 3:4 (קוֹל הַמִּוִּלָּה).

⁴³⁴ מְעֻלָּה – mask.; attribuutti מְעֻלָּה (*pu.part.sg.fem.*) on feminiinen *metri causa*: loppusointu [-lā]. Juuri ei esiinny *pu’alin* verbikonjugaatiossa Raamatun hepreassa.

⁴³⁵ עֵדָה סְגֻלָּה – vrt. עַם סְגֻלָּה, ks. mm. 5M 7:6, 14:2, 26:18.

⁴³⁶ נִקְבִּילָה – ’ottakaamme vastaan’ *Hif.koh.pl.1*. Raamatun hepreassa verbi on *hif’ilissā* harvinainen. Raamatussa verbillä on eri merkitys: ’olla vastaava’, ks. mm. 2M 26:5, 36:12.

⁴³⁷ אָשְׁמֹר – Jälleen viittaus dekalogin kolmanteen käskyyn (vrt. 1. säkeistö), tällä kertaa 5. Mooseksen kirjaan. 5M 5:12: שְׁמֹר אֶת-יְהוָה הַשֹּׁמֵר לְקִדְשׁוֹ ”*Ota vaari* lepopäivästä.”

⁴³⁸ מְלָאכָה – Työ, joka on kiellettyä sapattina. Ks. mm. 2M 20:9–10 [8–10]: ”Kuusi päivää tee työtä ja toimita kaikki *askareesi* [מְלָאכָתְךָ]; mutta seitsemäs päivä on Herran, sinun Jumalasi sapatti.”

⁴³⁹ עֶרִיבַת שָׁמֶשׁ – Sana (עֶרִיבַת) ei esiinny Raamatussa tässä muodossa (*qēfîlâ*-kaava).

4. pidättäydyn [tekemästä työtä], nyt saan levätä sen suojassa.

3. säkeistö

1. Opiskelen päivän salaisuuden⁴⁴¹ puhtaiden⁴⁴² kautta:
2. ikuisuuksien Herra⁴⁴³ on asettanut⁴⁴⁴ muistutuksen⁴⁴⁵ [tuleville] sukupolville.
3. Ja [opiskelen] salaisuuden, olevaisen⁴⁴⁶ luomisen⁴⁴⁷ tyhjyydestä⁴⁴⁸:
4. teoiltaan väkevä⁴⁴⁹ on tuonut ilmi kaikkeuden todellisuuden⁴⁵⁰!

4. säkeistö

1. Löydän mielelleni levon⁴⁵¹ ja rauhan.
2. Kun Jumalan laki neuvoo minua, sen voimassa on hyötyä⁴⁵².
3. [Sapatti on] ruumiille⁴⁵³ helpotus työpäivien jälkeen,
4. sapattileponi⁴⁵⁴ kautta [saan] iloa ja riemua⁴⁵⁵.

---

⁴⁴⁰ כְּהֵלֵכָה – 'lain mukaan, *comme il faut*'. Sanan juuri esiintyy Raamatussa mutta ei tässä muodossa (*qēṭlâ*-kaava).

⁴⁴¹ סוד – 'salaisuus'. "Päivän salaisuudella" tekijä viittaa todennäköisesti seuraavissa säkeissä mainittuihin, sapattiin liittyviin mysteereihin: esimerkiksi sapattiin luomisen muistomerkkinä sekä Jumalan luomistekoon (*creatio ex nihilo*, vrt. 3. säkeistön säe 4 הַמְצִיָּא כָּל מַצִּיאוֹת כָּל).

⁴⁴² טְהוּרִים – 'puhtaat'. Sanan merkitys tässä kontekstissa jää epäselväksi: sillä viitataan mahdollisesti aikaisempiin opettajiin ja/tai pyhien kirjoitusten opetuksiin.

⁴⁴³ אֶדוֹן עוֹלָם – Vrt. mm. 1. Moos 21:33 (אֵל עוֹלָם). Vrt. myös kuuluisa keskiaikainen rabbiininen sapattihymni 'Ādôn 'ôlām.

⁴⁴⁴ קָבַע – Sana ei esiinny Raamatussa (paitsi raamatullinen homonyymi: 'ryöstää, riistää', ks. mm. Mal 3:8, Snl 22:23). Verbiä käytetään tässä Mišnan heprean merkityksessä 'määrittää, asettaa'.

⁴⁴⁵ זָכַר – 'muisto, muistomerkki'. Sapatti on juutalainen tapa, joka siirtyy sukupolvelta toiselle muistomerkkinä Jumalan luomistyöstä. Ks. myös hymni 18, 2:1.

⁴⁴⁶ יָשׁ – 'olemus, oleminen'.

⁴⁴⁷ בְּרִיָּאָה – Sana esiintyy mahdollisesti kerran jo Raamatussa: 4M 16:30 (*qēṭlâ*-kaava), mutta tekstikohta on kuitenkin epäselvä. Ks. myös hymni 18, 1:3.

⁴⁴⁸ מַחְסוּרִים – 'tarve, köyhyys; puute'. Jumala ei tarvinnut luomiseen mitään, pelkästään hänen tahtonsa riitti (*creatio ex nihilo*).

⁴⁴⁹ רַב הָעֲלִילָה – ks.¹ Jer 32:19 (רַב הָעֲלִילָה וְרַב הָעֲצָה): "suuri neuvossa ja väkevä teossa." Sitaattia on muokattu *metri causa*.

⁴⁵⁰ מַצִּיאוֹת – 'olemassaolo; todellisuus'. Sana ei esiinny Raamatussa (-*ût*-pääte). Juurta מִצָּא käytetään soinnullisena elementtinä (הַמְצִיָּא מַצִּיאוֹת).

⁴⁵¹ נִפְשׁ – 'lepo'. Sanan juuri esiintyy Raamatussa, mutta ei tässä muodossa.

⁴⁵² יְתֵרוֹן – Sana on myöhäistä Raamatun hepreaa: se esiintyy vain Saarnaajan kirjassa (mm. 1:3, 2:11,13, 3:9, 5:15, 10:11, 7:12).

⁴⁵³ גּוּף – 'ruumis, keho'. Sana ei esiinny Raamatussa tässä muodossa (vain fem. גּוּפָה).

5. säkeistö

1. Pohdin⁴⁵⁶ toista⁴⁵⁷ salaisuutta, josta viisaat ovat opettaneet⁴⁵⁸,
2. seitsemännen pyhitystä⁴⁵⁹ kuuden päivän⁴⁶⁰ jälkeen:
3. [että se on] kuin⁴⁶¹ ihmisen sielu sinetöityjen⁴⁶² joukossa,
4. kuusi on sen [sapatinpäivän] sivuilla, [sapatti on kuin] polttouhri⁴⁶³ yläpuolella.⁴⁶⁴

6. säkeistö

1. Pidän lujasti kiinni Jumalan käskystä [ja] ylistän⁴⁶⁵
2. tämän päivän, siunauksen päivän, lahjaa.
3. Totisesti, Kallio toteuttaa jokaisen lupauksen⁴⁶⁶:
4. kokoa *karkotettuni* ylistyksen iloon!

Kuten on kirjoitettu: Herra rakentaa Jerusalemin, hän kokoo Israelin *karkotetut* (Ps. 147:2).⁴⁶⁷

---

⁴⁵⁴ שְׁבִיטָה – Sanan juuri esiintyy Raamatussa, mutta ei tässä muodossa (*qēṣlâ*-kaava). Sillä viitataan erityisesti sapatinpäivän lepoon ja sapatinviettoon sekä sapattikäskyn noudattamiseen. Ks. myös hymni 4, 6:3 (סִיד הַשְּׁבִיטָה).

⁴⁵⁵ צִדְּלָה – Sana ei esiinny Raamatussa tällä vokalisoinnilla. Sanakirjoissa se esiintyy vokalisoituna צִדְּלָה. Kyseessä on siis mahdollisesti painovirhe.

⁴⁵⁶ אֶהְיֶה – Sanalla on useita merkityksiä: 'pohtia; ylistää; kuiskia':

⁴⁵⁷ שָׁנִי – Ilmeisesti painovirheen takia sana on vokalisoitu väärin: *šewan* tilalla tulisi olla *sere* (שָׁנִי). Tämä on "toinen" salaisuus: ensimmäinen "salaisuus" mainittiin jo säkeissä 3:1-4 (todennäköisesti *creatio ex nihilo*).

⁴⁵⁸ דְּמוּ – Viisaat opettajat ovat vertauskuvallisesti opettaneet sapatista seuraavan säkeen kuvaamalla tavalla (juuri דָּמָה).

⁴⁵⁹ קָדוּשׁ – Sana ei esiinny Raamatussa tässä muodossa (*qittûl*-kaava). 'Pyhittämisellä' viitataan todennäköisesti juuri sapatin pyhittämiseen: קָדוּשׁ יוֹם שַׁבָּת.

⁴⁶⁰ שֵׁשׁ בְּיָמִים – Suvun epätarkkuutta *metri causa*.

⁴⁶¹ דְּמִיּוֹן לְ- *Hapax legomena*. Ks.¹ Ps. 17:12: "Hän on niin kuin [דְּמִיּוֹן לְאַרְיֵה] saalista himoava leijona". Samaa juurta käytetään jo 5. säkeistön 1. säkeessä (דְּמוּ). Ks. myös hymni 7, 5:2.

⁴⁶² חֲתוּמִים – Se, mihin 'sinetöidyillä' viitataan, jää tässä yhteydessä epäselväksi.

⁴⁶³ עֹלָה – ks. mm. 4M 28:10: "Tämä on sapatin *polttouhri* [עֹלָה], joka uhrattakoon kunakin sapattina jokapäiväisen polttouhrin ja siihen kuuluvan juomauhrin ohella".

⁴⁶⁴ Säkeistö jää merkitykseltään kovin mystiseksi (ks. myös Hymni 7, 5.säkeistö – Josef Poziemski käyttää samankaltaista ideaa). Onko tekijällä mielessään esimerkiksi enkelien asetelma Jumalan kasvojen edessä: serafit kuusine siipineen (ks. Jes 6:2)? Luku kuusi tietenkin viittaa kuuteen arkipäivään.

⁴⁶⁵ שִׁבְחָה – Sana ei esiinny Raamatun hepreassa tässä muodossa (*qēṭālâ*-nominikaava)

⁴⁶⁶ הִבְטָחָה קִים – 'pitää lupaus'. *Hif'ilin* verbaalinomini הִבְטָחָה syntyy vasta raamatunjälkeisessä hepreassa.

5.3.2. Hymni 2 - Josef ben Jiṣḥaq

1. säkeistö

1. Valmistaudun⁴⁶⁸ vasten sapattia, [joka on] ymmärryksen ja tiedon [päivä]⁴⁶⁹.
2. Siunauksen valo on saapunut, pelastuksen hetki,
3. jolloin työnteon hetki päättyy, uupumus poistuu⁴⁷⁰.
4. Sapattia kohden kohotan avunhuudon.

Kertosäe

1. Tule kunnian armossa⁴⁷¹, siveä morsian⁴⁷²,
2. katso, otan sinut vastaan⁴⁷³ riemuhuudoin⁴⁷⁴.

2. säkeistö

1. Pilvien luoja, Kallio⁴⁷⁵ valitsi [omakseen] kansansa
2. kaikista muista olennoista⁴⁷⁶! Siis pyhitä hänen päivänsä.⁴⁷⁷
3. Sapatti, seitsemäs [päivä], on [tarkoitettu] levoksi⁴⁷⁸ hänen omaa kuvaansa⁴⁷⁹ varten.
4. Se on merkki⁴⁸⁰ kaiken luomisesta⁴⁸¹, sadon esikoinen⁴⁸².

---

⁴⁶⁷ Ps. 147:2: בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַם יְהוָה נִבְחַי יִשְׂרָאֵל יִכָּנֵס.

⁴⁶⁸ אָכּוֹן – 'valmistautua; olla valmis', ks. mm. Hes. 38:7, Snl. 22:18, Ps. 141:2, 2A 29:35, 35:10,16.

⁴⁶⁹ הַשְׂכִּיל וְדַעַה – Raamatussa juuret שָׁכַל ja יָדַע (tässä: 'ymmärrys, tieto') esiintyvät usein yhdessä; ks. mm. Jer 9:23, Dan. 1:17, Snl 21:11.

⁴⁷⁰ יוֹסֵר – Juuresta סוּר, *hāf.impf.sg.3.mask.* Ks. mm. 3M 4:31, Dan. 12:11, Jes. 17:1, 1S 21:7, 3M 4:35. Suvun epätarkkuutta: pääsana יָגִיעָה on fem.

⁴⁷¹ הָיָה נִכְבֹּד – ks. mm. Ps. 84:12: "Herra antaa armon ja kunnian [הָיָה נִכְבֹּד]."

⁴⁷² כָּלָה צְנוּעָה – Morsian on sapatin vertauskuva. Sapattia käydään ottamaan vastaan ikään kuin hääseremoniassa.

⁴⁷³ אָקַדַם – Hymnissä jatkuvasti toistuva *vastaanottamisen* ja *valmistautumisen* teema, ks. myös 1. säkeistön 1. ja 4. säe.

⁴⁷⁴ קוֹל תְּרוּעָה – ks. mm. 1S 4:6, Esr. 3:13.

⁴⁷⁵ צוּר – Jumalan epiteetti.

⁴⁷⁶ יְצוּרִים – Job 17:7: 'ruumiin jäsenet'. Raamatunjälkeisessä hepreassa sana yleistyy merkityksessä '[luodut] olennot'. Ks. myös Hymni 18, 2:1.

⁴⁷⁷ Koska Jumala on valinnut Israelin omaksi kansakseen, seurakunnalla on erityinen velvollisuus täyttää Jumalan käskyt.

⁴⁷⁸ נִוְשָׁף – ks. Hymni 1, 4:1. Sana ei esiinny Raamatussa. Ks. myös hymni 1, 4:1.

⁴⁷⁹ לְצַלְמוֹ – 1M 1:27: "Ja Jumala loi ihmisen omaksi kuvaksensa [לְצַלְמוֹ]."

⁴⁸⁰ אוֹת – Sapatti on merkki Jumalan ja Israelin välisestä liitosta. Ks. myös hymni 3, 5:4 ja hymni 4, 4:3.

3. säkeistö

1. Riennä, synagoga⁴⁸³, palvelemaan luojaasi.
2. Pyhitä [sapatti] päivän aikana⁴⁸⁴, unohda [kaikki] vaivasi!
3. Etsi kuninkaasi voimaa⁴⁸⁵, hän tuhoaa sortajasi⁴⁸⁶,
4. hän antaa läsnäolonsa⁴⁸⁷ loistaa tiedon saavuttamiseksi⁴⁸⁸.

4. säkeistö

1. Kunniansa voimalla Jumala tekee ihmeet moninkertaisiksi.
2. Hän säälii kansaansa, joka kantaa väsymyksen taakkaa,
3. ruhjoo heidän vastustajansa⁴⁸⁹, antaa synnit anteeksi
4. ja kokoaa karkotetut. Ylistä⁴⁹⁰ pelokkaasti!

5. säkeistö

1. Kuinka ihana onkaan osani odottaessani Messiastani.
2. Vanhurskauteni ja kallio, jota ikävöin⁴⁹¹, ota vastaan valitukseni!

---

⁴⁸¹ קָדוּשׁ – 'uudistuminen; luominen'. Sana ei esiinny tässä muodossa Raamatussa (*qitṭûl*-kaava). Sapatti on muisto Jumalan luomistyöstä. Keskiaikaisessa hepreassa sanaa käytetään useimmiten merkityksessä 'luominen'. Ks. myös hymni 4, 6:4.

⁴⁸² תְּבוּאָה – ks.¹ Jer. 2:3. Sitaattia on muokattu *metri causa* (Raamatussa תְּבוּאָה suffikoituna sg.3.mask.)

⁴⁸³ כְּנֶסֶת – Sana ei esiinny Raamatussa. Ensimmäisiä kertoja se mainitaan Mišnassa (ks. *Pirke 'abot*: 3:13). Karaiimit kutsuvat omaa seurakuntaansa nimityksellä *kenesa*. Mahdollisesti כְּנֶסֶת viittaa juuri *kenesaan*.

⁴⁸⁴ בְּעוֹד הַיּוֹם – Sapatti on pyhitettävä oikeiden "rajojen" sisällä eli sapatinpäivän aikana, Tooran sääntöjen mukaan.

⁴⁸⁵ עוֹז מְלֶכֶךְ – ks. mm. Ps. 99:4. "Se on kuninkaan voima [עוֹז מְלֶכֶךְ], että hän rakastaa oikeutta."

⁴⁸⁶ לְמוֹנֵךְ – *Hif'ilin* partisiippi, sg.mask. (juuri יָנִי). Ks. mm. 2M 22:21[20].

⁴⁸⁷ שְׂכִינָתוֹ – Jumalan epiteetti/Jumalan olemus; oikeastaan: 'asutus'. Sana ei esiinny tässä muodossa (*qēṭîlâ*-kaava) Raamatussa. Pérez Fernándezin (1999: 59) mukaan sana on hyvin yleinen Mišnan hepreassa (lähinnä *midraš*-kirjallisuudessa), jossa se viittaa lähes aina Jumalaan olemukseen ja läsnäoloon.

⁴⁸⁸ Juuri נִשָּׂא, *hif.inf.cstr.* Infinitiivissä הִנֵּה on pudonnut. Jumala antaa läsnäolonsa loistaa, jotta sapattia noudattava juutalainen "saavuttaisi ymmärrystä/tietoa". Ks. myös Hymni 18, 2:4. Toinen suomennosvaihtoehto: שִׁיב 'tarpeilleen' poistuminen' – (*hapax legomena* 1K 18:27); säkeen merkitys jää toisessa vaihtoehdossa kuitenkin hämäräksi.

⁴⁸⁹ יִמְחָץ לְקַמֵּיהֶם – vrt. 5M 33:11 (Mooseksen siunaus): "Ruhjo hänen vastustajansa [יִמְחָץ לְקַמֵּיהֶם] lanteet ja hänen vihamiehensä niin, että eivät enää nouse."

⁴⁹⁰ הָלֵל – Mahdollisesti: *hallel*-rukous (psalmeista 113-118 koostuva ylistysrukous liturgiassa).

3. Voimista heikkoja⁴⁹², virkistä henkeäni.
4. Täydestä sydäimestä⁴⁹³ puhdistaudumme⁴⁹⁴ lukemaan rukouksen⁴⁹⁵.

6. säkeistö

1. Totisesti, tapahtukoon hänen tahtonsa⁴⁹⁶. Hän antakoon levon,
2. [niin että] olen ruumiillisesti ja henkisesti puutarhassa, joka on valmistettu.⁴⁹⁷
3. Siunattu olkoon hän⁴⁹⁸, joka pyhitti siunatun seurakunnan,
4. pitämään sapatinpäivän, näkemään *pelastuksen*.

Kuten on kirjoitettu: Herrassa on *pelastus*; sinun siunauksesi tulkoon sinun kansallesi. (Ps. 3:9)

Akrostikon: Abraham.

---

⁴⁹¹ חֶשֶׁקִי – Raamatussa poikkeava vokalisointi: חֶשֶׁקִי, ks. mm. Jes. 21:4.

⁴⁹² נְחֻשְׁלִים – *hapax legomena*, ks. 5M 25:18 (mahdollisesti tekstuaalinen virhe juuresta חלש).

⁴⁹³ בְּלֵב שְׁלֵם – ks. mm. 1A 28:9, 29:9.

⁴⁹⁴ נִזְכָּה – Myöhemmässä hepreassa myös merkityksessä ’saada oikeus’. Toinen mahdollinen suomennos: ”Saamme oikeuden rukouksen lukemiseen, kun sydämemme on täydellinen/puhdas.”

⁴⁹⁵ קְרִיאָה – mahdollisesti kutsu Raamatun lukuun/rukous. Raamatussa sana esiintyy vain kerran: ks.¹ Joona 3:2.

⁴⁹⁶ יְהִי רְצוֹן – Lauseke ei esiinny Raamatussa. Rabbiinisessa hepreassa yleinen tapa ilmaista toivetta (Sáenz-Badillos 1993: 197.) Ks. myös Jastrow: יהי רצון (lyh. יה"ר): ”olkoon Jumalan tahto...”. Ks. myös hymni 7, 11:1.

⁴⁹⁷ גּוֹפִי נִנְפָשִׁי – Tekijä viitanee tässä tulevan elämän ihanuuksiin. Säkeessä rinnastetaan hymneille tuttuun tapaan ruumis ja henki, ks. myös hymni 4, 4:2-4 ja hymni 7: 7:4.

⁴⁹⁸ בְּרוּךְ אַתָּה ה' ... אֱשֶׁר – vrt. rukousformeli, joka alkaa aina אֱשֶׁר ...

5.3.3. Hymni 3 - Abraham ben Mordokai

1. säkeistö

1. Kutsun korkeinta Jumalaa⁴⁹⁹, häntä, joka on väkevyydellä vyötetty⁵⁰⁰.
2. Hän perusti viisaudessaan⁵⁰¹ luomisen⁵⁰² ihmeet
3. ja otti omakseen⁵⁰³ valitun seurakunnan käskyjensä kautta,
4. pitämään sapatinpäivän pyhyiden kunniassa⁵⁰⁴.

Kertosäe (toistuu jokaisen säkeistön jälkeen)

1. Nouse⁵⁰⁵ kihlajaisiin⁵⁰⁶, puhdas morsian!
2. Valaise kynttilän⁵⁰⁷ lailla, kallis henki⁵⁰⁸!

2. säkeistö

1. Hän, joka tuntee sydämen sisimmätkin osat⁵⁰⁹, kutsui⁵¹⁰ levon
2. ja varoitti, ettemme tekisi silloin [sapattina] mitään⁵¹¹ työtä.
3. Kas, uhraan kaksi lammasta⁵¹² ja [lisäksi] ruokauhrin.⁵¹³

⁴⁹⁹ אֵל עֲלִיּוֹן – Jumalan epiteetti, ks. mm. 1M 14:18–22 (Abrahamin ja Melkisedekin kohdatessa).

⁵⁰⁰ נֶאֱזָר בְּבוֹרָה – ks.¹ Ps. 65:7 [נֶאֱזָר בְּבוֹרָה]. Sitaattia on muokattu *metri causa* (prepositio -בְּ on poistettu).

⁵⁰¹ בְּחִכְמָתוֹ – ks. mm. Jer 10:12 (Jumalan luomistyöstä): ”Hän on tehnyt maan voimallansa, vahvistanut maanpiirin viisaudellansa [בְּחִכְמָתוֹ] ja levittänyt taivaat taidollansa.”

⁵⁰² יִצְרָה – Sana ei esiinny tässä muodossa Raamatussa (*qēṣlâ*-kaava). Ks. myös hymni 4, 6:4.

⁵⁰³ הִסְגִּיל – Denominatiivinen *hif’il* juuresta סגל (’omaisuus’). Sana ei esiinny Raamatussa.

⁵⁰⁴ הִדְרָה – Sana ei esiinny Raamatussa tällä vokalisoinnilla.

⁵⁰⁵ אֶזְרִי - קוּמִי – Kertosäkeen molemmat imperatiivit (fem.) esiintyvät myös rabbiinisessa sapattihymnissä *Lēkâ dōdî*.

⁵⁰⁶ קִדּוּשִׁין – Sana viittaa sekä sapatinpäivän rukoukseen että sapattiin tulevana morsiamena ja kihlajaisjuhlan. Juuri קדש toistuu hymnissä kuusi kertaa: ks. säkeet 1:4, kertosaie, 3:1, 4:1, 6:1, 6:2.

⁵⁰⁷ קְמִית הֵנָּה – ’kynttilän lailla’. Ks. luku 1.3.4. koskien sapattikynttilöiden sytyttämistä ja erimielisyyksiä aiheesta.

⁵⁰⁸ נֶפֶשׁ יְקָרָה – ks. mm. Snl 6:26.

⁵⁰⁹ בּוֹחֵן קְלִיּוֹת לֵב – ks.¹ Jer 11:20: ’sydämet ja munaskuut’.

⁵¹⁰ הִזְמִין – Mišnan hepreassa yleistävä verbi. Raamatussa juuri ei esiinny *hif’ilin* konjugaatiossa.

⁵¹¹ שׁוּם – Sana (aram.) ei esiinny Raamatussa. Sen käyttö yleistyy Mišnan hepreassa.

4. Riemuiten ota morsian vastaan: ylistä ja laula!

3. säkeistö

1. Kunnioitettavan⁵¹⁴ Pyhän käskyistä tärkein
2. on selvittää ne toimet⁵¹⁵, joiden suorittaminen⁵¹⁶ on silloin [sapattina] kiellettyä,
3. sillä jokainen, joka rikkoo [sapatin]⁵¹⁷, hävitetään! Hän tulee tuhoutumaan!
4. Mutta niille, jotka sen pitävät, hän lahjoittaa pysyvästi⁵¹⁸ kunnian.

4. säkeistö

1. Pyhän asunnon⁵¹⁹ kunnia, pyhyiden⁵²⁰ ihanuus:
2. me palvelemme Luojaamme kuuden [päivän] aikana,
3. seitsemäs päivä on meille perinnöksi [annettu].
4. Tutki⁵²¹ syvää salaisuutta lain antamisen vuorella⁵²².

---

⁵¹² כְּכַשִּׁים – Uhrilampaat Pentateukissa, ks. mm. 4M 28:9: ”Mutta sapatinpäivänä uhraa kaksi vuoden vanhaa virheetöntä *karitsaa* [כְּכַשִּׁים] ynnä kaksi kymmenennestä lestyjä jauhoja, öljyyn sekoitettuna, *ruokauhriksi* (מִנְחָה), sekä siihen kuuluva juomauhri.”

⁵¹³ Säkeen merkitys jää epäselväksi. Raamatussa מִנְחָה on iltapäivällä uhrattava ruokauhri. Temppelein tuhoutumisen jälkeen sillä viitataan iltapäivärukoukseen, jonka karaiittiset juutalaiset aluksi poistivat liturgiasta. Myöhemmin iltapäivärukous palautettiin kuitenkin takaisin liturgiaan (ks. 1.3.3.).

⁵¹⁴ מְכַבֵּד – *pu'al*, part. Tässä muodossa sana esiintyy Raamatussa vain kerran. Tällöin sana viittaa juuri sapattiin, ks.¹ Jes 58:13: ”Jos sinä pidät jalkasi sapattia rikkomasta, niin ettet toimita omia *asioitasi* (תַּפְצֹחַ) minun pyhäpäivänäni, vaan kutsut sapatin ilopäiväksi, Herran pyhäpäivän *kunnioitettavaksi* [מְכַבֵּד] ja kunnioitat sitä, niin ettet toimita omia toimiasi, *et aja omia asioitasi* (תַּפְצֹחַ מִמְצִיא תַּפְצֹחַ) etkä puhu joutavia -”

⁵¹⁵ תַּפְצִיחַ – ks. edellinen alaviite: Jes 58:13.

⁵¹⁶ נִפְעָד – *nif*, part.sg.mask. Odotettu muoto: infinitiivi. Partisiippi sopii paremmin *metri causa*.

⁵¹⁷ מַחֲלֵה – ks. mm. 2M 31:14. ”Sillä kuka ikinä silloin työtä tekee, *hävitettäköön* [מַחֲלֵה] kansastansa.”

⁵¹⁸ תִּדְיָרָה – Sana esiintyy Raamatun arameassa, Dan 6:16[17], 20[21] (תִּדְיָרָה). Ks. myös hymni 4, 2:4.

⁵¹⁹ נִיָּה קִדְשׁ – ks. mm. 2M 15:13 (israelilaisten kiitosvirsi): ”Mutta armossasi johdatit lunastamaasi kansaa, sinä veit sen voimallasi *pyhään asuntoosi* [נִיָּה קִדְשׁ].”

⁵²⁰ קִדְשָׁה – Sana ei esiinny Raamatussa. Kaksi mahdollista merkitystä: 1. Pyhyys. 2. Osa *musafia* (rukous, joka luetaan sapattina ja juhlapäivinä). Ks. myös hymni 18, 2:1.

⁵²¹ עִיַּן – *pi'el*, imp. Sana ei esiinny Raamatussa. Ks. myös hymni 16, 2:2 (pl.part.).

⁵²² הָר אֶמְוִיָּה – Mahdollisesti: ’mainitulla vuorella’, viittaus Toorassa mainittuun vuoreen, jolla Mooses sai kymmenen käskyä. Lausekkeen tarkka merkitys jää kuitenkin epäselväksi: onko kyse karaiimien omasta innovatiivisesta kielenkäytöstä?

5. säkeistö

1. Sille, joka varoittaa [toisia] ja joka varoo itse⁵²³, hän [Jumala] kaksinkertaistaa⁵²⁴ hänen palkkansa,
2. hän saa kruunata itsensä ikuisuudella⁵²⁵ Kallionsa avulla,
3. hänen sarvensa⁵²⁶ kohooa pysyvässä kunniaassa, hän on jatkuvasti loistossaan⁵²⁷,
4. hän [Jumala] vartioi ja tekee tunnustekoja⁵²⁸, [antaa] pelastuksen ja valon.

6. säkeistö

1. Jaakobin Pyhä⁵²⁹ on antanut tämän lain [meille] perinnöksi armostaan.
2. Pyhitä ikuinen liitto⁵³⁰, [sinä] hänen rakastettunsa⁵³¹ siemen!
3. Hän [Jumala] etsii Siionia, pian hän paljastaa kunniansa,
4. hän antaa hengellemme täydesti lunastuksen⁵³².

Kuten on kirjoitettu: Niin Herran *vapahdetut* palajavat ja tulevat Siioniin riemuiten, päänsä päällä ikuinen ilo. Riemu ja ilo saavuttavat heidät, mutta murhe ja huokaus pakenevat. (Jes. 35:10/51:11) *Akrostikon*: Abraham *h̄zq*.

⁵²³ מְזַהֵר וְהַנְזִהֵר – Jälkimmäinen partisiippi on määräinen (artikkeli –ה) *metri causa*.

⁵²⁴ יַכְפִּיל – Sana ei esiinny Raamatussa *hif'il*issä (vain *qal*in [ks. mm. 2M 26:9] ja *nif'al*in konjugaatiossa [ks. mm. Hes 21:19]). Viittaus Jumalan toimintaan sapattina: sapattia edeltävänä päivänä israelilaiset saivat kaksinkertaisen ruoka-annoksen. Ks. mm. 2M 16:22: ”Mutta kuudentena päivänä he kokosivat sitä leipää kaksinkertaisesti [לָהֶם מִשְׁנֶה], kaksi goomeria kullekin.” Vrt. myös rabbiininen sapattihymni *Kî 'ešmērâ šabbāt* (hymni 9): כָּכָה בְּכָל שַׁבָּת / יַכְפִּיל מְזוֹנֵי.

⁵²⁵ בְּנִצְחִיּוֹת – Sana ei esiinny Raamatussa (-*û*t-pääte). Sanaa käytetään keskiajan hepreassa.

⁵²⁶ קַרְנוֹ – ks. mm. Ps 89:25, 112:9. Sarvi on symboli voimalle ja väkevyydelle.

⁵²⁷ הוֹד וְהִדָּר – Alkusointuinen sanapari esiintyy usein yhdessä Raamatussa, ks. mm. Ps 21:6, 111:3, Job 40:10.

⁵²⁸ אוֹת עֲשֵׂה – ’osoittaa tunnusteolla, tehdä merkki’, ks. mm. Tuom 6:17 ja Ps. 86:17. Sapatti on merkki Jumalan ja hänen omaisuuskansansa välillä: ”Se (sapatti) on oleva ikuinen *merkki* [אוֹת] minun ja israelilaisten välillä; sillä kuutena päivänä Herra teki taivaan ja maan, mutta seitsemäntenä Hän lepäsi ja hengähti.” (2M 31:16–17.) Ks. myös hymni 2, 2:4 ja hymni 4, 4:3.

⁵²⁹ קָדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל – vrt. קָדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל, ks. mm. 2K 19:22, Jes 1:4.

⁵³⁰ בְּרִית עוֹלָם – ks. mm. 2M 31:16.

⁵³¹ יָדִיד – ’rakastettu’: viittaa Israelin kansaan Jumalan rakastettuna.

⁵³² פְּדִיּוֹן – vrt. 2M 21:29–30. Ihmisen hengiltä puskeneen härän isäntä voi pelastaa itsensä kuolemanrangaistukselta maksamalla ”henkensä lunnaat” (פְּדִיּוֹן נַפְשׁוֹ) ja Ps. 49:9: ”sielunsa lunastus” (פְּדִיּוֹן נַפְשָׁם). Sanajuuri (פָּדַה) on käytössä myös hymnin alle merkityssä raamatunjakeessa Jes. 35:10. גְּמוּלָה on fem. *metri causa*.

5.3.4. Hymni 4 - Mordokai ha-ḥazzan⁵³³

1. säkeistö

1. Ole kirkas⁵³⁴, ainokaiseni⁵³⁵, laula peloissasi.
2. Jokainen, jossa on elävä henki, ylistäköön häntä⁵³⁶, Herraa!
3. Totisesti, otollinen hetki on saapunut, täydellinen valo⁵³⁷,
4. tule⁵³⁸ morsiantasi⁵³⁹ vastaan, puhkea ylistyslauluun⁵⁴⁰.

Kertosäe (toistuu jokaisen säkeistön jälkeen)

1. Herää, ainokaiseni, kaunis ja puhdas⁵⁴¹.
2. Liity⁵⁴² [sapatin]päivään, [sillä] sapatti on [läsnä] yhteisössä.

2. säkeistö

1. Opi⁵⁴³ ymmärtämään olemuksesi⁵⁴⁴, lähteesi ja kaivosi⁵⁴⁵.

⁵³³ Mordokai osoittaa suurimman osan hymnin kehotuksista *sielulle* tai *seurakunnalle*. Hymni sisältää lisäksi useita viittauksia Laulujen lauluun (ks. lisää alla).

⁵³⁴ אוֹרִי – ks. mm. Jes. 60:1.

⁵³⁵ יְחִידָתִי – ’ainokaiseni’, ks. mm. Ps. 22:21, 35:17. Termillä viitataan usein Israeliin seurakuntana ja ainoana Jumalan valittuna. Keskiaikaisessa runoudessa se on usein sielun metafora. (ks. Weinberger 1991: 790.)

⁵³⁶ כָּל הַנְּשָׁמָה – ks.¹ Ps. 150:6.

⁵³⁷ אוֹרָה שְׁלֵמָה – ’täydellinen valo’. Tässä sillä viitataan todennäköisesti sapattin.

⁵³⁸ קָדַם – Nyt seurakuntaa puhutellaan maskuliinissa ikään kuin ”sulhasena”, joka odottaa ”sapattimorsianta” (mask.impv. sopii fem.-muotoa paremmin *metri causa*).

⁵³⁹ בֵּת גִּילָךְ – ’morsian’; ’ikätoveri’. Seurakuntaa kehoitetaan ottamaan vastaan ’morsian’ eli sapatti. Säkeessä esiintyy suvun epätarkkuutta: käskymuoto on osoitettu maskuliinille (ks. edellinen alaviite), mutta ’morsiamen’ possessiivisuffiksi on fem. Sukujen vaihtelu on tyypillistä runolliselle kielenkäytölle. Todennäköisesti tekijä haluaa sukujen vaihtelun kautta tuoda luomukseensa monimerkityksellisyysä, joiden tulkinta riippuu lukijasta.

⁵⁴⁰ פִּצְחִי בְּזִמְרָה – ks. mm. Ps. 98:4–5.

⁵⁴¹ יָפָה וְכָרָה – ks.¹ Laul. 6:10: ”Kuka on neito, joka ylenee kuin aamunkoi, kauniina [יָפָה] kuin kuu, kirkkaana [כָּרָה] kuin päivänpaiste, peljättävänä kuin sotajoukot?”; ks. myös säe 10:1.

⁵⁴² הִתְאַחֵדִי – ks.¹ Hes.21:21 (*hapax legomena*); merkityksessä ’lyödä terävästi’. Hymneissä 1-4 toistuvan avioliittometaforan mukaisesti sapatti on morsian, jonka kanssa tullaan yhdeksi.

⁵⁴³ בִּינִי – Seurakuntaa kehoitetaan käyttämään sapatti oikealla tavalla: viisauden ja oppineisuuden lisäämiseen.

⁵⁴⁴ לְעִצְמוֹתַי – Sana ei esiinny Raamatussa (-ûl-pääte). Sana yleistyy keskiajan hepreassa filosofisessa merkityksessä ’olemus’.

⁵⁴⁵ בּוֹרֵךְ בְּאֶרֶץ – ks.¹ Snl. 5:15: ”Juo vettä omasta *säiliöstäsi* [מְבוֹרְךָ], sitä, mikä omasta *kaivostasi* [בְּאֶרֶץ] juoksee.” Konstantinopolilaisen karaiittifilosofi Elija Bašyachin (1400-

2. Aseta mielesi⁵⁴⁶ ymmärtämään kumppanisi⁵⁴⁷ salaisuus [ja] arvoitus⁵⁴⁸.
3. Opi tuntemaan Kallion, muutosi⁵⁴⁹ Luojan, todellisuus⁵⁵⁰,
4. sillä totisesti Hän ykseydessään⁵⁵¹ on ollut olemassa alati⁵⁵².

3. säkeistö

1. Riennä, voimien valtiatar⁵⁵³, kruunattuna⁵⁵⁴!
2. Estä vaunuiltasi⁵⁵⁵ kaikenlainen työnteke.⁵⁵⁶
3. Lähellä⁵⁵⁷ on auringonlasku⁵⁵⁸, siunauksen alun hetki,
4. suuren sapatinlevon veroisen⁵⁵⁹, hunajamehiläisen⁵⁶⁰ kaltaisen!

---

luku) mukaan sielu, joka on ”ketjuin sidottu”, voi vapautua ”oppimalla tuntemaan lähteensä”. Siten sielu voi olla viisauden arvoinen. (Weinberger 1991: 41.)

⁵⁴⁶ שִׁיתִי לִבִּי – ks. mm. Snl. 22:17, 27:23.

⁵⁴⁷ הַיְיָ – Jumalan epiteetti: Jumala on Israelin eli seurakunnan kumppani.

⁵⁴⁸ סוד – ’salaisuus, arvoitus’. Arameankielinen סוד esiintyy Raamatun arameassa, ks. mm. Dan. 4:6.

⁵⁴⁹ וְיִצְרֵה – ’muoto; olemus; ajatus; taipumus’. Vrt. myös ’hyvä ja paha taipumus’: יִצְרֵה הַטוֹב וְיִצְרֵה הָרָע.

⁵⁵⁰ מְצִיאוֹת – ks. myös Hymni 1 3:4. Sana ei esiinny Raamatussa (-*ût*-pääte).

⁵⁵¹ אֶחָדוֹת – Sana ei esiinny tässä muodossa Raamatussa (-*ût*-pääte). Sana yleistyy keskiajan hepreassa (Weinberger 1991: 810).

⁵⁵² תְּדִירָה – Raamatun arameassa: תְּדִירָה. Sana yleistyy myöhemmässä hepreassa. Ks. myös hymni 3, 3:4.

⁵⁵³ גְּבֻרַת הַכּוֹחַ – ’voimien valtiatar’. Epäselväksi jää, viitataanko tässä sapattiin vai seurakuntaan. Muissa 3. säkeistön säkeissä puhutellaan kuitenkin selvästi seurakuntaa. Vrt. Weinberger (1991: 785): *gēvērēt* viittaa Israeliin seurakuntana.

⁵⁵⁴ נְסוּכָה – Tai: ’hunnutettuna; kunnioitettuna’. Ks. myös *Lēkâ dôdî*: rabbiinisessa sapatihymnissä (sapatista): ”Alusta lähtien, muinaisuudesta alkaen hän on kunnioitettu/kruunattu [מְרֹאשׁ מִקֶּדֶם נְסוּכָה].”

⁵⁵⁵ לְמַרְכָּבְךָ – Kirjaimellisesti: ’vaunut’. Tässä lienee kyse kaikenlaisista arkipäivän toimista, jotka on keskeytettävä sapatin ajaksi.

⁵⁵⁶ Ks. mm. Jer. 17:22: ”Älkää viekö sapatinpäivänä mitään kantamusta taloistanne *älkääkä tehkö mitään työtä* [וְלֹא תַעֲשׂוּ מְלָאכָה], vaan pyhittäkää sapatinpäivä, niin kuin minä käskin teidän isienne tehdä.”

⁵⁵⁷ קְרוֹב – Sana ei esiinny Raamatussa (*qittûl*-kaava).

⁵⁵⁸ שְׁקִיעָה – Sana ei esiinny Raamatussa (*qēfîlâ*-kaava).

⁵⁵⁹ שׁוּי – Sana ei esiinny Raamatussa (*qittûl*-kaava). Säkeen suomennos tuottaa ongelmia, ja tekijän ajatus jää hieman epäselväksi: juuri merkitsee *pi’elin* konjugaatiossa ’tasoittaa; asettaa’. Verbaalinomini voisi tällöin merkitä ’asettamista’. שְׁבִתוֹן on erityinen sapat: ks. mm. 2M 16:23: ”Tämä tapahtuu Herran sanan mukaan; huomenna on levon päivä, Herralle pyhitetty sapat [שְׁבִתוֹן שְׁבִת קוֹדֶשׁ לַיהוָה].” Tässä yhteydessä sillä mahdollisesti viitataan paratiisiin lepoon.

4. säkeistö

1. Tämä päivä on pyhitetty, se on päivien perusta⁵⁶¹.
2. Sinä [sapatti] onnistut⁵⁶² myös täydellistämään⁵⁶³ ruumiilliset olemukset⁵⁶⁴.
3. Teidän kahden⁵⁶⁵ pyhittämisenne⁵⁶⁶ on merkki⁵⁶⁷ – [kuten] viisaat ovat kertoneet,
4. nautinto hengelliselle⁵⁶⁸, tulevaan kätetty⁵⁶⁹.

5. säkeistö

1. Vyötä voimalla kupeesi:⁵⁷⁰ *hallel*⁵⁷¹ kaiken Kalliolle!
2. Tutki pyhiä kirjoja pysyäksesi kiinni kaikkeudessa,⁵⁷²
3. kulje Heemanin ja Kalkolin⁵⁷³ ymmärryksen polkua,

---

⁵⁶⁰ דְּבוֹרָה – 'Hunajamehiläinen' viittaa sapatin sulaisuuteen. Vrt. myös Tuom. 5:12: "Heräjä, heräjä, Debora [דְּבוֹרָה עוֹרִי עוֹרִי דְּבוֹרָה]!" Ks. myös kertosa, jossa kehoitetaan: "Herää, ainokaiseni [עוֹרִי יְהִידָתִי]!"

⁵⁶¹ עָקַר – Sana esiintyy vain Raamatun arameassa (Dan 4:12, 20, 23) ja yleistyy raamatunjälkeisessä hepreassa (varsinkin keskiaikaisessa filosofisessa kirjallisuudessa).

⁵⁶² מְנַצַּחַת – Tai: 'voittajatar'. Suomentos jää kuitenkin epäselväksi. Ilmeisesti voittajattarella viitataan sapattiin.

⁵⁶³ הִפּוּ – *hif.inf.* (juuri תָּפַח). Sana yleistyy tässä muodossa vasta Mišnan hepreassa. Raamatussa verbin juuri esiintyy vain muodossa הִפּוּ: 'tehdä täydelliseksi'.

⁵⁶⁴ גִּשְׁמִים – Ilmeisesti sapatti on muodoltaankin täydellinen ('ruumiillisten täydellistymä'). Säkeistössä rinnastetaan henki ja ruumis (ks. säe 4). Ks. myös hymni 2, 6:4 ja hymni 7, 7:4.

⁵⁶⁵ שְׁנֵיכֶם – Minkä kahden (joita puhutellaan toisessa persoonassa) pyhittämisestä on kyse: viittaus sapatina tapahtuvaan pyhittämiseen/pyhittäytymiseen, joka kohdistuu sekä ruumiillisiin että hengellisiin puoliin? Säe jää merkitykseltään arvoitukselliseksi.

⁵⁶⁶ קָדוֹשׁ – Sana ei esiinny Raamatussa tässä muodossa (*qittûl*-kaava).

⁵⁶⁷ אוֹת – Sapatti on merkki Jumalan ja Israelin välisestä liitosta. Ks. myös hymni 2, 2:4 ja hymni 3, 5:4.

⁵⁶⁸ בְּרוּחָנִי – Sana ei esiinny Raamatussa. Sanaa käytetään keskiaikaisessa filosofisessa kirjallisuudessa usein juuri konkreettisen/ruumiillisen vastakohtana (חֲקָרִי/צִשְׁמִי; ks. säe 2: גִּשְׁמִים).

⁵⁶⁹ בְּבֹא שְׁמוֹרָה – 'tulevaisuuteen kätetty'. Jumalan ja Israelin välisen suhteen syvin olemus on kätetty tulevaan maailmaan.

⁵⁷⁰ הִגְרָה בְּעוֹז מְתִינָה – ks.¹ Snl. 31:17: "Hän voimalla vyöttää kupeensa [הִגְרָה בְּעוֹז מְתִינָה] ja käsivartensa vahvistaa." Sitaattia on muokattu *metri causa*.

⁵⁷¹ *Hallel*-rukous (Ps. 113–118). Ks. myös hymni 2, 4:4.

⁵⁷² לְדַבֵּק אֵלַי כָּל – Sielun perimmäisenä päämääränä on "tarttua" Jumalaan (דְּבִקוּת) (vrt. Weinberger 1991: 43).

⁵⁷³ Heeman ja Kalkol ovat raamatullisia, juutalaisten *midraš*-kirjallisuudessa usein esiintyviä hahmoja. Ks. mm. 1K 5:11 [4:31]: vain Salomo ylittää heidät viisautessaan.

4. kasvata sivistyksesi⁵⁷⁴ selväksi tiedoksi.

6. säkeistö

1. Siunaa Jumalaa – sillä Hän on valkeuteni ja pelastukseni⁵⁷⁵.
2. Hän valitsi Israelin ja pyhitti seitsemännen.
3. Levon⁵⁷⁶ salaisuus silloin [sapattina levätessä] on vihje⁵⁷⁷ ymmärrystäni varten,
4. [että sapatti on] todistus kaiken uudistumisesta⁵⁷⁸, luomisen⁵⁷⁹ ihme!

7. säkeistö

1. Pukeudu, täydellinen, armoon, uskon kruunuun,
2. ja paina tarkkaan mieleesi⁵⁸⁰ sapattivuosien⁵⁸¹ salaisuus.
3. Aseta tavoitteeksesi⁵⁸² laiduntaa puutarhassa⁵⁸³,
4. [ja] ikuisesti osasi on [oleva] varjeltu⁵⁸⁴ iäisessä elämässä.

8. säkeistö

1. Keräile⁵⁸⁵ [sielunravintoa], sieluni: morsian on täydellinen.

Toisessa raamatunjakeessa (1A 2:6) heitä pidetään Juudan pojan Serahin poikina. Lisäksi psalmi 89 on merkitty ”esrahilaiselle Heemanille”.

⁵⁷⁴ מַשְׁכֵּל – *hāf*.part. Sana esiintyy *hif'il*issä Raamatussa, mutta ei *hāf'al*issa. Juuri (שָׁכַל) esiintyy usein sapattihymneissä. Karaiitit kutsuivat itseään usein nimityksellä *maskîlîm*, ’valaistuneet, sivistyneet’. (Mann 1931: v.)

⁵⁷⁵ אוֹרִי וְיִשְׁעִי – ks. mm. Ps. 27:1.

⁵⁷⁶ שְׁבִיטָה – Sana ei esiinny Raamatussa tässä muodossa (*qēṭîlâ*-kaava). Ks. myös hymni 1, 4:4.

⁵⁷⁷ רָמַז – Sana ei esiinny Raamatussa. Se on hyvin yleinen keskiaikaisissa filosofisissa teksteissä, muun muassa merkityksessä ’ohje’, ’neuvo’ (Goldenberg 1971: 1626). Vrt. myös perinteinen juutalainen raamatuntulkinta: פֶּרֶד”ס: פָּשׁט, רָמַז, דְּרוּשׁ, סוּד.

⁵⁷⁸ חֲדוּשׁ – Sana ei esiinny Raamatussa tässä muodossa (*qitṭûl*-kaava). ’Uudistuminen’ tarkoittaa tässä Jumalan luomistyötä. Ks. myös hymni 2, 2:4.

⁵⁷⁹ יִצִּירָה – Sana ei esiinny Raamatussa tässä muodossa (*qēṭîlâ*-kaava). Ks. myös hymni 3, 1:2.

⁵⁸⁰ תְּהִי שְׁנוּנָה – ks. mm. 5M 6:7. ”*Teroita* [וְשִׁנַּנְתָּם] niitä [käskyjä] lastesi mieleen...”

⁵⁸¹ שְׁבִיטָה – ’sapattivuosi’, sg. שְׁבִיטָה. Ks. mm. 3M 25:4, 5M 15:12.

⁵⁸² מִגְמָתָךְ – ks.¹ Hab. 1:9 (*hapax legomena*, juuresta גָּמַם): ’joukko, väkijoukko’. Suomennos perustuu raamatunjälkeisessä hepreassa yleistyvään merkitykseen ’tavoite; suunta’ (Outhwaite 2001: 221).

⁵⁸³ לְרִעוּת בְּגִנָּה – ks. mm. Laul. 6:2: viittaus tulevaan elämään.

⁵⁸⁴ חֲלָקָה נִצְרָה – Suvun epätarkkuutta *metri causa*: pääsana חֲלָקָה on mask., loppusoinnullinen attribuutti (pass.part.) נִצְרָה on fem.

2. Ole toimielias⁵⁸⁶ teoissasi, rukoile kuiskaten ylös [Jumalan puoleen],
3. uskon tuli ja lakiin tarttuminen⁵⁸⁷ [olkoon] opinnoissasi.
4. Kutsu Kalliota, Hän armahtaa sirotellun seurakunnan.

9. säkeistö

1. Armahtavainen on Pystysarvi⁵⁸⁸. Ne, jotka istuvat rauhassa,
2. pitävät sapatit ja kuuluttavat/kutsuvat⁵⁸⁹ ilolla,
3. saavat osakseen⁵⁹⁰ salatun⁵⁹¹ hyvyyden, hyödyn levosta:
4. he saavat aina nauttia⁵⁹² valon kirkkaudesta⁵⁹³.

10. säkeistö⁵⁹⁴

1. Rohkaise pelokasta⁵⁹⁵ laumaasi ja lunasta se,
2. johda [heitä] ja aseta⁵⁹⁶ heidät [pysyvästi] asumaan kaupunkiisi,
3. kohota [perusta uudelleen] pyhä temppelisi⁵⁹⁷, saata valmiiksi⁵⁹⁸ kaikkein pyhin huone⁵⁹⁹,
4. aseta kunniasi [sinne] asumaan, [jotta] näkisimme valon⁶⁰⁰.

⁵⁸⁵ הִתְקוּשָׁשִׁי – ks.¹ Sef. 2:1 (*hapax legomena*), ‘kerääntyä, kokoontua’.

⁵⁸⁶ רָחֵשִׁי – Verbillä on useita eri merkityksiä: ‘liikkua; olla toimielias’.

⁵⁸⁷ דְּבוּק – Sana ei esiinny Raamatussa (*qittûl*-kaava).

⁵⁸⁸ קָרָן – Jumalan epiteetti.

⁵⁸⁹ קָרְאִים – Tällä usein toistuvalla, karaiittien [קָרְאִי/בְנֵי מְקָרָא] kannalta olennaisella verbillä voi olla useita merkityksiä: ‘lukea’, ‘lukea rukous’, ‘kutsua’.

⁵⁹⁰ יָזְכּוּ – Myös: ‘olla arvollinen; olla vanhurskas’. Ne, jotka noudattavat Jumalan säätämää käskyä, ovat tarpeeksi arvollisia.

⁵⁹¹ צָפּוֹן – ‘salattu; talletettu’: viittaus tulevan elämän salattuihin ihanuuksiin.

⁵⁹² יִתְעַדְנּוּ – Ks.¹ Neh 9:25 (*hapax legomena*).

⁵⁹³ יִזְוֶהוּ – Ks.¹ Dan. 4:33 (aram.).

⁵⁹⁴ Viimeisessä säkeistössä esitetään kehotuksia Jumalalle (imperatiivit vaihtuvat maskuliinisiksi).

⁵⁹⁵ אֵימָתֶךָ – Ks. Laul. 6:10. Kyseinen raamatunjae avartaa hymniin kätkeytyä ideologiaa: myös kertosaäkeen sanat יָפָה ja בָּרָה löytyvät samasta yhteydestä: ”Kuka on neito, joka ylenee kuin aamunkoi, *kauniina* [יָפָה] kuin kuu, *kirkkaana* [בָּרָה] kuin päivänpaiste, *peljättävänä* [אֵימָה] kuin sotajoukot.” Sanaa käytetään todennäköisesti ihmissielun metaforana (vrt. Weinberger 1991: 783).

⁵⁹⁶ תַּטְעֵם – Kirjaimellisesti Jumalan laumaa verrataan puuntaimeen: ‘Istuta heidät!’

⁵⁹⁷ בֵּית קֹדֶשׁ – Tempelin epiteetti.

⁵⁹⁸ שָׁכַל – Raamatun arameaa, *šap’el* impv. Ks. mm. Esra 5:11.

⁵⁹⁹ דְּבִירָךְ – Tempelin sisin puoli, jossa säilytettiin liitonarkkia. Ks. mm. 1K 6:5.

⁶⁰⁰ Vrt. hymnin alla tekijää inspiroinut raamatunjae.

Herää, ainokaiseni, kaunis ja puhdas. Liity [sapatin]päivään, [sillä] sapatti on [läsnä] yhteisössä.

Kuten on kirjoitettu: "Sillä sinun tykönäsi on elämän lähde⁶⁰¹; *sinun valkeudessasi me näemme valon.*"⁶⁰² Ps. 36:10.

6. LOPUKSI

6.1. Johtopäätökset

Tässä tutkielmassa tarkastelin karaiimien rukouskirjan hymnikokoelmassa (1892: 96–230) julkaistua kahdeksaa paraliturgista sapattihymniä. Tutkimuksen tulokset voidaan jakaa kolmeen ryhmään (1) hymnien historiallisen taustan, (2) runollisen muodon sekä (3) kielellisten piirteiden perusteella.

(1) Sapattihymnien tekijät olivat itäeurooppalaisia karaiimioppineita, jotka elivät pääosin Liettuassa. Suurin osa heistä asui Trakaissa tai sen lähialueilla, poikkeuksena ainoastaan hymnin 4 tekijä Mordokai Sultanski, joka asui sekä Ukrainassa että Krimin niemimaalla. Tekijöiden elinvuosien perusteella sapattihymnit kirjoitettiin lähes kolmensadan vuoden mittaisen ajanjakson aikana: 1500-luvun lopulta 1800-luvun alkuun saakka. Tekijöiden joukkoon mahtuu niin maallikkoja kuin korkeasti koulutettuja oppineitakin. Karaiimien edustama karaiittinen juutalaisuus hylkää rabbiinisen suullisen perinteen eli Mišnan ja Talmudin auktoriteetin. Tutkielmassa kävi kuitenkin ilmi, että suurin osa hymnien tekijöistä oli tutustunut rabbiinisen kirjallisuuden pääpiirteisiin. Useat karaiimitekijät opiskelivat rabbiinista kirjallisuutta ja varsinkin eksegeettistä kirjallisuutta (mm. Raši, ibn Ezra). Rabbaniittien (esimerkiksi Delmedigo eli *Jašar* 1500–1600-lukujen vaihteessa) tiedetään jopa toimineen karaiimien uskonnollisina opettajina. Karaiimeilla oli todennäköisesti hyvät lähtökohdat opiskella hepreankielisiä rabbiinisia tekstejä, esimerkiksi Mišnan traktaatteja (*Pirke 'abot*). Pääosin itäisellä aramean murteella kirjoitettu Talmud sen sijaan oli kielellisesti useimpien karaiimien tavoittamattomissa. Rabbiiniset juutalaiset omistivat Talmudin opiskelulle vuosia, ellei koko elämänsä, mihin

⁶⁰¹ Vrt. Ibn Gabirolin teos: *Mēqor ḥajjim* eli *Fons vitae* ('Elämän lähde'). On mahdollista, että Mordokai viittaa tässä espanjalaisen rabbaniitti runoilija-filosofi Ibn Gabirolin (n. 1021–1058) teokseen *Mēqôr ḥajjim* eli *Fons vitae*.

⁶⁰² Psalmi 36:10: בְּאֵיזֶרְךָ יְרֵאָה-אֵרֶךְ.

karaiimeilla ei ollut edellytyksiä ja tuskin edes halua. Rabbiiniseen kirjallisuuteen suhtauduttiin karaiimien parissa kunnioittavasti, ja siitä oltiin aktiivisesti kiinnostuneita. Näin muun muassa Jiṣḥaq ha-Troki viittaa pääteoksessaan *Ḥizzûq 'emûnâ* rabbiiniseen kirjallisuuteen kunnioittavin termein. Karaiimeja kiinnosti myös juutalainen mystiikka: Abraham ben Jošijahun tiedetään opiskelleen kabbalistista kirjallisuutta. Tässä suhteessa tutkielmani vahvistaa aikaisempia tutkimustuloksia: muun muassa Altbauer (1957/8), Goldenberg (1971) ja Schreiner (1998) toteavat sekä karaiittien että karaiimien osoittaneen mielenkiintoa rabbiiniseen kirjallisuuteen ja käyttäneen kirjallisuudessaan rabbiinista hepreaa. Niin ikään Mamanin (1991, 2003) mukaan keskiaikaisessa karaiittisessa kirjallisuudessa ei vältellä rabbiinisen heprean käyttöä: karaiimit opiskelivat ahkerasti varsinaisen rabbiinisen kirjallisuuden lisäksi rabbiinisella heprealla kirjoitettuja karaiittisia teoksia.

(2) Karaiimien sapattihymnit noudattavat keskiaikaisessa hepreankielisessä runoudessa syntynyttä kvantitatiivis-hendekasyllabista runomittaa. Heprealaisen runousopin konventioiden mukaisesti kvantitatiivisuus toteutuu ”lyhyiden” (*šewa mobile*, *ḥatef*-vokaalit ja *û*-konjunktio) ja ”pitkien” vokaalien välisessä säännöllisessä vaihtelussa. Kvantitatiivinen runomitta toimii lähinnä esteettisenä tekijänä: juutalaisissa lukutraditioissa vokaalien välillä ei ole todellisia kvantitatiivisia eroja. Useat erikieliset prosodiset perinteet vaikuttavat hymnien taustalla: kvantitatiivinen runomitta omaksuttiin arabiankielisestä runoudesta Espanjassa 900-luvun lopussa, ja 1200–1300-lukujen vaihteessa se yhdistettiin italialaiseen syllabiseen mittaan. Karaiimien sapattihymnit jatkavat rabbiinisessa juutalaisuudessa syntynyttä sapattirunoperinnettä: useita varhaisempia rabbiinisia sapattihymnejä kirjoitettiin samalla runomitalla (esimerkiksi *Kî 'ešmērâ šabbāt*, Liite 4). Karaiimit pitivät yllä tiiviitä suhteita Turkin alueen karaiitteihin (mm. konstantinopolilainen Elija Bašyachi 1400-luvulla). Espanjalais- ja italialais-heprealainen runous vaikutti Turkin rabbaniittien ja karaiittien runouteen. Onkin mahdollista, että kvantitatiivis-hendekasyllabinen runomitta omaksuttiin Liettuan karaiimien keskuudessa juuri Turkin karaiittien kulttuuristen vaikutteiden kautta.

(3) Tutkielmassa tarkasteltiin sapattihymnien foneettisia piirteitä karaiimien heprean lukutraditiosta aiemmin tehtyjen tutkimusten avulla. Piirteitä tarkasteltiin erityisesti runomitan toteutumisen kannalta. Karaiimien heprean lukutraditio muistuttaa sefardijuutalaisten heprean lukutraditioita: esimerkiksi *šewa mobilen* äänneasu ei poikkea

šerestä tai *segolista* [e]. Karaiimien lukutraditiossa *šewa mobile* on lisäksi mahdollisesti säilyttänyt alkuperäisiä tiberialaisen heprean piirteitä, jotka ilmenevät *šewan* esiintyessä ennen laryngaaleja ja *jod*-konsonanttia. Tietyt runomitassa esiintyvät ilmiöt saattavat heijastaa näitä lukutradition piirteitä, mutta täyttä varmuutta ei tutkielmassa tarkastellun suppean materiaalin perusteella voitu vielä tehdä. Tutkielmassani kävi lisäksi ilmi, että kielellisesti sapattihymnit ovat tyypillistä hepreankielistä uskonnollista runoutta, jossa on pyrkimystä ”raamatulliseen” kielenkäyttöön. Liian moderneilta kalskahtavia raamatunjälkeisiä sanavalintoja vältellään. Hymnien morfologiassa ilmenee kuitenkin useita raamatunjälkeiselle ja erityisesti keskiaikaiselle hepreankieliselle runoudelle tyypillisiä piirteitä (mm. verbaalinominien runsas käyttö, infinitiivin esiintyminen *ʔ*-preposition kanssa, keskiaikaiselle heprealle tyypilliset innovatiiviset sanavalinnat [esimerkiksi *לְהַקְדִּיחַ*] jne.). Kvantitatiivis-hendekasyllabisen runomitan noudattaminen vaikuttaa myös sapattihymnien kieleen: esimerkiksi useita merkityksen kannalta redundantteja elementtejä käytetään ainoastaan runomitallisista syistä (esimerkiksi *nota accusativin* käyttö).

Kielellisten piirteiden ja etenkin leksikon tarkastelussa koin työn kokonaisuuden kannalta törmänneeni vakaviin ongelmiin. Työn edetessä kävi näet yhä selvemmäksi, että huomattavasti hedelmällisempiin lopputuloksiin olisi päästy vertailemalla karaiimien sapattihymnien kieltä *rabbiinisten sapattihymnien* kieleen. Nyt Raamatun heprean asema korostui liiankin voimakkaasti. Uskonnollinen hepreankielinen runous on aina dialogisuhteessa Raamattuun, joten Raamatun aseman korostaminen ei toki ole täysin vailla perusteita. Tämän lisäksi sapattihymnit sisältävät kuitenkin runsaasti lainauksia varhaisemmasta raamatunjälkeisestä runoudesta ja varsinkin rabbiinisista sapattihymneistä. Hymnit sisältävät sellaista erityistä terminologiaa, idiomeja ja käsitteitä, joiden tausta on jossain muualla kuin Raamatussa: sapattihymnien parhaat kirjalliset esikuvat löytyvät epäilemättä varhaisemmasta keskiaikaisesta uskonnollisesta runoudesta. Yhteyksiä löytyy muun muassa kuuluisaan rabbiiniseen sapattihymniin *Lēkâ dôdî* sekä anonyymiin rabbiiniseen sapattihymniin *Kî ’ešmērâ šabbāt*, joka myös noudattaa kvantitatiivis-hendekasyllabista runomittaa. Ehkä vahingollisestikin jouduin vielä tutkimuksen tässä vaiheessa rajaamaan kielen ja leksikon tarkastelun pelkästään Raamattuun. Tämä johtui

suurelta osin myös siitä, että Raamattu on paremmin saatavilla (muun muassa konkordanssit, sanakirjat ja internet-lähteet).

Ehkä mielenkiintoisin, tässä tutkielmassa ansaitsemattoman vähäiselle huomiolle jäänyt seikka mainitaan jo tutkielman otsikossa ”Täydellinen morsian – Jumalan lahja”. Sapattihymnejä voidaan tyypillisesti luonnehtia uskonnollis-nationalistisiksi: niissä korostetaan Israelin kansan ja Jumalan välistä liittoa sekä Jumalan vankkumattomien lupauksen tulevaa täyttymistä. Hymneissä käytetään useita heprealaisesta Raamatusta ja rabbiinisesta sapattiperinteestä tuttuja teemoja: Jumalan luomistyön ihmeellisyyttä, valitun kansan erityistä asemaa, Messiasta ja tulevan maailman lupauksia. Jumala lepäsi luomisen seitsemäntenä päivänä, joten luomisteko ja lepo yhdistetään (*imitatio dei*: Jumalan tekojen jäljittely sapattina). Mooseksen Siinain vuorella vastaanottama dekalogin käsky kehottaa *muistamaan* ja *pyhittämään* sapatin lain määräämissä rajoissa. Lähes jokainen hymni päättyy hartaaseen toivomukseen, että Jumalan valittu kansa saisi palata takaisin Siioniin ja kokoontua uuteen temppeliin.

Hymnit 1, 2, 3, ja 4 poikkeavat kiinnostavalla tavalla varhaisemmista hymneistä rinnastaessaan sapatin *morsiameen*: niiden kertosaikaisissa valmistaudutaan kihlajaisiin ja odotetaan morsianta saapuvaksi. Morsiansymboliikka on tyypillistä rabbiiniselle sapattiperinteelle. Ajatus sapatin vastaanottamisesta morsiamena esiintyy jo Talmudissa:

”Rabbi Hanina kietoutui viittaansa ja sanoi: ”Tulkaa, menkäämme tervehtimään sapattikuningatarta!” Rabbi Jannai kietoutui hankin vaatteeseensa ja sanoi: ”Saavu, oi morsian! Saavu, oi morsian!” [Šabbat 119a, suom. RT]

Tutkielmassa kävi ilmi, että karaiimien sapattihymneihin suodattui rabbiinista morsian- ja hääsymboliikkaa 1600–1700-lukujen vaihteessa. Innovaattorina toimii hymnin 1 tekijä Šelomo ben Aharon, jonka hymni on priorisoitu kokoelman ensimmäiseksi hymniksi. Morsianmystiikkaa esiintyy kaikissa Šelomo ben Aharonin jälkeisten runoilijoiden (Josef ben Jišḥaq, Abraham ben Mordokai ja Mordokai Sultanski) kirjoittamissa hymneissä. Rabbiinista perinnettä hyödynnetään muutenkin: hymnin 1 esipuheessa siteerataan ”Tooran käskynä” Talmudissa esiintyvää kehotusta ottaa sapatti vastaan ”ennen auringonlaskua”.

Sapattihymnit syntyivät pitkän ajan kuluessa lähes kolmen vuosisadan aikana. Niiden välillä voi siis jo tämän ajallisen aspektin kannalta olla merkittäviä sisäisiä

eroja. Lisäksi varsinkin nuorempien hymnien (1-4) sisältö herättää mielenkiintoa: morsianmystiikan lisäksi niissä esiintyy useita mielenkiintoisia filosofisia ideoita (vrt. mm. hymnissä 1, 3:4 *creatio ex nihilo* eli luominen tyhjästä: הַמְצִיָּא מִצִּיּוֹת מִמַּחְסוּרִים). Josef Poziemskin hymni (7) poikkeaa muista hymneistä korostamalla Jumalan luomistyötä ja sapattia luomisen viimeisenä tekona lähes luomismystiikkaan viittaavin sanavalinnoin.

6.2. Jatkotutkimus: pohdintaa

Jatkotutkimuksen kannalta sapattihymnejä voidaan lähestyä useasta eri näkökulmasta. Ehkä kiinnostavin aspekti liittyy yllä kuvailtuun morsian- ja luomismystiikkaan. Sapattihymnien sisällön analysointi tarjoaa uusia näkökulmia karaiimien filosofiseen ajatteluun. Hymnit sisältävät sellaista filosofista ja mystistä terminologiaa⁶⁰³, joka sitoutuu sekä varhaisempaan rabbiiniseen että karaiittiseen ajatteluun. Tutkimuksen tässä vaiheessa monet karaiimitekijöiden viittaukset jäivät vielä epäselviksi. Esimerkiksi Mordokai Sultanskin hymni sisältää useita viittauksia Laulujen lauluun sekä mahdollisesti myös rabbiiniseen runoilija ibn Gabirolin tuotantoon (vrt. *Fons vitae – Mēqôr ḥajjim*). Minkälainen suhde Sultanskin runollisella tekstillä on karaiimien filosofiseen ajatteluun 1700–1800-luvuilla? Edelleen esimerkiksi Josef Poziemski (hymni 7) viljelee luomiseen ja sapattiin liittyviä termejä. Tällaiset hymnien sisältämät hienovaraiset vihjeet ovat tulkitsemisen arvoisia karaiimien uskonnollis-filosofisen ajattelun tutkimuksen kannalta.

Karaiimien hymnikokoelma sisältää karaiimien, karaiittien ja rabbaniittien runoutta. Kokoelman lajitteleminen niin tekijöiden henkilöllisyyden kuin kokoelmassa esiintyvien erilaisten prosodisten systeemien mukaan on jatkossa olennaista. Kokoelman sisältämien runojen jäljittäminen alkuperäisiin lähteisiinsä voisi valaista sitä, mitä kautta karaiimit omaksuivat erilaisia kirjallisia vaikutteita.

Hymnien foneettisten piirteiden tutkimus vaatii lisäanalyysia. Liettuassa saattaa vielä olla jäljellä muutamia iäkkäitä henkilöitä, jotka osaavat resitoida sapattihymnejä niiden alkuperäisellä melodialla. Sapattihymnien resitoinnin taltioiminen tarjoaisi huomattavasti tarkemman näkökulman karaiimien sapattihymnien foneettisten piirteiden tutkimukseen sekä samalla karaiimien heprean lukutraditioon. Tällaista työtä ei pian enää voida luonnollisista syistä tehdä: nyt ovat käsillä viimeiset hetket. Foneettisten piirteiden ohella tulisi myös selvittää, minkälainen asema sapattihymneillä oli karaiimien

⁶⁰³ Mahdollisesti muun muassa uusplatonistisia ja luomismystiikkaan liittyviä viittauksia (ks. mm. hymnin 4 suomennos).

heprean lukutraditiossa verrattuna varsinkin Raamatun heprean resitointiin. Juutalaisissa liturgisissa lukutraditioissa Raamattua resitoidaan yleensä erityisen huolellisesti. Sapattihymnien kaltaisissa paraliturgisissa teksteissä on sallitumpaa ottaa tiettyjä kielellisiä vapauksia.

Lingvistisesti sapattihymnit vaativat vielä syvällisempää morfologista ja syntaktista analyysia. Laajempi kielitieteellinen analyysi vaatii ennen kaikkea suurempaa korpusta: hyvää lisämateriaalia löytyy karaiimien hymnikokoelmasta. Jatkotutkimuksen kannalta toinen merkittävä kielitieteellinen näkökulma on kielikontaktien tutkimus. Hymnien tekijät puhuivat äidinkielenään karaiimia, mutta osasivat sen ohella myös muita kieliä (slaavilaiset kielet). On aiheellista kysyä, miten karaiimi ja slaavilainen kieliympäristö (puola, länsivenäjä) ilmenee hymnien kielessä. Tiedyt heprealle vieraat ilmaisut johtuvat mahdollisesti karaiimin (tai jonkin muun aikalais- so. slaavilaikielen) vaikutuksesta.

Kaiken kaikkiaan sapattihymnien tutkimus tarjoaa valtavan määrän mahdollisuuksia tutustua syvällisemmin karaiimien uskonnollis-filosofiseen ajatteluun, rabbiinisiin vaikutteisiin heidän uskonnollisessa perinteessään ja kirjallisuudessaan sekä karaiimien heprean liturgisen lukutradition eri kategorioihin (Raamattu, liturginen heprea, paraliturgiset hepreankieliset tekstit, hepreankielinen vaikutus karaiimin puhekielessä).

Lähteet

Primaarilähteet:

1892. Zēmîrôt lě-šabbāt lě-mô‘ādîm û-lě-jāmîm tōbîm. *Siddûr hat-těfillôt kě-minhag haq-qārā’îm* (IV), s. 96–230. Vilna.

Kirjallisuus:

ALTBAUER, MOŠE 1957. ‘Al ha-‘ibrît šəb-bě-fî qārā’ê Liṭa wě-‘al hay-yēsôdôt ha-‘ibriyim šəb-bi-lšônām. *Lěšonenu* 21/2:117–126.

ALTBAUER, MOŠE 1958. ‘Al ha-‘ibrît šəb-bě-fî qārā’ê Liṭa wě-‘al hay-yēsôdôt ha-‘ibriyim šəb-bi-lšônām (sijjûm). *Lěšonenu* 22/4:258–265.

ALTER, ROBERT 1991. Foreword. Dan Pagis: *Hebrew Poetry in the Middle Ages and the Renaissance*, s. ix–xvi. Oxford: University of California Press.

ASTREN, FRED 2003. Karaite Historiography and Historical Conciousness. Teoksessa Polliack, Meira (ed.), *Karaite Judaism. A Guide to its History and Literary Sources*, s. 25–69. Leiden: Brill.

AVNERI, ZVI 1971. Aharon ben Joseph ha-rofe. Cecil Roth & Geoffrey Wigoder (ed.), *Encyclopaedia Judaica*. 2:15–16. Jerusalem: Encyclopaedia Judaica.

BERLIN, ADELE 1991. *Biblical Poetry through Medieval Jewish Eyes*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.

BLAU, JOSHUA 1971. Hebrew Language, Biblical. Cecil Roth & Geoffrey Wigoder (ed.), *Encyclopaedia Judaica*. 16:1568–1583. Jerusalem: Encyclopaedia Judaica.

CARMI, T. 1981. Introduction. Teoksessa T. Carmi (ed.), *The Penguin Book of Hebrew Verse*, s. 13–50. Harmondsworth: Penguin.

CLARK, ARTHUR MELVILLE & HAROLD WHITEHALL 1974. Rhyme. Alan Preminger (ed.), *Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*, s. 705–710. New Jersey: Princeton.

DASBERG, JITSCHAK 2000. *Śiaḥ Jiṣḥaq*. Siach Jitschak. Gebed van Jitschak. Siddoer. De geordende gebeden voor het gehele jaar (5e druk). Nederlandse vertaling door Jitschak Dasberg. Amsterdam: Nederlands-Israelitisch Kerkgenootschap.

EVANS, ROBERT O. 1986. Line Endings. Alan Preminger (ed.), *The Princeton Handbook of Poetic Terms*, s. 116. Princeton: Princeton University Press.

FENTON, PAUL 2003. The European Discovery of Karaism in the Sixteenth to the Eighteenth Century. Teoksessa Polliack, Meira (ed.), *Karaite Judaism. A Guide to its History and Literary Sources*, s. 3–7. Leiden: Brill.

FIRKAVIČIŪTĖ, KARINA 2003: The Musical Heritage of Lithuanian Karaims. Teoksessa Polliack, Meira (ed.), *Karaite Judaism. A Guide to its History and Literary Sources*, s. 855–867. Leiden: Brill.

FIRKOWICZ, ABRAHAM 1872. *’Abnê zikkārôn*. Vilna.

FLEISCHER, EZRA 1971. Piyyut. Cecil Roth & Geoffrey Wigoder (ed.) *Encyclopaedia Judaica*. 13:573–602. Jerusalem: Encyclopaedia Judaica.

FRANK, DANIEL 2003. Karaite Prayer and Liturgy. Teoksessa Polliack, Meira (ed.), *Karaite Judaism. A Guide to its History and Literary Sources*, s. 559–589. Leiden: Brill.

GAR, JOSEPH 1971. Panevezys. Cecil Roth & Geoffrey Wigoder (ed.), *Encyclopaedia Judaica*. 13:55–56. Jerusalem: Encyclopaedia Judaica.

GIL, MOSHE 2003. The Origins of the Karaites. Teoksessa Polliack, Meira (ed.), *Karaite Judaism. A Guide to its History and Literary Sources*, s. 73–118. Leiden: Brill.

GOLDENBERG, ESTHER 1971. Hebrew Language, Medieval. Cecil Roth & Geoffrey Wigoder (ed.), *Encyclopaedia Judaica*. 16:1607–1642. Jerusalem: Encyclopaedia Judaica.

GOLDSCHMIDT, ERNST DANIEL 1971. Zemiroth. Cecil Roth & Geoffrey Wigoder (ed.), *Encyclopaedia Judaica*. 16:987–989. Jerusalem: Encyclopaedia Judaica.

HAKOHEN, MENAHEM & BENNY DON-YECHIYA (ed.) 1977. *Šālôm lě-bô’ šabbāt. Zēmîrôt wě-šîrîm lě-šabbāt*. Tel Aviv: Hoša’at Don.

HARVIAINEN, TAPANI 1991. *De Karaitis Lithuanuae*: Transcriptions of Recited Biblical Texts, Description of the Pronunciation Tradition, and Peculiarities of Shewa. Teoksessa Kronholm, Tryggve (ed.) 1989–1990. *Orientalia Suecana*, s. 36–44. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

HARVIAINEN, TAPANI 1992. The Karaites of Lithuania at the Present Time and the Pronunciation Tradition of Hebrew among Them: A Preliminary Survey. Teoksessa Aron Dotan (ed.), *Proceedings of the Ninth Congress of the International Organization for Masoretic Studies* 1989. Masoretic Studies 7, s. 53–69. Atlanta: Scholars Press.

HARVIAINEN, TAPANI 1997: Three Hebrew Primers, the Pronunciation of Hebrew among the Karaims in the Crimea, and Shewa. Teoksessa Elie Wardini (ed.), *Built on Solid Rock*. Studies in Honour of Professor Ebbe Egede Knudsen on the Occasion of his 65th Birthday April 11th 1997, s. 102–114. Oslo: Novus forlag.

HARVIAINEN, TAPANI 1998. Liettuan karaiimit. Teoksessa Keijo Hopeavuori, Tapani Harviainen ja Kai Nieminen: *Rannalla päärynäpuu. Liettuan karaiimien runoutta*, s. 9–54. Helsinki: Suomen Itämainen Seura.

HARVIAINEN, TAPANI 2003a. The Karaites in Eastern Europe and the Crimea: An Overview. Teoksessa Polliack, Meira (ed.), *Karaite Judaism. A Guide to its History and Literary Sources*, s. 633–655. Leiden: Brill.

HARVIAINEN, TAPANI 2003b. The Karaites in Contemporary Lithuania and the Former USSR. Teoksessa Polliack, Meira (ed.), *Karaite Judaism. A Guide to its History and Literary Sources*, s. 827–854. Leiden: Brill.

HELLER, JOSEPH ELIJAH & LEON NEMOY 1971. Karaites. Cecil Roth & Geoffrey Wigoder (ed.), *Encyclopaedia Judaica*. 10:761–785. Jerusalem: Encyclopaedia Judaica.

HOBBSBAUM, PHILIP 1996. *Metre, Rhythm and Verse Form*. London: Routledge.

HOFMAN, SHLOMO 1971. Karaites, Musical Tradition. Cecil Roth & Geoffrey Wigoder (ed.), *Encyclopaedia Judaica*. 10:783–785. Jerusalem: Encyclopaedia Judaica.

HOPEAVUORI, KEIJO, TAPANI HARVAINEN & KAI NIEMINEN 1998. *Rannalla päärynäpuu. Liettuan karaiimien runoutta*. Helsinki: Suomen Itämainen Seura.

HRUSHOVSKI, BENJAMIN 1971. Prosody, Hebrew. Cecil Roth & Geoffrey Wigoder (ed.), *Encyclopaedia Judaica*. 13:1195–1240. Jerusalem: Encyclopaedia Judaica.

HRUSHOVSKI, BENJAMIN 1981. Note on the Systems of the Hebrew Versification. Teoksessa T. Carmi (ed.) *The Penguin Book of Hebrew Verse*, s. 57–75. Harmondsworth: Penguin.

JACOBS, LOUIS 1971. Sabbath, Rabbinic Literature. Cecil Roth & Geoffrey Wigoder (ed.), *Encyclopaedia Judaica*. 14:562–567. Jerusalem: Encyclopaedia Judaica.

JOÜON, PAUL & T. MURAOKA 1991. *A Grammar of Biblical Hebrew*. Roma: Editrice Pontificio Istituto Biblico.

KATZ, SIMḤA. 1971. Luzki (Lucki), Simḥah Isaac ben Moses. Cecil Roth & Geoffrey Wigoder (ed.) *Encyclopaedia Judaica*. 11:595. Jerusalem: Encyclopaedia Judaica.

KAUTZSCH, E. (ed.) 1910. *Gesenius' Hebrew Grammar as edited and enlarged by the late E. Kautzsch. Second English Edition. Revised in accordance with the twenty-eighth German edition (1909) by A. E. Cowley*. (16. painos 1982.) Oxford: Clarendon Press.

KHAN, GEOFFREY 1996. The Tiberian pronunciation tradition of Biblical Hebrew. *Zeitschrift für die Altsemitische Sprache*. IX/1:1–18.

KHAN, GEOFFREY 2003. The Contribution of the Karaites to the Study of the Hebrew Language. Teoksessa Polliack, Meira (ed.), *Karaite Judaism. A Guide to its History and Literary Sources*, s. 291–318. Leiden: Brill.

KOBECKAITĖ, HALINA. 1997. Karaims in Lithuania. *Karaimai lietuvoje - Karaims in Lithuania. Informacinis leidinys*, s. 36–61. Vilnius: Statistikos Departamentas Prie Lietuvos Respublikos Vyriausbes.

KUTSCHER, EDUARD YECHEZKEL 1982. *A History of the Hebrew Language*. Edited by Raphael Kutscher. Jerusalem: The Magnes Press.

LASKER, DANIEL J. 2003. Byzantine Karaite Thought. Teoksessa Polliack, Meira (ed.), *Karaite Judaism. A Guide to its History and Literary Sources*, s. 505–528. Leiden: Brill.

LOEWE, R. J. 1982. The Bible in Medieval Hebrew Poetry. Teoksessa J.A. Emerton & Stefan C. Reif (ed.), *Interpreting the Hebrew Bible*, s. 133–155. Cambridge: Cambridge University Press.

MAMAN, AHARON 1991. Haq-qārā'îm û-lšôn ḥazal: nôsaḥ ham-mûbā'ôt wě-šîmmûš hal-lāšôn. *Lešonenu* 55/3:221–268.

MAMAN, AHARON 2003. Karaite Hebrew. Teoksessa Polliack, Meira (ed.), *Karaite Judaism. A Guide to its History and Literary Sources*, s. 485–503. Leiden: Brill.

MANN, JACOB 1931. *Texts and Studies in Jewish History and Literature, vol II*. (2. painos 1972.) New York: Ktav Publishing House Inc.

MARKON, ISAAC DOV BER 1971. Luzki (Lutzki, Lucki), Joseph Solomon ben Moses. Cecil Roth & Geoffrey Wigoder (ed.), *Encyclopaedia Judaica*. 11:594–595. Jerusalem: Encyclopaedia Judaica.

MORAG, ŠĚLOMO 1962. *The Vocalization Systems of Arabic, Hebrew and Aramaic. Their Phonetic and Phonemic Values*. 's-Gravenhage: Mouton.

MORAG, ŠĚLOMO 1971. Pronunciations of Hebrew. Cecil Roth & Geoffrey Wigoder (ed.), *Encyclopaedia Judaica*. 13:1120–1145. Jerusalem: Encyclopaedia Judaica.

MORAG, ŠĚLOMO 1988. *'Aramit bě-masoret Teman: Lěšon hat-Talmud hab-Babli*. Jerusalem: The Academy of the Hebrew Language.

MUILENBERG, JAMES 1971. Poetry: Biblical Poetry. Cecil Roth & Geoffrey Wigoder (ed.), *Encyclopaedia Judaica*. 13:671–681. Jerusalem: Encyclopaedia Judaica.

NEMOY, LEON 1952. *The Karaite Anthology – Excerpts form the Early Literature*. Yale Judaica Series, vol. VII. New Haven: Yale University Press.

NEMOY, LEON 1971. Troki, Isaac ben Abraham. Cecil Roth & Geoffrey Wigoder (ed.), *Encyclopaedia Judaica*. 15:1403–1404. Jerusalem: Encyclopaedia Judaica.

NEMOY, LEON 1971. Sultanski, Mordecai ben Joseph. Cecil Roth & Geoffrey Wigoder (ed.), *Encyclopaedia Judaica*. 15:506. Jerusalem: Encyclopaedia Judaica.

OUTHWAITE, BENJAMIN 2001. Karaite Epistolary Hebrew: The Letters of Toviyyah ben Moshe. Teoksessa Khan, Geoffrey (ed.), *Exegesis and Grammar in Medieval Karaite Texts*, s. 195–234. Oxford: Oxford University Press.

PAGIS, DAN 1971. Poetry: Medieval Hebrew Secular Poetry. Cecil Roth & Geoffrey Wigoder (ed.), *Encyclopaedia Judaica*. 13:681–690. Jerusalem: Encyclopaedia Judaica.

PAGIS, DAN 1991. *Hebrew Poetry of the Middle Ages and the Renaissance*. Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press.

PÉREZ FERNÁNDEZ, MIGUEL 1999 [1992]. *An Introductory Grammar of Rabbinic Hebrew*. Translated by John Elwolde. Leiden: Brill.

RAŠHABI, JEHUDA. 1956. 'Ijjunê lāšôn bě-šîrat sěfārād. *Lešonenu* 21:22–32.

SÁENZ-BADILLOS, ANGEL 1993. *A History of the Hebrew Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

SCHOENBURG, NANCY & STUART SCHOENBURG 1991. *Lithuanian Jewish Communities*. New York: Garland Publishing.

SCHREINER, STEFAN 1998. Rabbanite Sources in Isaac of Troki's *Sefer Hizzuq Emunah*. Judit Targarona Borrás & Angel Sáenz-Badillos (ed.), European Association for Jewish Studies – *Jewish Studies at the Turn of the 20th Century. Volume II, Judaism from the Renaissance to Modern Times*, s. 65–72. Leiden: Brill.

SCHUR, NATHAN 1992. *History of the Karaites*. Beiträge zur Erforschung des Alten Testaments und des Antiken Judentums. Band 29. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH.

SEGAL, M. H. 1927. *A Grammar of Mishnaic Hebrew*. Oxford: Oxford University Press.

SZYSZMAN, SIMON 1989. *Les Karaïtes d'Europe*. Studia Multiethnica Upsaliensia. Uppsala: Uppsala University.

TIROSH-BECKER, OFRA 2003. The Use of Rabbinic Sources in Karaite Writings. An Overview. Teoksessa Polliack, Meira (ed.), *Karaite Judaism. A Guide to its History and Literary Sources*, s.319–337. Leiden: Brill.

ṬOBI, JOSEF 1956. 'Al masôreṭ lěšôn ḥākāmîm baš-šîrâ hā-'ibrîṭ bîmê hab-bênaîm. *Lešonenu* 37:137–153.

VIIKARI, AULI 1990. Lyriikan runousoppia. Teoksessa Mervi Kantokorpi, Pirjo Lyytikäinen & Auli Viikari (toim.), *Runousopin perusteet*, s. 37–102. Helsinki: Helsingin yliopisto.

WAXMAN, MEYER 1933. *A History of Jewish Literature. Vol. II. From the Twelfth Century to the Middle of the Eighteenth Century*. New York: Thomas Yoseloff.

WEINBERGER, LEON 1991. *Rabbanite and Karaite Liturgical Poetry in South-eastern Europe. Critical edition with introduction and commentary by Leon J. Weinberger*. Cincinnati: Hebrew Union College Press.

WILLIAMS, MILLER 1986. *Patterns of Poetry. An Encyclopedia of Forms*. Baton Rouge: Louisiana State University Press.

ZINBERG, ISRAEL 1974. *History of Jewish Literature. Vol. IV*. Translated and edited by Bernard Martin. Cincinnati, OH: Hebrew College Union Press.

Internet-sivut:

SCHUR, NATHAN 1995. *The Karaite Encyclopedia*. Frankfurt.

<http://www.turkiye.net/sota/karalit.html> (käyty 30.8.2005)

<http://www.turkiye.net/sota/karaiwho.htm> (käyty 30.8.2005)

מאגר ספרות הקודש

<http://kodesh.snunit.k12.il/b/l/10.htm> (käyty 29.9.2005)

ששה סדרי תלמוד בבלי

<http://www.mechon-mamre.org/b/l/10.htm> (käyty 29.9.2005)

Apuvälineet:

ALCALAY, REUBEN 1965. *The Complete Hebrew-English Dictionary*. Jerusalem: Massada Publications co. Ramat-Gan.

AŠKENAZI, SHMUEL & DOV JARDEN 1966: *'Ošar ra'she tevôt*. Jerusalem: Rubin Mass.

BROWN, FRANCIS 1981. *The New Brown, Driver, and Briggs Hebrew and English lexicon of the Old Testament*. Lafayette: Associated Publishers and Authors Grand Rapids.

ELLIGER, K. & W. RUDOLPH 1967/77. *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. Stuttgart: Deutsche Bibelstiftung.

'EVEN-ŠOŠAN, ABRAHAM 2000. *Ham-millon he-ḥādāš ham-mahādûrâ ham-mešullēbet*. Jerusalem: Ham-millon he-ḥādāš.

GESENIUS, WILLIAM 1906. *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*. Translated by Edward Robinson. Edited by Francis Brown. Oxford: Clarendon Press.

JASTROW, MARCUS 1926. *A Dictionary of the Targumim, The Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic Literature*. New York: Traditional Press.

MANDELKERN, SOLOMON 1971. *Veteris Testamenti Concordantiae. Hebraicae Atque Chaldaicae* (9. painos). Tel Aviv: Schocken Publishing House Ltd.

NEUSNER, JACOB. 1988. *The Mishnah. A New Translation*. New Haven: Yale University Press.

Pyhä Raamattu. Vanha Testamentti. XI yleisen Kirkolliskokouksen vuonna 1933 käytäntöön ottama Suomens. Helsinki: Suomen Pipliaseura.

Siddur Ahavat Shalom. The Complete Artscroll Siddur. Weekday / Sabbath / Festival. 2000. New York: Mesorah Publications, Ltd.

Suomen standardisoimisliiton ohje 5824: 1998. SFS-käsikirja 131.